

**AUTONÓMISTÁK
ÉS CENTRALISTÁK**

A sorozat szerkesztőbizottsága:

Bárdi Nándor
György Béla
Hunyadi Attila
Lönhart Tamás
Nagy Mihály Zoltán
Vincze Gábor

AUTONÓMISTÁK ÉS CENTRALISTÁK

Észak-Erdély a két román bevonulás között
(1944. szeptember – 1945. március)

Válogatta, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta:
Nagy Mihály Zoltán
Vincze Gábor

Erdélyi Múzeum-Egyesület – Pro-Print Könyvkiadó
Kolozsvár – Csíkszereda, 2003

Ez a kötet a Teleki László Intézet,
az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a Pro-Print Könyvkiadó
közös könyvkiadási programja keretében készült.

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális Alapprogram

és az Arany János Közalapítvány a Tudományért testület támogatta.

A kézirat elkészítését az OM Nemzeti Kutatási Fejlesztési Program „Kulturális
külpolitika és nemzeti identitás” alprogram támogatta.

Előszó és bevezető tanulmány:
Nagy Mihály Zoltán, Vincze Gábor

Lektorálta:
Fülöp Mihály

Felelős szerkesztő:
Bárdi Nándor

Borítóterv:
Miklósi Dénes

© Nagy Mihály Zoltán
© Vincze Gábor
© Pro-Print Könyvkiadó

ISBN: 973-8231-28-0

ISBN: 973-8468-16-7

*Lakatos István kolozsvári
szociáldemokrata emlékére.*

TARTALOM

Előszó	17
Bevezető: Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)	19
<i>Autonómia, decentralizáció, centralizáció – ahogy azt a két világháború közt értelmezték</i>	21
<i>Az erdélyi kérdés – mint megoldásra váró probléma, és az antifasiszta nagyhatalmak Erdélyre vonatkozó elképzelései a II. világháború alatt</i>	22
<i>A román béketapogatózások 1944. augusztus 23. előtt, és a szeptember 12-i fegyverszüneti egyezmény</i>	28
<i>A román közigazgatás visszatérése és berendezkedése Észak-Erdély egyes részén</i>	34
<i>A csendőrség és a voluntárok „bosszúlo hadjárata” és a román közigazgatás kiutasítása</i>	42
<i>Kolozsvár, az autonómista törekvések központja</i>	54
<i>Közállapotok a „tíz autonóm köztársaság” területén</i>	70
<i>Az autonómista törekvések kitejeseése és bukása</i>	79
<i>Irredenták, autonómisták: az átmeneti román uralom és a négy hónapos „különállás” eltérő értelmezése</i>	100
Felhasznált irodalom	108
Dokumentumok	115
1. Az Erdélyi Magyar Tanács memorandum Horthy Miklós kormányzóhoz a háborúból történő kiválás ügyében (Kolozsvár, 1944. szeptember 9.)	117
2. Jelentés a magyar és német állampolgárok internálása tárgyában összehívott belügyminisztériumi értekezletről (Bukarest, 1944. szeptember 20.)	119
3. Vita a minisztertanács ülésén az észak-erdélyi román közigazgatás újjászervezéséről (Bukarest, 1944. szeptember 26.)	125
4. Ioan Arhip tábornok, a Nagyvezérkar helyettes vezetője átirata Iuliu Maniu államminiszternek a nevét viselő alakulat tetteiről (Bukarest, 1944. október 18.)	144
5. A Romániai Szövetséges (Szojjet) Ellenőrző Bizottság vezetői, Vaszilij I. Vinogradov vezérezredes és Vasziljev vezérőrmagy átirata Sánátescu miniszterelnöknek a kolozsvári magyar egyetem elfoglalásának kísérletéről (Bukarest, 1944. október 24.)	145
6. Fodor L. Nagyváradra kinevezett rendőrkapitány 3/944-es számú jelentése a Nagyváradról történt kiutasításáról (Arad, 1944. november 4. ?)	147

7. Ionel Pop észak-erdélyi kormánybiztos két átirata Constantin Sănătescu miniszterelnökönek az észak-erdélyi magyarok internálásáról, valamint a kolozsvári egyetem átvételének kísérletéről (Bukarest, 1944. november 4.)	151
8. Részletek a Menetszakasz-parancsnokság által az Észak-Erdélyben felállított polgári és katonai közigazgatás helyzetéről készített jelentésből (Bukarest, 1944. november 7.)	162
9. Id. Teofil Vescan Kolozs megyei főispán 796/1944. számú rendelete a szovjet katonai közigazgatás bevezetéséről (Kolozsvár, 1944. november 7.)	172
10. Ionel Pop észak-erdélyi kormánybiztos átirata Constantin Sănătescu miniszterelnökönek a román hatóságok kiutasítása tárgyában (Bukarest, 1944. november 11.)	176
11. A Kommunista Párt Maros-Torda megyei szervezete és a Magyar Demokrata Szövetség megbízottai Ioan Bozdoc prefektusnak átadott emlékirata a helybeli magyarság üldöztetéséről (Marosvásárhely, 1944. november 11.)	179
12. A szovjet-román fegyverszüneti egyezmény előírásainak teljesítéséről folytatott kétoldali tárgyalások jegyzőkönyve (Bukarest, 1944. november 12.)	181
13. A romániai Szövetséges (Szovjet) Ellenőrző Bizottság átirata Sănătescu miniszterelnökönek a román közigazgatás kiutasításáról (Bukarest, 1944. november 12.)	185
14. A Nagyvezérkar I. részlege 3. sz. mozgósítási irodájának átirata a Minisztertanácshoz az észak-erdélyi önkéntes alakulatok megszervezéséről (Bukarest, 1944. november 12.)	187
15. A Miniszterelnökség átirata V. I. Vinogradov vezéreztetés, a Szövetséges (Szovjet) Ellenőrző Bizottság helyettes vezetőjéhez, a román adminisztráció Észak-Erdélyben történő visszaállítása tárgyában (Bukarest, 1944. november 14.)	191
16. Sajtótudósítás az Országos Demokrata Arcvonal észak-erdélyi Legfelsőbb (Központi) Tanácsadó Testületének felállításáról (Kolozsvár, 1944. december 2.)	196
17. A. Ny. Tyevcsenkov, a 2. Ukrán Front Politikai csoportfőnöksége parancsnokának jelentése A. SZ. SCserbakov, a Vörös Hadsereg Politikai Főcsoportfőnöksége vezetőjének, az észak-erdélyi helyzetről (Második Ukrán Front, 1944. december 4.)	198
18. A Nagyvezérkar II. részlege Kémelhárítási Irodájának feljegyzése a romániai és az észak-erdélyi magyarok által kifetett propagandáról és politikai szervezkedésről (Bukarest, 1944. december 20.)	200
19. Sajtótudósítás az Országos Demokrata Arcvonal Észak-Erdélyi Központi Tanácsadó Testületének határozatáról (Kolozsvár, 1944. december 22.)	206
20. A Román Demokrata Szövetség álláspontja a Központi Tanácsadó Testülettel és az Országos Demokrata arcvonnallal történő együttműködést illetően (Kolozsvár, 1944. december 26.)	209
21. A. I. Lavrentyev, az Orosz SZSZK Külügyi Népbiztosának Átirata Andrej Ja. Visinszkij külügyi népbiztos-helyettesnek, az ideiglenes észak-erdélyi adminisztráció létrehozásának kérdéséről (Moszkva, 1944. december 26.)	215

22. Ismeretlen személy összefoglaló jelentése a Kolozsvári Magyar Tudományegyletem 1944 őszi helyzetéről (Kolozsvár, 1944. december 26.)	218
23. Az észak-erdélyi Országos Demokrata Arcvonal pártjai és szervezetei által kiküldött jogügyi bizottság tanácskozásának határozata az aktuális problémákról (Kolozsvár, 1944. december 28.)	223
24. A Felszabadított Területek román Demokrata Szövetsége kolozsvári szervezetének nyilatkozata Észak-Erdély státuszának kérdésében (Kolozsvár, 1944. december 30.)	229
25. Goldberger Nicolae bukaresti kiküldött jelentése a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának az észak-erdélyi helyzetről (Bukarest, 1944. december 30.)	233
26. I. Lavrentyev átirata A. J. Visinszkij külügyi népbiztos-helyettesnek a Vörös Hadsereg vezérkarának állásponytjáról Észak-Erdély Romániának történő átadása kérdését illetően (Moszkva, 1944. december 31.)	249
27. A kolozsvári Fellebbviteli Tisztogató Bizottság által a helyi tisztogató bizottságok részére kiadott általános irányelvek (Kolozsvár, 1945. január 8.)	251
28. Demeter Bélának, a kolozsvári EMGE-központ kiküldöttjének jelentése az 1944. december 1.–1945. január 2. közti észak-erdélyi körüjtéről (Kolozsvár, 1945. január 9.)	256
29. C. Vișoianu román külügyminiszter feljegyzése Kirszanovval, a Szövetséges (Szovjet) Ellenőrző Bizottság Politikai Osztálya helyettes vezetőjével folytatott telefonbeszélgetéséről (Bukarest, 1945. január 13.)	281
30. Pakocs Károly szatmári római katolikus püspöki helynök feljegyzése Erdély Ferenc, a debreceni ideiglenes nemzeti kormány belügyminisztere számára a megyei helyzetről (Szatmárnémeti, 1945. január 22.)	282
31. Az Országos Demokrata Arcvonal Észak-Erdélyi Központi Tanácsadó Testületének nyilatkozata Észak-Erdély szuverenitása kérdésében (Kolozsvár, 1945. január 22.)	293
32. Sz. B. Krilov és V. N. Durgyenyevszkij feljegyzése V. G. Dekanozov részére az észak-erdélyi magyarok állampolgárságának és internálásának kérdéséről (Moszkva, 1945. január 26.)	295
33. A máramarosszigeti nagygűlés határozata a történelmi Máramaros vármegye korábban Csehszlovákiához tartozó, valamint romániai részének „Szovjet Ukrajnában” történő egyesítéséről (Máramarossziget, 1945. január 28.)	297
34. Az Magyar Népi Szövetség kolozsvári titkárságának védelmet kérő levele Vorosilov marsallhoz, Észak-Erdély katonai parancsnokához (Kolozsvár, 1945. január 30.)	299
35. A máramarosi ruszinok kongresszusának kérvénye Sztálin marsallhoz a Szovjet-ukrajnához való csatolásukról (Máramarossziget, 1945. február 4.)	303
36. Az ördögkeresztúri magyarok zaklatásairól a Kolozs vármegyei Alispáni Hivatalnál felvett jegyzőkönyv (Kolozsvár, 1945. február 5.)	306

LISTA DOCUMENTELOR

37. Ismeretlen személy tájékoztatója Észak-Erdély politikai, gazdasági és kulturális helyzetéről (Kolozsvár, 1945. február eleje)	307
38. Az Országos Demokrata Arcvonal észak-erdélyi konferenciája jogügyi bizottsága üléséről készült jelentés (Kolozsvár, 1945. február 13.)	319
39. Feljegyzés az Országos Demokrata Arcvonal észak-erdélyi konferenciáján a kolozsvári egyetem ügyében folytatott tanácskozásról (Kolozsvár, 1945. február 12–13.)	323
40. Az Országos Demokrata Arcvonal észak-erdélyi konferenciája agrárreform albizottságának határozata (Kolozsvár, 1945. február 13.)	325
41. Sajtóbeszámoló Ifj. Teofil Vescának az Országos Demokrata Arcvonal észak-erdélyi konferenciáján tartott politikai beszámolójáról (Kolozsvár, február 13.)	329
42. Vita a Román Demokrata Szövetség Végrehajtó Bizottságában az ODA-hoz való viszonyról (Kolozsvár, 1945. március 11.)	332
43. A Magyar Népi Szövetség Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottságának memoranduma a Groza-kormányhoz (Kolozsvár, 1945. március 12.)	336
44. A Magyar Népi Szövetség Maros-torda megyei szervezete gyilkosságáról (Szászajta, 1945. május 28.)	348
47. Sajtóhír az Országos Demokrata Arcvonal Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottságának feloszlásáról (Kolozsvár, 1945. június 18.)	350
48. A budapesti Béke-előkészítő Osztály összeállítása az Észak-Erdélyben 1944 őszén – 1945 elején elkövetett magyarellenes atrocitásokról (Budapest, 1946 tavasza)	352
Rövidítések	368
Személynévmutató	369
Helynévmutató	380
Rezumát	383
Resumé	392
Fotómelléklet	401

1. Memorandumul Consiliului Maghiar din Ardeal către guvernatorul Ungariei Horthy Miklós, în legătura cu ieșirea Ungariei din război. (9 septembrie 1944, Cluj)	117
2. Referatul comisiei convocate la Ministerul Afacerilor Interne, în legătură cu internarea cetățenilor unguri și germani. (20 septembrie 1944, București)	119
3. Dezbaterea Consiliului de Miniștri din București, privind reorganizarea administrației românești în Transilvania de Nord. (26 septembrie 1944, București)	125
4. Adresa generalului Ion Arhip, adjunct al Șefului Marelui Stat Major către ministrul de stat Iuliu Maniu, despre faptele desăvârșite de gărzile care poartă numele lui Iuliu Maniu. (18 octombrie 1944, București)	144
5. Adresa conducătorilor Comisiei Aliate de Control (Sovietică), generalului-locotenent V.P. Vinogradov și al generalului-maior Vasiliev către prim ministrul Sănătescu, despre încercarea de ocuparea Universității Maghiare din Cluj. (24 octombrie 1944, București)	145
6. Raportul nr. 3/944 a lui Fodor L. numit cheștor de poliție în Oradea, despre expulzarea lui din oraș. (? noiembrie 1944, Arad)	147
7. Două adrese ale lui Ionel Pop, comisar al Transilvaniei de Nord, către prim ministrul Sănătescu. (4 noiembrie 1944, București)	151
8. Fragmente din raportul întocmit de Comandamentul al Etapelor, despre situația administrației civile și militare în Transilvania de Nord. (7 noiembrie 1944, București)	162
9. Ordonanța nr. 796/1944 a prefectului județului Cluj, Teofil Vescan senior, despre introducerea administrației sovietice militare . (7 noiembrie 1944, București)	172
10. Adresa lui Ionel Pop, comisar al Transilvaniei de Nord, către prim ministrul Constantin Sănătescu, în legătura cu expulzarea autorităților românești. (11 noiembrie 1944, București)	176
11. Memorandumul delegației Partidului Comunist organizația județului Mureș și Uniunea Democratică Maghiară, către prefectul Ioan Bozdoc. (11 noiembrie 1944, Târgu-Mureș)	179
12. Procesul verbal despre negocierile bilaterale, în legătura cu îndeplinirea clauzelor Convenției de armistițiu sovieto-română. (12 noiembrie 1944, București)	181
13. Adresa Comisiei Aliate de Control (Sovietică) către ministrul Sănătescu, despre expulzarea administrației românești. (12 noiembrie 1944, București)	185
14. Adresa biroului nr. 3. de Mobilizarea Armatei al Secției I-a a Marelui Stat Major, în legătura organizarea regimentelor voluntari din Transilvania de Nord. (12 noiembrie 1944, București)	187
15. Adresa Consiliului de Miniștri către locțiitorul președintelui Comisiei Aliate de Control, general-locotenent V.P. Vinogradov, despre reorganizarea administrației românești în Transilvania de Nord. (14 noiembrie 1944, București)	191
16. Corespondența despre înființarea Consiliului Consultativ Suprem al Frontului Național Democratic din Transilvania de Nord. (2 decembrie 1944, Cluj)	196
17. Raportul lui Tevcenkov, comandantul Secției Politice al celui de al 2-lea Front Ucrainian către A.S. Scerbakov, comandantul Departamentului Politic Suprem al Armatei Roșii, despre situația din Transilvania de Nord. (4. decembrie 1944, Celui de al 2-lea Front Ucrainian)	198

18. Nota secției a 2-a Biroului de Contrainformații al Marelui Stat Major, despre activitatea desfășurată de către ungurii din România și din Transilvania de Nord. (20 decembrie 1944, București)	200
19. Corpondență despre hotărârea Consiliului Consultativ Suprem al Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord. (22 decembrie 1944, Cluj)	206
20. Ațtitudine Unirii Democratice Române, despre colaborarea cu Comitetul Consultativ Central și Frontul Național Democrat. (26 decembrie 1944, Cluj)	209
21. Scrisoarea comisariatului de externe al Republicii Socialiste Sovietice Ruse, A.I. Lavrentiev către A.I. Vășinski, primul locțiitor a Comisariatului poporului pentru Afacerile Străine al URSS, privind înființarea conducerii administrației provizorii în Transilvania de Nord. (26 decembrie 1944, Moscova)	215
22. Sinteza unei persoane necunoscute, despre situația Universității Maghiare din Cluj în toamna anului 1944. (26 decembrie 1944, Cluj)	218
23. Procesul verbal numărul 3, despre consfătuirea membrilor Comitetului Juridic delegate de către partidele și organizațiile al Frontului Național Democrat. (28 decembrie 1944, Cluj)	223
24. Declarația 1-a a Uniunii Democratice Române din Teritoriul Eliberata, organizației din Cluj. (30 decembrie 1944, Cluj)	229
25. Raportul delegatului din București Nicolae Goldberger către Comitetului Central al Partidului Comunist din România, despre situația din partea de nord a Transilvaniei. (30 decembrie 1944, București)	233
26. Scrisoarea lui A.I. Lavrentiev către A.I. Vășinski, despre ațtitudine Cartierului general al Armatei Roșii față de problema remiterii către România a Transilvaniei de Nord. (31 decembrie 1944, Moscova)	249
27. Directivele generale ale Comitetului Suprem de Epurare din Cluj către comitetele de epurare locale. (8 ianuarie 1945, Cluj)	251
28. Raportul delegatului Centralei Reuniunii Agricultorilor din Cluj, Demeter Béla, despre experiența proprie din perioada 1 decembrie 1944 – 2 ianuarie 1945 în Transilvania de Nord. (9 ianuarie 1945, Cluj)	256
29. Nota asupra convorbirii avute de ministrul român de externe, C. Vișoianu, cu Kirsanov, adjunct al secției politice a Comisiei Aliate de Control (Sovietică), referitoare la necesitatea participării României la negocierile sovieto-ungare de la Moscova. (13 ianuarie 1945, București)	281
30. Nota vicarului romano-catolic sătmărean, Palkocs Károly către Erdei Ferenc, ministrul de interne al Guvernului Național Provizoriu din Debrețin. (22 ianuarie 1945, Satu-Mare)	282
31. Manifestul Consiliului Consultativ Central al Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord, în privința suveranității Transilvaniei de Nord. (22 ianuarie 1945, Cluj)	293
32. Nota lui S.B. Kirlov și V.N. Durdnievski către V.G. Dekazonov, în problema cetățeniei și internarea ungarilor din Transilvania de Nord. (26 ianuarie 1945, Moscova)	295
33. Hotărârea Marii Adunări din Sighetul Marmatiei, despre unirea județului istoric Maramureș, fost teritoriu al Ceho-Slovaciei, precum și al celorlalte părți, care au aparținut României, cu Ucraina Sovietică. (28 ianuarie 1945, Sighetul Marmatiei)	297
34. Scrisoarea Secretariatului organizației Clujene al Uniunii Populare Maghiare către mareșalul Vorosșlov, comandantul militar al Transilvaniei de Nord, în legătura cu protejarea cererilor din partea ungarilor. (30 ianuarie 1945, Cluj)	299
35. Cerere la primul congres al delegaților Sfatelor Populare din Maramureș către mareșalul Stalin. (4 februarie 1945, Sighetul Marmatiei)	303

36. Procesul verbal întocmit de către subprefectul județului Cluj, despre abuzurile contra ungarilor din Fișeuș Gherlii. (5 februarie 1945, Cluj)	306
37. Nota informativă a unei persoane necunoscute, despre situația politică, economică și culturală în Transilvania de Nord. (nceputul februarie 1945, Cluj)	307
38. Raportul ședinței Comitetului Juridic, la conferința Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord. (13 februarie 1944, Cluj)	319
39. Nota conferinței Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord, în chestiunea Universității din Cluj. (12–13 februarie 1945, Cluj)	323
40. Hotărârea Subcomitetului Agrar la conferința Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord. (13 februarie 1945, Cluj)	325
41. Corpondență despre reportul politic al Teofil Vescan senior, cu ocazia conferinței Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord. (13 februarie 1945, Cluj)	329
42. Procesul verbal al ședinței Comitetului Executiv al Uniunii Democratice Române. (11 martie 1945, Cluj)	332
43. Memorandumul Comitetului Executiv al Uniunii Populare Maghiare din Transilvania de Nord către guvernul Groza. (12 martie 1945, Cluj)	336
44. Cererea organizației județene din Mureș al Uniunii Populare Maghiare către guvernul Groza. (12 martie 1945, Târgu-Mureș)	342
45. Raportul lui Keresztesi Jenő, despre activitatea Poliției de Siguranță din Cluj între octombrie 1944 – martie 1945. (17 martie 1945, Cluj)	344
46. Procesul verbal despre masacrările gărzilor de Iulu Maniu la 26 septembrie 1944 în localitatea Aita Seacă. (28 mai 1945, Aita Seacă)	348
47. Corpondența despre dizolvarea Comitetului Executiv al Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord. (18 iunie 1945, Cluj)	350
48. Raportul întocmit de către Comitetul pentru pregătirea păcii din Budapesta, despre atrocitățile contra ungarilor din Transilvania de Nord în perioada toamna 1944 – începutul anului 1945. (primăvara 1945, Budapesta)	352

CONTENTS REFERENCES

1. Memorandum of the Transylvanian Hungarian Council to Miklós Horthy, Regent of Hungary, on the issue of withdrawal from the war. Kolozsvár, 9 September 1944	117
2. Report on the meeting at the Ministry of Interior with respect to the internment of Hungarian and German citizens. Bucharest, 20 September 1944.	119
3. Debate at the meeting of the Council of Ministers in Bucharest on the reorganisation of the Northern Transylvanian administration. Bucharest, 26 September 1944.	125
4. The Deputy Commander of the High Command, General Ion Arhip's letter to Minister of State Juliu Maniu. Bucharest, 18 October 1944.	144
5. Letter of the Romanian SzEB leaders, Lieut. General Vinogradov and Major General Vasiliev to Prime Minister Sănătescu. Bucharest, 24 October 1944.	145
6. Report No. 3/944 of the Nagyvárad Police Station. Arad (?), 4 (?) November 1944.	147
7. Two letters from Northern Transylvanian Government Commissioner Ionel Pop to General, Prime Minister Constantin Sănătescu. Kolozsvár, 4 November 1944.	151
8. Extracts from the report on civilian and military administration set up in Northern Transylvania written by the Infantry Division Command. Bucharest, 7 November 1944.	162
9. County lord-lieutenant, Teofil Vescan Snr.'s decree No. 796/1944 on the introduction of Soviet military administration. Kolozsvár, 7 November 1944.	172
10. Letter from Northern Transylvanian Government Commissioner Ionel Pop to General, Prime Minister Constantin Sănătescu with reference to the expulsion of the Romanian authorities. Kolozsvár, 11 November 1944.	176
11. Memorandum of the Communist Party's Maros-Torda County organisation and the representatives of the Marosvásárhely Hungarian Democratic Federation to prefect Ioan Bozdoc. Marosvásárhely, 11 November 1944.	179
12. Protocol of the bilateral negotiations concerning the implementation of the clauses of the Soviet-Romanian Armistice Treaty. Bucharest, 12 November 1944.	181
13. Letter from the Romanian Allied (Soviet) Control Commission to General, Prime Minister Constantin Sănătescu. Bucharest, 12 November 1944.	185
14. Letter from Mobilisation Office No. 3 of Division I of the Romanian High Command to the Council of Ministers. Bucharest, 12 November 1944.	187
15. Letter from the Presidium of Ministers to Lieut. General Vinogradov, the Deputy Commander of the Allied Control Commission with reference to the reinstatement of the Romanian state administration in Northern Transylvania. Bucharest, 14 November 1944.	191
16. Press report on setting up the Northern Transylvanian ODA Supreme (Central) Advisory Body. Kolozsvár, 2 December 1944.	196
17. Report of the head of the Chief Political Command of the 2 nd Ukrainian Front, Tievshenko, to the chief of the Red Army's Central Political Directorate (?), A.S. Shcherbakov, concerning the Northern Transylvanian situation. Second Ukrainian Front, 4 December 1944.	198
18. Records by Division II Intelligence Office of the High Command concerning the propaganda and activity of Hungarians in Romania and Northern Transylvania. Bucharest, 20 December 1944.	200
19. Press report on the resolution of the Northern Transylvanian ODA Central Advisory Body. Kolozsvár, 22 December 1944.	206
20. The opinion of the Romanian Democratic Federation concerning co-operation with the Kolozsvár KTT and ODA. Kolozsvár, 26 December 1944.	209
21. The foreign affairs commissioner of the Russian SSR, I. Lavrentiev's letter to A. Ya. Vishinsky on the issue of a temporary administration to be set up in Northern Transylvania. Moscow, 26 December 1944.	215
22. An unknown person's brief report about the situation at the Hungarian University of Kolozsvár in autumn 1944. Kolozsvár, 26 December 1944.	218
23. Protocol No. 4 on the meeting of the Legal Committee sent by the Northern Transylvanian ODA parties and organisations. Kolozsvár, 28 December 1944.	223
24. Declaration No. 1 of the Kolozsvár organisation of the Romanian Democratic Federation of the Liberated Territories. Kolozsvár, 30 December 1944.	229
25. Report by Bucharest delegate, Nicolae/Miklós Goldberger to the Central Committee of the Romanian Communist Party on the Northern Transylvanian situation. Bucharest, 30 December 1944.	233
26. I. Lavrentiev's letter to deputy people's commissar for foreign affairs, A. Ya. Vishinsky, on the standpoint of the Red Army Command concerning the issue of handing over Northern Transylvania to Romania. Moscow, 31 December 1944.	249
27. Directives issued by the Kolozsvár Appeal Clean-up Committee on behalf of the local Clean-up Committees. Kolozsvár, 8 January 1945.	251
28. Report by Béla Demeter, delegate of the Kolozsvár EMGE Centre, concerning his round trip of Northern Transylvania between 1 December 1944 and 2 January 1945. Kolozsvár, 9 January 1945.	256
29. Memorandum of Romanian Foreign Minister, C. Vișoianu about his telephone conversation with the deputy leader of the Soviet Control Commission, Kirshanov, about the necessity of Romanian participation in the Soviet-Hungarian talks in Moscow. Bucharest, 13 January 1945.	281
30. The Szatmár Roman Catholic deputy bishop, Károly Pakocs's memorandum for the Interior Minister of the Debrecen Temporary National Government, Ferenc Erdei. Szatmárnémeti, 22 January 1945.	282
31. Declaration of the Northern Transylvanian ODA Central Advisory Body concerning the issue of sovereignty of Northern Transylvania. Kolozsvár, 22 January 1945.	293
32. Memorandum by S.B. Krilov and V.N. Durdenievsky for V.G. Giekanozov concerning the issue of Northern Transylvanian Hungarians' citizenship and internment. Moscow, 26 January 1945.	295
33. Resolution of the general meeting declaring the then Romanian, formerly Czechoslovak Máramaros being united with the „Soviet Ukraine”.	297
34. Letter of the Kolozsvár Secretariat of the Hungarian National Federation to Marshall Voroshilov, the military commander of Northern Transylvania. Kolozsvár, 30 January 1945.	299
35. Address of the 1st Congress of the Máramaros „people's council delegates” to Marshall Stalin. Máramarosziget, 4 February 1945.	303
36. Memorandum taken at the Sub-prefect's Office of Kolozs County concerning the harassment of Hungarians in Ördögkeresztúr. Kolozsvár, 5 February 1945.	306

ELŐSZÓ

37. Unknown person's report on the political, economic and cultural situation in Northern Transylvania. Kolozsvár, early February 1945.	307
38. Report on the joint meeting of the Northern Transylvanian organisations of ODA. Kolozsvár, 13 February 1945.	319
39. Records of the meeting concerning the Kolozsvár University at the Northern Transylvanian ODA conference. Kolozsvár, 12-13 February 1945.	323
40. Resolution of the Agricultural Reform Sub-committee at the Northern Transylvanian Conference of ODA. Kolozsvár, 13 February 1945.	325
41. Press report about the political report by Teofil Vesca Jnr. at the Northern Transylvanian meeting of ODA. Kolozsvár, 13 February 1945.	329
42. Minutes of the Executive Committee meeting of the Romanian Democratic Federation. Kolozsvár, 11 March 1945.	332
43. Memorandum of the Northern Transylvanian Executive Committee of the Hungarian National Federation to the Groza government. Kolozsvár, 12 March 1945.	336
44. Requests of the Maros-Torda County organisation of the Hungarian National Federation submitted to the Groza government. Marosvásárhely, 12 March 1945.	342
45. Report by Jenő Keresztesi on the situation of the Kolozsvár Political Police between October 1944 and March 1945. Kolozsvár, 17 March 1945.	344
46. Record concerning the murder in Szárazajta committed by the Maniu guard on 26 September 1944. Szárazajta, 28 May 1945.	348
47. Press report about the dissolution of the ODA Northern Transylvanian Executive Committee. Kolozsvár, 18 June 1945.	350
48. Compilation of the Budapest Peace Preparatory Division concerning atrocities committed in Northern Transylvania between autumn 1944 and the beginning of 1945 against the Northern Transylvanian Hungarian community. Budapest, spring? 1946.	352

Kötetünk témája az 1944 szeptembere és 1945 márciusa közti észak-erdélyi események bemutatása, különös tekintettel az ún. „különállás” időszakára. Tejedelmes *bemutató tanulmányunk* legnagyobb részét ennek a négy hónapos időszaknak a bemutatása, elemzése képezi, ám előtte röviden áttekintjük a közvetlen előzményeket, vázlatosan megvilágítva azt is, hogy a második világháború előtt és alatt a különböző szakértők miként is látták megoldhatónak az erdélyi kérdést. A világháború és az azt követő béketárgyalások alatti nagyhatalmi viszonyok külföldi és magyarországi irodalma hatalmas mennyiségű, számtalan, jónál-jobb feldolgozás látott napvilágot az elmúlt évtizedekben. Ezért, és mivel a bővebb kifejtése túlságosan elvinné minket a fő témánktól, ezt a kérdést mi csak nagyvonalakban tekintjük át.

Végezetül megvizsgáljuk azt is, hogy magyar és román részről milyen eltérő *értelmezési keretek* léteznek a kérdéssel kapcsolatban. Itt jegyezzük meg, hogy amikor a román történészek témánkkal kapcsolatos munkáit/munkamódszerét/szemléletét bíráljuk, nem az *önéltű polemizálás* a szándékunk. Azt szeretnénk, ha végre érdemi párbeszéd bontakozna ki olyan vitatott kérdésekben, mint például a magyar – román kapcsolatok az 1944–45-ös időszakban.

Bevezető tanulmányunk több évi kutatásunk eredményeként született meg. Az „*ósváltozat*” (mely az *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből* című, 1999-ben Csikszeregedában megjelent kötetben olvasható) az időközben megjelent oroszországi és romániai forrásközlések, rész-*tanulmányok* hatására részben alaposan kibővült, részben – némileg – módosult. Végző formáját egy 2003. január 9-én a budapesti Teleki László Intézetben megrendezett *szakmai vita* után nyerte el. A felkért bírálóink (Stefano Bottoni, Fülöp Mihály, Gyarmati György, Molnár Gusztáv, Szász Zoltán és Vida István) számos észrevétellel, baráti tanáccsal segítettek bennünket. Segítségüket köszönjük. Ugyancsak köszönjük a kolozsvári Lónhart Tamás történész kollégánk hasznos tanácsait, valamint a bukaresti Andreea Andreescu segítségét, aki lehetővé tette, hogy levéltári kutatásai egy részét (a Sănătescu-Rădescu-kormányok fondból származó fenyvámolatokat) megismerhesstük, illetve publikálhassunk belőle. Végül, de nem utolsósorban köszönettel tartozunk Kiss András kolozsvári nyugalmazott főlevéltárosnak (aki a korabeli kolozsvári események egyik szemtanúja is). Ő kezdettől fogva bátorított minket, és hasznos tanácsai nélkülözhetetlenek bizonyultak a tanulmány végleges formába öntésénél.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, még távol állunk attól, hogy átfogó, monografikus jellegű szintézisben tárjuk az olvasók elé Észak-Erdély 1944 ősze és 1945 tavasza közti történetét. Ehhez még több éves további kutató munka szükségesletük. Tanulmányunk csupán azt tükrözi, hogy *jelenleg* mit tudhatunk a témáról.

Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)

Mindaz, ami jó az itt olvasható tanulmányunkban, az budapesti és kolozsvári barátaink, kollégáink érdeme is – ám mindaz, ami kifogásolható benne, csak a mi felelősségünk.

Tanulmányunkat 48 dokumentum követi. A melléklet összeállításakor az egyik fő szempont az volt, hogy egyfelől bemutassuk az Észak-Erdély egy részébe bevonult román közigazgatás kiutasítása előtti hetek fejleményeit. Nem csak Bukarest Erdély, és magyarságpolitikájának főbb elemeit, hanem a vidéki állapotok is érzékeltetni akartuk. Néhány dokumentumból képet alkothatunk a magyar-ellenes atrocitásokról is. Másodsor – a rendelkezésünkre álló jelenlegi oroszországi források segítségével – a szovjetek (olykor egymásnak is ellentmondó) álláspontját is be szeretnénk volna mutatni. Végezetül – és ez teszi ki a közötti dokumentumok legnagyobb részét – a kolozsvári autonómista csoport tevékenységét, illetve autonómista törekvéseit akartuk megismertetni az olvasóval.

A közölt dokumentumok közt vannak korabeli újságcikkek, bizalmas feljegyzések, jelentések, jegyzőkönyvek. A budapesti, kolozsvári, bukaresti és moszkvai levéltárakból származó források döntő része *először* kerül publikálásra (a már korábban közzétett iratok esetében feltüntetjük az első közlés helyét is). A román, vagy orosz nyelvű forrásokat magyar fordításban közöljük (a román fordítást L. Balogh Béni, az oroszzt Bagi Ibolya, Raincsák Réka és Sarnyai Csaba készítették), ám ha azokat korábban nem publikálták, a hitelesség érdekében a magyar szöveg után mellékletben közöljük az eredetit is.

A szövegekben található *eredeti* kiemeléseket kurvizáltuk, az *utólagos* aláhúzásokat mi is aláhúzással jelöltük. A szükséges kiegészítéseket []-be tettük.

A közölt dokumentum címét – a legújabb kori források közlésének szabályai szerint – mi adtuk. Lehetőség szerint feltüntetjük annak szerzőjét, és – ha volt – címzettjét, valamint a keletkezés időpontját és helyét. (Abban az esetben, ha az iratban feltüntetett keletkezési hely nem felel meg a valóságnak, a cím alatt a tényleges helyet tüntettük föl. Lásd a 7. és 10. sz. dokumentumokat. A 17. sz. dokumentum esetében az orosz forrásközlésből nem derül ki, hogy ténylegesen hol keletkezett a jelentés.) A lábjegyzetben a lényeges – kiegészítő – információkat közöljük, illetve bizonyos esetekben a hibás adatokat, névelírásokat korrigáljuk. A gyűjtemény könnyebb kezelését a kötet végén található *rövidítésjegyzék*, valamint *személy- és helynévmutató* segíti.

A gyűjtemény könnyebb kezelését a kötet végén elhelyezett rövidítésjegyzék valamint személy- és helynévmutató segíti. (Előbbi esetében csupán a korabeli események szereplőit tüntettük föl.) A térkép Sebők László munkája, a rezümé angol nyelvű fordítását Bob Dent, míg a román nyelvre való átültetését Ana Scarlat készítette. Mindnyájuknak köszönjük a segítségüket. Ugyancsak megköszönjük Monok Istvánnak, az OSZK és Gecsényi Lajosnak, a MOL főigazgatóinak, hogy hozzájárultak a mellékelt fotók közléséhez.

Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor

Az elmúlt egy évtizedben mind Magyarországon, mind pedig Romániában megélnékültek az Erdély (illetve az ott élő magyarok és románok) II. világháború utáni történetével foglalkozó kutatások. Ez nemcsak azzal magyarázható, hogy a korábbi *tabu-témák* (a megszálló Vörös Hadsereg, a kommunista párt *ultródái* történelme, az egyházak üldözése, a kollektivizálás stb.) is kutathatóak lettek, hanem az is, hogy részben hozzáférhetővé váltak a pártállami időszakban zárolt levéltári állományok. (Kritikusan meg kell jegyeznünk, hogy Romániában a levéltári kutatásokat esetenként még mindig megnehezíti bizonyos állagok feldolgozatlansága.)

A magyar kutatókat eddig elsősorban a *magyar kisebbség helyzete* foglalkoztatta, különös tekintettel annak gazdasági, oktatási, egyházi intézményeire.¹ Bár a hetvenes-nyolcvanas években több visszaemlékezés kitért az 1944 őszi vagy az azt követő hónapok fejleményeire,² az itt tárgyalt korszakot, témát feldolgozó, első komolyabb tanulmány megjelenésére 1993-ig kellett várni. Ekkor látott napvilágot Molnár Gusztáv dolgozata,³ amely végre az erdeklődés homlokterébe emelte ezt a témát. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az egyébként úttörő jellegű, valamint igen koncepciózus tanulmányának az a hiányossága, hogy egyfelől a magyarországi – akkor már kutatható – levéltári anyagokat nem használta fel dolgozata megírásakor, másfelől a hivatkozott források jelentős része (az általa készített interjúk, és dokumentum-gyűjteményei) a kutatók számára máig nem hozzáférhető.

Róman részről – az 1944. augusztus 23. – 1947. február 10. közti periódus esetében – főleg a *politikatörténeti* kutatások dominálnak. Elsősorban az augusztus 23-i puccs, a szovjet – román fegyverszünet létrejötte, a belső hatalmi harcok, „a kommunizmus megteremtése”, a kommunista párt március 6-i hatalomra kerülése, a koalíciós időszak pártküzdelmei, a hegyvidéki antikommunista fegyveres mozgalom, az 1946-os választások stb. állnak az érdeklődés homlokterében.⁴ Némi túlzással kijelenthetjük, hogy – néhány kivételtől eltekintve⁵ – a román jelenkor-

1 Többek közt lásd *Gajdos Balogh – Gál – Imreth*, 1985.; *Lázok – Vincze*, 1985.; *Lipesev*, 1998.; *Vincze*, 1999., valamint *Molnár J.*, 2001. és *Virt*, 2001.

2 *Balogh E.*, 1978., *Demeter*, 1975., *Veress*, 1981., *Balogh E.*, 1986., *Bethlen*, 1989., *Kabona Szabó*, 1990.

3 *Molnár G.*, 1998.

4 Az 1944. augusztus 23. – 1945. március 6. közti események valamelyik vonatkozását tárgyaló, igen nagy számú tanulmányunk megírásakor kénytelenek voltunk tudomásul venni: a vidéki múzeumok, egyetemi intézetek vagy helyi kisközségek által megjelentetett kiadványok egy része egyszerűen elérhetetlen (még a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban vagy a BBTE Történeti Intézetében sincsenek meg, vagy részben az oktatónál lévő kiállításönöze, hozzáférhetetlenek), ezért néhány témánkba vágó tanulmány felhasználásáról kénytelenek voltunk lemondani.

5 Ezek a kivételek is inkább az állambatalom vagy a kommunista párt kisebbségpolitikájának valamelyik aspektusát taglalják. Többek közt lásd: *Tárú*, 1997., *Sandru*, 1995., ú. 1996. és ú. 1999.

történések érdeklődését idáig nem keltette fel az országban élő magyar kisebbség 1944 és 1947 utáni helyzete.⁶ Egyébiránt az itt tárgyalt korszakra is igaz, hogy román részről „az Erdélyről írott könyvek általában csak az ott élő románokról szólnak.”⁷ Mindezt azzal az általános megjegyzéssel egészítenénk ki, hogy Románia modern kori politikátörténetével foglalkozó művek esetében a nemzeti szempontú narratíva az általános, melyben a nemzeti kisebbségek marginális (leginkább negatív) szerepet játszanak.

Ezen historiográfiai előzmények után úgy véljük: ahhoz, hogy meg tudjuk haladni a korábbi tanulmányok korlátait, párhuzamosan kell megvizsgálnunk a magyar kisebbség helyzetét, törekvéseit, az általános belpolitikai/pártpolitikai helyzetet, Bukarest Erdély-politikáját, és természetesen ki kell térni az időszak nagyhatalmi viszonyainak alakulására is. Éppen ezért történetünket megpróbáljuk egy *háromszintű „játszmaként”* bemutatni. Ez a viszonyrendszer 1.) a bukaresti kormányok (illetve a centrumot képviselő közigazgatási apparátus) és az észak-erdélyi magyarság; 2.) Bukarest és Moszkva (és a területet ellenőrző szovjet katonai vezetés); 3.) az Észak-Erdélyben jelen lévő szovjet katonai és politikai vezetést, valamint a helyi magyar és román intézmények, hatalmi struktúrák közti kapcsolatok. Ezenkötben megpróbálunk néhány olyan kérdésre is választ adni, melyeket a korszak kutatása szempontjából alapvető fontosságúnak tartunk: 1.) Milyen Erdély-politikája volt a bukaresti kormánynak 1944 őszén, és hogyan rendezkedett be Észak-Erdély egyes részein a román közigazgatás? (Közben kitérünk a magyar-ellenes atrocitások, tömeges internálások kérdéssére is.) 2.) Az újabb bukaresti centralizációra miként reagáltak a régió fővárosában, Kolozsvárott,⁸ míg a „önrendelkezési törekvések”⁹ bontakoztak ki a szovjet katonai közigazgatás időszakában? 3.) Mi lett a vége a „különállásnak”, mi változott meg a román közigazgatás visszatérése után? 4.) Végül pedig tulajdonképpen hogyan is értékelhetjük az észak-erdélyi (kolozsvári) törekvéseket, beszélhetünk-e ez alatt a néhány hónap alatt észak-erdélyi *autonómiáról*, („köztársaságról”¹⁰ stb.)

6 Az elmúlt tíz év romániai historiográfiai összefoglalóját lásd: *Iordachi – Trencsenyi*, 2000. és *Iordachi – Turda*, 2000.

7 *Iordachi – Turda*, 2000. 136. (Megjegyezzük, hogy az 1944 utáni Románia (és nem a románok!) politikátörténetét bemutató kézikönyvekből (szöveggyűjtemények, kronológiák) egyszerűen hiányzik a lakosság 10%-át kitevő magyar kisebbség. Többek közt lásd: *Scurtiu*, 1994., *Neagoe*, 1996. vagy *Păiușan – Ion – Retegan*, 2002.)

8 Tanulmányunkban elsősorban a kolozsvári politikai eseményekre koncentráltunk, aminek két oka van. Erdély fővárosában zajlottak a legfontosabb események – amelyek részben meghatározták Észak-Erdély akkori életét. A másik ok az, hogy a román és magyar kutatás még nem tárta fel részleteiben egy-egy szűkebb régióban, mi is történt ott valójában az általunk tárgyalt periódusban. Ahhoz egyébként, hogy a kérdést teljes körűen, monografikus alaposággal fel lehessen dolgozni, még további, hosszabb kutatásokra van szükség.

9 *Molnár G.*, 1993.

10 Lásd például *Lipcey*, 1998. Ez a kifejezés tudomásunk szerint 1944 végén, 1945 elején ismeretlen volt a magyar közbeszédben, feltehetően valamikor a hetvenes-nyolcvanas években terjedt el egy szűk értelmiségi körben. Megjegyezzük, hogy ez a szintagma megévesztő, mert elfedi a lényegét: a román polgári adminisztráció kiutasítása után Észak-Erdélyben a *szovjet katonai fenntartóság alatt* épült ki egy új adminisztratív igazgatási rendszer. Egyébként a korabeli írott forrásokban a legtöbb esetben Észak-Erdély „különállásáról”, „Erdély önkormányzata újabb kísérletéről” olvashatunk.

Mielőtt azonban rátérnénk témánk taglalására, tisztáznunk szeretnénk, hogy mit értünk a tanulmányunk címében is szereplő „autonómista” és „centralista” kifejezéseken, majd röviden áttekinjtük, hogy az ún. erdélyi kérdésnek – szakértői szinten – milyen megoldási módokat dolgozták ki a II. világháború előtt, és az antifasiszta szövetségesek ezek ismeretében milyen elképzeléssel rendelkeztek, milyen javaslatokat fogalmaztak meg a döntéseket végrehajtó politikuskok számára.

Autonómia, decentralizáció, centralizáció – ahogy azt a két világháború közt értelmezték

Tanulmányunkban mi az itt tárgyalt események idején használt közigazgatás-jogi definíciókat vettük alapul, ugyanis abból az előzetes feltételezésből indultunk ki, hogy a kolozsvári önállóodási törekvések szorgalmazóinak és a bukaresti hatalmi központ képviselőinek gondolkodását ezek a fogalmi keretek határozták meg.

Magyar részről Magyary Zoltán 1942-es alapművét,¹¹ míg román részről Paul Negulescunak¹² egy 1925-ben kiadott munkáját vettük figyelembe.

A magyar és a román szakemberek a *decentralizáció* önkormányzati önállóságot értenek (ezt Magyary *autonómiaként* is értelmezi), amely *tartalmát* tekintve lehet politikai és adminisztratív jellegű. A *politikai önkormányzat* törvényhozói hatalommal is rendelkezik vagyis „nem tartja meg az állami jog egységét”.¹³ Ezt mindkét szerző *federalizmusnak* nevezi. Az *adminisztratív önkormányzat* esetében nem beszélhetünk törvényhozói hatáskörrel, csupán az adminisztratív ügyek intézése jogának egy részét kapja meg a helyi közösség – melyet egy választott testületen (vármegyei és községsi intézmények) keresztül gyakorol. Az önkormányzat – szervezeti formáját tekintve – lehet területi és testületi.

Mindkét szerző megegyezik abban is, hogy a *centralizáció* az állam életében kétféle lehet: politikai és adminisztratív. Magyary szerint a *politikai centralizáció* „a jog és a törvények egységét” értjük, *adminisztratív centralizáció* pedig azt, hogy „az ügyeket vagy azok jó részét felsőbb ellenőrzés alá rendelt szervek végzik el.”¹⁴ Negulescu ezzel szemben a politikai centralizáció esetében úgy véli, hogy az nem jelent mást, mint „az egységes államot”.¹⁵ Fenti szerzők egybehangozón úgy vélik, hogy a centralizáció esetében minden kérdésben a központi állami szervek kezében van a végső döntés joga. Magyary emellett azonban megjegyzi: a *hatalomkoncentrálásra* törekvő központ önmagának tartja fenn annak jogát, hogy a közigazgatás helyi vezetőit kinevezeze és a döntés jogát is központosítsa (a döntés előkészítése, a döntés maga, és annak végrehajtása is a kezében van).

Az eltérő történelmi fejlődés következtében a magyar és román jogi-és közigazgatási rendszer más-más hagyományokkal rendelkezett. A magyar közigaz-

11 *Magyary*, 1942.

12 *Negulescu*, 1925.

13 *Magyary*, 1942. 113.

14 *Magyary*, 1942. 105.

15 *Negulescu*, 1925. 562-563.

gatási rendszerben még a dualizmus-kori centralizációs időszakban is a helyi önkormányzatok jelentős önállósággal bírtak, az egységes román állam megteremtése után létrehozott közigazgatás azonban – a francia mintát átvéve – erőteljesen centralizált volt. Ez nem változott Nagy-Románia létrejötte után sem, mert bár a megyei, városi és községi tanácsoknak volt bizonyos önállósága, az ún. időközi bizottságok rendszerének állandóságával Erdélyben a helyi önkormányzat a két világháború között nem működött.¹⁶

A fentiekből kiindulva előjáróban leszögezzük: tanulmányunkban – Magyar Zoltán meghatározásából kiindulva – mi az 1944. októbere és 1945. márciusa közötti kolozsvári törekvéseket *autonómista törekvéseknek* tartjuk, ugyanis – miként azt majd részletesen bemutatjuk – a kolozsvári magyar és román baloldali politikusok (ha egyesek más-más okból is) *decentralizációért*, egyesek *politikai önkormányzatért*, míg mások a közigazgatási önállóságért harcoltak.

Az erdélyi kérdés – mint megoldásra váró probléma, és az antifašizta nagyhatalmak Erdélyre vonatkozó elképzelései a II. világháború alatt

Erdély sorsa, státusa a XX. században mindig több volt, mint román–magyar konfliktuspotenciál, és több, mint regionális feszültségócc. A hovatartozást megszabó döntések – lett légyen szó akár a *status quo* megváltozásáról, akár a *status quo ante bellum* helyreállításáról – mindig leképezték az európai nagyhatalmi erőviszonyokat is, és rendre a térségben domináns szerepet játszó nagyhatalom akaratérvesnyését követték. Ennek politikatörténeti formaváltozatai „egy vagy két döntési logika mentén realizálódtak”¹⁷ vagyis vagy Romániának vagy Magyarországnak ítélték oda a területet, vagy annak egy részét.

1920-ban a trianoni békeszerződéssel Románia megkapta a történelmi Erdélyt, a Bánság egy részét, valamint az Alföld keleti, részben románok által lakott szegélyét (közkeletű néven a Partiumot). A döntés elsődleges indoka ugyan a népek önrendelkezési jogának a támogatása volt, ám ezt az elvet ott és akkor sem tartották be a győztes hatalmak képviselői, amikor és ahol minden nehézség nélkül alkalmazható lett volna: a kevésbé kevert etnikai területek esetében. Ehelyett „a stratégiai szempontok, az új államok gazdasági érdekei, s a *vae victis* elve” diadalmaszkodott.¹⁸

1919–20-tól kezdve számos szakértőt¹⁹ foglalkoztatott az a tény, hogy miként lehetne – legalább elméleti szinten – rendezni az erdélyi kérdést, illetve az erdélyi magyarság helyzetét. Az alaprobléma abban állt, hogy „Erdélyben [...] a különböző nemzetiségek nagy területeken teljesen egymásba keveredve” élnek.²⁰ Ráadásul az egyetlen, túlyomóan magyar többségű területet (leszámítva a magyar–román

16 Nagy, 1944. 180.

17 Gyarmati, 1997. 457.

18 Romsics, 1996. 331.

19 Rónai András, Balogh Arthur, Paál Árpád és mások.

20 Rónai, 1989. 211.

határ menti keskeny sávot), a trianoni határtól távol fekvő Székelyföldet, csak egy igen-igen vékony „etnikai korridor” köti össze „a magyar nemzet törzs-területével”²¹. Éppen ezért a budapesti szakértők a kérdés *határváltoztatással* történő megoldásának többféle módozatát is felvázolták:

1.) A „korridoros” megoldás esetén a szakértők az *etnikai szempontokra* helyezik a hangsúlyt vagyis arra, hogy a lehető legtöbb erdélyi magyart (annak 2/3-át, esetleg 3/4-ét) csatolják Magyarországhoz. Attól függően, hogy a Székelyföldet egy keskenyebb vagy szélesebb folyosóval kapcsolják az anyaországhoz, beszélhetünk az „egyszerű”, és a „bővített korridoros” megoldásról. Az „egyszerű korridoros” megoldás egyetlen előnye az, hogy a *lehető legtöbb magyar* kerül Magyarországhoz – a *lehető legkevesebb román*al együtt, ugyanis Észak-Erdély román többségű vármegyéi (Máramaros, Beszterce-Naszód, Szolnok-Doboka) Romániánál maradnak és csak egy viszonylag keskeny „köldökcsinór” (a Nagyvárad–Királyhágó–Kálotaszeg–Kolozsvár–Torda–Dicsőszentmárton–Marosvásárhely-vonal) köti össze a székelyeket az anyaországgal. Csakhogy egy ilyen típusú határmódosítás következtében egy olyan – meglehetősen szokatlan formájú – terület nyúlik be a történeti Erdély középebe, amely figyelmen kívül hagy minden közlekedési és gazdasági szempontot.

A „bővített korridoros” megoldás esetén a Székelyföld egy széles, Közép-Erdélyen keresztül húzódó sávval (vagy az egész Észak-Erdéllyel) kapcsolódik Magyarországhoz. Bár ezáltal gazdaságilag életképes terület jön létre, de ebben az esetben *igen nagy számú* (legalább 1 millió) román népesség kerül magyar fennhatóság alá.

2.) A „partiumos” megoldás az egész vitás területet úgy osztja meg Magyarországgal és Románia között, hogy a Partium (és esetleg a Bánát egy része) az előbbi, a történelmi Erdély pedig az utóbbi állam fennhatósága alá kerül. Etnikai szempontból előnytelen helyzetet teremt, hiszen Magyarországhoz így egy nagy számú román lakossággal rendelkező terület kerül, míg a magyarság nagyobb része továbbra is román uralom alatt marad, az előnye azonban az, hogy az észak–déli irányban húzódó új államhatár esetében jóval kevesebb gazdasági és közlekedési probléma merülne fel.

3.) Végül pedig a legkisebb határváltoztatással járó megoldás egy *kisebb mérvű határhúgázás* lehet (ezt nevezték „nyelvhataros” megoldásnak is). Ennek az a lényege, hogy csak az a Szatmárnémeti–Nagykároly–Nagyvárad–Arad sáv kerül vissza Magyarországhoz, amelyen egyértelműen *magyar többség* található. Bár etnikai szempontból méltányos megoldás lenne, de egy ilyen típusú területrendezés esetén is felmerülhet néhány közlekedési és gazdasági probléma. Az utóbbi két megoldás esetén a szakértők szükségesnek látták, hogy a Székelyföld (esetleg megnagyobbítva a Mezőség egy részével) *autonómiát* kapjon. Nyugati szakértők

21 Bővebben lásd Vincze, 1997. és Vincze, 1999. 5–28.

körében olyan elképzelés is fölmerült, hogy a szorványmagyarságot *áttelepítenék* a határ magyar oldalára.²²

A félreértések elkerülése végett megjegyezzük, hogy ezek a főbb típusok egymással kombinálva is előfordulhattak a különböző felvetésekben.

Szakértői szinten a határváltoztatás mellett más, *alternatív megoldásokat* is kidolgoztak. Így felmerült *Erdély autonómiája* Magyarországra vagy Románia politikai keretein belül, illetve egy *önálló erdélyi állam* létrehozásának a lehetősége is. (Lásd a Litvinov-bizottság munkáját később.)

Az itt ismertetett elméleti megoldási módok mind megvitatásra kerültek azokban a bizottságokban, melyeket az angolszász nagyhatalmak (USA és Nagy-Britannia) külügyminisztériumai állítottak fel a világháború utáni béketárgyalások előkészítése céljából. Az ezen testületek által elkészített különböző elaborátumokból²³ kitűnik, hogy a szakértők (mivel politikai szinten kimondatott, hogy a szövetségesek nem ismerik el a fasiszta államok által kioroszakolt diktatórumokat²⁴) az első helyen minden esetben *Erdélynek Romániához történő csatolását* javasolták – azzal a nem csekély módosítással, hogy a Partium egy részét, vagy egy bizonyos részét vissza kell adni Magyarországnak, a Székelyföldnek pedig autonómia adandó. Csak a *második helyen* szerepelt az a javaslat, mely az *önálló erdélyi állam* létrehozását tartalmazta (esetleg egy dunai vagy közép-európai konföderáció tagjaként).²⁵

Közvetben (1943. februárjában) az amerikai szakértők az erdélyi kérdés megoldását illetően nem képviseltek egységes álláspontot, közülük többen fölvetették az önálló erdélyi állam ötletét. A vita végén egy dologban egyetértettek: az esetleges fegyveres harc elkerülése érdekében a háborút követő néhány évben Erdélyt a szövetségesek ellenőrzése alá kellene helyezni, *katonai közigazgatás* formájában.²⁶ A következő üléseken hosszas vita folyt, aminek eredményeképpen 1943. augusztusában az amerikai bizottság Erdély kapcsán továbbra is két alternatívát fogalmazott meg: Erdélyt visszakapja Románia – ám egy 9.000 km²-es vagy 14.500 km²-es terület Magyarországhoz kerülne (és a Székelyföldnek autonómiát adnak) vagy pedig Erdélyt *független államá* szervezik.²⁷ A Külügyminisztérium szakértői 1944 tavaszán még egyszer visszatértek Erdély kérdésére: az április 20-i előterjesztésben (melyben a 14.500 km²-es terület visszaadását javasolták) azonban már a *nem ajánlott megoldások egyikévé* minősült vissza az önálló erdélyi állam létrehozása.

²² Lásd: *Romsics*, 1992., valamint *Bán*, 1996.

²³ Az amerikai és a brit rendezési tervet kidolgozó testületek (Háború Utáni Külpolitikai Tanácsadó Bizottság – Advisory Committee on Post-War Foreign Policy és Külügyi Kutató- és Szajtszolgálat – Foreign Research and Press Service) által összeállított anyagokat közli: *Romsics*, 1992., valamint *Bán*, 1996.

²⁴ Megjegyezzük, hogy a 2. bécsi döntés után a szovjet vezetés elismerte a magyar területi követelések jogosságát (ezt az álláspontját 1941. június 26-ig fenntartotta), csak azért neheztelt, hogy a tengelyhatalmak nem vonták be a döntőbíráskodásba. A londoni kormány azonban tudomására hozta Budapestnek, hogy „semmiféle olyan területi változást nem ismer el jogosnak Európában, amely 1939. szeptember 1-je, tehát a háború kitörése óta következett be”. Lásd: *Balogh B.*, 2002. 307–309.

²⁵ *Kim Jiyoung*, 2000. 120-121.

²⁶ *Romsics*, 1992. 111–117.

²⁷ *Romsics*, 1992. 203–208.

sának a terve. Ennek minden bizonnyal az volt a fő oka, hogy az a tervbe vett kelet-közép-európai konföderáció, melynek egyik tagállama lett volna az elképzelések szerint az erdélyi állam is, a szovjetek merev ellenállása,²⁸ valamint a katonai helyzet alakulása következtében irrelevánssá vált.

Hasonló folyamat játszódott le a londoni szakértői bizottságban is. A *partiumos határváltoztatás mellett* felmerült az az elképzelés is, hogy az *önálló Erdély* egy nagyobb konföderáció része lesz. (Egy 1943. szeptemberi feljegyzésben is úgy fogalmaztak, hogy „az egyetlen tartós megoldás valószínűleg a független Erdély visszaállítása lenne.”²⁹) A magabiztos amerikaiakkal szemben a britek azonban jobban odafigyeltek a szovjet fél reagálására: „Ez az egész probléma oly mértékben függ majd a Szovjetunió erejétől, seregeinek elhelyezkedésétől a háború végén, az általános, közös biztonsági rendszerrel kapcsolatos viszonyától, a kelet-európai államokban fennálló rendszerek jellegétől, és a Szovjetunió által velük szemben támasztott követelésektől, hogy bizonyos általános megjegyzéseket lehet tenni.”³⁰ Ahogy közeledett a háború vége – és a Vörös Hadsereg mind nyugatabbra nyomult – a londoni vezetés politikáját egyre inkább a szovjetekkel történő megegyezés jellemezte. (Lásd alább az ún. „százalékos egyezményt”.) Ennek következtében itt is szemétkosárba került a konföderáció eszméje – és vele együtt az önálló erdélyi állam terve is.

Az amerikai (és brit) szakértők azonban hiába készítették el több, olyan koncepciózus rendezési tervet, amely magyar szempontból előnyösebben rendezte volna a Kárpát-medence jövőbeni sorsát, ugyanis a szakértői bizottságokban fogant elképzelések „az ügymenet hierarchiájában alig emelkedtek a tárca vezetésének a szintjére”³¹ – vagyis legfelsőbb szinten a „magasabb szempontok” (szuperhatalmi érdekek) döntötték el a régió sorsát. Ennél fogva 1945-ben már egyedül csak egy Magyarország javára történő, bizonyos mértékű határmódosítás mellett tartott ki Washington és London. Fél évvel később azonban a Külügyminiszterek Tanácsának londoni ülészekén már e mögül is kihátráltak, mert „a román–magyar határ megvonásának kérdése – miként azt Fülöp Mihály megállapítja³² – egy nagyobb politikai összecsapás örvényébe került és alárendelődött a román politikai válság [a Groza-kormány angolszász részről történő elismerése – a szerzők megj.] megoldásának”.

A szovjet külpolitikának a második világháborút követő rendezésről alkotott elképzeléseiről az elmúlt években több, alapvető fontosságú levéltári forrás látott napvilágot. Ami az erdélyi kérdést illeti, Tofik Iszlamovnak³³ (és munkatársainak)

²⁸ *Gyarmati*, 1997. 468., *Bán*, 1997. 145–149. Sir Archibald Clark-Kerr moszkvai nagykövete egyik, 1944. november 19-i feljegyzésében leszögezte, hogy a szovjetek „nem helyeslik, hogy a kisebb államok független regionális föderációkat alkossanak, ehelyett azt várják, hogy a kis államok rá álljanak a hozzájuk legközelebbi nagyhatalom pályájára.” A feljegyzést közli *Mezei*, 2001. (Európa kettészakítása...) 26–27.

²⁹ *Kim Jiyoung*, 2000. 127.

³⁰ *Bán*, 1996. 202.

³¹ *Gyarmati*, 1997. 472.

³² Bővebben lásd *Fülöp*, 1994. 95–105.

³³ *Iszlamov*, 1994. és *Iszlamov*, 2000.

köszönhetően ma már legalább nagyvonalakban ismerjük az ezzel kapcsolatos szovjet szándékokat is.

Bár – mint korábban említettük – a szovjetellenes háború kitörése előtt Moszkva nem ellenezte Magyarország Erdélyre vonatkozó revíziós törekvéseit, de 1941. június 26. után teljesen megváltozott a szovjet fél magatartása Erdély kérdésében. A háború közepéig a Kreml álláspontja az volt, hogy a szövetséges hatalmaknak szabad keze van Erdélyt illetően, mert Magyarország és Románia is ellenséges államok. A háború utáni új berendezkedést tagláló szovjet elképzelések 1943 végére kezdtek konkrét javaslatok formájában megfogalmazódni. Az év szeptemberében Makszim M. Litvinov volt külügyi népbiztos vezetésével megalkították *A békeszerződések és a háború utáni rendezés biztosítása* elnevezésű munka-csoportot.

Az 1943–44-ben készült számos feljegyzés, elaborátum közül itt most csak két, – témánk szempontjából fontosabbnak tartott – dokumentumot ismertetünk röviden. Az egyik igen figyelemreméltó dokumentum az a Litvinovnak a bizottság tagjai számára készített, 1944. június 5-i feljegyzése,³⁴ amelyben az alábbi főbb következtetések olvashatóak: 1.) A második bécsi döntés étnikai – nem felel meg a nemzetiségi határoknak – és politikai – német és olasz döntőbírói határozata – okokból nem fogadható el; 2.) Egész Erdélyt azért sem lehet Magyarországnak adni, mert minden hazai tényező (beleértve még a szociáldemokratákat is!) úgy a múltban, mint a jelenben, határozottan szovjetellenes; 3.) Igaz, hogy Románia is ellenséges állam, de „teljességgel elképzelhető Erdély odaitelése abban az esetben, ha [...] egyszer s mindenkorra lemond Besszarábiáról és [Észak-]Bukovináról. Románia *Erdélytől kompenzációra érezne magát* Besszarábia és [Észak-]Bukovina elvesztéséért.”³⁵ (A szerzők kiemelése.)

Az előterjesztésben szereplő utolsó lehetőség komoly figyelmet érdemel. E szerint megengedhető „egy önálló erdélyi állam” megalakítása is, de amely „*megmaradva*n *Erisz almatájának* két szomszédja, Magyarország és Románia között, Erdély nem lehetne meg egy közeli erős állam pártfogása nélkül, amilyen jelen pillanatban a vele határos Szovjetunió. [...] Az új állam feletti ellenőrzés lehetőségét adna, hogy nyomást gyakoroljunk mind Magyarországra, mind pedig Romániára, és megakadályozná, hogy e két állam velünk szemben ellenséges kombinációkban vegyen részt. [...] Mindenesetre Erdély önállóságát illetően *ideiglenes döntést* is hozhatunk, megvárva, amíg kiderül, hogy nyílik-e mód az *összinte együtműködésre*”³⁶ Romániával vagy Magyarországgal, s aztán ennek megfelelően módosíthatjuk a döntést.”³⁷ (A szerzők kiemelése.)

A másik, Valter Roman³⁸ 1944. július 28-i keltezésű, a Litvinov-bizottságnak elküldött levele.³⁹ Ebben az illegális KRP-tag funkcionárius kifejti: „Figyelembe

34 Magyar nyelven közlésesi: *Zeidler – L. Balogh*, 2002., 54–58.

35 *Zeidler – L. Balogh*, 2002., 56.

36 „Oszinte együtműködésen” a szovjet érdekeket teljes mértékben kiszolgáló kormányok (pl. Groza-kormány) meglétét kell értanünk

37 *Zeidler – L. Balogh*, 2002., 57–58.

vége az erdélyi kérdés egész bonyolultságát, összetettségét és sajátos jellegét, az adott (háború utáni) időszaknak leginkább megfelelő megoldást a mind Romániától, mind Magyarországtól *független Erdély* létrehozásában látom, amely a Tiszától a Kárpátokig terjedne, és határait a Szovjetunió, Anglia és az Egyesült Államok garantálná.” (A szerzők kiemelése.) Javaslatát azzal indokolta, hogy „mindkét, Erdélyt magának követelő ország csaknem egyforma mértékben vett részt Hitler rablőháborújában”. További indokai közt szerepelt a régió etnikailag kevert mivolta, az, hogy gazdaságilag eléggé fejlett és természeti kincsekben gazdag, az önállóságnak történelmi hagyományai vannak, és „mindig is a legprogresszívvabb országrész volt, akkor is, amikor Magyarországhoz, és akkor is, amikor Romániához tartozott. [...] A munkásmozgalom erősebb volt itt, mint Magyarországon vagy Romániában.” Levele végén leszögezte, hogy „Mindeme megfontolások alapján az önálló Erdély felélesztését – mint ideiglenes és átmeneti döntést – reálisnak és idősebrűnek tartom, mivel összhangban áll mind Románia, mind Magyarország progresszív fejlődésének érdekeivel. (Végleges megoldás csak a Duna-medencében létrejövő szovjetrendszerben képzelhető el.)”⁴⁰ (Romannak ezt a javaslatát azonban csupán *magánvéleménynek* tekinthetjük, amely egyrészt nem volt befolyással a bizottság munkájára, másrészt homlokegyenest ellenkezett az RKP-nak a trianoni határok visszaállítását hangoztató hivatalos álláspontjával.)

Végezetül meg kell jegyeznünk, hogy a Románia és Magyarország jövőbeni helyzetét mérlegelő szovjet elemzések az előbbi számára voltak kedvezőbbek, mivel a moszkvai külügyi szakértők Romániával, mint a balkáni térségben elhelyezkedő, fontos stratégiai partnerrel számoltak. Iván M. Majszkij, az egyik külügyi népbiztos-helyettes (aki tagja volt a fegyverszüneti egyezményekkel foglalkozó Vorosilov marsall-vezette bizottságnak) 1944. január 11-i keltezésű, a legfelsőbb pártevezetés számára készített *A jövődő világ kívánatos alapelveiről* című feljegyzésében a következőképpen fogalmazta meg ezt: a Szovjetunió és Románia (valamint Finnország) közt „hosszú időre szóló kölcsönös segítségnyújtási egyezményeket kell kötni, [...] a szükséges mennyiségű bázisoknak – katonai, légi, tengeri – a Szovjetunió rendelkezésére bocsátásával. Azonkívül a Szovjetuniót stratégiaiilag és gazdaságilag fontos vasúti és közúti rendszerrel össze kell kötni” Romániával.⁴¹

38 A nagyváradi zsidó származású, magyar kulturális közegből jövő kommunista politikus (eredeti nevén Neulander Ernő) az RKP egyik vezetője volt, aki emigráns politikusként a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságában dolgozott a szervezet feloszlásáig. Később a Komintern utódjának tekinthető SZK(b)P KB mellett működő 205. Intézetben dolgozott.

39 A levelet közli Iszlamov, Tofik: Levél Pétre Romanhoz. *Provincia*, 2000. október, 4–5.

40 Elgondolkodtató azonban, hogy Roman egy négy nappal korábbi, Litvinovnak írott levelében határozottan azt a nézetet képviselte (a Kommunista Romániai Pártjának álláspontjára hivatkozva), hogy „az erdélyi kérdést a bécsi döntés” (1940. augusztus) érvénytelenítése és Észak-Erdély Romániához való csatolása oldja meg.” Tofik Iszlamov erre a levélre utalva a „talányos” jelzőt használta... A július 24-i levelet közli: *Kélet-Európai Figyelő („A” sorozat: Románia)*, 1991. 2. sz. 8.

41 *Baráth*, 1996. 159.

A román béhetapogatózások 1944. augusztus 23. előtt, és a szeptember 12-i fegyverszüneti egyezmény

1943-ban, amikor már kezdett világossá válni, hogy a németek elveszítetik az újabb világháborút is, mind Budapest, mind Bukarest különféle illegális csatornákon keresztül fölvette a kapcsolatot az *angolszász* országok képviselőivel, emellett pedig elkezdtek fölkészülni az elkövetkező béketárgyalásokra.⁴² Míg azonban Magyarországon esetében a kapcsolatfelvételt Kállay Miklós miniszterelnök és szűk köre kezdeményezte, addig Romániában nemcsak az Antonescu-féle kormány képviselői kerültek érintkezésbe a nyugati szövetségesekkel, hanem Mihály király, illetve az ellenzéki pártok képviselői is.⁴³ (A történelmi pártok vezetői közül Maniu volt a legaktívabb, akinek jó angolszász kapcsolatai voltak, és mindent elkövetett annak érdekében, hogy Románia minél kedvezőbb fegyverszüneti feltételeket érjen el.) A kezdeti román béketapogatózások alapját ugyanaz a feltevés képezte, mint a magyarét: előbb vagy utóbb egy brit-amerikai hadsereg jelenik meg Románia határainál.⁴⁴

Mivel a szövetségesek az 1943. októberi moszkvai külügyminiszteri konferencián abban állapodtak meg, hogy a három nagyhatalom „együttesen jár el az ellenséges országok kapitulációja tekintetében, és az egyes országok annak a nagyhatalomnak a képviselőivel tárgyalnak majd, amelyik haderővel azok harcban állnak”,⁴⁵ ezért az a kezdeti román (és magyar) próbálkozás, hogy *csak a nyugatiakkal* folytassanak titkos tárgyalásokat, emiatt hajótörést szenvedett. Ráadásul Teheránban eldőlt, hogy egyelőre nem nyitják meg a balkáni frontot, ez pedig egyértelműen azt a tényt vetítette előre, hogy a Vörös Hadsereg fogja „felszabadtani” Romániát is.

A lisszaboni, a berni, a madridi tapogatózások után román részről 1943 végén, illetve 1944 elején indultak meg az érdemi tárgyalások a szövetségesek képviselőivel. Stockholmban Mihai Antonescu külügyminiszter megbízásából Frederic Nanu román követ Anna Kollontajjal, a szovjet diplomáciai képviselővel – az angolszász nagyhatalmak tudta nélkül – folytatott tárgyalásokat a fegyverszüneti feltételekről, egészen az augusztusi bukaresti puccsig. Ezek a tárgyalások azonban meddőnek bizonyultak, mivel Antonescu elutasította a szovjetek követelését, hogy egyezzenek bele Besszarábia és Észak-Bukovina Szovjetunióhoz való visszacsatolásába.⁴⁶

42 Az Antonescu alatt elkezdődött román béke-előkészítési munkálatokat foglalja össze Keresztes Zoltán, a budapesti külügyminisztérium beosztója egy 1946. január 24-i jelentésében. Lásd: MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai, XIX-J-1-a, 60. doboz, IV-132, 1420/Be/1946.

43 Púscs, 1995, 13.

44 A román politikai élit és a társadalom eleve elutasította a szovjetekkel való egyezkedést, ami a több mint két évszázadra visszamenő ruszofóbiából ered. A román diplomáták visszamlékezéseikben erre a tényre vezetik vissza azt, hogy Románia vonakodott a szovjetekkel való kapcsolattelvéltől. Lásd Cretzianu, 1998.

45 Mezei, 2001. (Befolyás vagy hegemonia?) 23.

46 Durandín, 1998, 313.

A stockholmi csatornát, a király és az ellenzék is kihasználta, de nagyobb hangsúlyt helyezett az ankarai, majd később a kairói egyeztetésekre.⁴⁷ Ankarában Alexandru Cretzianu törökországi követ (aki nemcsak kormánya érdekeit képviselte, hanem titokban az ellenzéki pártok közvetítője is volt) azt javasolta, hogy a szövetségesek Londonban fogadjanak egy ellenzéki delegációt. Február 1-jén azonban azt a választ kapta, hogy a szövetségesek Kairóban akarnak találkozni az ellenzéki román pártok képviselőjével. Ezért aztán 1944 márciusában (amikor a Vörös Hadsereg csapatai már Besszarábia határára álltak) Kairóba érkezett Cretzianu nagybátyja, Barbu Știrbey herceg, és megkezdte tárgyalásait az ottani amerikai és szovjet követekkel.⁴⁸

A kairói tárgyalások azonban *nem vezettek sikerre*, mert a szovjet fél szerint Știrbey csak az ellenzékot képviselte, nem a román nemzet egészét, márpedig ők a román állam, illetve a hadsereg reprezentánsával akartak megegyezni.⁴⁹

Április 2-án a román határoknál álló Vörös Hadsereg egy nyilatkozatot adott ki, melyben többek között leszögezték: „A szovjet kormány kijelenti, hogy nem célja semmilyen román terület megszerzése vagy a fennálló társadalmi rend megváltoztatása Romániában, és hogy a szovjet csapatok Románia területére lépését kizárólag a katonai szükség szerűség, és az ellenséges csapatok folytatódó ellenállása diktálja.”⁵⁰ 12-én Vjacseszláv M. Molotov szovjet külügyi népbiztos közölte a szövetségesekkel és a román megbízottakkal a fegyverszüneti feltételeket. Ebből nyilvánvalóvá vált az, hogy a fegyveres átállás, valamint Besszarábia és Észak-Bukovina annektálásának elismerése fejében „egész Erdély vagy Erdély nagy része” visszakérülhet Romániához. (A magyar-román határkérdéssel kapcsolatban mind Washingtonnak, mind Londonnak fenntartásai voltak, mert úgy vélték, hogy ezt a kérdést majd csupán a háború után kellene rendezni.)

Hiába kecsgettették azonban a szovjetek Észak-Erdély visszaszerzésének a lehetőségével a románokat, nyáron a tárgyalások mégis elakadtak – bár Maniu még májusban újabb követőt küldött Kairóba: Constantin Vișoianut. (Ő a harmincas években Románia képviselője volt a Népszövetségben.) A három nagyhatalom, a megváltozott katonai körülményeknek megfelelően, végre konkrét lépéseket várt Maniutól.⁵¹ A király és Maniu, az ellenzék vezéralakja, ugyanis vonakodott elfogadni azt a feltételt, hogy *közvetlenül a szovjetekkel* kössenek fegyverszünetet. Augusztus 19–20-án Maniu hiába küldte el üzenetét Kairóba és Ankarába, a váratlan katonai fejlemények miatt nem fogadták el a feltételeit.⁵² Augusztus 20-án megindult a 2. és a 3. Ukrán Front kemény (4–8-szoros erőfő-

47 Púscs, 1995, 30.

48 Ionescu, 1964, 75–76. és Cretzianu, 1998, 286.

49 *Marbham*, 1996, 92.

50 Szovjet forrás alapján idézi Földesi, 1995, 10.

51 Durandín, 1998., 313. és Púscs, 1995, 34. A tárgyalások folyamatosságát az is akadályozta, hogy a szovjetek Știrbey személyében nem látták kellő garanciát. Lásd: *Marbham*, 1996, 92.

52 Púscs, 1995, 85–89.

lényel bíró) offenzívája a Prutnál és áttörve a Chişinău–Iaşi-i román védelmi vonalat, 22-én elfoglalták Iaşit.

1944. augusztus 23-án délután az ifjú Mihai király letartóztattatta Ion Antonescu „conducător” és külügyminiszterét, Mihai Antonescut. Bár a hadsereg beszűntette a hadicselekményeket – a „büntetés” mégsem maradt el. Az elkövetkező napokban a szovjetek (akik mint ha mi sem történt volna, folyamatosan nyomultak előre, és 26-án birtokba vették Focşani-t) mintegy 160.000 foglyot szedtek az ellenségeskedést beszűntető román hadsereg sorából.⁵³

A sikeres államszínváltást követően megalakult a Constantin Sănătescu tábornok vezette katonai-kormány.⁵⁴ Az új kabinet visszaállította az alkotmányos monarchiát, törvényben rögzítette a király és a kormány jogkörét, mely hatalmi konstrukcióban a kormány a végrehajtói hatalom gyakorlása mellett átmenetileg a törvényhozás feladatát is ellátta, de a törvények csak a király jóváhagyásával léphettek életbe.

Az 1938 végén betiltott politikai pártok ismét színré léptek. A „kügrás” utáni napokban a történelmi és a munkaspártok még együtt tudtak működni a *Nemzeti Demokrata Blokk*⁵⁵ keretein belül abban, hogy az ország „átállása” után stabilizálódjon a belpolitikai helyzet, és minél hamarabb meg tudják kötni a fegyverszüneti egyezményt. Erre hamarosan sor is került.

A román fegyverszüneti delegáció (melynek tagja volt még Dumitru Dămăceanu tábornok, az augusztus 23-i királypucos egyik végrehajtója, Ion Christu karrierdiplomata, valamint Ghiţă Pop parasztpárti politikus, akiket Moszkvában a Kairóból megérkező Barbu Ştirbey, a királyi udvar bizalmasa és Constantin Vişoianu diplomata egészítettek ki) vezetésével Lucreţiu Pătrăşcanut bízták meg, azaz a nem titkolt szándékkal, hogy mint prominens kommunista politikus, kedvezőbb feltételeket érhet el a tárgyalások során. A küldöttség augusztus 29-én ért a szovjet fővárosba és hamar rá kellett jönnie, hogy nem *tárgyalni* vannak ott, hanem azért, hogy *elfogadják a rájuk diktált feltételeket*.⁵⁶ A tárgyalásokon részt vevő Averell Harriman, amerikai nagykövet táviratában így számolt be az egyezmény aláírását megelőző „tárgyalásokról”: „Molotov felolvasta a klauzulákat, hagyta, hogy a román küldöttség valamit hozzáfűzjön, az észrevételeket elvetette és áttért a következő klauzúrára.”⁵⁷ Itt kell megjegyeznünk, hogy a fegyverszüneti egyezmény aláírását egyébként *formailag* a vesztes fél kormányának kellett kérnie, annak *tartalmát*

azonban a szövetséges nagyhatalmak határozták meg, abba a legyőzött fél érdemében nem szólhattott bele.

A szeptember 12-ről 13-ára virradó éjszaka aláírt⁵⁸ (de még 12-i dátumot viselő) fegyverszüneti egyezmény – legalábbis témánk szempontjából – főbb feltételei a következők voltak: arra kötelezték Bukarestet, hogy szakítsa meg a kapcsolatokat a tengelyhatalmakkal, valamint fegyverezze le és *internálja* a területén található magyar és német állampolgárokat (2. pont). Állítsa vissza az 1940. június 28-i szovjet–román határt (tehát Besszarábia és Észak-Bukovina ismét visszakerült a szovjet uralom alá). Kötelezték a román kormányt és főparancsnokságot arra, hogy vegye zár alá az „ellenséges államoknak” az ország területén található javait (8. pont).⁵⁹ Hat év alatt összesen 300 millió dollár kártérítést volt köteles fizetni az ország a Szovjetunióknak (11. pont).⁶⁰ A kormány kötelezte magát arra, hogy minden olyan tárgyat, felszerelést, eszközt visszaszolgáltassa a Szovjetunióknak, melyet annak területéről hurcoltak el (12. pont). Együttműködik a szovjet parancsnoksággal „a háborús bűnökkel vádolt személyek letartóztatásában és bíróság elé állításában.”⁶¹ (14. pont.) A kormány kötelezte magát arra, hogy feloszlattja „a román területen lévő, valamennyi fasiszta rendszerű, hitlerbarát politikai, katonai vagy felkatonai szervezetet vagy bármilyen egyéb, az Egyesült Nemzetekkel, de kivált a Szovjet Szövetséggel szemben ellenséges eszmeterjesztést üző szervezetet”, s a jövőben „ilyen fajta szervezetek létezését nem engedélyezi.” (15. pont.) A 17. pontban leszögezték, hogy „a román polgári közigazgatás egész Románia területén helyreáll, az arcvonaltól legalább 50–100 kilométer távolságra, (a területi viszonyoktól függően), s a román közigazgatási hatóságok kötelesek a béke és biztonság helyreállítása érdekében végrehajtani a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság részéről jelen fegyverszüneti feltételek végrehajtásának biztosítása céljából kiadott *utasításokat és parancsokat*.” (A szerzők kiemelése.)

A román nemzeti érdekek szempontjából az egyezmény legfontosabb pontja a 19. volt, amely kimondta, hogy „A Szövetséges Kormányok a bécsi döntésnek Erdélyre vonatkozó határozatát semmisnek tekintik, s egyetértenek azzal, hogy a békeszerződésben történt jóváhagyástól feltételezetten Erdély (vagy annak legnagyobb része) adassék vissza Romániának, s a Szovjet Kormány hozzájárul, hogy ebből a célból a szovjet csapatok Romániával közös katonai hadműveletekben vegyenek részt Németország és Magyarország ellen.”⁶² Ezt a mondatot figyelmesen elemezve

53 Macac, 1997. 220.

54 Ugyan a kormányban a négy pártot (Nemzeti Liberális Párt, Nemzeti Parasztpárt, Romániai Szociáldemokrata Párt, és a Romániai Kommunista Párt) egy-egy tárcanélküli miniszter képviselte, ám a tárcák döntő részét magas rangú tisztek vezették.

55 A Blokk megalakítását Iuliu Maniu és Constantin I. C. Brătianu kezdeményezésére hozták létre 1944. június 20-án. Tagja volt az NPP, az NLP, az RSZDP és az RKP. A „történelmi” a két baloldali pártot csak taktikai okok miatt vették be, abban a reményben, hogy ezáltal a Szovjetunióval megköendő fegyverszüneti egyezmény feltételei enyhébbek lesznek.

56 A fegyverszüneti egyezmény aláírásának körülményeiről. Mint mondta, a delegáció előtt Molotov kijelentette, hogy „ő nem tárgyalni hívta a román küldöttséget, hanem azért, hogy az elkészült szöveget aláírják”. *Lakatos-kézirat*, 963.

57 Porter, 1991. 294.

58 *Constantiniu*, 2001. 56.

59 Erre a pontra hivatkozva alkotják majd meg az ún. CASBI-törvényt. Bővebben lásd *Vincez*, 2000.

60 A román fél roppantul súlyosnak tartotta a gazdasági feltételeket, és megpróbálta elérni, hogy a szovjetek enyhítsék azokat. Lásd: *Ardeleanu – Irimia – Musat*, 1984. 711–713. Averell W. Harriman amerikai nagykövet szeptember 12-i távirata.

61 Megjegyezzük, hogy bár a vasgárdista „főkomposok” letartóztatása már szeptemberben megkezdődött, ez megelőzően a Nemzeti Parasztpárt hivatalos lapjában, a *Dreptate*-ben augusztus 29-én Horaţiu Comaniciu a Vasgárda egyik vezére felhívta a „bajtársait”, hogy nyitva áll előttük a Nemzeti Demokrata Blokk – vagyis politikailag átmenethetők magukat a hatalomra került pártokba. Az elkövetkező hónapokban az RKP valóban „szélesre tárta kapuját” a „kislegióáriusok” előtt, és ez egy újabb feszültségforrást jelentett közte és az NPP között. Lásd *Onişoru*, 1996. 116–117.

62 *Orosz–magyar fegyverszüneti...*, 1945. 4–8., románul: *Mocanu*, 1995. 301–313.

rájöhetünk, hogy Észak-Erdély visszaszerzésének az *ára* többek között a román katonai szerepvállalás volt a náciellenes hadjáratban. (Egyébként 1944 tavaszán, amikor a román fegyverszüneti egyezmény előzetes feltételeinek a kidolgozása folyt, Washington a határokra vonatkozó minden utalást ki akart hagyni, végül Churchill javaslatára – jobb meggyőződésük ellenére – fogadták el a szovjet szövegjavaslatot, azzal a megszorítással, hogy az egész erdélyi kérdéstről majd csak a békekonferencia fog dönteni.⁶³)

A 19. pontnak az a (némi) homályos kitétele, miszerint „Erdély, (vagy annak legnagyobb része) adassék vissza Romániának” – miként azt az események utólagos elemzése mutatja – két okból kerülhetett be az egyezmény szövegébe. Egyfelől ez „nyílt felszólítás volt” Horthy és köre felé: ha Magyarország is sikeresen „kiugrik” a háborúból, még „kaphat valamit Erdélyből”.⁶⁴ A sikertelen október 15-i „kiugrási kísérlet” után pedig ez is jó eszköznek bizonyult arra, hogy a szovjet vezetés *szarolni tudja* Bukarestet – hiszen nincs egyértelműen leszögezve, hogy Románia mindenképp visszakapja az egész Erdélyt.⁶⁵ Természetesen a román kormány zsarolása burkoltna történt – a külvilág felé csak úgy jelentkezett, mint a fegyverszüneti egyezmény néhány pontjának *eltérő értelmezése*, amely vitát okoz a két fél között.

A fegyverszüneti egyezmény aláírásával az ország szuverenitása nemcsak *de facto*, hanem *de jure* is súlyosan sérült.⁶⁶ Ez nyilvánvalóvá válik, ha a fegyverszüneti egyezmény 18. pontját és annak függelékét is megnézzük. Utóbbi ugyanis azt tartalmazza, hogy „A román kormány és szervei kötelesek teljesíteni a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak a fegyverszüneti szerződésből eredő minden utasítását. [...] A Szövetséges Ellenőrző Bizottság továbbá hivatalnokokat küldhet ki Románia különböző részeire.”⁶⁷ Az ország kiszolgáltatottságát csak tovább fokozta, hogy a SZE-en belüli erőviszonyok a szovjet fél számára voltak kedvezőek, ugyanis a nyugati missziók a háború befejezéséig csupán tájékoztató, azt követően pedig konzultációs hatáskörrel rendelkeztek. (A fegyverszüneti delegáció tagjai már Moszkvában megtapasztalhatták, hogy az országuk ügyében a szovjetek az urak, az angolszász szövetségesek képviselői pedig csak „csendes megfigyelők”.⁶⁸)

A SZE-eket a szövetségesek a fegyverszüneti egyezmények végrehajtásának szabályozására és ellenőrzésére hívták életre. Az első ilyen intézményt a (részben) legyőzött Olaszországban hozták létre az ország egy részét katonailag elfoglaló

nyugati hatalmak 1943-ban, csak hogy abban a szövetséges Szovjetunió gyakorlatilag csupán statisztia szerepet töltött be.⁶⁹ Ez a helyzet azonban – kimondatlanul is – egy precedenst teremtett, melynek következtében a Romániában, Magyarországon és Bulgáriában létrehozott SZE-ek az Olaszországban felállítottak a „tükörképei” voltak, ezekben ugyanis az angolszászok kerültek alárendelt szerepbe. Romániában a területileg illetékes szovjet főparancsnok (Rogyion J. Malinovszkij) vezetése alatt állt a SZE és gyakorlatilag *teljes hatáskörben intézkedhetett az ország minden gazdasági, katonai és politikai ügyeinben*. Így adminisztratív úton befolyásolni tudta a kormányok működését és a politikai erőviszonyok átrendeződésében is szerepet játszhatott. Nem meglepő hát, hogy a fegyverszüneti feltételekkel sem a történelmi pártok, sem a román közvélemény nem volt elégedett, s úgy értékelték, hogy a szovjetek szabad kezet kaptak Románia felett.⁷⁰

Hogy az ország mennyire *a szovjet érdekszféra* része volt 1944-ben őszén, azt a „százalekegyezmény” mutatja meg a legnyilvánvalóbban. Október 9-én Moszkvában Churchill és Sztálin a Balkán háború utáni sorsáról tárgyalván meggyeztek a befolyási övezetekről. Ami Romániát illeti, a brit politikus *90 százalékos „befolyást”* ajánlotta a szovjet diktátornak, aki abba természetesen belement – nyilván abban a tudatban, hogy az a valóságban úgy is 100 százalék lesz.⁷¹ A Foreign Office egyébként már 1944 áprilisában azt javasolta Moszkvának, hogy a világháború után Romániában a szovjetek, Görögországban pedig ők kaphanak „vezető szerepet”. Tehát a „befolyási övezetekről” kötött megállapodás *közvetlen előzményei* idáig nyúlnak vissza.

Ami a *közvetett előzményeket* illeti, az amerikai külpolitika már a háború közepétől egy erős Szovjetunióval számolt. (Adolf A. Berle, a kelet-európai ügyek 1945 utáni washingtoni fő szakértője 1942 februárjában Edward Raczynskivel, az emigráns lengyel kormány külügyminiszterével azt közölte, hogy mivel a háború után a Szovjetunió „egyike lesz a világ legerősebb hatalmának.”⁷²) Másrésztől Washington különleges kéréseinek visszautasítása lehetetlen.⁷³ Másrésztől Washington (egyébként Londonnal együtt) a *katonai realitásokat* részesítette előnyben, tehát Németország minél előbbi legyőzése érdekében hajlandóak voltak politikai engedményeket tenni, vagyis végeredményben beleegyeztek a Szovjetunió területi követeléseibe. (1944 tavaszán E. Stettinius washingtoni külügyminiszter helyettes számára összeállított egyik tájékoztatóban is úgy fogalmaztak, hogy: „a britek még nálunk is sokkal inkább készek az inditványozni, hogy Románia ügyei magától értetődően és szükségserűen az oroszok kezébe kerüljenek...”⁷⁴) Ráadásul a katonai és politikai vezetés⁷⁴ többször is visszautasította Churchillnak azt a

69 A Szövetséges Katonai Kormányzatban és a Szövetséges Ellenőrző Bizottságban a szovjet képviselőknél csak megfigyelői státusuk volt.

70 *Ardeleanu – Irimia – Măscuț*, 1984., 760–768. Melville, a SZEB-ben dolgozó brit katonai szakértő szeptember 27-i útvirata.

71 *Bán*, 2000. 24–25.

72 *Constantiniu*, 1997. 44.

73 *Idézi Gyarmati*, 1997. 470.

74 Dwight D. Eisenhower tábornok és George Marshall vezérkari főnök többször visszautasította a balkáni

próbalkozását, hogy a Balkánon nyissák meg a második frontot. Amikor ebben a kérdésben a végleges döntés megszületett, a gyakorlatias brit diplomácia sem tehetett mást, mint hogy *elismerte a szovjetek katonai vezető szerepét* a balkáni térségben.⁷⁵ Ám ez nem jelentette azt, hogy a szovjet típusú rendszerek bevezetését is elismerték volna.⁷⁶ Végeredményben az *amerikai katonai támogatás hiánya*, valamint az, hogy 1944 őszén a Vörös Hadsereg már három balkáni ország fővárosát is „felszabadította”, rákényszerítette Churchillt, hogy mentse, ami még methető: legalább a Balkán egy része, a számára legfontosabb Görögország maradjon a szovjet befolyáson kívül.⁷⁷

A román közigazgatás visszatérése és berendezkedése Észak-Erdély egyes részein

Az 1944. augusztus 23-i bukaresti királypuccs az észak-erdélyi magyarság egy részét⁷⁸ (de úgy tűnik, hogy még a katonai és politikai legfelső vezetés tagjait is⁷⁹) *váratlanul érte*, annak ellenére, hogy egész nyáron különféle híresztelések szállingóztak Romániából arról, hogy az ország – Olaszország mintájára – hamarosan „kiugrik” a háborúból. (A magyarországi helyzetre jellemző, hogy az ágyban fekvő Szóljaj miniszterelnököt és az ugyancsak beteg Jungert-Arnóthy Mihály helyettes külügyminisztert Horthy kormányzó értesítette a bukaresti eseményekről, aki a londoni rádióból szerzett erről tudomást.⁸⁰) Az új bukaresti kabinet nyilatkozatában kijelölte az ország bel- és külpolitikai célkitűzéseit, többek között felhívta a figyelmet a szövetségesek oldalán való harc folytatására, „az elvesztett Észak-Erdély” felszabadítására.⁸¹ Az augusztus 30. előtti napokban a román Nagyvezérkar⁸² új főnöke, Gheorghe Mihail tábornok elrendelte a német és a magyar csapatokkal

partraszállást ötletét – mivel arra gyanakodtak, hogy Churchill csupán a brit birodalmi érdekeket tartja szem előtt.

75 1944 novemberében Churchill találkozott De Gaulle-lal, akinek – némileg cinikusan – kijelentette: „Ami a Szovjetuniót illeti, ez olyan óriás, amely már régóta ki van éhezve. Ma nem lehet megakadályozni az

76 *Mézet*, 2001. (Befolyás vagy hegemonia?) 39. és *Garson*, 1979.

77 *Goodis*, 2001. 41.

78 Persze nyilván voltak olyanok, akik számítottak erre a fordulatra. Egy, feltehetően Szencsei László által írt, 1945 végi jelentésben azt olvashatjuk, hogy „a beavatott magyar közvéleményt nem érte váratlanul” a bukaresti „kiugrás”, ugyanis, „a románok politikai mentalitásának ismeretében előrelátható volt, hogy nincs az a rendszer, amellyel a románok ne szakítanának egy adott pillanatban...” MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai, XIX-J-1-a. 63. doboz, IV-148. csomó, 12/Bé-1946. („Észak-Erdélyi politikai helyzete a különállás idején”)

79 Az akkori politikai elit néhány tagja utólag megírta a visszemlékezéseit. Ebben Románia kiválását egyöntetűen „váratlannak” írják le. Többek közt lásd: *Hennye*, 1992.; *Lakatos*, 1981. Velük ellentétben Dálnoki Veress Lejos, a kolozsvári IX. hadtest, majd az erdélyi 2. hadsereg parancsnoka azt írja, hogy a „kiugrásra” a hadtest parancsnoksága „saját felderítése alapján már május óta számolt, és amelyre többször is nyomatókósan hívta fel mind a saját központi, mind a megszálló [vagyis a német – a szerzők megj.] erők parancsnokságai figyelmét.” Lásd *Dálnoki Veress*, 1974. 17.

80 *Dálnoki Veress*, 1974. 108.

81 *Mocanu*, 1994. 250.

82 A román Marele Stat Májor a magyar Vezérkar megfelelője – a korabeli romániai magyar sajtó azonban ezt Nagyvezérkarnak fordítja, ezért mi is ezt a kifejezést használjuk.

szembeni aktív harci tevékenységet Észak-Erdélyben.⁸³ Az új bukaresti kabinet vezetője, Sănătescu tábornok felszólította a magyar kormányt Észak-Erdély átadására és figyelmeztettképpen a román légitörő augusztus 30-án magyar városok – Nagyvárad, Szászrégen valamint Kecskemét, Cegléd – ellen intézett bombatámadást.⁸⁴

Ezekben a napokban nemcsak a román, hanem a szovjet csapatok is harci érinkezésbe kerültek a magyar határvédelmi erőkkel: már 26-án kisebb-nagyobb összecsapások történtek a magyar–román határszakasz több pontján, az első szovjet egységek az Úz völgyében *átlépték a magyar határt*. A Keleti-Kárpátok Magyarországra futó folyó- és patakvölgyeiben kiépített völgyzár (az ún. Arpád-vonal mentén) az elkövetkező napokban véres harcok színtere lett a védekező német és magyar csapatok, valamint az előretörő szovjetek közt.⁸⁵ (A szemben álló erők közötti esély-egyenlőtlenséget jól érzékelteti egy korabeli lelkesi beszámoló: „Nagy orosz erők támadtak meg az Úz völgyét. Katonáinkat visszanyomták. Hegyről-hegyre kemény harcok folytak. [...] Tüzereink, gyalogságunk kilötte lőszerét hamar. Utánpótlás nehéz volt, de nem állt rendelkezésre sem a belső vonalakon.”⁸⁶)

A magyar katonai vezetés számára nyilvánvaló volt, hogy a Romániába szákszerűen benyúló Székelyföld katonailag tarthatatlan, ezért annak *polgári és katonai kiürítését* azonnal el kell kezdeni. A polgári kiürítés elrendelése a legveszélyeztetettebb vármegyében, Háromszéken már augusztus legvégén, szeptember első napjaiban megtörtént. (A terület katonai kiürítése vagyis a csapategységek teljes visszavonása a „G” védelmi vonal mögé október 8-án kezdődött meg.⁸⁷)

A hadművelleti és a polgári kiürítéssel kapcsolatos intézkedések koordinálására felállították a *Kiürítési Kormánybiztosságot*, melynek élére Szurmay Lajost nevezték ki. A kormánybiztos szeptember 12-i intézkedésében⁸⁸ elrendelte Erdély, a Tiszántúl és az észak-keleti országrész hadművelleti kiürítését. Ekkor meghatározta az első ütemben elszállításra kerülő anyagi, tárgyi javak sorrendjét és leszögezte, hogy a polgári lakosság a helyén marad. Az „elneptelenítésre” vagyis a polgári lakosság evakuálására, csak abban az esetben kerülhetett sor, ha azt a hadművelleti helyzet sükségessé tette és „ennek elrendelését a VKF az 1., illetve a 2. hads. pség. hatáskörébe utalta.”⁸⁹ A magyar adminisztráció mindenhol visszavonult, emellett azonban elmenekült a magyar értelmiség (köztük a lelkesek) nagy hányada is, a falvak jelentős része gyakorlatilag vezetőik nélkül maradt.

83 Ennek megkezdését visszaigazolja Ion Dumitrache hadosztálytábornok, egy augusztus 30-i táviratában, melyben arról informálja a Nagyvezérkart, hogy az alárendeltségi körébe tartozó hegyvidéki egységek átlépték a román–magyar demarkációs vonalat és „felszabadították” az első helységeket. Lásd *Ardeleanu – Irimia – Músat*, 1984. 613.

84 *Rauasz*, 2002. 15.

85 *Szabó*, 2002. 181–244., *Sylvester*, 1996. és *Schöb*, 1999. 123–169.

86 Gyulafehérvári Érseki és Káptalani Levéltár, a Kolozsvári Püspöki Általános Helytartóság iratai, ikt.sz. nélkül, 1944., 2353. doboz., 10. csoport. sz. n.

87 *Rauasz*, 2002., 153.

88 Szurmay Vörös János vezérkari főnök 20/Föv.ág. 1944. VIII. 29. sz. rendelkezése hivatkozott.

89 KMO, a Kolozs megyei prefektúra fondja, 1.379. doboz., 1/1944. csomó, 15–19.

A hadiesemények, illetve a polgári kiürítés következményeképpen a civil lakosság túlnyomó hányada – elsősorban Háromszékről, Csik és Maros-Torda vármegyékből – ugyancsak elmenekült, bár az esetek egy részében nem önkéntes távozásról volt szó, hanem a magyar tábori csendőrök vagy német katonák *kényszerének* engedelmességre hagyták el otthonaikat az emberek. (Csik vármegyében az 1941-es népszámláláskor százhetvenkétezer lakos élt, míg az 1944. decemberi népszámlálás idején csupán ötvennyolcezer személyt találtak a lakóhelyükön.⁹⁰) A falusiak egy kis része fölmenekült az esztenákra (hegyi pástorszállásokra), de a többség szekereken elindult nyugatra; 1944 novemberében decemberben menekültek tízezrei bolyongtak a szovjetek által elfoglalt Tiszántúlon.⁹¹

A menekültek nyomában megjelentek a szovjet és a román csapatok, szeptember 8-án bevonultak Sepsiszentgyörgyre, 11-én pedig Csikszerejét is elfoglalták. A „felszabadított” területeken a románok igyekeztek minél hamarabb felállítani az új közigazgatást.

Bár a román közigazgatás újjászervezésekor az volt a cél, hogy – a „restitúció in integrum” szellemében – minden területre azok térjenek vissza, akik 1940 augusztusában is ott szolgáltak,⁹² esetenként *Bessarábiából és Észak-Bukovinából evakuált* csendőrségi egységeket irányították át az észak-erdélyi városokba.⁹³ Az Észak-Erdélybe rendelt rendőrségi szervek esetében is hasonló tendencia volt tapasztalható. A szilágyosmlyói rendőrpáncsnokság teljes személyzetét a besszarábiai Ismail és Cetatea Albă megyékből elmenekült vagy evakuált belügyi alkalmazottakból verbuválták össze.⁹⁴ A helyben maradt vagy a menekülésből rövid időn belül visszatért észak-erdélyi magyar tisztviselői karnak esélye sem volt szolgálati helye, beosztása megtartására, ráadásul a belügyminisztérium szeptember 12-i, 55.146. sz. határozata értelmében még az addig román állami alkalmazásban levő dél-erdélyi, román állampolgárságú, *magyar nemzetiségű* tisztviselőket is el kellett bocsátani az állásukból.⁹⁵

A Csendőrség Főfelügyelősége szeptember 11-i, 44.158. számú rendelkezéséből kiderül, hogy a közbiztonság helyreállítása érdekében Észak-Erdély területén újjászervezték a csendőrséget, amely személyi állományának összetételét – a

90 MOL, a Belügyminisztérium irattanyaga, nemzetiségi ügyek, Erdei Ferenc iratai, XIX-B-1-h, 1. doboz, 1. csomó, sz. n.

91 Egy 1946. december 31-i nyilvántartás szerint a trianoni Magyarország határain belül még mindig nyilvántartottak 97.520 olyan menekültet, akik Észak vagy Dél-Erdélyből származtak. MOL, a Külgügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai, XIX-J-1-a, 54. doboz, IV-103. tétel, sz. n. (A dokumentumra Sajti Enikő, a SZTE professzora hívta fel a figyelmünket, amit ezúton is köszönünk)

92 *Universul*, 1944. október 20.
93 KmOL, a Kolozs megyei rendőrség iratai, 209. fond. (399. inv.) 801/1944. csomó, 2, 7, 9. Az október 14-i 9046. sz. belügyminiszteri rendelet a Bessarábiából és Észak-Bukovinából evakuált tisztviselők „inkadrálásáról” (beiktatásáról) rendelkezik. Ezt egészíti ki az 5 nappal későbbi törvényrendelet, amely az előbbi tisztviselőket moldvai, dél-bukovinai és észak-erdélyi helységekre irányítja. Számukra – a „zónapénz” mintájára – külön juttatást ítélt meg.

94 KmOL, a Kolozs megyei rendőrség iratai, 202. fond. (399 inv.) 764/1944. csomó, 96. A tisztázatlan hatalmi viszonyok miatt ezek a rendőrségi alkalmazottak végül még sem foglalhatták el állomáshelyüket

95 *Székely*, 1999., 83.

központosítás jegyében – Bukarestben határozta meg. A rendvédelmi intézkedések sorában az elsők közt szerepelt „a helyi megbízható román nemzetiségű személyekre” alapozó hirszolgálat megszervezése, hogy segítségükkel „azonosítsák, letartóztassák és a kijelölt helyekre internálják mindazokat a személyeket, akik a magyar uralom alatt bármilyen formában üldözték a román lakosságot...”⁹⁶

A kormány úgy értelmezte a fegyverszüneti egyezményt, hogy az helyreállította Románia szuverenitását Észak-Erdély fölött, ebbéli meggyőződését pedig a román Nagyvezérkar és a SZEB között szeptember 25-én megkötött katonai Protocole (diplomáciai jegyzőkönyv) is megerősítette. A Vaszilij I. Vinogradov vezérezredez, a SZEB helyettes vezetője és Gheorghe Mihail tábornok, a Nagyvezérkar főnöke kézjegyével ellátott protokollum 13. pontjának értelmében „a Romániához tartozó felszabadított Erdély területe, baráti területként kezelendő.”⁹⁷

Azért, hogy a román adminisztráció visszatérése mennél gördülékenyebb legyen, törvényes formában is rendezni akarták a „visszatért” terület irányítását ellátó közigazgatás kérdését. A bukaresti minisztertanács szeptember 17-i ülésén Iuliu Maniu egy tervezetet nyújtott be, amelyben felvetette egy széleskörű kompetenciával és *sjátú döntéshozói hatalommal* felruházott *észak-erdélyi kormánybiztosság* felállítását. Mivel ekkor Grigore Nicolescu-Buzești külügyminiszter felhatalmazta a nemzeti parasztpárti politikust, hogy jelölje meg a kormánybiztosság tagjait, a minisztertanács szeptember 22-i ülésén Maniu benyújtotta „a Felszabadított Erdélyi Területek Közigazgatásának Kormánybiztossága felállításáról” szóló törvénytervezetét. Csakhogy a régi centralista gondolkodásmód számára ez már sok volt: Lucrețiu Pătrășanu, kommunista párti igazságügyminiszter módosító javaslatot terjesztett be a törvénytervezettel kapcsolatban és kérte, hogy mivel a jogszabálytervezet „regionalista törekvéseket erősít fel”⁹⁸ ezért a kormánybiztosság csupán *ideiglenes tanácsadói jogkörrel* legyen felruházva.

A vita tovább gyűrűzött és a minisztertanács szeptember 26-i ülésén Maniu a kedélyek megnyugtatósára az 1919-es nagyszabedű *Kormányzótanács* (Consiliul Dirigent) működését hozta fel követendő példaként, mert – mint kifejtette – a helyi igényeket Bukarestből nem lehet kellőképpen felmérni, a katonai parancsnokok pedig nem ismerik a helyi viszonyokat. Ugyanakkor figyelmeztetett a *centralizmus* veszélyeire is: „Az erdélyi kormánybiztosság felállítását célzó tervezettel nem áll szándékunkban valamiféle regionalizmus megteremtése. Ebben a demokratikus és előrelátó államszervezetben nem lehet már centralizáló alapon dolgozni, hanem az ország különböző részein élőknek helyi jogos érdekeik alapján.”⁹⁹

A tárgyalások kompromisszumaképpen jelent meg október 10-én a *Monitorul Oficial*-ban a 487-es számú törvény, amely elrendelte a Felszabadított Erdélyi Területek Közigazgatásának Kormánybiztossága (*Comisariatul pentru Administr-*

96 *Săptămânul*, 2002. 66–69.

97 *Mocanu*, 1995. 62.

98 *Nistor*, 1983–84., 492.

99 Lásd a 3. sz. dokumentumot.

raea Regiunilor Eliberate din Transilvania) felállítását. Eszerint a kormánybiztos ságot egy miniszteri ranggal és felelősséggel felruházott kormánybiztos (Ionel Pop, Iuliu Maniu unokaöccse, aki az 1918. december 1-jei gyulafehérvári nemzetgyűlés titkára volt) vezeti, munkáját pedig egy főtitkár (Vasile Barbu) és egy ideiglenes titkárság segíti. A főkormánybiztos elnöklétével felállt egy tanács (ismertebb tagjai közt találhatjuk dr. Iuliu Hățieganut a nagyszabású székelyi Ferdinánd Király Tudományegyetem rektorát, Petru Grozát, a kommunistákkal szövetséges Ekésfront vezetőjét, Sabin Manuilă statisztikust és Iosif Jumanca erdélyi szociáldemokrata politikust), amely a kormánybiztosság hatáskörébe eső ügyeket vitatta meg.¹⁰⁰

A grémium jogosult volt – a kormány utólagos jóváhagyásával és a hatályban lévő törvényeknek megfelelően – határozatokat és rendeleteket hozni. Felügyelték a közigazgatás újjászervezését és csak azokat a tisztviselőket vették vissza állásukba, akik 1940. augusztus 30. előtt Észak-Erdélyben szolgáltak. Emellett valamennyi intézmény, jogi személynek tekinthető szervezet vagy magántulajdonban lévő vállalat csak a kormánybiztos által kibocsátott engedély alapján működhetett.¹⁰¹ (A kormánybiztosság az elkövetkező hetekben több jogszabályt is kidolgozott. Ezekben az ún. „felszabadított területeken” rendezték volna az állampolgárság kérdését; bevezették volna a román törvénykezést; felfüggesztették volna az éppen folyó bírósági tárgyalásokat stb. Bár a törvényrendelet-tervezeteket benyújtották a kormánynak, azokat az illetékesek elfektették – minden bizonnyal a közbejött október végi, november eleji események miatt.) Az intézmény székhelyét Kolozsvárt jelölték meg, ám a szovjet katonai parancsnok tilalma miatt (lásd később) azt ideiglenes jelleggel Bukarestben állították fel. (Ennek ellenére minden hivatalos irat fejlecén székhelyként Kolozsvár volt megjelölve.¹⁰²)

A bukaresti kabinet – túl azon, hogy felállította a kormánybiztosságot –, egyébként is igyekezett mindent megtenni annak érdekében, hogy Észak-Erdélyt közigazgatási és gazdasági téren minél gyorsabban integrálják az egységes román államkeretbe. A jogi egységesítés érdekében a román törvények hatályát erre a területre is kiterjesztették. Az október 12-i 503-as számú rendelettörvénnyel szabályozták az adózás rendszerét (cél a román pénzügyi rendszer és szabályok fokozatos bevezetése) és az október 13-i királyi jóváhagyással életbe léptetett igazságügy-minisztériumi rendelettel bármilyen, az elmúlt négy év során a magyar állam ellen elkövetett politikai bűncselekménnyel vádolt személyt amnesztiába részesítették, illetve az ilyen jellegű folyó ügyeket felfüggesztették és az eljárásokat beszüntítették.¹⁰³

A közigazgatási tisztviselők kinevezését oly mértékben központosították, hogy nemcsak a megyei közigazgatási szervek élére nevezték ki Bukaresttől az illető

¹⁰⁰ Nistor, 1983–84., 491–492.

¹⁰¹ KmOL, a Kolozs megyei rendőrség iratai, 209. fond, (399. inv.) 609. dos. 2. és *ŋaur*, 1995. 8–9.

¹⁰² Lásd a 7. és 10. sz. dokumentumokat.

¹⁰³ *ŋaur*, 1995., 19–24.

személyeket, hanem a városok polgármestereit is a fővárosban jelölték ki.¹⁰⁴ A közigazgatás egységesítése az ország területi egységeinek újbóli felosztásával¹⁰⁵ már szeptember folyamán elkezdődött, illetve egy október 23-i belügyminisztériumi határozat következtében az összes észak-erdélyi megyét besorolták az újonnan felállított közigazgatási kerületekbe.¹⁰⁶

Ionel Pop egyik legelső nyilatkozatából kiderült, hogy az észak-erdélyi magyarság nem sok jót várhat a kormánybiztosság fölállításától. A kormánybiztos ugyanis többek közt kijelentette: „az erdélyi magyarság, ha meg lesz a józan esze és a lelki erőssége, hogy felismerje a valóságot – Erdély örökre Romániához fog tartozni – és véglegesen le fog mondani az irredenta törekvésekről és álomképekről, teljes mértékben Románia sorsközösségébe helyezkedhetik bele. [...] Ha nem lenne meg ezen reményünk, úgy a szélsőséges megoldásra kellene gondolnunk, az *áttelepítéstükre*.”¹⁰⁷ (A szerzők kiemelésé.)

A Brassóban megjelenő *Népi Egység* október 26-án még úgy tudta, hogy a kormánybiztos „a napokban” foglalja el Kolozsváron új állomáshelyét, ám erre mégsem került sor, mert ekkorra nyilvánvalóvá vált, hogy Erdély fővárosába (és más nagyvárosokba) a szovjetek *nem engedik be* a román közigazgatás. Mivel a polgári közigazgatás visszaállításra számos nehézségbe ütközött, október 25-én minisztertanácsi rendelettel Észak-Erdély területén *ideiglenes katonai közigazgatást* vezettek be.¹⁰⁸ (Az egyelőre nem tisztázott, hogy ennek, és annak a ténynek, hogy ezen a napon „szabadították fel” az utolsó – 1940. augusztus 30-án Magyarországhoz visszacsatolt településeket, volt-e köze egymáshoz.) A katonai közigazgatás bevezetése mindenesetre azt jelentette, hogy az észak-erdélyi kormánybiztosság hatalmi jogkörét átmeneti időre *felfüggesztették*.

Megjegyezzük, hogy adataink szerint a román hadsereg helyi parancsnoksága esetenként korábban is meghatározó szerepet játszott a helyi közigazgatás vezetőinek kinevezésénél. Például a Desre bevonuló I. Hegyivadász Hadosztály parancsnoka október 15-i rendeletében meghatározta, hogy ki kerülhet a városi közigazgatási hatóságok élére: „Az egész személyzet román etnikai eredetű kell legyen és

¹⁰⁴ Október 14-én Flavius Lucrețiu Kolozsvár, október 24-én pedig Augustin Cornăț Nagyvárad polgármestereinek nevezték ki. Lásd: *Monitorul Oficial*, 1944. október 14., 238. sz., 1.880. sz. belügyminisztériumi rendelet, valamint *Monitorul Oficial* 1944. október 24. 246. sz., 1.943. sz. belügyminisztériumi rendelet.

¹⁰⁵ A hagyományos megye-beosztást egyszer már az 1938-as közigazgatási törvénnyel is felszámolták, a tartományokhoz képest a megyék jogköre szinte a nullára csökkent. Az akkor létrehozott 10 közigazgatási tartomány (circumscripție teritorială) egyik célja az volt, hogy a még többségében kisebbségek-lakta vármegyéknek román többségű közigazgatási egységek uralma alá rendelje. Lásd: *Nagy*, 1944. 182–183.

¹⁰⁶ *Monitorul Oficial*, 1944. október 25., 245. sz., 9.487. sz. belügyminisztériumi határozat.

¹⁰⁷ *Curierul* 1944. október 20.

¹⁰⁸ *Monitorul Oficial* 1944. október 25., 6854. sz. törvényrendelet. Ennek első szakasza értelmében a Menetszaksz Parancsnokság a közigazgatási feladatokat a kormánybiztosság újbóli felállításáig fogja ellátni. Ez maga után vonta azt is, hogy különleges intézkedéseket és rendeleteket hozhattak. (Ion Silviu Nistor kolozsvári történész 1983-as tanulmányában az október 25-i rendeletet félreértelmezi, és azt írja, hogy *Moskva* vezette be a katonai közigazgatást. Nistor, 1983:84. 496. A brassói MNSZ-hoz azonban – a Monitorul Oficialra hivatkozva – azt közli, hogy „a felszabadított területek” a katonai hadifőparancsnokság hatósága alá tartoznak. „Mindaddig, amíg az erdélyi területek kormánybiztosa beaktatja a román polgári közigazgatási hatóságokat, a hadtápfőparancsnokság alá tartoznak ezek a területek is.” Lásd: *Népi Egység* 1944. október 29.

ből álló testületek vették át az igazgatást,¹¹³ emellett pedig a helyi csendőri szervek is megkezdték a működésüket.

A helyzet képlekenységét jól mutatja a nagyváradi eset. Ide ugyanis október 15-én még bevonulhatott a bihari román csendőrlégit. Két nappal később Zajcev ezredes, a helyi szovjet katonai parancsnok – felettesére, Csernyikov tábornokra hivatkozva – *ideiglenesen* engedélyezte az ott tartózkodásukat.¹¹⁴ Október 29-én a hadkiegészítő parancsnokság is bevonulhatott, azonban két nappal később, 31-én Csernyikov tábornok – a Moszkvából érkezett 1037/3373. számú, október 30-i távirati utasításra hivatkozva – elrendelte, hogy a román adminisztráció negyven-nyolc órán belül vonuljon ki Nagyváradról és környékéről.¹¹⁵ (Az említett Menet-egész Parancsnokság jelentése szerint a második bécsi döntés utáni Bihar megye egész területén csupán a CFR alkalmazottai maradhattak a helyükön.)¹¹⁶

Visszatérve a román közigazgatás megjelenésére, azt természetesen mely meglepéssel fogadták a románok. Véget ért az a négyéves időszak, melyet a románok akkor is és azóta is „horthysta elnyomásként” emlegettek. Az élet visszatért a rendes kerékvágásba: végre ismét ők lehetnek az urak az „ősi román földön”, Erdély egész területén.¹¹⁷ A természetesnek tekinthető felszabadulás érzése mellett azonban igen erős volt a *bosszúvágy* is. Elég csak néhány prominens nemzeti parasztpárti politikust idéznünk, hogy érthetővé váljon, 1944. november 12-én miért fogadták magyar részről kitoró örömmel a román adminisztráció kiparancsolását Észak-Erdélyből. Például Ioan Bozdoc marosvásárhelyi prefektus, mielőtt elfoglalta volna szeptember végén az állomáshelyét, kijelentette: „Hajhatlan vagyok, akár az öreg Cato és nem szűnök ismételni: teljes és azonnali *leszámolást a magyarokkal!* Most vagy soha!”¹¹⁸ (A szerzők kiemelésé.) Ugyancsak „leszámolást” vagy egyenesen a magyarok *kitelepítését* emlegették a Nemzeti Parasztpárt más erdélyi politikusai is, mint például Boșca Mălin vagy Mihai Popovici.¹¹⁹ Nem a nemzeti parasztpárti politikusokon múltott, hogy a tervüket nem sikerült megvalósítaniuk.¹²⁰

Hogy az ismét csak megtört, kisebbségi sorsba taszított magyarság miként élte meg az *újabb impériumváltás* első heteit, azt két korabeli dokumentumból vett idézettel próbáljuk meg érzékelteni.

113 Máramaros megyében prominens román személyekből álló Nemzeti Tanács állt föl, élén Petru Mihailival, míg Beszterce-Naszód megyében a helyi szovjet katonai parancsnok által kinevezett Teodor Șbircea ült a prefektusi székbe. Lásd: *Ardeleanu – Irimia – Mășat*, 1985. 218., 228. és RoKTL, 985. fond, Miniszterelnök-ségi iratok, Sănătescu-Rădescu kormányok, 24/1944-1945. csomó, 20.

114 *Sandru*, 1994., 172.

115 Lásd 6. sz. dokumentumot.

116 Lásd 9. sz. dokumentumot.

117 *Lăcustă*, 1995. 24.

118 *România Nouă* 1944. szeptember 11. Idezi *Molnár G.*, 1983., 115.

119 Többek közt lásd a *Curtenul Nou* 1944. szeptember 2-i, és a *Curtenul* október 10-i számait.

120 Megjegyezzük, hogy a budapesti külügyi vezetéshez 1945 nyarán, már a „demokratikus” Groza-kormány felállása után is eljuttattak olyan információkat, miszerint egyes kormánytényezők titkos rendeleteket hoztak, melyben elrendelték, hogy minél több magyart utasítsanak ki a hatóságok Erdély területéről. A dokumentumot idézi *Vince*, 1999. 73.

csak abban az esetben lehet magyar vagy zsidó [sic] etnikai eredetű személyt kinevezni, ha szükség lesz rájuk, illetve különleges esetben szakszolgálat ellátására és csak azon személyek köréből, akik a múlt uralom alatt nem tanúsítottak magyar sovinszta magatartást.”¹⁰⁹

Hogy ebben az időben mennyire volt kiépülve Észak-Erdélyben a román katonai felügyelet alá rendelt polgári adminisztráció, arról egy 1944. november 7-i, a Menetszakasz Parancsnokság által készített helyzetejelentés számol be.¹¹⁰ Eszerint a Székelyföld négy megyéjében, Háromszéken, Udvarhelyen, Csíksban és Maros-Tordában¹¹¹ sikerült felállítani a kormánybiztos által kinevezett román hatósági szerveket: mindenütt elfoglalta helyét a prefektus és a polgármesterek, valamint a szolgabírók, községi bírók és jegyzők nagy része, a csendőrség felállította a csendőrorősöket és a hadsereg a helyőrségeket. A Román Nemzeti Bank csupán Sepsiszentgyörgyön rendezkedett be; a négy megyében egyaránt forgalomban volt a pengő és a lej (átváltási árfolyamuk 1:30 volt). Mindazok az iskolák, amelyekben a második bécsi döntésig román nyelven folyt az oktatás – a „restitutio in integrum” jgyében – román kézbe mentek át, vagyis a döntően magyarok/székelyek által lakott megyékben az iskolák túlnyomó részét ismét „romanzálták”. Tanítás gyakorlatilag nem folyt, hiszen a román oktatáspolitikát nagy része még nem érkezett meg, ahol pedig – a szovjet parancsnokság utasítására – magyar tansemmel mégis megnyitották az iskolák, azokat a prefektusok bezáratták.

Ami Észak-Erdély többi részét illeti, ott román szempontból igen *nyugtalanító* volt a helyzet. Egyrészt a kormánybiztosnak – mint említettük – október 25. után megszűnt a joghatósága (vagy legalábbis jogilag tisztázatlan volt), másrészt pedig a helyi szovjet katonai parancsnokok megakadályozták a visszatérő csendőrség és adminisztráció működését vagy saját hatáskörükbe vonva a kinevezéseket, maguk választották ki a közigazgatási apparátus személyzetét, illetve az *ad-hoc* alapon, helyi kezdeményezésre megválasztott személyek működését jóváhagyták. A már említett szeptember 11-i rendelkezés értelmében a dési és a máramaroszigeti, zilahi, nagybányai csendőrszárny is felállította a vidéki őröket, emellett azonban a polgári közigazgatást és a katonai helyőrségeket a szovjet katonai parancsnokok ellenállása miatt csak helyenként lehetett megszervezni: Désen elfoglalta a helyét a kormánybiztos által kinevezett prefektus, de már ugyanez *nem történt* meg a Kolozsvártól, Zilahon, Szatmárnémetiben és Nagyváradon.¹¹² A Menetszakasz Parancsnokság fenti jelentésével egybehangzóan, Ionel Pop november 9-én arról számolt be, hogy Szilágy, Máramaros, Szolnok-Doboka és Beszterce-Naszód megyékben ugyan a kormány által delegált tisztviselők hiányoznak, a közigazgatás helyzete mégis elfogadható, mert megbízható, helyi prominens román személyek

109 KmOL, a Szolnok-Doboka megyei MNSZ iratai, 27. fond, 1/1944. csomó, 2.

110 Lásd a 8. dokumentumot, és *Molnár G.*, 1993. 101–107.

111 Ekkor már hivatalosan is egyesítették a 2. bécsi döntés által kettévágott vármegyéket vagyis visszaállították az 1940. előtti közigazgatási határokat. Bihar megye székhelye visszakértül Belényesről Nagyváradra, az ideiglenesen egyesített Kolozs-Torda megyéből ismét Torda lett. (*Uniwersul*, 1944. november 3.)

112 Lásd a 8. sz. dokumentumot.

1945. május 31-én a háromszéki Bölön helyi vezetői a Magyar Népi Szövetség kolozsvári központjába küldött levelükben számoltak be arról, mi történt velük 1944 őszén. „A román katonaság lovakat, szekereket, élelmiszert rekvirált, a faluban a gazdák nagyobb részét löszzerhordani vezényelték ki, s ugyanakkor sorban végigpofozták az emberek és asszonyok nagyobb részét. A falu román lakóságának a fiatalabb része két házra is kézigránátot dobta be, a cigányságot felbújták a falu magyar lakossága ellen és folytonos fenyegetésekkel veszélyezteték a nyugalmat. [...] A román csendőrség a volt székyei hadosztályhoz [a Székely Határvédelmi Erőkhöz – a szerzők megj.] tartozó katonákat, akiket az oroszok haza engedtek, mind össze szedték és *internáló táborba vitték*, úgyszintén fiatal korú munkásokat letartóztattak és még a mai napig [!] is a tövisi, nagyenyedi és gyulafehérvári táborokban őrzik...”¹²¹ (A szerzők kiemelése.)

Hasonló állapotokról számol be a marosvásárhelyi Magyar Demokrata Szövetség 1944. november 11-i, Ioan Bozdoc prefektusnak átadott emlékirata is: „A közigazgatás megszervezőinek nagy része a bosszú gondolatával jött ide: rajtuk akariák megbosszulni azokat a sérelmeket, amelyet a fasizta magyar állam velük szemben elkövetett. [...] *A Maniu-gárdisták* a falvakban *bosszú hadjáratokat* szervezve, gyilkosságoktól sem riadnak vissza...”¹²² (A szerzők kiemelése.)

A csendőrség és a voluntárok „bosszú hadjárata” és a román közigazgatás kiutasítása

A fenti memorandumban említett „bosszú hadjárat” részben a visszavert román csendőrség, részben pedig a különböző felkatonai alakulatok (melyeket hol voluntároknak¹²³, hol Maniu-gárdistáknak¹²⁴ neveztek vagy pedig ún. „batalioane fix”¹²⁵ elnevezésű egységek voltak) atrocitásait, gyilkosságait jelentette. Ezeknek hivatalosan az volt a feladatuk, hogy „azonosítsák, letartóztassák és kijelölt helyekre internálják, mindazokat a személyeket, akik a magyar uralom alatt bármilyen formában üldöztek a román lakosságot...”¹²⁶, ám – mint alább még lesz róla szó – inkább a helyi bosszú, megtorlás eszközei voltak.

A csendőrség elsősorban a *tömeges internálások* végrehajtásában vett részt – bár az egeresi gyilkosságok elkövetésében bűnrészes volt a helyi csendőrmester is.¹²⁷

Észak-Erdélyben az internálásokat a fegyverszüneti egyezmény vonatkozó pontjára hivatkozva hajtották végre, de már a szeptember 7-i, Magyarországgal

121 MOI. a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai, XIX-J-1-a, 61. doboz IV-145. csomó, 40.005/Küm. 122 Lásd a 11. sz. dokumentumot.

123 Voluntároknak nevezik a korabeli magyar sajtó egy részében a különféle paramilitáris alakulatok *önkentes* tagjait.

124 A magyar közvélemény már abban az időben is, és napjainkban is – tévesen – az *összes* magyarellenes atrocitást az Olteanu-vezette Maniu-gárda nyakába varrta/varrta.

125 Az elnevezés alatt helyben mozgósított (ezt jelzi a Somes, Bihor Codru stb. nevek is) önkéntesekből álló felkatonai egységeket kell érteni. Tagjai a front háta mögött rendvédelmi feladatokat láttak el, de együtt kellett működniük a területileg illetékes katonai szervekkel.

126 RoKTL, a Csendőrség Főfelügyelőségének iratai, 1474. fond, 2/1944–1945. csomó, 23.

127 Bővebben lásd: Gajdos Balogh Attila: Egeres. In: *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995. 89–102.

szembeni hadiállapot bejelentése és a 12-i fegyverszüneti egyezmény aláírása előtt több olyan belügyminisztériumi rendeletet, majd ennek folyamányaként tucatnyi csendőrségi körrendeletet, táviratot stb. bocsátottak ki, amelyek a román állam-polgárságot, de magyar és német nemzetiségű *dél-erdélyi* lakosokat megfosztotta szabadságjogaiktól, egy részüket pedig internálta.¹²⁸ (Mindezeket – a hivatalos indoklás szerint – biztonsági okokra hivatkozva vették be, illetve *megtorlás-képpen* azért, mert a magyar csendőrség *augusztus utolsó napjaiban* több száz észak-erdélyi román értelmiségit internált.¹²⁹ Az indoklás azonban azért „sántít”, mert a román hatóságok már augusztus 24-től elkezdtek összeszedni a dél-erdélyi magyarok egy részét – ami miatt a magyar kormány szeptember elsején tiltakozó közleményt adott ki.)¹³⁰

A háborús események miatt Észak-Erdélyben néhány héttel később kezdődött meg a civil lakosság tömeges elhurcolása. A front háta mögött megjelenő, kijelölt szolgálati helyüket elfoglaló csendőrségi alakulatok a Csendőrség Főfelügyelősége korábban már említett, szeptember 11-i, 44.158. számú utasításának megfelelően, megkezdték a terület „pacifikálását”, az „irredentizmussal” vádolt személyek felkutatását, illetve azoknak a letartóztatását, akik „a magyar uralom alatt bármilyen formában üldöztek a román ajkú lakosságot” vagy a román államot gyalázták.¹³¹ A fegyverszüneti egyezmény 2. pontjában foglalt kötelezettségek végrehajtása céljából összehívott szeptember 20-i belügyminisztériumi értekezleten¹³² kialakult álláspont szerint, a román állam területén tartózkodó, magyar útlevelel rendelkező észak-erdélyieket is internálni kellett, ez alól azonban *kivételet képeztek a román nemzetiségűek*.

Az értekezleten meghozott határozatok igen súlyos következménnyel jártak, mivel ezután azokat a cseere-diákokat is internálták, akik a román–magyar kor-

128 A Belügyminisztérium augusztus 25-i 43.599. számú, valamint az augusztus 27-i 12.566. számú rendeletei értelmében letartóztatták és deportálták a magyarság politikai, gazdasági vezetőit, sőt, apáákat és papokat is. Az Alsófehér megyei csendőrprefektus augusztus 30-i összeírt adatai szerint Fogaras, Szeben, Hunyad, Kis- és Nagy-Küküllő valamint Torda megyék területéről összesen 235 német és 210 magyar nemzetiségű román állampolgárt internáltak. RoKTL, a Csendőrség Főfelügyelőségének iratai, 1474. fond 159/1944. csomó, 310. Meg kell jegyezzük, hogy mindez csak az internálások *kezdetét* jelentette, ugyanis Nagyenyetről, Gyulafehérvárról, és környékéről „csak” szeptember 18. körül szedték össze a magyar tiszokat, hogy Targu-Juba hurcolják.

129 *Bethlen*, 1989. 151–153. (Bethlen Béla visszamemlékezésében 24-ére teszi az ominózus belügyminiszteri rendelet kiadását, ám valószínűleg egy héttel később történhetett a dolog, ugyanis azt állítja, hogy a belügyminiszter után rögtön az erdélyi (székely) származású Lakatos Géza tábornokhoz, frissen kinevezett miniszterelnökéhez fordult a rendelet felüggesztése miatt – márpedig Lakatos Horthy csupán 28-an nevezte ki miniszterelnökké.

130 Vincze Gábor: *A romániai magyar kisebbség történelmi kronológiája 1944. augusztus 23. – 1956. október 22.* Kézirat. <http://www.kisebbség.hu/>

131 A Csendőrség Főfelügyelősége szeptember 15-i 44. 328. számú táviratában utasította a területi csendőrpáncsnokságokat, hogy magyar és német állampolgárságú lakosokat, maximum 50 kg csomaggal Targu-Juba felé internálják. RoKTL, a Csendőrség Főfelügyelőségének iratai, 1474. fond, 119/1944. csomó, 7. Valószínűleg erre az utasításra lehet azt visszavezetni, hogy a batóságok számos helyen nem csupán a katonakorú férfiakat szedték össze, hanem asszonyokat, gyermekeket is. (Például a Maros-Torda vármegyéből Földvárra elhurcolt közel négyszáz magyar közül mintegy négyszázötven volt kiskorú, akiknek egy részét – marosvásárhelyi közbenjárásra – december elején hazarendték. *Szabad Szó* (Marosvásárhely) 1944. december 5.

132 Lásd a 2. sz. dokumentumot.

mányközi egyezmény alapján diákutlevéllel érkeztek Dél-Erdélybe a szüleikhez, illetve rokonaik meglátogatására.¹³³ Emellett azonban olyan személyeket is érintett, akik bármilyen, a magyar állam részéről kiállított igazolvánnyal rendelkeztek, például átutazási engedéllyel.

A magyar lakosság minden rétegére kiterjedő internálásokról a már idézett, november 11-i marosvásárhelyi memorandumban is olvashatunk: „A fegyverszüneti szerződés második pontjára hivatkozva a román hatóságok – sajátos értelmezésük alapján – letartóztatják és internálótáborok felé irányítják mindazokat a férfiakat, gyakran asszonyostul, csecsemőstül, akik a magyar vagy a román hadseregből megszöktek, eldobva a Szovjetunió felé irányított fegyvert; a német és a magyar hadsereggel elhurcolt és most Észak-Erdély valamelyik részéből visszatért lakosságot; [...] kivizsgálatlan feljelentésre bárkit.”¹³⁴

Ami a memorandumban is említett katonakorú férfiakat illeti, azok egy részét (a székelyeket) – a már többször idézett – szeptember 11-i csendőrségi utasítás alapján szedték össze. Október 19-én azonban a Nagyvezérkar az 578.832. sz. rendeletével¹³⁵ – ellentmondva a nemzetközi előírásoknak – *hadifoglyoknak* nyilvánította a magyar katonaszökevényeket vagyis azokat, akik alakulatuktól elszöktek hazatértek otthonaikba. (Mivel a székelyek egy része az úgynevezett „honi századokban” vagyis a *Székely Hátárvédelmi Erők*¹³⁶ alá tartozó határavadász vagy határőr zászlóaljokban szolgált, sokan hazaszöktek a front felbomlása után. A visszavonuló Honvédség egyes alakulataiból is számosan otthagyták az alakulatukat és „kivetközve”, civilben a családjuk körében érték meg a román csendőrség visszatérését.)

A katonakorú személyeket *ezerszáma* fogdosták össze a román csendőrök. (Az áldozatok nagy része tulajdonképpen *önként jelentkezett* a helyi csendőrőrsön, ugyanis kihirdették, minden katonaviselt férfi jelentkezzék azért, hogy igazolást – „dovádát” – adjanak nekik.) Csak Háromszék vármegyéből – az 1944. november 12. utáni felálló főispánság információi szerint – több mint 2.000 férfit hurcoltak el,¹³⁷ akiket először Földvárra kísérttek, majd egy részüket tovább vitték a foksányi elosztótáborba, illetve onnan a Szovjetunióba. A fogságból sokan nem tértek haza. Például Szárazajtán a szeptember 26-i gyilkosságok (lásd később) utáni napokban a csendőrök mintegy hetven férfit szedtek össze és hurcoltak el a hírhedt földvári

haláltáborba, akik közül alig jött vissza valaki, a Szovátáról elhurcolt tizenkilenc férfiből is csak négyen tértek haza.¹³⁸

Itt kell megemlítenünk, hogy az országban lévő 36 internáló vagy foglyótáborban¹³⁹ nem egyforma körülmények uralkodtak. Míg a két legismertebb internáló tábor közül *Târgu-Jiu*-ban jól kiépített baraktáborban őrizték az internáltakat és az első fél évben az ellátás is tűrhető volt, addig *Földváron* a legelképesztőbb viszonyok közt tartották fogva az embereket. (Egy részük a domboldalba ásott, náddal fedett bunkerbe került, az ellátás pedig kezdettől fogva katasztrofális volt.) Ezen ok miatt Târgu-Jiu-ban 1944 szeptembere és 1945 nyara közt – a szemtanúk beszámolói szerint¹⁴⁰ – igen csekély volt az elhalálozás – ellentétben Földvárral, ahol 1945 elejétől (az általános legyengülés és a kitört tifusztjárvány következtében) tömegével hullottak el az emberek, a *foglyok mintegy fele elpusztult*.¹⁴¹

A civil félflakosság tömeges összeszedése ugyan a Székelyföldön kezdődött el, ám – ahogy a front előre haladt és mögötte megjelentek a román polgári közigazgatás helyi képviselői (jegyző, csendőr) – Közép-Erdélyre, majd Szatmárnémeti-Nagykároly környékére is kiterjedt. Innen a november 12-i fordulat előtti két hétben gyűjtötték össze a férfiakat, hogy Kolozsvár–Gyulafehérvár érintésével ugyancsak Földvárra (majd egy részüket a Szovjetunióba) hurcolják. A módszerek itt is hasonlóak voltak, mint a Székelyföldön – és a hatóságok eljárása is – már ami a *kettős mércét* illeti: csak a magyarokat (és a magyaroknak tekintett sváb származásúakat) szedték össze, ha egy-egy helyen tévedésből vagy túlbuzgóságból román nemzetiségűek is kerültek a transzportba, azokat pár héten belül hazaengedték.¹⁴²

A különböző paramilitáris egységek vérengzései ugyan jóval *kevesebb* magyar áldozatot követeltek, mint a tömeges internálások – ám annál nagyobb visszhangot váltottak ki.

A felkatonai egységek megalakításának terve augusztus végére tehető, amikor a bukaresti *Ardealul* (az Észak-Erdélyből elmenekült románok egyik uszító lapja) augusztus 27-i számában közölt felhívására („A harc Erdélyért megkezdődött”) „önkéntes erdélyi osztagokat” („voluntarii pentru Ardeal”) kezdtek szervezni,¹⁴³ hogy azok hozzájáruljanak „Erdély felszabadításához”. A nyugalmazott vagy tartalékos állományú tisztok vezetése alatt már szeptember elindultak az első önkéntes csapatok és az *Ardealul* tudósítója már azt is tudni vélte, hogy a Torda melletti

138 Lásd a 11. sz. dokumentumot.

139 Sándru, 1994, (Metamorfózele...) 16–17

140 Lásd Kácsi, 1985. 583–652. és Vizi, 1998. 119–164.

141 A volt rabok mintegy 3500–4500 főre becsülik a Földváron elpusztultak számát. Lásd Boros, 2002. 86, 111., 124., 171. Lásd még a 48. sz. dokumentumot.

142 Az internálást egyesek egyébként felhasználták arra, hogy „a románság számát gyarapítsák”: azokat ugyanis, akik a táborban egy bizottság előtt románnak vallották magukat vagy áttertek az ortodox vallásra, *hazaengedték*. Számítalan konkrét példa olvasható: Imreh Ferenc: Egy szerencsés falu: Komolló. In: *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995. 57–62. és Boros, 2002.

143 A szervező-munkákra egy nemzeti bizottságot állítottak fel (Nemzeti Sorozási és Szervezési Bizottság), aminek élére tiszteletbeli elnökmek Mihai Popoviciot, a Nemzeti Paraszpárt alelnökét állították, míg a felmerülő konkrét feladatokat a lap igazgatója, Anton Ion Muresşan végezte el. *Nistor*, 1996. 144.

133 Egy 1944. októberében-novemberében készült csendőrségi jelentés szerint csupán Kis-Küküllő megyéből 22 tanulót internáltak, köztük 7 éves gyerekeket is. RoKTL, a Csendőrség Főfelügyelősége, 1474. fond, 113/1944. csomó, 203. Ezt megerősíti egy bukaresti 1944. december 28-i keltezésű jelentés is, mely szerint 215 cserediák fagyoskodik meleg téli ruha hiányában a târgu-jiu-i lágereben. MOI, a bukaresti követség iratai (1940–44). K 87-1944-a/1. 13. csomó, 215. (A dokumentumra Balogh Béni esztergomi levéltáros-történész hívta fel a figyelmünket, melyet ez úton is köszönünk.)

134 Lásd a 11. sz. dokumentumot.

135 RoKTL, a Csendőrség Főfelügyelőségének iratai, 1474. fond, 149/1944. csomó, 9.

136 A Székely Hátárvédelmi Erők megszervezésére 1941-ben került sor. 1943-tól a parancsnokságát a kolozsvári IX. hadtest parancsnoksága alá helyezték. A székely határvédelemhez az 50 év feletti, és 18–20 év közötti, a sorozási határidőn túli, ill. azt még el nem érő férfiakat sorozták be. 1944 nyarán az 5 határavadász zászlóaljban, 12 erődészádban, a 8 hegyi ágúts útegél és 20 határőr zászlóaljban összesen kb. 40–50.000 székely harcolt. Lásd: *Dálnoki Veress*, 1974., 38–41.

137 Népi Egység, 1944. november 16.

harcol színhelyére igyekeztek, azzal a céllal, hogy: „ők fogják megbosszulni a négy év hallgatását, megaláztatását.”¹⁴⁴ Pár napon belül – a bukaresti Nagyvezérkar támogatásával¹⁴⁵ – hét zászlóaljat állítottak fel (Ip, Trăznea, Aurel Munteanu,¹⁴⁶ Beliș stb.) egyenként mintegy három-ötszáz fővel, nagyobb részt olyan észak-erdélyi románokból (köztük nőkből), akiknek a második bécsi döntés után el kellett távozniuk a Magyarországhoz csatolt területről,¹⁴⁷ azonban akadtak köztük beszárbai menekültek is. Az önkéntesek felvételénél semmiféle előzetes ellenőrzés nem érvényesült, többségük volt légionárius (vasgárdista), köztörvényes bűnöző vagy egyszerű kalandor volt. (Egyik vezetőjük, Cornel Bobancă később kijelentette: az önkéntesek tíz százaléka tisztességes, nyolcvan százaléka gyanús elem, a maradék tíz százalék pedig szélhamos, büntetett előéletű volt.) Katonailag főbbnyire képzetlenek voltak vagy olyanok, akiket korábban kiselejtezték a hadseregből.¹⁴⁸

Az alakulatok megszervezését a Nagyvezérkar abból a célból engedélyezte, hogy azok az Erdély területén működő Magasabb Katonai Egységek (Marele Unități) mellé rendelve a front mögötti területek *pacifikálásában* vegyenek részt és *előkészítsék a terpeket* a közigazgatás visszatéréséhez.¹⁴⁹ Mivel forrásaink kizárólag csak az Olteanu-vezette gárda ténykedéséről tudósítanak, nagyobb volutár osztag működéséről pedig nem, feltételezzük, hogy a Nagyvezérkar engedélyével működő, mintegy 1500–2000 főre tehető önkéntesek döntő részét szétszórta a felállított észak-erdélyi falusi csendőrsők megerősítése céljából.¹⁵⁰

A leghírhedtebb alakulat, a Gavriță Olteanu-vezette „Iuliu Maniu” Erdélyi Önkéntes Ezred (Regimentul de Voluntari Ardeleni „Iuliu Maniu”) volt. Olteanu maga is észak-erdélyi (szászregeni) menekült, aki egy 1946-os dokumentum szerint¹⁵¹ a második világháború előtt valószínűleg tagja volt a Szent Mihály Arkanyal Légiónak (a Vasgárdának), csapatának tagjait nagy részben ugyancsak Észak-Erdélyből elmenekült volt légionáriusok alkották.

Az alakulat szervezése – a hatóságok támogatásával – szeptember 6-án kezdődött meg Brassóban. Olteanu szeptember 13-án *engedélyt kért* a brassói szovjet katonai parancsnokságtól, hogy – „a front háta mögött a csend biztosítása”,

144 *Ardéaiul*, 1944. szeptember 7.

145 A Nagyvezérkar támogatása azt is jelentette, hogy fegyverekkel látták el az önkénteseket, és konkrét feladatokkal bízták meg őket.

146 A zászlóaljak elnevezése nem lehetett a véletlen műve: Ip/Ipp és Trăznea/Ördögkút, illetve Munteanu, megfinciselt bánfűnyuadi ortodox esperes neve az 1940 őszi „horthysta vérengzésre”, a „magyarok becsatlósítására” kellett emlékeztessen a románokat – ezzel is növelvén a bosszúállás szellemét.

147 Az *Ardéaiul* augusztus 10-i számában közli az önkéntesek névsorát, akik között sok elmenekült nagyváradi, kolozsvári szerepelt.

148 *Balogh, B.*, 1997. 158., 161.

149 Lásd a 12. sz. dokumentumot.

150 Ezt a feltevésetünket erősíti meg a Kolozs megyei Csendőrdélegő 1945. március 29-i egyik jelentése, mely arról tudósít, hogy a váralmási csendőrorrmester és a mellé rendelt négy volutár Kispétről magyarokat hurcolt el, azzal a váddal, hogy azok „a front háta mögötti veszélyes elemek”, akik „szorosan együttműködtek a német és magyar hadsereggel”. RoKTL, a Csendőrség Főfelügyelőségének iratai, 1474. fond, 72/1945. csomó, 32.

151 *Ciuceanu*, 1996, 108.

valamint „az abban az övezetben szétszóródott partizánok kiirtása” céljából – elindulhassanak a Székelyföldre.¹⁵²

Utóbb Olteanu azt állította, hogy „a székelyek [...] legkevesebb harminc-negyven ezer fegyverrel és nagy lőszerraktarakkal rendelkeztek” és hogy „összesen pátszáz ezer fegyvert és hatalmas lőszerkészleteket, ruházatot, amit átadtunk a [reguláris] csapatoknak, egy részét pedig a csendőrségnek és a rendőrségnek. [...] Több tucat esetben segítettük a csendőrséget, a rendőrséget, a Szovjetunió hadseregét a rend helyreállításában a partizánalakulatok támadásakor, amelyek Erdély-szerte raboltak is.”¹⁵³ A hírhedt „kapitány” ezen állításait a tények nem támasztják alá, hiszen a katonai raktárakat a visszavonuló németek és a magyarok kiirtották és egyetlen megbízható, korabeli forrás sem említi a területen „partizánbándákat” vagy „hatalmas lőszerkészleteket”.

Az Olteanu-vezette volutárak 1944. szeptember 15-én¹⁵⁴ (más adatok szerint 19-én¹⁵⁵) érkeztek meg Sepsiszentgyörgyre, ahol rögtön hozzá kezdtek a „rendteleremtéshez”: a városban és a környező falvakban *fosztogatnak, rabolnak*, bántalmazták a helybéli lakosokat.¹⁵⁶ Hogy a székelység mire számíthat a bevonult volutáraktól, az kiderülhetett a helyi napilap, a *Desrobirea* szeptember 20-i számában közölt felhívásból is: „Erdélyi románok! Szabadságunkat tüzzel és vérral szerezzük vissza. A magyar tömlőcököket szétzúzzuk, a falvakat és városokat megtisztítjuk a német–magyar hóhéroktól, a négyéves idegen megszállást kegyetlenül megbosszúljuk.” A megígért *kegyetlen bosszúra* előző Szárazaján került sor.

Az itt 1944 őszen bekövetkezett véres eseményekről már 1945-ben két teljesen eltérő „történet” született. Az egyik változatot Olteanu egy Maniunak írott, 1945. augusztusi leveléből ismerhetjük meg.¹⁵⁷ (A brassói hadbírósg elé állított volutárak ugyanígy állították be az eseményeket.) A másik változat a brassói hadbírósgára megidéztet szárazajtai *szemtanúk* elbeszéléseiből áll össze (és megegyezik a legújabb magyar publikációkban található elbeszéléssel).

Olteanu a következőképpen találta az eseményeket: „A szárazajtai románok kérésére kimentem egy századdal személyesen a helyszínre, mert nem akartam a leírt bűncselekményeket megtorlatlanul hagyni. Felderítettem vagy tízennyolc bűncselekményt és még vagy nyolc-tízet, amit meg tudtam állapítani. [...] Megbeszéltem egy román tiszt, akit a csicskása az elsősegélynyújtási helyre vitt, akire rábírtam a Naghi[Nagy]-testvérek; közülük az egyik balhával megölte a tisztet úgy, hogy előbb a lábszárcsontját verte szét, majd a testét, végül balhával fejbe verte. A teljesen szétdarabolt holttestre rárontott egy hetven éves asszony, aki ráterítette a tiszt jeggyűrűs ujját egy kőre és levágta az ujját és elrabolta jeggyűrűjét.

152 A brassói szovjet katonai parancsnoksághoz címzett kérvényt közli: *Turlea*, 1996. 104.

153 Olteanu Iuliu Maniuhoz írott 1945. augusztus 15-i levelét közli: *Ciuceanu*, 1995. 112–115.

154 *Turlea* 1996, 111.

155 Imreh Ferenc: Magyarellenes atrocitások Háromszéken. In: *Cajidos Balogh – Gál – Imreh*, 1995. 45.

156 Lásd a 48. sz. dokumentumot.

157 Közli *Turlea* 1996, 149–150.

[...] A másik Naghi [Nagy]testvér kapával tarkón verte a csicskást, aki helyben holtan rogyott össze. [...] kivégeztem őket ugyanazzal a fejszével, amellyel a gyilkosságot elkövették.¹⁵⁸

A korabeli magyar szemtanúk azonban homlokegyenest másként beszéltek el a történetet. Szeptember 4-én kisebb harc dült a falu szélén, ugyanis egy német ellenlökés kiverte a két nappal korábban oda bevonult román katonai egységet.¹⁵⁹ A németek váratlan támadása következtében a románok súlyos veszteségeket szenvedtek, amit nyilván valamiképpen *elfogadhatóvá kellett tenni* a fölsőbb katonai parancsnokság előtt: így keletkezhetett az a vád, hogy a németeket a helybeli székelyek segítették, a román sebesülteket pedig brutálisan megölték. Tehát Szárazajtat „partizánfaluvá” kellett minősíteni,¹⁶⁰ és meg kellett büntetni, hogy el lehessen számolni a nagyszámú román halottal.

Szeptember 25-én pár helyi román hívására (akiknek néhány székely falus-társukkal szemben „törleszteni valójuk” volt) Olteanu egysége egy részével, mintegy hetven emberrel kiment Szárazajtára, ahol egész éjszaka fosztogattak, majd másnap reggel el összeterelt helybeliek szeme láttára két székelyt, a sötét középkort idézve brutálisan lefejezték, kilencen golyó általi halállal lakoltak nemlétező bűneik miatt, ketten pedig napokkal később a sebesüléseikbe haltak bele.¹⁶¹ (Elgondolkodtató, hogy a „kapitány” Maniunak írt, idézett levelében szinte elbűszkélkedik azzal, hogy ő fejezte le a két szerencsétlent, pedig a brassói hadbíroságon folyó tárgyalásokon a szemtanúk beazonosították a valódi tettest.¹⁶²) Olteanuék nem igazságot osztani mentek a faluba, hanem előre megfontolt személyes leszámolásban segítettek, amit az is bizonyít, hogy *kész listával* jelentek meg a tett színhelyén. A felhozott vádak alaptalanságát pedig többek közt az is alátámasztja, hogy a kivégezettek egy része a szeptember 2-i harcok idején nem is tartózkodott a faluban.¹⁶³)

Szeptember 27-én a Maniu-gárda megkezdte véres menetelését az Olt mentén északra. Amerre végigvonultak, mindenütt fosztogattak, raboltak. Szeptember 29-én bevonultak Csíkszeredába, ahol a szinte teljesen kihalt megyeszékhelyen (az év végén még mindig csak nyolcszáz lakója volt a városkának) – úgymond „partizánok és fegyverek” után kutatva – napokig szabadon garázdálkodhattak, a szovjet városparancsnokság *nem lépett közbe*, pedig több helybeli lakost is szinte félholtan vertek. Október 8-án Csíkszentdomokoson hasonló eset játszódott le, mint Szárazajtán, csak ide nem a helybeli románok hívták be a voluntárokat, hanem gyergyóbékási, gyergyódámuki, gyergyótölgyesi románok, akik a csíkszentdomokosi határban lévő havasi legelők tulajdonjoga miatt régóta vitában álltak a faluval.

¹⁵⁸ *Citaceanu* 1996., 114.

¹⁵⁹ Erről a kisebb ellentámadásról Ravasz István is beszámol a már hivatkozott munkájában. Lásd: *Ravasz* 2002., 94.

¹⁶⁰ MOL a Külgügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai, XIX-J-1-a, 61. doboz, IV-145. csomó, 40.005/Küm (1945. június 13-i feljegyzés)

¹⁶¹ Lásd a 47. sz. dokumentumot.

¹⁶² Lásd a „gárdisták” brassói peréről beszámoló *Népi Egyeség* 1945. áprilisi 18-i számát.

¹⁶³ *Bentő*, 1995., és *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995., 47–56.

Úgy gondolhatták tehát, itt a jó alkalom a régi sérelmeik „törlesztésére”. A bevonult Olteanuék elrejtett fegyverek keresése ürügyén október 7-én végigrabolták Csíkszentdomokost, majd másnap az összeterelt falusiak szemeláttára *11 személyt löttek agyon* – köztük egy 81 éves öregasszonyt. Olteanu a már idézett, Maniunak írott levelében ismét azt állította, hogy fegyverrejtegetőket végeztek ki. Ezzel szemben a valóság az, hogy volt, akinél rossz katonaruhát, másnál rossz gránátos ládát, gyakorlati leventepuskát találtak, de az is megessett, hogy az egyik áldozatot névhasznosság miatt, tévedésből végezték ki.¹⁶⁴ Egy hét múlva – miután a gyergyószentmiklósi szovjet városparancsnok kiparancsolta őket a városból – a csapat ezt követően szétszóródott, maga Olteanu pedig felmenekült a Kelemen-havasokba, ahol a *Haiducii lui Avram Iancu* nevű titkos antikommunista fegyveres szervezet egyik vezetője lett. Hangoztatott célja „a kommunizmus, a zsidók és a magyarok elleni harc” volt.¹⁶⁵

Az észak-erdélyi magyarság szenvedései ezzel azonban még nem értek véget, hiszen magyarellenes atrocitásokra a Székelyföldön kívül is sor került. Elsősorban Kolozs és Szolnok-Doboka vegyes népségű falvaiban folyt a magyar lakosság terrorizálása.¹⁶⁶ A Magyar Népi Szövetség kolozsvári központjánál a román közigazgatás kiutasítása után fölvett jegyzőkönyvek alapján eddig több mint hatvan gyilkosságról tudunk. Például *Egeresen tizenhat*, *Bánffyhyunadon 11 magyart gyilkoltak* le csendőrök és helybeli románok.¹⁶⁷ (Az ekkor legyilkolt ártatlan civilekhez kell még számítani a dél-erdélyi gyilkosságokat is: szeptember 23-án és 24-én a Fekete-Körös völgyében, Gyantán, Magyarretmetén és Kishalmágyon összesen 88 személyt ölték meg, részben a bevonuló 3. hegyvidász alakulat, részben a velük együtt megjelenő Someşul nevű *batalion fix* egység katonái.¹⁶⁸)

A büntettek (főleg a szárazajtai brutálítás) nemcsak Erdélyben váltak gyorsan ismertté, hanem Bukarestben és Magyarországon is, sőt, némi késéssel a nyugati kormányokhoz is eljutott a hírtük. Ez utóbbi azonban már egyáltalán nem illett bele Bukarest terveibe. Egyrészt attól tartottak, hogy az önkénteseknek „a hatalmi ügybuzgalma hasonló megtörő intézkedéseket vonhat maga után a magyarok részéről a román elemek ellen.”¹⁶⁹ Másrészt félt a békétárgyalásokon *készséggé válhat* az Észak-Erdély fölötti román uralom, ha a „békecsináló” nagyhatalmakhoz olyan hírek jutnak el, hogy az ismét román fennhatóság alá tartozó területeken előződik a nemzetiségeket.

A gyilkosságok *bepolitizáltak* okok miatt is kellemetlenekké váltak. Azok a román baloldali politikai szervezetek, melyek az *Országos Demokrata Arcvonal* (ODA)¹⁷⁰

¹⁶⁴ Imreh Ferenc: Csíkszentdomokos: a havasiak bosszúja? In: *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995., 64–69.

¹⁶⁵ *Troncoia*, 1998., 121.

¹⁶⁶ Lásd a 47. sz. és 48. sz. dokumentumokat.

¹⁶⁷ A korabeli jegyzőkönyvek alapján végzett összesítés. Lásd a 48. sz. dokumentumot.

¹⁶⁸ Gál Mária: Dél-Erdély. In: *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995., 107–118.

¹⁶⁹ Lásd a 4. sz. dokumentumot.

¹⁷⁰ Az Országos Demokrata Arcvonal/ODA a Frontal National Democrat (Nemzeti Demokrata Front) magyar megnevezése. A korabeli szövegekben olykor Országos (néha Nemzeti) Demokrata Front néven is szerepel. Tagja volt az RKP, az RSZDP, az MNSZ, az Ekéfront, valamint néhány kisebb kommunista „főkszervezet”,

tagjai voltak, ki tudták használni, hogy Maniu neve „besározódott” a gyilkosságok miatt (habár csupán utólag szerzett tudomást a gyilkosságokról).¹⁷¹ Egy 1944. november 23-i fejtárgy szerint a kommunista párt „ki tudta aknázni Maniu magatartását és úgy tudta beállítani, mint a reakciós, sovén és szovjetellenes akciók oszlopát. Ezt a véleményt magáévá tette a szovjet sajtó és rádió, így Maniu urat nemcsak a Kommunista Párt támadja, hanem nyíltan a Szovjetunió is.”¹⁷²

Valóban ez történt. A voluntárok gyilkosságait a Román Kommunista Párton kívül ugyanis a Szovjetunió is igyekezett felhasználni a saját céljaira.

Habár Molotov augusztus 25-i rádiónyilatkozatában ígéretet tett arra, hogy a Szovjetunió nem törekszik a fennálló román társadalmi és politikai rendszer megváltoztatására, az elkövetkező hónapok eseményei ennek éppen az ellenkezőjét bizonyítják. A Sănătescu-vezette kormányban részt vevő pártok együttműködése az RKP szeptember 25-i platform-tervezete miatt szakítópróbanak lett kitéve, mivel a párt ezzel az ajánlatával megpróbálta saját vezetése alá vonni a politikai élet irányítását.¹⁷³ Csakhogy a történelmi pártok kategorikusan elutasító válasza, illetve a gyenge támogatottsága miatt¹⁷⁴ az RKP *önérőből* képtelen volt a hatalom megragadására. A kommunista Lucrețiu Pătrășcanu, valamint a szociáldemokrata Constantin Titel Petrescu kormányból való októberi 18-i kiválással kiróbtartott kormányválság azonban november 4-én a második Sănătescu kabinet kinevezésével megoldódott.¹⁷⁵ Az RKP éppen ezért mindent elkövetett, hogy népszerűtlennek és „reakciósnak” tüntessék fel a kormányzatot és a hatalom megragadására törekedvén, igyekezett fölhívni a figyelmet Olteanuék szörnységeire („az erdélyi vérontásban és pusztításban a kormány is vétkes, mert az ő védnöksége alatt mentek végbe a történetek” – írta az egyik román

¹⁷¹ „szattelipárt” (Hazafiak Szövetsége, Népvédelem stb.)

¹⁷² Egy, valamikor a szárazajtai gyilkosságok utáni időszakban felbukkanó, vadul magyarellenes röplapon Olteanu és alakulata büszkén hivatkozik arra, hogy Maniu nevét viselik („Zászlóujunk egy számunkra szent ember, Iuliu Maniu nevét viseli.”), majd többek között fenyegetően kijelentik: „Nem felejtjük el a múlt aljasságait. Nem felejtjük el a magyar mészárásokat. Nem tudjuk elfelejteni az Atilla fenevadjai terrója alatt maradt román házak meggyalázását. [...] Senki nem fog meggyőzni arról, hogy Ipp és Ördögkút gyilkosai, azok, akik Munteanu esperest felkoncolták, akik 1944 szeptemberében Szarazajtan ásvóval öltek meg a sebesült katonákat, egyik napról a másikra megváltoznak és szentté válnak. Ezeket föl kell kutatnunk, és meg kell büntetnünk. Végre valahára meg kell értenünk, hogy Erdély a románoké, és csakis a románoké.” Kézli: *Nástásá*, 2002. 82–84.

¹⁷³ Arhivele Serviciului Român de Informație, „D”, fond, 4205. csomó, 219–226. Magyar nyelven közli: *Romániai Magyar Szó* 1999. március 18.

¹⁷⁴ Onmagában a platform-tervezet még feltehetően elfogadható lett volna a két történelmi párt számára, az azonban már nem, hogy a megalakítandó Nemzeti Demokrata Frontban (Országos Demokrata Arcvonalban) kisebbségre kerültek volna a két munkáspárttal, valamint a kommunista „szattelipártokkal” szemben.

¹⁷⁵ Az RKP-nak a „kügrás” pillanatában – az eddigi kutatások szerint – alig több, mint ezer nyilvántartott tagja volt. Az elkövetkező hetekben-hónapokban ugyan gyors növekedésnek indult a párttagok száma, azonban 1944 őszén még mindig túlságosan gyenge volt ahhoz, hogy egyedül megragadhassa a hatalmat, ugyanis még 1945. februárjában is csupán 16.000 tagja volt, bár ezt követően gyors növekedésnek indult, egy hónap alatt megduplázódott a párttagok száma, majd júliusra 100.000-re nőtt. Vö. *Deletani*, 1997. 28. és *King*, 1980. 66.

¹⁷⁶ *Constantiniu – Ciuper*, 1995. 13. A kormányválsághoz a román belpolitikai életben végbement polarizálódás is hozzájárult. Ugyanakkor a történelmi pártok a népszerűségük növelésére törekedtek, a baloldali pártok pedig a hatalom megragadására, addig az ismeretlenségből előlépő Sănătescu és az általa vezetett katonai kormány szinte támogatás nélkül maradt. *Fischer-Glatzi*, 1998. 101–103.

baloldali lap¹⁷⁶) és jó *űrügyet* talált ahhoz, hogy a kormányt támadja. Moszkva pedig a *divide et impera* évezredes módszeréhez tartva magát, Észak-Erdély státusa kérdésének lebegtetésével igyekezett a román belpolitikában számára kedvező fordulatot elérni, valamint a hasonló fontossággal bíró gazdasági követelések minél gyorsabb teljesítését kicsikarni.

Ezt – miként az események utólagos elemzése mutatja – a szovjetek a román közigazgatás Észak-Erdélyből történő kiutasításával akarták elérni. Az első intéző jel október végén érkezett Bukarestbe: mint korábban említettük, október 31-én Csernyikov tábornok – egy 30-i moszkvai távirati rendelkezésre hivatkozva – *kiutasította a román adminisztrációt* Nagyváradról és környékéről.¹⁷⁷ Egy héttel később, november 7-én id. Teofil Vescan, a szovjetek jóváhagyásával kinevezett Kolozs megyei főispán Kolozsváron falragaszokon közölte a lakossággal, hogy „Észak-Erdély felszabadított része és így Kolozsvár municípium, s Kolozs megye a megszálló szovjet hadsereg közigazgatása alá kerül.”¹⁷⁸ Három nappal később, november 10-én megjelent Ioan Bozdoc Maros-Torda megyei prefektusnál a helyi szovjet katonai parancsnok, aki „közölte vele, a közigazgatás a szovjet hadsereg fennhatósága alá kerül és a prefektus, ha akarja, továbbra is dolgozhat, de anélkül, hogy [a román] főhatalmat képviselné.”¹⁷⁹ Ugyanakkor közölte vele, hogy a hadsereg, a csendőrség és a rendőrség el fogja hagyni a várost. Bozdoc hiába kérte a parancs végrehajtásának elhalasztását. Úgyanezen a napon Aurel Tețu csíki prefektus is azt az utasítást kapta a szovjet katonai parancsnoktól, hogy „48 óra alatt Csík megyéből távolítsa el az összes román hatóságokat.” Másnap, vagyis 11-én a szovjetek hivatalosan közölték Ionel Pop kormánybiztossal, hogy Csík, Udvarhely és Háromszék megyék csendőrszárnyait kiutasították erről a területről. Egy nappal korábban Nicolae Rădescu, a Nagyvezérkar főnöke fordult segítségért Malinovszkijhoz és arra kérte a SZEB romániai elnökét, hogy a nagyváradi és kolozsvári szovjet katonai parancsnokok a fegyverszüneti egyezmény 17. szakaszának megfelelően járuljanak hozzá a román közigazgatás bevezetéséhez.¹⁸⁰

Ilyen előzmények után, 12-én ültek le tárgyalni a Bukarestben tartózkodó Andrej J. Visinszkij külügyi népbiztos-helyettes (külügyminiszter-helyettes), valamint a helyi SZEB vezetői a kormány képviselőivel (Sănătescu, Groza, Vișoianu). A megbeszélés¹⁸¹ témája részben ugyanaz a probléma volt, amelyre Vinogradov, a SZEB helyettes elnöke már egy november 3-i emlékiratában¹⁸² figyelmeztette Sănătescut: *bizonyos fegyverszüneti feltételek késedelmes teljesítése*.

A miniszterelnök rövid magyarázkodás után rátért az észak-erdélyi román közigaz-

¹⁷⁶ *Románia Liberă* 1944. november 6.

¹⁷⁷ Lásd a 6. sz. dokumentumot.

¹⁷⁸ Lásd a 9. sz. dokumentumot.

¹⁷⁹ Lásd a 10. sz. dokumentumot.

¹⁸⁰ A Román Külügyminisztérium Levéltára, Románia II. világháborús iratai, 71/1939, E. 9. (1939–1947) fond, 189. kötet, 232.

¹⁸¹ Lásd a 12. sz. dokumentumot.

¹⁸² *Szabad Szó* (Temesvár) 1944. november 5., valamint *Neagoe*, 1996. 118.

gatás¹⁸³ kiutasításának kérdésére: egyrészt annak végrehajtását el akarta odázní, másrészt pedig magyarázatot kért Visinszkijtől, a fegyverszüneti egyezmény 17. és 19. pontját illetően. A külügyi népbiztos-helyettes egyfelől egyszerűen *letagadta*, hogy neki vagy Vinogradovnak tudomása lenne a kiutasítási parancsról, másfelől felemlítette, hogy „Erdélyben valamilyen fegyveres osztag” jelent meg, amely „Maniu különítményének” nevezi magát és „önbíráskodó bűncselekményeket követett el.” Groza megígérte, hogy Olteanu osztagát fel fogják oszlatni, Sănătescu pedig, hogy a fegyverszüneti egyezményben rájuk rótt gazdasági-pénzügyi kötelezettségeket „minél hamarabb” teljesítik, ám Visinszkij hajthatatlan maradt. Kijelentette, hogy „Erdély visszakerülésének menetrendje, időpontja és határideje külön kell hogy megállapításra kerüljenek és maga a hatalom átadása a román adminisztrációnak is szervezeten kell hogy végbemenjen és nem egyoldalúan és önkényesen,” valamint felhívta a figyelmet arra, hogy az egyezmény 19. pontjának (melyben implicite Észak-Erdélyt visszakapja Bukarest) teljesítése a 10–12. cikkelyek végrehajtásától függ.

Hogy mennyire komolyan gondolta az előbbi kijelentését Visinszkij, azt még *aznap* megtudhatta a kormány: Vinogradov és Vasziljev vezérkari főnök átiratban közölték Sănătescuvval, hogy „a Vörös Hadsereg által felszabadított Erdélyben tilos a román közigazgatás bevezetése”¹⁸⁴ és az államapparátust vissza kell vonni a „belvederei” határ mögé.

A november 12-i értekezleten ismertett szovjet álláspont, valamint az átirat szövege azt valószínűsítik, hogy a szovjetek *nem* a különböző felkatonai alakulatok *kegyetlenkedési miatt* utasították ki a román közigazgatást. Mindennek nem mond ellent az a tény, hogy elsórt forrásokból tudni lehet: kolozsvári magyar kommunisták ebben az időszakban különböző lépéseket tettek annak érdekében, hogy a magyarellenes atrocitásokra hivatkozva elérjék a román közigazgatás kiutasítását.¹⁸⁵ A magyar kommunisták közbenjárása, majd a kiutasítás elrendelése, azt a *látáspontot* kelthette, hogy a kettő összefüggésben van egymással.

November 12-én Visinszkij még azt közölte Sănătescuvval, hogy két napra felfüggesztik a kiutasítás végrehajtását, azonban másnap, a 13-i minisztertanácsi

ülés¹⁸⁶ kellős közepén újabb üzenet érkezett a miniszterelnökhöz: *azonnal meg kell kezdeni* az Észak-Erdélybe bevonult közigazgatás visszavonását, egyedül csak a vasút és a posta maradhat. A közhivatalokat az 1940. augusztus 30-i „belvederei” határ közelében, Kis- és Nagy-Küküllő, Szeben és Arad megyékben helyezték el. A minisztertanács november 14-én kiadott egy közleményt is, melyben felhívta az észak-erdélyi lakosokat arra, hogy teljes nyugalommal maradjanak a helyükön és folytassák a munkájukat, mert „a kiürítési intézkedés csak [...] a hatóságokra vonatkoznak.”¹⁸⁷ Ennek a közleménynek a kiadását részben az indokolhatta, hogy ebben az időben mindenféle vad híresztelések keltek lábra. Például a tordai Cenzúrahivatal november 6-i, Bukarestbe küldött jelentése arról tájékoztatja az illetékeseket, hogy „a budapesti baloldali [sic!] kormány javasolta, hogy egész Erdélyt nyilvánítsák szovjet köztársaságnak, de két fővárossal, egyiket Kolozsvárt a magyarok, a másikat, Nagyszeben a románok részére.”¹⁸⁸ November 7-én pedig már azt jelentette, hogy: „jól informált kolozsvári körökben” az a hír járja, hogy „Moszkvából egy kormányzót neveztek ki Erdély Gubernátóra címmel.”¹⁸⁹ A megvilklódi csendőrállomás november 9-i jelentése a fentebb közölt híreket erősíti meg: az elmúlt napokban Kolozsváron járt helybéli román pap beszámolója szerint *a városban konfereciát* tartottak és *Kolozsvárra érkezett Erdély Szovjet Kormányzója*.¹⁹⁰ (A szerzők kiemelésé.) Ezeknek a híreknek persze semmi alapja sem volt.

Bukarest a szovjet fél egyik követelését igen hamar teljesítette: a Nagyvezérkar még november 12-én rendelkezett az önkéntes osztagok felszámolásáról. Ezek után a Sănătescu-kormány kísérletet tett a kiutasítást elrendelő „parancs” visszavonására: 14-én egy terjedelmes, Vinogradovnak címzett átiratban (amelyben közölték, hogy felelősségre vonták a voluntárokat) – a fegyverszüneti egyezmény 17. és 19. pontjaira hivatkozva – kérték, hogy másítsák meg az ominózus döntést.¹⁹¹ Malinovszkij, a SZEB elnöke a 20-i – Sănătescunak címzett – válaszában azonban kijelentette, hogy „a békeszerződés aláírásáig, nem lehetséges a román adminisztráció visszaállítása.”¹⁹²

A román fél számára nem túl sok jót ígérő Malinovszkij-válasz után megnyugtatónak hatott a SZEB november 30-i távirata. Vinogradov ebben leszögezte, hogy a fegyverszüneti egyezmény 19. szakasza egyértelműen fogalmaz Észak-Erdély kérdésében és annak „világosságához és pontosságához” semmi kétség nem fér, de megjegyezte: „ez a szakasz nem oldja meg az Észak-Erdély területén felállásra kerülő román közigazgatás *idejének és módjának* kérdését. Ezt a kérdést a Szovjetunió és Románia közötti *tárgyalásos úton* kell megoldani” – de hozzátette

186 A minisztertanács jegyzőkönyvét közli: *Express Magazin*, 1991. 33. sz.

187 A kormányközleményt – a bukaresti rádióra hivatkozva – a brassói *Népi Egység* 1944. november 15-i száma közölte.

188 KmOL, a Kolozsvártordai Cenzúrahivatal fondja, 9/1944-1947. csomó, 8.

189 KmOL, a Kolozsvártordai Cenzúrahivatal fondja, 9/1944-1947. csomó, 11.

190 KmOL, a kolozsvári Csendőrfelügyelőség fondja, 63/1944-1945. csomó, 29.

191 Lásd a 15. sz. dokumentumot.

192 *Turlea* 1996. 125–130.

183 Ugyanekkor román részről felvetették a moldvai szovjet közigazgatás problémáját is, habár ennek a kérdésnek a tisztázását nem tartották olyan fontosnak. Lásd: 12. dokumentum.

184 Lásd a 13. sz. dokumentumot. Burton Berry, az USA romániai képviselője erről az átiratról – román külügyi tájékoztató alapján – csak november 29-én értesítette a States Department államtitkárságát. Foreign Relations of United States, 1944. vol. IV. Europa. Washington, 1966. 270.

185 Lipsey Ildikó – forrásának megnevezése nélkül – azt állítja, hogy „az észak-erdélyi magyar lakosság veszélyeztetettsége miatt az RKP Erdélyi Tartományi Titkársága részéről Nemes József repült át a szovjetekhez [Malinovszkijhoz? – a szerzők megj.] és tájékoztatta őket” az atrocitásokról. Balogh Edgárnál az olvasható, hogy a SZEB „egy szovjet tisztet küldött hozzánk, aki *kezemből személyesen vette át* a MADOSZ székelylén [...] a *gyilkosságokról szóló jegyzőkönyvet*, s ezeket visszatért Bukarestbe. Egy hét sem telt el, s számunkra teljesen váratlanul a Vörös Hadsereg bevezette Észak-Erdélyben a katonai közigazgatást, kitűlvén [...] egész Észak-Erdély területéről a [...] román közigazgatást.” (A szerzők kiemelésé.) Yehuda Lohav is hivatkozott olyan 1945 nyári angol diplomáciai forrásra, amely szerint „a magyar lakosság küldöttségét menesztett a szovjet katonai parancsnoksághoz, hogy a Maniu-gárdákra panaszt tegyen”. *Lipsey*, 1998., 14., *Balogh E.*, 1992. 114., *Lohav*, 1989. 144.

- „ez szervesen hozzákapszolódik az 1944. szeptember 12-i fegyverszüneti egyezményben foglalt összes kérdések teljesítésével.”¹⁹³ (A szerzők kiemelése.)

Kolozsvár, az autonómista törekvések központja

Kolozsvár, Észak-Erdély fővárosa kiváltképp fontos szerepet játszott a szovjet katonai közigazgatás néhány hónapja alatt, hiszen itt próbáltak külön irányt szabni az egész régió sorsa alakulásának. Az események alakításában négy „népfrontos” jellegű csoportosulás játszott főszerepet 1944 őszén: először az Erdélyi Magyar Tanács, majd október 11. után a Szakszervezeti Tanács, a Magyar Dolgozók Szövetsége/Magyar Népi Szövetség és az Országos Demokrata Arcvonal Észak-Erdélyi Központi Tanácsadó Testülete.

Az *Erdélyi Magyar Tanács* megalakulásának előzményei még augusztus végéig nyúlnak vissza. Azokban a napokban ugyanis az 1944. március 19. után gyakorlatilag széthullott *Erdélyi Párt*¹⁹⁴ néhány képviselője, az illegális szociáldemokrata párt és a Békepárt (a Kommunista Magyarországi Pártja 1943-ban „átkeresztelt” utóda) helyi vezető személyiségei, írók, egyházi személyek, a magyar iparosság és kereskedők képviselői, minden pártpolitikai és ideológiai felfogást mellőzve, több tanácskozást tartottak Észak-Erdély megmentése érdekében.¹⁹⁵ Nem kisebb célokat tűztek ki maguk elé, mint például a kiűrtetés, a gyárak, üzemek leszerelésének megakadályozását, az egyetem helyben tartását, Kolozsvár nyílt városá nyilvánítását, a menekülési hullám leállítását és – a legfontosabb –: a háború gyors befejezéséhez megszerezni a legfelsőbb magyar politikai körök, elsősorban Horthy Miklós kormányzó beleegyezését. Augusztus végén gróf Teleki Béla, az Erdélyi Párt elnöke, majd a párt másik két vezető egyénisége, Mikó Imre és Vita Sándor felutaztak Budapestre, hogy Horthytól kihallgatást kérve igyekezzenek őt „a román példára” bírni. A kormányzó azonban – a megszálló német csapatok jelenlétére hivatkozva – közölte, hogy „nem látja elérkezettnek az időt az átállásra.”¹⁹⁶ Rádásul Vitáéknak – miután végigtogatták a Lakatos-kormány jó néhány tagját – az volt a benyomásuk, hogy ezek a kormánytagok még mindig abban reménykednek (abban az illúzióban élnek), hogy az „angolszász vonal” megmenti

¹⁹³ *Turlea* 1996. 133–134.

¹⁹⁴ Az Erdélyi Pártot a második bécsi döntést követően a budapesti parlamentbe „behívott” 40 észak-erdélyi képviselő hozta létre 1941 tavaszán. Mivel a háborús körülmények miatt a párt vezetése ha akarta, sem építhetett volna ki komolyabb vidéki hálózatot, ezért az EP inkább tekinthető egy politikai klubnak, semmint valódi tömegpártnak. Vita Sándor, a párt egyik vezető egyénisége évtizedekkel később úgy vélte, hogy a politikailag igen heterogén társaság csak egy dologban volt egységes: „nem akart beolvadni a Magyar Elet Pártjába, a kormánypártba, meg akartuk őrizni a magunk különállását...” Az interjú közli *Bokor*, 1982. 206.

¹⁹⁵ A kolozsvári magyar kommunista egy csoportja már 1944. június közepén felvette a kapcsolatot az Erdélyi Párt „progresszív” szárnyával. Lásd *Pomogátis*, 1981. 53–62., *Bokor*, 1982. 207., *Balázs*, 2003. 336–349. (Mikó Imre 1949. október 25-i levelét Balogh Edgárhoz.) Egy kéziratban maradt visszamelekezés-töredékben azt olvashatjuk Jordáky Lajosnál, hogy Teleki Béla és Dálnoki Veress Lajos informálódás céljából már augusztus 26-án találkozott vele, és a helybeli kommunisták másik ismert alakjával, Kovács Katona Jenővel. EME Kéziratára, Jordáky Lajos-hagyaték, sz. n.

¹⁹⁶ *Bokor*, 1982. 213.

az országot a katasztrófától.¹⁹⁷ Vita szeptember 6-án megbeszélést folytatott Ifj. Horthy Miklóssal is. Miután átadott neki egy feljegyzést az észak-erdélyiek kívánásaival, kijelentette: „ha nem történik sürgős lépés a fegyverszünet érdekében, akkor Erdély kénytelen önállóan cselekedni!”¹⁹⁸ (Két nappal később a minisztertanácsra meghívott Teleki kijelentette, hogy „ha Erdélyt fel kell adni, akkor a székelek legyilkolásának megakadályozására” a kolozsvári csoportnak „a román kommunistákkal meg kell egyezniük.”¹⁹⁹)

A budapesti vezetés azonban ahelyett, hogy azonnal cselekedett volna, tovább hezitált, sőt, a németek követelésének engedve – figyelmen kívül hagyva az erdélyiek kívánásait –, szeptember 3-án és 5-én a Wehrmacht csapataival közösen támadást indítottak Arad és Torda térségében,²⁰⁰ nehézhelyzetbe hozva ezzel a dél-erdélyi magyarságot.²⁰¹

Az augusztus végi kolozsvári tanácskozások egyik legfontosabb eredménye az lett, hogy létrehoztak egy olyan politikai tömörülést, az *Erdélyi Magyar Tanácsot*²⁰² (egyres források szerint *pro forma* csak szeptember 16-án alakult meg²⁰³), amely komoly, cselekvőképes szervezatként lépett fel az elkövetkező hetekben. Elnökévé (Vásárhelyi János református püspök javaslatára) Teleki Bélát választották, a végrehajtó bizottságnak pedig Jordáky Lajos, Mikó Imre és Járosi Andor lett a tagja. Ha *pro forma* nem is, de gyakorlatilag a Magyar Tanács küldte el szeptember 9-én Horthy Miklós kormányzóhoz azt az ultimátumszerű *Memorandumot*,²⁰⁴ melyben határozottan követelték, hogy Magyarország sürgősen *kérjen fegyverszünetet a szövetségesektől*, az országot ne tegyék hadműveleti területté, s így Kolozsvárt ellenállás nélkül adják fel,²⁰⁵ a lakosságot, az ipari berendezéseket és közműtérme-

¹⁹⁷ Úgy tűnik, az akkori magyar és román politikai elit helyzetfelmérő képessége közt nagy különbség volt. Bár nyilvánvalóan Mánnék is azt szerették volna, hogy az angolszász csapatok érjék el először az országot határát, mert akkor majd velük kell fegyverszüneti egyezményt kötni, ezzel az illúziójukkal idejében képesek voltak leszámolni.

¹⁹⁸ *Bokor*, 1982. 215.

¹⁹⁹ *Dálnoki Veress*, 1974. 111.

²⁰⁰ *Ratusz*, 2002. 154–240., *Dálnoki Veress*, 1974. 172–193. *Kozsonis*, 1987., és *Károly*, 1945. (A dél-erdélyi támadás megindításáról a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács még szeptember 1-én döntött.)

²⁰¹ A dél-erdélyi támadás következtében a magyarellenség lángja – ha lehet – a korábbiaknál is magasabbra csapott. A harcok miatt sok magyar kénytelen volt elmenekülni Tordáról. Nagyenyedről és Aradról, sokakat pedig a román hatóságok szedtek össze, és internáltak. Lásd *Károly*, 1945.

²⁰² Jordáky Lajos a hetvenes évek közepén papírra vetett töredékes visszaemlékezésében azt állítja, hogy augusztus 29-én a kolozsvári Erdélyi Kör helységében az Erdélyi Párt, a Független Kisgazdapárt, a Békepárt, a szociáldemokraták, a gazdasági szervezetek, szakszervezetek, szövetségek, társadalmi egyesületek, az egyetem és az egyházak, mintegy 30–40 képviselője, megalakították a *Függetlenségi Front Erdélyi Tanácsát*. A vezetőségben Balogh Edgár, Jordáky Lajos és Kovács-Katona Jenő, dr. Csörgő Lajos és Demeter János, Teleki Béla, Vita Sándor, dr. Miskolczy Dezso, dr. Haynal Imre, gr. Bánffy Miklós, Tamási Áron, Kiss Jenő, Szabédi László, Nagy Géza, valamint Venczel József vettek részt. Egyelőre nem tisztázott, hogy *valóban létrejötte-e* ez a – mindeztáig egyetlen forrás által sem említett – grémium. Elképzelhető, hogy valami ok miatt ez pár nap után meg is szűnt, és az sem kizárt, hogy Jordáky az Erdélyi Magyar Tanácsra gondolt. A kéziratot lásd: EME Kéziratára, Jordáky Lajos-hagyaték, „Emlékezők fonálán” c. kézirat.

²⁰³ Balogh Edgár szerint lépések történtek „egy párhuzamos, Erdélyi Román Tanács” létrehozásának előmozdítására is, de „csak annyit sikerült elérni, hogy a letartóztatásban lévő román politikusokat [Emil Hapleganu és Aurel Socol – a szerzők megj.] kivették a németek kezéből...” *Balogh E.*, 1992. 111.

²⁰⁴ Lásd az 1. sz. dokumentumot.

²⁰⁵ Csatári Dániel idézi Bánffy Miklóst, aki azt írja, hogy szeptember 16-án kihallgatáson volt Horthy-nál, és

nyeket ne szállítsák el, a románokkal szemben pedig megbékélési politikát folytat-
 sanak. A memorandumot Vita Sándor szerint „több, mint negyvenen” írták alá,
 ám az eddig ismertté vált névsor jóval kevesebb. Mindenesetre a történelmi
 egyházak (Vásárhelyi János, Tavasz Sándor, Maksay Albert, Sándor Imre, Boga
 Alajos, Józán Miklós, Csifó Nagy László, Járosi Andor), a jelentős világi intézmé-
 nyek (gr. Teleki Béla, Venczel József, Haynal Imre orvosprofesszor, Nagy Géza
 Mikó Imre, Vita Sándor), illetve „magánzemélyek”: Szabédi László, Kiss Jenő,
 Tamási Áron írók írták alá. (Taktikai okokból a felhívást a tárgyalásokba bevont
 kommunisták nem látták el kézjegyükkel, csupán Jordáky Lajos és Nagy István,
 de ők sem a párt nevében, hanem az írók képviselőiként.²⁰⁶) A Memorandum
 továbbítására gr. Teleki Géza egyetemi tanár – a tragikus véget ért Teleki Pál
 miniszterelnök fia – vállalkozott: szeptember 13-án Horthy Miklós kormányzótól
 kért kihallgatás során, kemény szavak kíséretében adta azt át, de ennek nem sok
 foganatja volt.

Az Erdélyi Magyar Tanácsnak az október 11. előtti hetekben fontos szerepe volt
 abban, hogy sikerült megakadályozni az intézmények egy részének evakuálását, a
 gyárak leszerelését. Bethlen Béla, a Keleti Hadművelési Területek polgári kormány-
 biztosa (akinek feladata a polgári lakosság érdekeinek képviselése, sőt, védelmezése
 volt) az augusztus 29-én kiadott kiürítési rendeletet hatályon kívül helyezte,²⁰⁷ és
 szabadon bocsátotta a rendőrség által összeszedett román értelmiségieket. A
 közalkalmazottakat feloldotta a magyar államra tett esküjük alól, lehetővé téve
 ezzel a román közigazgatás alatti szolgálatuk folytatását²⁰⁸ és előre kifizettette
 Ajtay Gábor Kolozs vármegye alispánjával háromhavi béréket.²⁰⁹ A kormánybiztos,
 valamint Dálnoki Veress Lajos, a 2. Hadsereg parancsnoka közreműködésével
 pedig szeptember 13–17-én szabadon engedték a kolozsvári törvényszék fogházá-
 ban lévő mintegy hatvan kommunista foglyot.²¹⁰ (Úgy tűnik, hogy a kommunista

ugyancsak azt kérte, hogy „Kolozsvár megkíméltessek egy ostromnak és háborúnak borzalmaiól...” vagyis
 Erdély fővárosát nyilvánításuk nyílt városá. Lásd *Csatári*, 1968. 414–415.

206 Balogh Edgár szerint a memorandum szövegének megfogalmazásában Szabédi László, Tamási Áron és Nagy
 István vett részt. Lásd: *Balogh E.*, 1978. 344–346. Vele szemben Mikó Imre egy visszaemlékezésében azt
 írja, hogy „Nagy Istvánnal és Szabédi Lászlóval együtt engem bíztak meg a Horthyhoz intézett emlékirat
 megfogalmazására...” *Balázs*, 2003. 311.

207 Bethlen Béla azt szerette volna elérni, hogy az intézmények kiürítése, gyárak leszerelése, készleteinek elszállítása
 ne történjék meg. Szeptember végén a kormány egy újabb rendeletével megerősítette a korábbi rendelkezést,
 de azt is leszögezte, hogy „polgári vonatkozásban személyi kiürítés nincs”, továbbá az összes polgári hatóságok,
 hivatalok és a távozásra ki nem jelölt hivatalok a helyükön maradnak. Lásd *Bethlen*, 1989. 156., 159.

208 Ennek fontossága akkor érhető meg igazán, ha tudjuk: 1919–20-ban a magyar közalkalmazottak többek
 között azért sem voltak hajlandók a békeszerződés aláírása előtt a román királyra folesküdni, mert kötötte
 őket a magyar államra tett hivatali esküjük. A hűségeskü hiányában pedig a román állami szervek tömegével
 bocsátották el őket.

209 KmOL, a Kolozs megyei prefektúra iratai VIII., elnökségi bizalmas iratok, 1373. csomó, sz. n. (Kolozs
 vármegye alispánjának, 1944. november 30-án, Szombathelyen kelt levelét szerint a hadművelési kormány-
 biztos szóbeli hozzájárulásával, szeptember 7-én előre kifizette az ottmaradt állami tisztviselőknek a három
 havi illetményüket.)

210 *Veress*, 1981. 296–299., *Bethlen*, 1989. 185–188., *Balogh E.*, 1978. 348. és *Bokor*, 1982. 238–239. (A
 vezérezédes a kommunista foglyok szabadon bocsátását utólag azzal indokolta, hogy ezzel a lépéssel „az
 orosz megszállás esetére jobb légkör megteremtését és szószólókat remélték”. *Dálnoki Veress*, 1974. 15.)

folgoly kiszabadításának érdemeit – utólag – többen is igyekeztek kisajátítani. A
 nyugatnémet emigrációban élő Dálnoki Veress Lajos és a romániai „belső emig-
 rációban” élő Bethlen Béla visszaemlékezéseikben ők ketten játszottak főszerepet,
 míg Mikó Imre egy helyen azt állítja, hogy apja, dr. Mikó Lőrinc, aki a kolozsvári
 bíróságok vezetését átvette, szabadította ki az ügyészség fogházából a kommunis-
 tákat, egy másik levelében azt közli, hogy Nagy Tibor ügyész engedte ki a
 foglyokat.²¹¹) Az ekkor szabadultak közt volt az a három magyar kommunista,
 Simó Gyula, Veress Pál, Nemes József is, akik az elkövetkező hetekben-hónapokban
 fontos szerepet játszottak a helyi események alakításában. Ugyancsak az Erdélyi
 Magyar Tanács szervezte meg a lakosság és az anyagi javak védelmét. Szeptember
 közepén részben a Tizes Szervezet tagjaiból felállították a *Városi Őrséget*, ellátva
 annak tagjait karszalaggal és lőfegyverrel. Felállítását Bethlen Béla kormánybiztos
 is jóváhagyta, kinevezve az őrség parancsnokává Bíró Tibor tartalékos főhadna-
 gyot.²¹² A Városi Őrség öttagú parancsnoksága mondhatni *népfrontos alapon* állt
 össze, hiszen abban a polgármesteri hivatal részéről Nagy László tisztí főügyész,
 a munkakamara részéről Bíró Tibor, a szakszervezet részéről Pászta Géza, a
 román lakosság részéről id. Virgil Salvan építészmérnök, s a kommunisták részéről
 (fedőnéven, a párt megbízatása alapján) Balogh Edgár vett részt.²¹³ Az őrség
 kezdetben a rendőrség mellett működött, majd annak és a csendőrségnek az
 október 9-i távozása után a közbiztonság megőrzése teljesen rájuk hárult. Hogy
 mekkora jelentősége volt a polgárőrség felállításának, csak akkor érhető meg
 igazán, ha tudjuk: Marosvásárhelyről szeptember 26-án kivonultak a magyar
 rendvédelmi szervek és a szovjet csapatok bevonulásáig, szeptember 28-ig az
 anarchia lett úrrá a városban, fosztogatások, rablások történtek.

A városi hatóságok nagy részének távozása után a polgármesteri teendőket
 Nagy László vette át.²¹⁴ Gr. Teleki Béla, Szász István, Demeter Béla és Vita Sándor,
 akik a szeptemberi mentési munkálatokban mindvégig jelentős szerepet játszottak,
 az egyetemi klinikára feküdtek be, bizva abban, hogy a szovjet csapatok megérke-
 zése után a politikai életben továbbra is tevékenyen részt vehetnek.

„Az Opera felől megérkezett az első szovjet autó.” – emlékezik az eseményekre
 harminc évvel később Demeter János – „Megállt a városháza közelében és kiszállt
 belőle néhány katonatiszt. Mi felkendezve eléjük tettünk és kézzel-lábbal igyekez-
 tünk megérteni velük, hogy éppen rájuk várakoztunk.”²¹⁵ Az október 11-én
 Kolozsvárra bevonuló szovjet csapatokat (a 27. hadsereg és a 18. lövészhadosztály
 egységeit²¹⁶) a fehér zászlót lengető Nagy László főügyész mellett magyar kommu-

211 Mikó Imre 1948. januári önéletrajza, és 1949. október 25-i levele Balogh Edgárhoz. Kézirat. *Balázs*, 2003. 311. és 348.
 212 *Bethlen*, 1989. 187., *Tibor Szabó*, 1993. 23., *Balázs*, 2003. 344–345.

213 *Balogh E.*, 1978. 351.

214 Ezt a megbízatását egészen addig megtartotta, amíg a szovjetek által kinevezett új vezetőség fel nem állt,
 október 13. körül.

215 *Demeter*, 1975. 328.

216 A szovjetekkel együtt előrenyomuló román csapatok a városba be sem tehetik a lábukat. Balogh Edgár
 értesítése szerint Kolozsvár szovjet katonai parancsnoka elrendelte, hogy „a város keleti pászmaján
 beszállásolt román katonaság” azonnal vonuljon tovább. Lásd: *Balogh*, 1992. 113.

nisták maroknyi csoportja fogadta, akikről sokan sejtették, hogy az elkövetkező hónapokban kulcsszerepet fognak játszani. (Balogh Edgárt már október 9–10. körül is úgy emlegették, mint akit a szovjetek bevonulásuk után polgármesternek fognak kinevezni.²¹⁷)

A város életének megszervezésében – a hiányzó közigazgatás újjászervezésében, a termelés beindításában stb. – kezdettől fogva a *baloldal* játszott kezdeményező szerepet. A városi *Szakszervezeti Tanács* a város vezető szervezetévé nőtte ki magát és nemcsak a munkásság, hanem a polgárság is védő szervének tekintette. („Mindent a Szakszervezeti Tanács csinált” – mondja Lakatos István egy vele készült interjúban.²¹⁸) Az október 11-én újjáalakult szaktanács elnöke a Szociáldemokrata Pártból aznap a Kommunista Pártba átlépett Jordáky Lajos volt, a titkárságnak pedig Lakatos István, Bruder Ferenc, Veress Pál, Jakab Sándor és mások voltak a tagjai.²¹⁹ A szaktanács szervezte meg a helyreállítási munkálatokat, a „gazdátlan” (tulajdonosok, vállalatvezetők nélküli) gyárak és üzemek beindítását, ezek élére pedig az adott gyár helyben maradt szakértői gárdájából neveztek ki vezetőket. Államhatalmi szervek hiányában gyakorlatilag a szaktanács vette át a város vezetését,²²⁰ s többek közt általános közigazgatási ügyekkel is foglalkoztak, például javaslatukra neveztek ki a kisebb köztisztviselőket. Egy kortársi visszaemlékezés szerint a szaktanács „ha nem is felügyeleti, de tanácsadói jogot gyakorolt.”²²¹ Ezt megerősíti Lakatos István is a vele készült interjúban, azt állítván, hogy „a főispáni hivatal rendeletei törvényerővel bírtak, de ahhoz kellett a Szaktanács hozzájárulása is, mert a Szaktanácsnak vétőjoga volt.”²²² Nagy István fia, Nagy Károly – nyilván az apja elbeszéléséből – úgy tudja, hogy „tán már október 12-én az ellenállási mozgalom baloldali vezetői felkeresték a szovjet városparancsnokot, Makedont, s tájékoztatták, mit sikerült megóvni a pusztítástól. [...] A csoport által *felajánlott együttműködésre* egyetlen választ adott: indítsák újra a város életét, gondoskodjanak a vasút, a hidak javításáról, szervezzék meg az ellátást, a kereskedelmet, nyissanak az üzletek, működjenek a kórházak, a templomok, az iskolák. Egy dolgot azonban nagyon kategorikusan közölt a vezetőkkel: a lakosság vegye le a házakról a vörös zászlókat, mert az a Szovjetunió állami zászlaja, s ha mindenáron ünnepleni akar, használja a saját zászlaját.”²²³

A közigazgatás újjászervezésében – a kommunista párton kívül – döntő szava természetesen a *szovjeteknek* volt, ugyanis a helyi kommunisztákkal²²⁴ egyeztetve ók döntötték el, kik irányítják a polgári közigazgatást. A kérdés korántsem volt

217 Szabó, 1994. 21.

218 Molnár G., 1991. 389.

219 Szakszervezet, 1945. október. 434. Lakatos István egy kéziratos munkájában Schmeg-Zoltán Ferencet nevezi meg elnöknek, Jordákyt főtitkárnak, míg a három titkár Dán István, Wágner István és Lakatos István. Lásd: *Lakatos-kézirat*, 256.

220 Interjú Bors Józseffel. Készítette Nagy Mihály Zoltán. Kolozsvár, 1998. (N. M. Z. tulajdonában.)

221 Interjú Bors Józseffel. Készítette Nagy Mihály Zoltán. Kolozsvár, 1998. (N. M. Z. tulajdonában.)

222 Molnár G., 1991. 391.

223 *Romániai Magyar Szó*, 2002. szeptember 3.

224 1945 elején a városban a kommunista párt tagságának 90 százaléka magyar származású volt. Vö. *Tárdu*, 1996. (Considerații...) 331.

egyszerű. 12-én ugyanis Nemes József, a Kommunista Észak-Erdélyi Pártja egyik titkára közölte Demeter Jánossal, hogy ő lesz a polgármester, helyettese pedig Tudor Bugnariu. Csakhogy még aznap hivatták őket a városparancsnok elé, aki – bár személy szerint helyeselte az eredeti felállást –, elfogadta a román hadsereg egyik jelen lévő képviselőjének azt a kifogását, hogy „*magyar polgármester* a felszabadult Kolozsvár élén, olyan pillanatban, amikor a román hadsereg a szovjet hadsereg oldalán harcol, viszont a magyar hadsereg ellenáll a német had oldalán, *politikai nehézségeket támaszthat* mind a fronton, mind a hátsószághiban...”²²⁵ (A szerzők kiemelésé.) Emiatt aztán a döntő többségben magyarok-lakta városnak (az egyébként magyarul kiválóan beszélő) Bugnariu lett a polgármestere, az alpolgármester pedig Demeter. Kolozs megye főispánjának szintén román (id. Teofil Vescánt²²⁶) neveztek ki a szovjetek – bár a megye lakosságának többsége (ötvenöt százaléka) az 1941-es népszámlálás szerint magyar nemzetiségű volt –, az alispán pedig dr. Csögör Lajos lett. Nemcsak az előbbi kinevezések nem tükrözték a helyi nemzetiségi arányszámot, hanem a kolozsvári ideiglenes városi tanács összetétele sem, ugyanis a huszonkilenc fős tanácsnak tizenhét román, tizenegy magyar és egy zsidó származású tagja volt.²²⁷ Rendőrfőkapitány id. Virgil Salvan városi főépítész, a Politikai Osztály vezetésével megbízott helyettese pedig egy másik román, Nicolae Pojghi lett.²²⁸ (Itt jegyezzük meg, hogy Bukarestből névze a magyaroknak az a későbbi törekvése, miszerint a közigazgatásban megpróbálták a *proporcionálitás* elvét érvényesíteni, a „román elemek kiszorítását” jelentette.)

A kinevezések természetesen tisztán *politikai alapon* történtek és a hozzáértés huszadrangú dolog volt, hiszen sem Bugnariu, a kommunista egyetemi tanár, sem Demeter János, a *Magyar Dolgozók (Országos) Szövetsége (MADOSZ)*²²⁹ alapító tagja, jogot végzett újságíró nem rendelkeztek közigazgatási ismeretekkel,²³⁰

225 Demeter 1975., 329–330. Demeter fenti állítását mind Veress Pál, mind Balogh Edgár és Lakatos István *cáfolja*. Szerintük a szovjetek *élték* Bugnariut neveztek ki polgármesternek. (Lásd: Veress, 1981, 345.; Balogh E., 1992. 113. Molnár G., 1991. 389.) Lakatos a Molnár Gusztávval folytatott beszélgetés során azt állította, hogy Bruder Ferenc szociáldemokrata politikus, amikor a szovjet téjeközölték nála, azt javasolta, hogy „régi kommunistát, lehetőleg román” nevezzenek ki a város élére, „hogy békeség legyen”. Mindezek ellenére az véleményünk, hogy *nem kizárt*: eredetileg valóban magyar (Demeter János) volt a polgármesterjelölt, és csak a további információk hatására neveztek ki a magyar többségű város élére román közigazgatási vezetőt.

226 A szovjetek eredetileg – nyilván bukaresti javaslatra – ifj. Teofil Vescánt, ismert kommunista értelmiségit akarták kinevezni főispánná, azonban „Fílu” még nem érkezett vissza Bukarestből Kolozsvárra, ezért átmenetileg „be kellett érjék” az apját, a politikailag egyébként teljesen jelenlétektelen id. Teofil Vescámal. Utóbbi 1944. december végén aztán a kommunista Vasile Pogăceanu, az addigi megyei titkár váltotta fel.

227 Az ideiglenes városi tanács névsorát a *Világosság* november 9-i száma közli.

228 Lásd a 45. sz. dokumentumot. (Lakatos István szerint a néprendőrség vezetésében Dán István és Wágner István is részt vett. Lásd: *Lakatos-kézirat*, 871.)

229 A MADOSZ-t a KRP V. kongresszusának határozata alapján az illegális pártvezetőség utasítására hozták létre az Országos Magyar Pártból kivált ellenzék egy részével és különböző kommunista-szimpatizáns csoportokkal. Első lépésként 1932 szeptemberében a Kommunista Párt anyagi támogatásával és ideológiai felügyelete mellett megjelent rövid életű fórumuk, a Falvak Népe. Maga a MADOSZ 1934. augusztusában alakult meg. Fennállása alatt, 1938-ig a magyar politikai élet periferációján tevékenykedett.

230 Ez vidéken is így történt. Például Székelyudvarhelyen a szovjet katonai hatóság azt a Szilágyi Ignác cukrászt nevezte ki polgármesternek, aki ugyan alig látott, de jól tudott oroszul, és volt némi kapcsolata 1940 előtt a kommunista párttal.

akárcsak az öreg Vescan, aki foglalkozására nézve banktisztviselő volt és az alispán, dr. Csögör Lajos (ugyancsak a MADOSZ tagja) a Ferenc József Tudományegyetem főgáz tanársegéde (1945-től a Bolyai Tudományegyetem rektora). Mivel – az öreg Vescan leszámítva – mindnyájan inkább politikusok voltak, a közigazgatással kapcsolatos konkrét ügyeket ráhagyták azokra (például Csögör a titkárára, Tunyogi Csapó Gyulára,²³¹) akik értettek ezekhez a kérdésekhez.

Miután a szovjet csapatok október 11-én bevonultak Kolozsvárra, Bukarestben magától értetődőnek tartották, hogy Erdély fővárosába is visszatérhet a kormányt képviselő közigazgatás. („A román hatóságok legnyilvánvalóbb kötelessége és joga volt a román uralom bevezetése” – jelentette ki Ionel Pop észak-erdélyi kormánybiztos.²³²) Amíg azonban szeptember végén még megengedték a szovjetek, hogy elfoglalják székhelyüket a Marosvásárhelyre kinevezett román tisztviselők, most azt kellett látni, hogy megjelenésük után pár nappal *távózástra kényszerítették* az adminisztráció „előőrseit”.

Ionel Pop észak-erdélyi kormánybiztos már a város „felszabadulása” utáni napon, 12-én utasította „azokat a különböző hatóságokat, amelyek szervezeti és személyi kereteit előtte felállította, hogy menjenek és rendezkedjenek be Kolozsváron”.²³³ Ugyanakkor megkérte az 1940. augusztus 30. után Kolozsvárról Nagy-szebenbe távozott Ferdinánd Király Tudományegyetem rektorát, dr. Iuliu Hatieganut, hogy egy szakbizottsággal²³⁴ együtt utazzon Kolozsvárra.

Október 13-án²³⁵ bevonult a városba a prefektúra, az adminisztrációjával, a téparancsnokság, az ügyészség, valamint egyes kisebb katonai egységek és a csendőrlégi teljes létszámmal.²³⁶ Még ezen a napon, de legkésőbb 14-én megérkezett Kolozsvárra a román egyetemi bizottság is.²³⁷

Bár, a visszatért román adminisztráció néhány napos ténykedéséről egyelőre keveset tudunk, az egyetemmel kapcsolatos eseményeket két – tartalmilag egymásnak teljesen ellentmondó²³⁸ – forrás segítségével próbáljuk meg rekonstruálni.

231 „*Rossz volt ügyvédnek lenni, nem jó szemmel nézett foglalkozás volt...*” Interjú Tunyogi Csapó Gyulával. (Készítette Vincze Gábor, 1993-ban.) Gépelt kézirat. SZTE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény, 4728 sz.

232 Lásd a 7. sz. dokumentumot.

233 Uo.

234 A Bizottság hatalmi jogköre nem csupán a szervezési feladatokra terjedt ki, hanem az épületek vagyonállaga védelmének biztosítására is. Vagyis ez a rendvédelmi szervek igénybevételét jelentette.

235 A Ioan Lăcustă által közzétett jelentés ismeretlen kolozsvári román szerzője október 14-re teszi a román adminisztráció bevonulását a városba. Lásd: *Lăcustă*, i.m. 24.

236 *Szandru*, 1994., 172. Szabó István – aki akkor másodéves közigazdászhallgató volt –, a saját szemével látott a főtérre átvonulni egy román gyalogsági alakulatot, sőt, szürke egyenruhás „voluntárok” is végig masíroztak a város utcáin, ám – mint írja – néhány nappal később „eltűntek nyomtalanul”. Lásd: *Katona Szabó*, 1990., 49. 60.

237 Egy 1946-ban feltehetően szemtanúk elbeszéléseire támaszkodó összefoglaló jelentés szerint az Ursu ezredes parancsnoksága alatt álló csendőrküldömtény már október 12-én megjelent a Ferenc József Tudományegyetem klinikai telephelyén, a szebieniek egy csoportjával együtt, és az ezredes Haynal professzor bejegyzésati klinikáján ültötte föl főhadiszállását. Mivel ez a dokumentum az események után több, mint egy évvel keletkezett, előfordulhat, hogy az események *datálása* tekintetében pontatlan. MOL a Kültügyi-minisztérium TÜK-iratai, Románia, XIX-J-I-j, 18. doboz, 16/b csomó, „Kolozsvári Magyar Tudományegyetem”.

14-én megjelent a szebieni egyetem bizottsága a kolozsvári egyetem területén, azzal a céllal, hogy átvegye az épületeket a helyben maradt Ferenc József Tudományegyetem vezetésétől. A magyar forrásunk szerint Hatieganu „román csendőrtiszt útján a kora reggeli órákban” felhívta dr. Miskolczy Dezső rektort az egyetemre, majd amikor utóbbi ott megjelent, „hosszabb román nyelvű beszédet intézett hozzá s felszólította a központi épület kulcsainak átadására.”²³⁹ A magyar rektor abba belement, hogy aláírja az egész egyetem átadására-átvételére vonatkozó jegyzőkönyvet, azt a gesztust azonban, hogy az egyetem kulcsait szimbolikusan átadja a román kollegájának, nem volt hajlandó megfenni. Ez az egész procedúra – Hatieganu szerint – „a legcivilizáltabb módon folyt le, a legkisebb incidens nélkül”. Csakhogy a rektor jelentésében elhallgatta azt a tényt amit azonban ismerünk más forrásból,²⁴⁰ miszerint a szebieni bizottság tagjai letépkedtek a magyar nyelvű feliratokat. (Úgy tűnik, hogy a magyar nyelvű feliratok eltávolítása nemcsak a központi épületben történt meg, hanem a klinikai telepen is. Ráadásul erre Ursu csendőrezredes adott parancsot.²⁴¹) A szebieniek megjelenéséről, és arról, hogy az egyetem átadását követelik, Demeter János alpolgármester rögtön értesítette a szovjet városparancsnokot és kérte, hogy engedélyezze a magyar egyetem további működését. Kovlovskij tábornok,²⁴² (más források szerint a városparancsnok, Makedon ezredes) megüzentte, hogy továbbra is engedélyezi a magyar egyetem működését, sőt, azt „kifejezetten szükségesnek és kívánatosnak tartja.”²⁴³

Két nappal később, 16-án – miként arról egy szovjet átirat²⁴⁴ beszél – „az Egyetemre erőszakkal behatolt egy csoport román katona, valamint civil személyek [...] és az Egyetemen azzal a jelszóval uszítottak, hogy »ki a magyarokkal az Egyetemrók!«. Másik forrásunk szerint ez a fényvetőzés („Afară cu unguri!”) a klinikai telepen történt (ráadásul a románok elrettentés céljából fegyverekkel is lövöldöztek). A klinikánál összegyűlt román értelmiségiek előtt Ilie Lazăr, a román miniszterelnökség és a hadműveleti parancsnokság összekötője (a politikai biztos) kijelentette: „a magyar uralomnak egyszer s mindenkorra vége, s ő gondoskodni fog arról, hogy az egyetem azonnal román kézre jusson”. Még a helyszínén kinevezte Aurel Milea kolozsvári ügyvédet a klinikák politikai biztosává.²⁴⁵

Amikor a történetről értesítették a szovjet városparancsnokot, ő – Malinovszkij marsall parancsára és a fegyverszüneti egyezmény 17. pontjára hivatkozva – *ultimátumszerűen* elrendelte, hogy a bevonult csendőrség, a polgári közigazgatás emberei és a román egyetemi személyzet három órán belül hagyja el a város

238 Lásd a 7. és 22. sz. dokumentumot.

239 Lásd a 22. sz. dokumentumot.

240 Lásd az 5. dokumentumot, és *Lázok-Vincze*, 1995., 59.

241 MOL a Kültügyi-minisztérium TÜK-iratai, Románia, XIX-J-I-j, 18. doboz, 16/b csomó, „Kolozsvári Magyar Tudományegyetem”.

242 *Onişoru*, 1998. 25–26. és *Szandru*, 1994. 172.

243 MOL, a Kültügyi-minisztérium TÜK-iratai, Románia, XIX-J-I-j, 18. doboz, 16/b csomó, „Kolozsvári Magyar Tudományegyetem”.

244 Lásd az 5. dokumentumot, és *Molnár G.*, 1993. 99.

245 Uo., valamint *Lázok-Vincze*, 1995. 59.

területét, kilátásba helyezve, hogy mindazokat a személyeket, akik a garnizonban lesznek 14 óra után, lefegyverzik.²⁴⁶ „A hatóságok egy része visszavonult Felekre, egy másik része meg Szamosfalvára, Kolozsvár mellé – olvashatjuk a kolozsvári csendőrlégió október 21-i tájékoztatójában –, úgy hogy a megyében a rendet, akárcsak 1944. október 13. előtt, a szovjet hadsereg által létesített gárdák biztosították, amelyek sovinszta magyar elemekből álltak.”²⁴⁷ A tájékoztatóból az is kiderül, hogy a következő napokban a kiutasított román hatóságok vezetői kétszer is megjelentek a szovjet parancsnokságnál, hogy elérjék a román intézmények visszatérését Kolozsvárra. Intervencióikra azt válaszolták, hogy „nem engedélyezhetik a városba való bevonulást, mert nem kaptak ilyen irányú utasítást Malinovszkij marsalltól.”

Joggal vetődhet fel a kérdés: miért védte meg a magyar egyetemet a szovjet katonai vezetés? Feltételezésünk szerint ennek két oka lehetett: egyrészt a klinikák tele voltak a tordai harcok sebesülteivel és egyszerűen nem engedhették meg maguknak a szovjetek, hogy a klinikai munkában bármilyen zavar támadjon – esetleg abból kifolyólag, hogy a visszatérő és egyébként is igen agresszíven fellépő román tanszemélyzet magának követeli az egyetemet. Másrészt a román adminisztráció visszatérése egyébként sem volt kívánatos. Addigra már túl sok nyugtalanító hír juthatott el a szovjetekhez arról, hogy sovinszta románok milyen atrocitásokat követtek el azokon a területeken, ahová bevonulhatott a közigazgatás, és félt, hogy a front mögött százötven kilométerrel (ne feleddük: a szovjet 27. lövész hadtest csapatai október 12-én foglalták el Nagyváradot) nemzetiségi összecsapásokra kerülhet sor, ami zavarhatja a hadsereg utánpótlását.

A szovjetek szerepe egyébként az észak-erdélyi – Bukarestből nézve – „szeparatiszta” törekvések kapcsán meglehetősen *ellentmondásos*. Mint már említettük, az sem egészen világos, hogy kik, mely csoportok kezdeményezhették a magasabb szovjet fórumoknál a román közigazgatás visszarendelését. Tudor Bugnariu, a kolozsvári események egyik kulcsfigurája évtizedekkel később azt közölte Molhár Gusztávnal,²⁴⁸ hogy az első városparancsnok, Zincsik gárdaőrnagy, az első hetekben határozottan támogatta a – Bukarest szemszögéből – „szakadár” törekvéseket. Valószínűleg ő rendelte el a népszámlálást Kolozsvár területén, bár ez bizonyosan a fölsőbb szervek jóváhagyásával történt. Zincsik azonban szerinte *leváltották*, mivel túlzottan támogatta a Bukarest-ellenes kolozsvári csoportot, november 3-án ugyanis közölte Tudor Bugnariuval, a kolozsvári polgármesterrel, hogy „Kolozsvár Magyarországhoz tartozik vagyis minden marad úgy, ahogy volt”, valamint „nem tarthat fenn semminémű kapcsolatot a határ túlsóoldalon lévővel”²⁴⁹ (vagyis a belvedere-i határon túli hatóságokkal). Ezzel azonban túlléphetett a célon, azt már a fölöttesei sem nézhették el, mert rövid úton leváltották. Utóda, Makedon ezredes

246 A Román Külgügyminisztérium Levéltára, a 2. világháború iratai, 1939. fond, EG. 189. csomó, 190–191.

247 *Sandra*, 1994. 172.

248 *Molnár G.*, 1993, 93.

249 Uo.

„korrigálta” elődje hibáját és kijelentette Bugnariunak, hogy „a szovjet városparancsnokságon tévesen értelmezték azt a felsőbb utasítást, amely csupán a Bukarestben hatalmon lévő kormány szerveinek kitiltására vonatkozott és egyáltalán nem érintette Észak-Erdély területi hovatartozásának kérdését.”²⁵⁰ (Bugnariu által elbeszélte eseménnyel kapcsolatban azonban több probléma is felmerül: egyfelől a *Világosság* 1944. november 19-i száma Zincsiket mint a *SZEB helyi képviselőjét* említi, ráadásul a Demeter-hagyatékban fönmaradt, egy Zincsiknek címzett, keltezetlen, – ám a szövegből következtethetően 1945. novemberében íródott – levél²⁵¹ is, tehát az őrnagyot még sem távolították el Kolozsvárról. Makedon, mint a város *katonai parancsnoka* szerintünk kezdetlenül fogva ott volt a városban.²⁵²)

Kolozsvár magyar lakossága ugyan megmenekült attól, hogy a román csendőrök terrorjának legyen kitéve, azonban a *deportálásokat* még sem úszhatta meg, ugyanis az október 13–15. körüli napokban mintegy három–ötezer magyart hurcoltak el a szovjet katonák „málenkij robotra”, akiknek nagy része útközben, vagy a szovjet fogságban halt meg.²⁵³ A szovjet katonák tömegesen hajtották el az embereket. Elhurcolták az őrségen lévő, vörös karszalagos városi népszerűségi tagjait csakúgy, mint a helyreállításra dolgozó munkásokat a gyárak udvaráról; elfogták az utcai járőröket, de azok sem úszták meg, akik otthon maradtak: a szovjet járőrök házról-házra járva szedték össze az embereket. (Állítólag maga a frissen kinevezett polgármester, Tudor Bugnariu is csak a véletlennek köszönhette, hogy megúszta a deportálást...²⁵⁴) Egyes szemtanúk szerint *helybéli románok* mutogatták, hol laknak magyarok.²⁵⁵ Nagy Károly azt látta, hogy „egyes házakon két zsírkrétával írt szövegek jelentek meg: Casa românească, Román ház. [...] Veress Pál mesélte jelenlétében apámnak, hogy *valamilyen rejtelmes lista* alapján román–szovjet járőrök különböző lakásokon magyar értelmiségieket tartóztattak le, jogászokat, újságírókat, tanárokat, köztük kommunistákat.”²⁵⁶ (Olyan közismert személyiségek is a deportáltak közt voltak, mint Mikó Imre kisebbségjogász, volt parlamenti képviselő, Kiss Jenő író, Bartha Ignác és Decsy István ügyvédek, Faragó József és Haáz Ferenc etnográfusok, Arvay Árpád lapszerkesztő, Jancsó Béla, az *Erdélyi Fiatalok* volt főszerkesztője, Járósi Andor evangélikus esperes, író és Mikecs László, a moldvai csángók múltjának egyik legkiválóbb kutatója. Utóbbi kettő nem tért haza a szovjet fogságból.) Az elhurcoltak ügyében külön-külön Balogh Edgár,

250 Uo.

251 Az EME Levéltára, Nagy György-hagyaték, Demeter-archívum, polgármesteri iratok csomó sz. n.

252 Lásd a 25. dokumentumot és KmOJ, a kolozsvári prefektúra adminisztratív iratai, I. doboz, 1946., 29. Ez értesíti meg az is, hogy 1945. április 6-án Kolozsvár diszpolgárává választották Makedon „volt katonai városparancsnokot”. (Az erről beszámoló tudósításban ezredesként említik.) *Erdély* 1945. április 6.

253 Nagyjából ebben az időben szedték össze Tordáról mintegy 4–700 magyar férfit a román hatóságok, akiket azzal adtak át a szovjet katonai hatóságoknak, hogy azok „magyar partizánok”, akik a Honvédséget segítették az oldalukon. (A Kolozsvár melletti faluskából, Gyöngyfalváról is elhurcoltak ekkor 40 férfit. Torda elfoglalása után.)

254 *Lakatos-kézirat*, 879.

255 Többek közt lásd Csutak Béla 1945. október 10-i levelét Dálnoki Miklós Béla miniszterelnökhöz. MOL, a Külgügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai, XIX-J-1-a 61. doboz, IV-138. csomó, 40.821/B6.

256 *Romániai Magyar Szó* 2002. szeptember 3.

Demeter János, Veress Pál és Lakatos István is tárgyalt a szovjetekkel (ugyanis többek közt a kommunista és a szociáldemokrata párt tagjai egy részét is elhurcolták), de eredményt elérni nem tudtak, mivel a városparancsnokság illetékelenségét nyilvánította ki ebben az ügyben.²⁵⁷ (Bár senki sem merete nyíltan megfogalmazni, joggal feltételezhető: az NKVD²⁵⁸ állt a deportálás háttérében.) Hogy miért történhetett még ez a tömeges deportálás, ki kezdeményezte, arra már 1944-ben is több feltételezés született. „A legelfogadhatóbb magyarázatnak azt a hírt találtuk – írja az egyik deportált, Szabó György, a visszaemlékezésében –, amely szerint egyes román politikusok²⁵⁹ azt tanácsolták a szovjet hadvezetőségnek, hogy Kolozsvárt fogassa el a tizenöt és ötvenöt év közötti férfiakat, mert ezek fasiszta német és magyar katonák, akik a front áttörése után visszahúzódtak a városba és civilruhába öltözve szabotázsakciókat akarnak kezdeni.”²⁶⁰ Mások tudni vélték, hogy Onisior volt kolozsvári konzul és/vagy Aurel Milea kolozsvári ügyvéd volt a „feljelentő”.²⁶¹ Hogy ebben a kérdésben mi az igazság, azt egyelőre még nem tudjuk eldönteni.

Az október 11. utáni napokban nemcsak a városvezetés csúcsain bekövetkezett változás, hanem a politikai élet alakulása is azt jelezte, hogy új korszak kezdődött Kolozsvár életében. Napokon belül kiderült ugyanis, hogy a baloldali nemcsak az adminisztráció irányítását vette át, hanem a sajtó és a politikai képviselők *monopóliumát* is megszerezte. Azt az Erdélyi Magyar Tanácsot, amely az előző hetekben oly nagy szerepet játszott a város és lakossága megmentésében, lefejték, mivel vezető politikusait: Teleki Bélát, Vita Sándort és Demeter Bélát, akik a román nacionalistákkal szemben komoly erőt jelenthettek volna, a szovjetek elhurcolták.²⁶² A Magyar Tanács többi tagja – állapítja meg egy magát megnevezni nem akaró, a Debrecenben székelő ideiglenes nemzeti kormányt 1945. februárjában tájékoztató szemtanú –, „akik nem exponáltak magukat az elmúlt rendszerek alatt, *nem tudták* s talán a politikai élet alakulása folytán nem is akartak pártot alkotni.”²⁶³ (A szerzők kiemelése.) A politikai monopólium megteremtése termé-

szetesen a még meglévő konkurencia „kiiktatásával” járt. Az a *Tizes Szervezet*,²⁶⁴ amely 1939 és 1944 közt Kolozsvár magyar társadalmának egészét átfogta és 1944 őszén is tevékeny szerepet játszott a város megmentésében, mivel nem baloldali kötődésű volt, hanem inkább konzervatív-keresztény szellemiségű, még annak árán sem maradhathott meg, hogy nevet változtatott (*Szomszédsági Szervezet*), belépett a kommunista irányítás alatt lévő *Népvédelmi Egyesületbe* és a vezetőségbe bevonta a román és zsidó származású kommunistákat. November 24-én az RKP kolozsvári székházában közölték Puskás Lajossal, a Szomszédsági Szervezet kezdeményező bizottsága tagjával, hogy „mind román, mind magyar demokrata oldalon a Szomszédsági Szervezet iránt bizalmatlanság mutatkozik és így jobbnak látnák, hogy a Szomszédsági Szervezet addig is, amíg a közhangulat számára kedvezőbbé válik, *szüntesse be működését*.”²⁶⁵ (A szerzők kiemelése.) A magyar politikai paletta ezt követően egyszínűvé vált: a közélet alakítása a kommunisták és szociáldemokraták *monopóliuma* lett.

A március 19. után illegálisba kényszerített szociáldemokrata párt kolozsvári vezetősége (a városban a szocdemek kilencven százaléka magyar volt) a szovjetek bevonulása utáni napon összeült és megalakította a „Szociáldemokrata Párt Kolozsvár és vidéke” szervezetét. A *Romániai Szociáldemokrata Párt* bukaresti központjával csak hetek múltán vették föl a kapcsolatot (megnevezésükből egy ideig hiányzott a „romániai” jelző).²⁶⁶ Miután betagozódtak az országos szervezetbe, létrehozták az RSZDP Magyar Bizottságát, amely gyakorlatilag a párt *magyar szekciójá* volt.²⁶⁷ Ez a szervezeti keret azzal az előnnyel járt a későbbiekben, hogy a magyar tagságnak nagyobb mozgási lehetősége volt, a sajátos kisebbségi érdekeiket jobban tudták kifejezésre juttatni. A Magyar Bizottság vezetői közt olyan elkötelezett *autonómisták* voltak, mint Lakatos István, Pásztai Géza, Bruder Ferenc.

A magyar kommunisták Simó Gyula-vezette csoportja – látván azt, hogy a budapesti Békepárt nem törődik velük, a román kommunisták pedig Bukarest jelentkezését várják, szeptember 24-én kimondták a Kommunista Észak-Erdélyi Pártja megalakítását, amelyet egy négytagú (Veress Pál, Simó Gyula, Nemes József, Jakab Sándor) titkárság vezetett.²⁶⁸ Ez az önálló észak-erdélyi párt nem sokáig működött, ám a kritikus időszakban, október 11. után, a megszálló szovjetek számára elfogadható partnernek bizonyult. Önállóságának az vetett végét, hogy október 20. körül megérkezett Bukarestből az RKP két küldötte, ifj. Teofil Vescan és Nicolae Goldberger²⁶⁹ (előbbi átvette az elsőtítkári posztot) nem tudni milyen

264 A Kolozsvári Tizes Szervezet a királyi diktatúra bevezetése után egy évvel, 1939 elején alakult meg, mint a Romániai Magyar Népközösség társadalmi szakosztályának része. A királyi engedély értelmében csak a város magyar lakossága lehetett a tagja. (1940 augusztusában mintegy 11 ezer magyar család tartozott a szervezethez.) Bővebben lásd: *Vincez*, 1996.
265 Idézi: *Vincez*, 1996. 103.
266 *Molnár G.*, 1991.

267 A nemzetiségi szekciók létrehozásáról még az 1927-es pártkongresszuson döntöttek a küldöttek.
268 *Szabó Szó* (Marosvásárhely) 1944. november 21. (Interjú Simó Gyulával) és *Molnár*, 1993. 109–110.
269 A magyar-zsidó származású Goldberger keresztnevét a magyar sajtó hol Miklósnak, hol Nicolaenak írta.

257 A városparancsnok tolmáca azt közölte Katona Szabó Istvánnal, hogy „a foglyok nem tartoznak a városparancsnok hatáskörébe”. Hasonló választ kapott Lakatos István is, amikor az elhurcoltak ügyében felkereste a városparancsnokot. Utóbbi azt mondta neki: „Kérem, higgyék el, hogy ez nem tőlem függ.” Lásd: *Katona Szabó*, 1990, 41., valamint *Molnár G.*, 1991. 392.

258 Naredinij komisszariat vnutrennij gyei – Belsőügyi Népbiztonság. A szovjet állambiztonság 1934 utáni elnevezése.

259 Az 1945. szeptember 30-i *Világosságban* Veress Pál nagy óvatossággal fogalmazott, hogy a szovjet csapatokat „rosszindulatú körök félrevezették, és így a kolozsvári magyarokat, mint partizánnyanúsokat vittek el.”

260 *Szabó* l.m. 25. (Ezt a verziót erősíti meg Nagy Károly is az idézett visszaemlékezésében. Ő – utólag – apjától, Nagy Istvántól és Balogh Edgártól úgy hallotta, hogy „Veress Pál, aki elvégezte a Komintern-iskolát a Moszkva leigazolta, megkérdezte [a szovjet városparancsnoktól] – a szerzők megj., miért szedték össze a férfiakat, azt a választ kapta, hogy ezeket a férfiakat a magyar hadvezetés helyben mozgósította diverziónak a felfüggesztésére.” In: *Romániai Magyar Szó*, 2002. szeptember 2.

261 Onisior volt kolozsvári konzult említi Demeter János a hivatkozott visszaemlékezésében, míg Mileát Tunyogi Csapó Gyula, a vele készített interjúban. Lásd: *Demeter*, 1975. 836., és a Tunyogi-terjűt. Lakatos István a visszaemlékezésében „a volt román konzulátus tisztviselőit” tartja „feljelentőknek”. Lásd: *Lakatos-kézirat*, 878.

262 *Tibori Tibor*, 1993. 28–29. Decememberben Magyarországon szabadon bocsátották őket. Míg Vita és Teleki ott maradt, Demeter Béla – átmenetileg – átmenetileg – visszatért Észak-Erdélybe. Jelentését közli a 28. sz. dokumentum.

263 Lásd a 37. sz. dokumentumot.

nyomással,²⁷⁰ rábírták a kolozsváriakat, hogy vegyék föl a kapcsolatot a bukaresti pártközponttal. Ezt az október 22-i *Világosságban* jelentették be, jelezve azt is, hogy nevük ettől kezdve „Kommunisták Romániai Pártja, Kolozsvár vidéke”. Bár Simó Gyulának csatlakoztak Bukaresthez, azt azonban értésére adták Golbergereknek, hogy az 1940. augusztus 30. előtti helyzethez való visszatérésről szó sem lehet.²⁷¹

A kolozsvári kommunistáknak a bukaresti pártközpontokhoz való csatlakozása után a kolozsvári tartományi titkárságból távoznia kellett Nemes Józsefnek és Veress Pálnak. (Simó Gyula ugyan benn maradt, ám Bukarestben az volt a vélemény róla, hogy gyanús transzilvanista, sőt, „magyar nacionalista”. 1946-ban már olyan tarthatatlannak érezte helyzetét a pártban, hogy áttelepedett Magyarországra.)

Az RKP 1934 és 1938 közt fedőszerve, a *Romániai Magyar Dolgozók (Országos) Szövetsége* (MADOSZ) kolozsvári csoportja ugyancsak az első napokban rendezte sorait. A Kurkó Gyárfás-vezette brassói csoport már hetek óta szervezkedett. Október 6-án csatlakoztak az ODA platformtervezetéhez, sőt, 16-án a nevüket is megváltoztatták *Romániai Magyar Népi Szövetségre*.²⁷²

A Székelyföld fővárosában, Marosvásárhelyen Brassótól (és Kolozsvártól) függetlenül indult el a politikai szervezkedés. Szeptember 30-án, két nappal a város elfoglalása után helyi (jórészt baloldali szimpatizáns) értelmiségiek és kisiparosok (Antalfy Endre tanár, Horváth Dénes, a helyi EMGE vezetője, Kacsó Ferenc és mások) kezdték szervezkedni és október 15-én a *Magyar Demokrata Szövetség* szervező bizottsága nevében felhívást adtak ki,²⁷³ amelyből megtudhatjuk, hogy céljuk: „a Székelyföld minden demokratikus erejének tömörítése”, annak érdekében, hogy „teljes közigazgatási, törvénykezési és kulturális szabadságot” harcoljanak ki, valamint szükségesnek tartják az együttműködést a kommunista párttal. A felhívás első pontjából úgy tűnik, hogy a szervezők kezdetben valamiféle *székely regionális érdekképviseleti szervezetet* képzeltek el. Meghirdetett programjuk nagy részt megegyezett a kolozsvári MNSZ-ével, ám a szervezeti szabályzatát²⁷⁴ össze-

Mi az utóbbi formát használtuk, ezzel is jelezvén, hogy ő a „bukaresti vonal” képviselője volt.

270 A bukaresti küldöttek és a kolozsváriak közti feszültségre Pavel Bojan is céloz visszaemlékezésében. *Bojan*, 1988. 293 skk.

271 *Molnár G.*, 1993. 111.

272 Kurkó Gyárfás ezt azzal indokolta az 1944. október 16–17-i brassói értekezletükön, hogy „A régi keret azonban ma szülnék bizonyult. Hogy a mai kibővült feladat nevében is kifejezést nyerjen, szükséges, hogy a »dolgozók« nevével az ennél is átfogóbb »népik« névre cseréljük fel. A dolgozó különben is azt a látszatot kelti, mintha szakmai szervezet volnánk. [...] A »népik« szó viszont szervezetünknek úgy nemzetiségi, mint politikai jellegű titomborítaja. Bármennyire is fáj megválnunk a MADOSZ névtől, amely nekünk csak becsületet szerzett, meg vagyok győződve, hogy a »Magyar Népi Szövetség« név új lépés előre mozgalmunk történetében.” (*Népi Egység*, 1944. október 22.) Valójában arról volt szó, hogy a MADOSZ Észak-Erdélyben több ok miatt sem tudott komolyabb befolyásra szert tenni a „dolgozó tömegek” közt. Az egyik ok az volt, hogy 1940 előtt a MADOSZ közvetve vagy közvetlenül, de részt vett a Bukarest által kezdeményezett „antirevizionista” megmozdulásokon, az 1940. augusztus 30-át követő napokban pedig tiltakoztak a bécsi döntés ellen. (Lásd: *Seres*, 2002. és *Böryai*, 1973. 312–315.)

273 *Szabad Szó*, 1944. november 5.

274 *A Magyar Népi (Demokrata) Szövetség szervezeti szabályzata*. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Molter Károly hagyatéka, Ms. 6021/217.

hasonlítva az MNSZ 1945-ös szabályzatával,²⁷⁵ több lényeges különbségre figyelhetünk fel. Így a Magyar Népi (Demokrata) [sic] Szövetség egyik meghirdetett célja „emberi jogaink biztosítása”, valamint „Teljes közigazgatási, törvénykezési és kulturális szabadság kivívása”, (ez tulajdonképpen az 1918. december 1-i gyulafehérvári határozatban megígérték felmelegítése), ami az MNSZ céljaiból hiányzott. A vásárhelyiek különállása azonban nem tartott sokáig. November 19-i nagygyűlésükön a felszólaló Kacsó Ferenc már azt hangoztatta, hogy „A Magyar Demokrata Szövetség a Magyar Népi Szövetség hatalmas szervezetének csoportja”, végül december közepén föl is vették ez utóbbi nevet.

A kolozsvári MADOSZ szervezői közül többeknek az volt eredetileg az elképzelésük, hogy – Kós Károlyék *Néppártja* mintájára, az 1937-es *Vásárhelyi Találkozó* szellemében – egy széleskörű kisebbségi érdekképviseletet hozzanak létre, amelyben az értelmiségiek, egyházi személyiségek, a liberális polgárság képviselői is helyet kaphattak volna. Jordáky Lajos (aki mindvégig kívül állt az MNSZ-en, de a szövetség mérsékelt szárnyára, főleg a fiatalokra komoly befolyással bírt) még október 15-én, a Kommunista Párt Ideiglenes Végrehajtó Bizottságának írott levelében sürgette egy Magyar Nemzeti Tanács megalakítását.²⁷⁶ Javaslatát nem sikerült a gyakorlatba átültetni, de ezzel az elképzeléssel később sem szakított. 1945. végén, amikor az MNSZ a marosvásárhelyi nyilatkozat miatt súlyos politikai válságba került, az ebből való kilábaláshoz azt javasolta, hogy helyezték az MNSZ intézőbizottságát szélesebb alapokra, tehát vonják be az MNSZ-en kívül álló kommunistákat, szociáldemokratákat és pártunkivülieket, ami tulajdonképpen a korábbi javaslatának az újra felmelegítése.²⁷⁷ A szélesebb körű összefogás azonban nem jöhetett létre, ugyanis a MADOSZ tényleges vezetése az első napoktól kezdve egy szűk látókörű, *szélsőbalos (madoszista) klikk*²⁷⁸ kezébe került, akiknek a népszerű író-építész Kós Károly – kit rövid időre elnökké választottak – csak kirakatbábunak kellett. (Az elnöki tisztelet hamarosan Sáry Istvan vette át.)

Október 22-én „zászlót bontott” a MADOSZ kolozsvári szervezete.²⁷⁹ A szervezőbizottságnak az ismert Kós Károlyon, Jancsó Eleméren és Szabédi Lászlón kívül több, addig kevésbé ismert, (de madoszista múltja miatt „nagy jövő előtt álló”) személy is tagja lett, többek közt Szepesi Sándor szabó, Hadházi Samu hóstáti földész, Mezei Lajos, Fodor-Pataky Ádám. Egyhónapos szervező munka után, november 12-én a Kolozs megyei alapszervezetek egybehívott vezetőinek nagygyűlésén megalakították a MADOSZ Kolozs megyei tagozatát. A szövetség igyekezett megnyerni magának a magyar falusi tömegeket, de – miként azt egy korabeli szemtanú állította²⁸⁰ – a földművelésügyi igazgatás képviselőit a vezetőségbe nem

275 *A Romániai Magyar Népi Szövetség szervezeti szabályzata*. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár, 1945. május 24.

276 *Molnár G.*, 1993. 113.

277 *Fülep-Vincze*, 1998. 76–78.

278 Lásd Szabédi László levelét Jordáky Lajoshoz. Kézirat: *Vincze*, 2003., 51–54.

279 *Világosság* 1944. október 22. 24. és *Balogh E.*, 1986. 9.

280 Lásd a 38. sz. dokumentumot.

engedték be. Ugyanez a „krónikás” azzal vádolta a madoszos vezetőséget, hogy „nem törekednek kilendíteni passzivitásukból” a parasztságot, azok kezdetben mégis támogatták a MADOSZ-t. Ennek nagyrészt az volt az oka, hogy a kommunista vezetett szövetség igyekezett védelmet nyújtani a magyarellen atrocitásokkal szemben. (A MADOSZ/MNSZ kolozsvári irodáját rendszeresen felkeresték a panaszosok, ahol minden esetben hivatalos jegyzőkönyvet vettek fel a sérelmeikről.²⁸¹)

A kolozsvári szervezet *különállása* nem tartott sokáig. Brassóból Kolozsvárra küldték a MADOSZ egyik alapító tagját, Bányai Lászlót (ő a második bécsi döntés után távozott Kolozsvárról Brassóba), aki november 23-ára összehívatta a MADOSZ kolozsvári és vidéki újjászervező bizottságát. Ekkor hosszas vita folyt az autonómisták és a „brassói vonalat”²⁸² követők közt. Szabó István, Kós Károly és Sáros István fölvetették, hogy nem kell az események elé szaladni vagyis nem célszerű egyértelműen állást foglalni Észak-Erdély jövőbeni státusának kérdésében és Erdélynek egyébként is *szajátos autonómiát* kellene biztosítani. (Kós egyenesen kijelentette, hogy *egész Erdély önállósága* jelentené „a legígéretesebb megoldást”.²⁸³) Ezzel szemben a madoszista Fodor-Pataky Adám és Bányai László élesen megtagadta az előbbi véleményeket. Bányai ekkori beszéde jól tükrözi, hogy az MNSZ brassói csoportja az észak-erdélyi „különállást” csak *taktikai* kérdésnek tekintette. A vitát lezárando, kijelentette: „Észak-Erdély pillanatnyi helyzete pedig csak azért alakult így, mert még nem a román demokratikus erők [vagyis a kommunisták – a szerzők megj.] vették át a hatalmat, hanem [...] a reakciós erők. [...] Észak-Erdély most olyan helyzetben van, hogy hozzáképezhet azokhoz az intézkedésekhez, melyeket az ODA programja is előír...”²⁸⁴ Tehát Észak-Erdély különállására csak *addig* van szükség, ameddig az ODA programját csupán ott lehet megvalósítani, ám amikor erre majd Bukarestben is mód nyílik, az egész „önállóskodás” fölöslegessé válik.

Bányai nyomására végül a gyűlés határozatot hozott, hogy átalakulnak Magyar Népi Szövetségé (MNSZ). (A megnevezésből ekkor még kihagyták a „Romániai” megjelölést.)

Nemcsak a kolozsvári magyarok szervezték meg magukat a „felszabadulás” után, hanem a románok is. November 11-én, a kolozsvári Albina Bank épületében *a két román történelmi párt helyi hívei* megalakították a *Román Demokratikus Szövetséget*,²⁸⁵ (RDSZ) azzal a céllal, hogy „a felszabadult Észak-Erdélyben a románság politikai szerve legyen”. Vasile Sava, az ortodox püspökség tanácsosa azzal

281 A jegyzőkönyvek egy részének hitelesített másolatát megtalálható Simó Gyula hagyatékában. PFL 937. fond. 11. ó. e.
282 A MADOSZ/MNSZ dél-erdélyi (és bukaresti) csoportját hívták így, amely hajlamos volt arra, hogy a magyar nemzeti érdekeket alárendelje a bukaresti szempontoknak. (A „dél-erdélyiek” és a „kolozsváriak” ellentéte a későbbiekben is fennmaradt.) Az MNSZ-en belüli ellentétekről bővebben lásd: *Vincze*, 1999. 263–269.

283 MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai. XIX-1-a, 63. doboz, IV-148. csomó, 12/Bé-1946. („Észak-Erdélyi politikai helyzete a különállás idején”)

284 *Világosság*, 1944. november 25., valamint *Kátona Szabó*, 1990. 86–88.

285 A szervezet neve olykor „A Felszabadult Erdélyi Román Demokratikus Szövetsége” („Ununea Democrată Română din Ardealul Eliberat”) volt.

indokolta meg a szervezet létrehozását, hogy „ezen a tájon az együttlakó nemzetiségekkel szemben számbeli fölényben élő, a felszabadult Erdélyi románjai számára politikai szervezetet hozzanak létre, hogy számbeli arányszámuknak megfelelő képviselete és szerepe legyen a terület közigazgatásában.” Azt is kijelentette, hogy biztosítani akarják „a békek együttélést” és jogokat adni az „együttélő nemzetiségeknek”, mindezt persze az „ósi földünkön” – tette hozzá.²⁸⁶ 19-én azonban az RDSZ végrehajtó bizottsága, azzal a céllal, hogy kilépve a városi keretből, most már egy, az *egész Észak-Erdélyre kiterjedő szervezetet* hozzanak létre, kinevezte a megyei szervezési felelősöket is.²⁸⁷

Észak-Erdély politikai különállásának keretei november-december folyamán teljesedtek ki. Október 21-én ifj. Teofil Vescan javaslatára megalakult az *Észak-Erdélyi Demokratikus Bizottság*, melyben a kolozsvári MADOSZ, valamint az RKP, az RSZDP és az Ekésfront²⁸⁸ helyi csoportja, a Demokrata Zsidó Népközösség²⁸⁹ és az Egységes Szakszervezetek képviseltették magukat. A bizottságot *Észak-Erdély Romániához való kapcsolódása* céljából állították fel. A tanácskozás során Vescan kijelentette: „Észak-Erdélynek a fegyverszüneti egyezmény értelmében a román állami keretbe való bekapcsolása csak úgy lehetséges, hogy [...] Észak-Erdélyi román többségének bizottságot kell fennnie, hogy a visszaállított Románia demokratikus elrendezésébe be akarja illeszteni a magyar és zsidó kisebbségek demokratikus erőit is, amelyeknek hasonlóképpen ki kell nyilvánítaniuk, hogy akarnak-e együttélni és együttműködni a román néppel a demokrata román állam keretében?”²⁹⁰ Egy héttel később csatlakoztak a bukaresti Országos Demokrata Arcvonalhoz és kibővülve a Hazafiak Szövetségével, valamint a Népvédelmi Egyesülettel (mindkettő *kommunista befolyás alatt álló házipárt*)²⁹¹ létrehozták az ODA Észak-Erdélyi Bizottságát. Ezt elismertető, október 29-re nagygyűlést hívtak össze a Fő térre, ám azt – a sajtóközlemény szerint²⁹² – a Maniu-gárdisták feltételezett akciója miatt a város öt különböző pontján tartották meg. A „jó szervezésnek” köszönhetően a népgyűlések közös határozatot hoztak, miszerint „A nagygyűlés

286 RoKTL, Emil Hatéganu iratai. 1635. fond. 46/1944-45. csomó, 4., és *Lácusá*, 1995. 13-18.

287 RoKTL, Emil Hatéganu iratai. 1635. fond. 46/1944-45. csomó, 4.

288 Az Ekésfrontot még 1938-ban hozta létre dr. Petru Groza Hunyad megyei ügyvéd. Az eredetileg szélsőjobb-szinezetűnek tűnő pártocská vezetője 1935-ben felvette a kapcsolatot az illegális KRP-vel, majd politikai szövetséget kötöttek a MADOSZ-szal. A Groza-féle párt mindvégig súlytalan volt, 1944 őszétől pedig egyértelműen az RKP „szatellit-pártjának” tekinthető. Pavel Bojan idézett visszaemlékezésében beszámol arról, hogy a párt utasítására az Ekésfrontba lép be, és annak szervezését irányítja. Nagy István egy kiadatlan emlékirat-főredékében írja, hogy „kénytelenek voltunk román kommunista munkásokat megbízni az Ekésfront megszervezésével is”. In: *Romániai Magyar Szó* 2002. október 2.

289 A Demokratikus Zsidó Népközösség – az MNSZ-hez hasonlóan – fennállása alatt mindvégig az RKP irányítása/felügyelete alatt működött (annak egyik „tömegszervezete”), vezetője az a Kohn Hillel volt, aki a Kommunista Magyarországi Pártja Észak-erdélyi Tartományi Titkárságának egyik tagja az illegális pártszervezet 1941-es felgőngyölítéséig. (Kohn „pártbüntetésből” került a DZSNK élére, mivel egy pártbörtön miatt szerezte azokat, akik az 1943-as kolozsvári monstreperben részt vettek, a későbbiekben nem vállalhattak pártfunkciót.)

290 *Világosság* 1944. november 2.

291 Lásd *Onisoru*, 1996. 142-146.

292 *Világosság* 1944. október 31.

egyhangúlag csatlakozik a romániai Nemzeti Demokrata Frontba [ODA] tömörült tömegek harcahoz” és követelték „Észak-Erdély bekapcsolódását”, valamint egy Petru Groza-vezette ODA-kormány felállítását.

November 27-én a kolozsvári „demokratikus szervezetek és pártok” képviselői – a Kommunista Romániai Pártja Észak-Erdélyi Bizottsága kezdeményezésére – újabb tanácskozássra ültek össze és határozatot hoztak arról, hogy megalkadjon az ODA Kolozsvári Bizottságát, amelyben az RKP, az RSZDP és az Egységes Szakszervezetek, az MNSZ, az Ekésfront, a Népvédelmi Egyesület, a Hazaifák Szövetsége és a Demokrata Zsidó Népközösség. Az RDSZ-t is meghívták a bizottságba, ám Brătianu és Maniu észak-erdélyi hívei²⁹³ előző napi, 26-i ülésükön úgy döntöttek, hogy nem csatlakoznak az RKP által kidolgozott „kormányzási egységplatform”-hoz, akárcsak a pár nappal később létrehozott újabb testülethez sem. Az ülésen Aurel Hetco arra figyelmeztetett, hogy „elővigyázatosaknak kell lennünk, nehogy politikailag elkötelezzük magunkat, csakis gyakorlati kérdésben, adminisztratív jellegű dolgokban” vegyenek részt. Gh. Ropan arra hívta fel a figyelmet, hogy egy, az egész Észak-Erdélyre kiterjedő szervezet létrehozása „egy autonóm politikai szerv” felállítását jelentené. Hozzátette még, hogy „az észak-erdélyi probléma végleges megoldásában csak bonyodalmakat okozhat a jövendőbeli román kormány számára”,²⁹⁴ ha a lokális helyett regionális szervezkedésbe fognak. 30-án – már annak tudatában, hogy másnap az ODA egy, az egész régióra kiterjedő szervezetet akar létrehozni – az RDSZ vezetése kinevezett egy bizottságot, amelyet arra hatalmazott fel, hogy csakis a helyi, kolozsvári problémák megoldásában vegyen részt.²⁹⁵ Mindez azt jelenti, hogy a román jobboldal – mely tekintetét állandóan Bukarestre vetette – még a *látogatást* is kerülni akarta annak, hogy részt vegyen egy, a központtal szemben álló valamifajta *regionális politikai szervezkedésben*.

Közállapotok a „tíz autonóm köztársaság” területén

Kolozsvár helyzete – mint már korábban említettük –, november elejéig lényegesen különbözött a régió többi városának, falvainak helyzetétől. Míg máshol a román polgári közigazgatás részben vagy teljesen jelen volt, Észak-Erdély fővárosa – a szovjetek bevonulásától kezdve – Bukaresttől függetlenül intézhette az ügyeit. November 8-án azonban minden megváltozott. Ekkor ugyanis id. Teofil Vescan, a szovjetek által kinevezett Kolozs megyei főispán falragaszokon közölte, hogy „Észak-Erdély felszabadított része és így Kolozsvár municípium”,²⁹⁶ s Kolozs megye a megszálló szovjet hadsereg közigazgatása alá kerül”.²⁹⁷ Többek között elrendelte a munka felvételét, megtiltotta mindennemű áru kivitelét Észak-Erdély területéről,

²⁹³ A románokkal szembeni elfogulással nem valószínű brit diplomáták egyikének Maniu kolozsvári híveiről az volt a véleménye, hogy „lehárgolban sovinszizták...” *Idézi Lăcrău*, 1989. 145.

²⁹⁴ RoKTL, Emil Hateganu iratái, 1635. fond, 46/1944-45. csomó, 4.

²⁹⁵ RoKTL, Emil Hateganu iratái, 1635. fond, 46/1944-45. csomó, 13.

²⁹⁶ A magyar törvényhatósági jogú város román megfelelője.

²⁹⁷ Lásd a 9. sz. dokumentumot.

s kötelezte a városi és községi hatóságokat, hogy végezzék el a lakosság összeírását. A rendelet ellen vétőket rögtönítélő bíróság elé állíttással fenyegette meg.

Mindazokról a településekről tehát, amelyekben a román közigazgatás valamelyik szerve berendezkedett, november közepén vissza kellett vonuljon. Ekkor (a posta és a vasút kivételével) minden intézménynak, illetve közalkalmazottnak ki kellett volna vonulnia Észak-Erdélyből, azonban egyes dokumentumokból az derül ki, hogy voltak olyan vegyes lakosságú falvak, ahol a csendőrök civil ruhába átöltözve helyben maradtak és tovább terrorizálták a magyar lakosságot.²⁹⁸

November közepétől Észak-Erdélyben sajátos helyzet alakult ki. A területen szovjet katonai közigazgatást vezettek be, ez azonban a gyakorlatban azt jelentette, hogy a városokban, falvakban az esetek többségében a helyi „megbízható elemek” vagy a közeli város kommunistáinak (vagy a „szövetségeseknek”: az MNSZ-nek, illetve az Ekésfrontnak) a javaslatára *helybeli lakosokból* állt fel az új adminisztráció, (ezt a döntést a megszálló szovjet katonai hatóság *utólag jóváhagyta*). Dr. Csillag András bihari alispán nyilatkozata szerint megyéjében az történt, hogy „a magyar falvakban a Magyar Népi Szövetség, a román falvakban pedig a Frontul Plugariilor által összehívott gyűlések jelölték ki azokat az embereket, akik a nép bizalmát bírják és akiket a nép akarata állított a község ügyeinek élére. [...] A nemzetiségi ellentétek kiküszöbölésére minden jegyzőnek és főszovalgábirónak azt az utasítást adtuk, hogy *a vegyes lakosságú falvakban a községi előjáróságot a nemzetiségek számaránya szerint kell összeállítani.*”²⁹⁹ (Eredeti kiemelés.) Ezek a baloldali, az ODA felügyelete alatt álló³⁰⁰ közigazgatási vezetők – az esetek többségében³⁰¹ – semmiféle kapcsolatot sem tartottak fenn a bukaresti kormánnyal. Bár a Bukarestből kirendelt prefektusok elhagyták állomáshelyeiket, ez nem azt jelentette, hogy helyüket – a magyar többségű megyékben – mindenütt magyarral töltötték be. A magyarság hátrányára *megváltozott erőviszonyokat* az is jelezte, hogy csak Háromszéken (Kerekes Béla), Csikban (Rancz Karoly) és Udvarhelyen (Szilágyi Ignac) voltak magyarok a közigazgatás vezetői, míg a relatív magyar többségű Maros-Torda (61,5 százalék) Szatmár (55 százalék), Bihar (64 százalék) és Kolozs (55 százalék) vármegyék élére román főispánok/megyefőnökök kerültek. (Itt jegyezzük meg, hogy a tárgyalt időszakban a két fogalmat felcserélve, egymás szinonimájaként használták.) Az egyelőre még nem tisztázott, mi volt annak az oka, hogy a fenti

²⁹⁸ Lásd a 30. sz. dokumentumot.

²⁹⁹ *Uj Élet* 1945. február 10.

³⁰⁰ Jellemző eset a nagyváradi. Az ODA Bihar megyei szervezetének elnöke, Boros János egy 1945. január végi gyűlésen bejelenti, hogy „az elnökség eljárást Csiky Gyula polgármester és dr. Pelle János alpolgármester leválásának az érdekében”. A helyi ODA-nak azért nem tetszett ez a két személy, mert – Boros állítása szerint – „Csiky Gyula polgármester nem volt hajlandó együttműködni a demokratikus szervezetekkel, sőt, ellenséges magatartást tanúsított velük szemben” – vagyis ők nem voltak hajlandók partrózni a baloldali pártberekkel. Lásd *Uj Élet* 1945. január 31.

³⁰¹ Kivétel csupán Szilágy és Máramaros vármegyék voltak (utóbbi azonban csupán 1945 január elejéig, amíg a szovjet-utrárn megszállás be nem következett – erről lásd később). Ami az előzőt illeti, egy 1944. december 23-i jelentésben az olvasható, hogy Szilágy megyében „a közigazgatás a román kormánytól kapott utasítás szerint folyik”. RoKTL, 935. fond, Miniszterelnökségi iratok, a Sámátescu-Rădescu kormányok anyaga, 24/1944-1945. csomó, 40. és *Pop*, 1996. 103–106.

megyék élére nem lehetett magyar főispánt állítani. Feltehetően a helyi erőviszonyok és a szovjetek befolyásolása volt a döntő tényező.

A román közigazgatás kiperancsolását a román lakosság mély elkeseredéssel vette tudomásul. A csalódás csak tovább fokozta a korábban is erőteljes magyar-ellenességet – és a szovjetekkel szembeni indulatokat. A megszállókkal szembeni ellenszenvet nemcsak a román közigazgatás kiperancsolása váltotta ki, hanem az is, hogy vidéken sorozatos *összetűzések történtek* a falusi románság és a szovjet katonák közt, akik fosztogattak, raboltak, erőszakoskodtak.³⁰²

Természetesen szó sincs arról, hogy csak román földműveseket fosztottak ki, előfordult ez a magyarokkal is. (Barna József túrterebesi plébános korabeli krónikájában a szovjet kiskatonák viselkedéséről így ír: „Kezdetét vette a rablás. Ők úgy mondták, felszabadítani jöttek, a valóságban azonban nem fel, hanem megszabadítottak bennünket. Mármint minden olyan értékünkől, amely megtett szett nekik. A lopásba, zabrálásba másnap már Kisterbésről érkezett románok is besegítettek.”³⁰³) Ennek ellenére az egykorú források és a visszaemlékezések szerint a szovjet katonai közigazgatás bevezetését, a román csendőrség kiperancsolását a magyar lakosság megnyugvással vette tudomásul. Nyilván azt remélték, hogy az atrocitások, folyamatos rablások véget érnek. A korábban megtapasztalt zaklatások valóban megszűntek, jórészt azért, mert a Vörös Hadsereg helyi parancsnokságai – a vegyes lakosságú területeken – igyekeztek a legmesszebbmennyő védelmet nyújtani a magyarságnak a sovinszta elemekkel szemben. (Ámbár nemzetiségi indíttatású *gyilkosságok*, ha elvéve is, de még mindig előfordultak.³⁰⁴)

Marosvás példája is azt mutatja, hogy a megszálló szovjetek határozottan *konszolidálni* akarták a közállapotokat. Egy visszaemlékezésben ugyanis azt olvashatjuk, hogy november 14-én délelőtt „néhány orosz katonára és egy civil kíséretében orosz tiszt jelen meg a faluban, összedoboltatta a lakosságot, s a következők hirdette ki: a román adminisztrációt, amely törvénytelenül vonult be Észak-Erdélybe, a szovjet katonai parancsnokság eltávolította. A vezetést a helyi szervek veszik át, a főhatalmat a *végleges területi rendezésig* a szovjet hadsereg parancsnoksága gyakorolja. A lakosság hozza létre helyi tanácsát, s vegye fel a kapcsolatot a régi járási tanáccsal. A helybéli tanács gondoskodik a közbiztonságról és a demokrácia elveinek alkalmazásáról. A csendhárítókat [...] azonnal adják át a régi orosz parancsnokságnak. [...] A hivatalos pénznem egyelőre a pengő. [...] A szovjet-parancsnokság elrendelte, hogy az eltulajdonított állatokat és eszközöket mindennek vissza kell adnia.”³⁰⁵

A jó szándék azonban kevésnek bizonyult, mivel azokban a falvakban, ahol nem volt szovjet helyőrség, továbbra is előfordult, hogy *zaklatták* a magyar lakosságot, az állat-beszolgáltatási és közmunka-kötelezettséget, rekvirálásokat igyekeztek a

302 Sălăgean, 1995. 66.

303 Barna József r. kat. lelkész 1945 augusztusában írt, terjedelmes krónikáját (*Beszámoló a túrterebesi r. kat. plébániát érintő 1944–1945. évi háborús eseményekről*) idézi: Boros, 2002. 17.

304 Például Örökgereesztúron egy, Kajántón két magyart öltek meg. Lásd a 47. és 48. dokumentumokat.

305 Varró, 1988. 91–92.

magyar többségű falvakra hárítani, s kihagyni minden kötelezettség alól a román lakosságot.³⁰⁶ A marosvásárhelyi MNSZ-lap a maroshévi közállapotokról beszámolván 1944 végén azt írta, hogy a „manisták”, vasgárdisták még mindig terrorizálják a magyar lakosságot, a városban mindenütt fennmaradtak az 1944. november 12. előtt kitett „Vorbíji románeste!”-feliratok. A nacionalista románok szíjják a felekezeti gyűlölködést, emiatt pedig még a román (I) görög-katolikus lelkészek is el kellett menekülnie Maroshévízről.³⁰⁷ Egy héttel később ugyanez a lap arról számolt be, hogy Besztercén, ahol csak ezerkétszáz magyar és négyezer román maradt, utóbbiak terrorizálják az előbbieket, a népőrségbe, a város vezetőségébe nem veszik be őket, sőt, azt is megtiltották, hogy a román tulajdonú üzletekbe betegyék magyarok a lábukat.³⁰⁸

A közrend főntartására – a hiányzó rendőrség, csendőrség pótlására – úgynevezett *népőrségeket, népcsendőrségeket* hoztak létre. Először a városokon szervezték meg ezt az új rendvédelmi szervezetet, főleg szervezett munkásokból, politikailag megbízható (tehát kommunista vagy szociáldemokrata) aktivistákból. A vidéki népcsendőrséget sok helyen kezdetben a városból kiküldött szakszervezeti vagy pártaktivisták szervezték meg és irányították, máshol pedig a kommunista párt szimpatizánsai állították fel a *népőrséget*.³⁰⁹ Felszerelésük innen-onnan összeszedett fegyverekből állt, az egyenruhát csak egy vörös karszalag helyettesítette. A szovjetek a népőrségek felállításánál elrendelték, hogy vegyes lakosságú településeken az őrségeket a magyarok és románok közösen alkossák meg, ám mint a besztercei eset is mutatja, nem mindenütt volt fogantatja a parancsnak. Nemszak új rendőrség felállítására került sor, hanem – amint az egy korabeli jelentésben olvasható³¹⁰ – Udvarhely vármegyében még *határőrséget* is szerveztek, mely egyfelől megakadályozta a dél-erdélyi elemek további fosztogatásait, másfelől korlátozta a megye gazdasági javainak kivitelét.³¹¹

Az igaz, hogy a tömeges terrorizálás megszűnt, azonban január első napjaiban újabb deportálási hullám kezdődött. Szatmárnémetiből és környékéről több ezer sváb *származású* lakost hurcoltak szovjet kényszermunkára.³¹² (Olyan eset is

306 Konkrét példák olvashatók erre a *Népi Egység* 1944. novemberi számaiban.

307 *Szabad Szó* 1944. december 8.

308 *Szabad Szó* 1944. december 15.

309 A Ioan Lăcustă által közölt korabeli dokumentum szerzője azt állítja, hogy a székely megyékben a németek elvonulása után hátramaradt „paramilitáris egységek” (határőrsapatok) alakultak át „gárdákká”, rendőrké. Ezt a képtelenséget igen nehéz elfogadnunk, ugyanis nehezen tudjuk elképzelni, hogy a szovjetek megtűrték volna a hatékony „paramilitáris” egységeket. Az azonban elképzelhető, hogy a népcsendőrség olyan katonaismét személyekből állt fel, akik korábban a Székely Határvédelmi Erőknél szolgáltak. *Lăcustă*, 1995. 26.

310 Lásd a 28. sz. dokumentumot.

311 A Nagyvezérkar II. Osztálya február 3-i jelentése szerint a Romániával határos demarkációs vonal északi oldalán a fegyveres népcsendőrségek megtűrték a kifelé menő ánutórgalmat, a bemenőt azonban engedélyezték. RoKTL, 935. fond, Miniszterelnökségi iratok, a Sănătescu-Rădescu kormányok anyaga, 38/1944-1945. csomó, 269. Ugyanezt támasztja alá a *Népi Egység* 1944. november 26-i számában megjelent tudósítás. A különös csupán az, hogy a határőrszolgálat (mely ugyanúgy létezik, mint 1944. augusztus 23. előtti) túlóralán álló határőr tiszt az újságról a zarat azzal indokolja, hogy „tudomásuk szerint az itteni magyarlakta terület kommunizálva van, és a kommunista elemek átszivárgásának megakadályozása végett teljesítenek őrszolgálatot...” *Népi Egység* 1944. november 26.

szükséges tőke is hiányzik. Két ágazata volt, a fogyasztói és a termelői. Ehhez hasonló munkásszövevényeket Nagyban, Marosvásárhelyen, Máramarosszigeten, Nagyváradon, Szatmárnémetin és Székelyudvarhelyen is létrehozottak, de csak az utóbbi három városban voltak termelő ágazataik is.³¹⁷

A vidék állapótól a korabeli napilapokban sok minden olvasható, ám a cenzúra (vagy öncenzúra) sokszor lefogta az újságíró tollát. Ezért is érdekes az a beszámoló, amelyet Demeter Béla (az *Erdélyi Gazda* korábbi szerkesztője, gr. Teleki Béla titkára) készített a kolozsvári EMGE számára 1944. decemberi újtjáról, amikor is Déstől Sepsiszentgyörgyig bejárta fél Észak-Erdélyt.³¹⁸ Ebből megtudhatjuk például, hogy a pénzforgalom terén teljes volt a kaosz. Forgalmában volt a pengő, a szovjetek által kibocsátott ún. háborús pengő és a lej is (általában 1:30 volt a pengő-lej árfolyam, de Háromszéken már 1:50-et is elért). A gazdasági nehézségeket úgy igyekeztek a főispánok áthidalni, hogy megpróbálták *önellátásra* berendezkedni, illetve a közeli vidékekkel valamiféle *barter-kereskedelmet* folytattak.³¹⁹ Mindenki úgy boldogult, ahogy tudott. Például Demeter Béla Háromszéken azt tapasztalta, hogy „A közöltségek fedezését úgy oldották meg, hogy a megyei szeszgyárakat üzembe helyezték, letiltották a magánföldéket és a kisúton történő főzéseket. Egy liter pálmika hivatalos előállítására nyolc pengőbe kerül és ötven pengőért árusítják. Ilyenformán a megye literenként negyven pengőt keres. Ezenkívül bevezettek egy külön hat százalékos forgalmi adót, amit külön minden árucikkhez hozzá számítanak. Ebből is jelentős összegek folynak be. Mindezekhez hozzáadva közadók, meg tudják oldani átmenetileg a közkiadásokat.”³²⁰ Maros-Tordában azonban a közadók már nem fedezték a kiadásokat, ezért *szükségpénz* kibocsátását fontolgatták, mintegy száz millió pengő értékben, amelynek fedezetét az ún. Ósmarosszék erdő-közbirtokosság favyagona biztosította volna. A három vásárhelyi magyar bank garantálta is a pénzt, de a Banca Româneasca és az Albina ezt megtagadták, s attól való féltelmükben, hogy erre nehegy rákényszerítsék, készpénzüket visszaküldték az anyaintézetekhez. Egyébként Kurocskin őrnagy, a helyi katonai parancsnok hozzájárult a szükségpénz kibocsátásához, de a terv gyakorlati megvalósítása mégis elmaradt, hiszen annak csak akkor lett volna igazán értelme, hogy ha az összes többi észak-erdélyi vármegye is elfogadták volna fizetési eszköznek, Maros-Torda vármegye határain belül ugyanis legfeljebb csak adót lehetett volna fizetni vele.

A nehézségeken részben azért tudtak nehezen úrrá lenni, mert az adott probléma megoldásához hiányoztak a megfelelő eszközök. (Például az élelemhiány egyik oka az volt, hogy a szállítóeszközök hiányában még a barter-kereskedelmet sem lehetett beindítani a különböző vármegyék közt.) Sokszor azonban a hozzá

317 Bővebben lásd: *Vinceze*, 1999. 171–184.

318 Lásd a 28. sz. dokumentumot.

319 Persze voltak olyanok, akik nem vártak őlbe tett kézzel, és kihasználták a kínálkozó lehetőségeket. A „feketézők”, üzletemberek, vállalkozó szellemű magánkereskedők olykor Debrecenig, Bukarestig is eljutottak, és a hiánycikkkel (zsir, liszt, cukor stb.) hazajérve hamarosan nagy haszonra tettek szert.

320 Lásd a 28. sz. dokumentumot.

előfordult, hogy az illető – miközben a transzportjával Földvár felé tartottak – meg tudott szólni és hazajutott, de január elején a sváb származása miatt megint elhurcolták, és kivitték a Szovjetunióba.³¹⁵ Az elhurcoltak egy része azonban magyar nyelvű, identitástudatú volt, csak éppen a származása (és a neve) volt német. Ugyanekkor az Érmellekről is tömegével hurcolták el a lakosokat, itt azonban már nemcsak a német származásúakat, hanem a magyarokat is. Például a szovjet katonák körülvették Érmindszentet és minden dolgozni tudó római katolikus vallású magyar lakost elhurcoltak szovjet munkaszolgálatra. Ugyanez történt Érszentkirály, Tasnád és más környékbeli falvak római katolikus vallású magyar lakosságának nagy részével is. Szemtanuk beszámolóiból az derül ki, hogy a háttérben ezúttal is sovinszta románok álltak, akik a szovjetekkel elhitették, hogy aki katolikus, az együttáll sváb is, csak a nevé megváltoztatták... Bár a papok általában megmenekültek a deportálástól (Kolozsváron is elengedték azokat, akikről kiderült, hogy lelkészek), ám a helyi plébánosok egy része önként követte híveit a Szovjetunióba.³¹⁴

Még további kutatások szükségesek ahhoz, hogy pontosan rekonstruálni lehessen, milyen közállapotok uralkodtak a tizenegy vármegyében 1944 novemberében és 1945 márciusa között. (A helytörténeti kutatásokra még ezen a téren is nagy feladatok várnak.) Általánosságban annyi elmondható, hogy óriási *nehézségekkel* kellett szembenéznie az újonnan kiépülő közigazgatásnak. Helyenként olyan nagy hiány volt az élelmiszerben, hogy éhínség ütötte fel a fejét. (A gabonaraktárakat vagy a visszavonuló németek fosztották ki vagy a bevonuló szovjetek, esetleg a környékbeli lakosok.) Az igazságszolgáltatás alig működött. A közegészségügyi helyzet katasztrófális volt (helyenként tifusz-járvány ütötte fel a fejét), hiányzott a gyógyszer és az orvosi személyzet is. (A marosvásárhelyi *Szabad Szó* egyik újságírójának információi szerint december végén Szászrégentől Sepsiszentgyörgyig egyetlen orvos volt, az is nyolcvan éves.³¹⁶)

A vasút alig működött, mert az alagutakat, hidakat a visszavonuló németek mindenütt felrobbantották (Nagyvárad és Kolozsvár közt legalább december elején helyreállt a vasúti összeköttetés, de Brassó felé nem lehetett utazni). A gazdaság romokban hevert. A gyárak egy részét háborús károk érték, nem volt alkatrész vagy az alapanyag hiányzott ahhoz, hogy újra beindítsák a termelést.³¹⁶ A termelés megkezdése céljából, a szaktanács támogatásával december 17-én megalakították Kolozsváron a Munkások Általános Gazdasági és Ipari Szövetkezetét, a MÁGISZ-t. Alapításának ötlete abból a felismerésből származott, hogy a város közszükségleti cikkeivel való ellátása nehezen biztosított és a gyárak, üzemek újraindításához

312 Lásd a 30. és 48. sz. dokumentumot.

313 *Boros*, 2002. 79., 87.

314 *Heleány Varga*, 1994. 541–545. és ú. 1996. 321–326. 368.

315 *Szabad Szó* 1945. január 1. Ennek azonban ellentmondani látszik dr. Benke János Háromszék vármegyei mb. főorvos, aki egy november 18-i gyűlésen azt közölte, hogy a korábban működött mintegy 50–60 orvosból 11 maradt a helyén, és a legrosszabb védőmó, gyógyszerész és bába is a helyén van. *Dolgozók Szava* 1944. november 20.

316 *Pop*, 1996. 103–106.

nem értés is oka volt a siralmas közállapotoknak. A közigazgatás új vezetőinek kinevezése – mint már Kolozsvár kapcsán is említettük – elsősorban *politikai szempontok* alapján történt,³²¹ ami nyilvánvalóan nem segítette elő a közigazgatás szakzerű újjászervezését. Nem csoda, hogy 1945 februárjában egy feltehetően kolozsvári, „manista” román értelmiségi arról tájékoztatta Bukarestet, hogy „Észak-Erdélyben tulajdonképpen nem létezik igazi közigazgatás. Helyi hatóságok léteznek, találmra kiválogatott, leggyakrabban elméleti vagy gyakorlati felkészültség nélküli elemekből. Az elszigetelt megyék között semmilyen kapcsolat vagy közösség sincs. Nincs felsőbb hatóság, amely összehangolná az egyes megyék közigazgatását. Minden megye *kvázi autonóm módon*, saját normák szerint, saját költségtérítéssel *igazgatja magát*, azok gyakran fantasztia elképzelései szerint, akik véletlenül és ideiglenesen a vezetőségben vannak. Mindenütt teljes közigazgatási és pénzügyi káosz van.”³²² (A szerzők kiemelése.) Ami a kényszer-önellátást illeti, érdekes módon egy 1945 végi magyar összeállítás anonim szerzője³²³ is hasonlóan látta a helyzetet, mint az előbbi, név nélküli román szerző: „Minden falu és minden város, akarva, nem akarva önálló impériumhoz [hatalomhoz – a szerzők megj.] jutott, [...] mintegy tíz »autonóm köztársaság« gyakorolta a hatalmat.”³²⁴

Igaz ugyan, hogy az anyagi helyzet általában nagyon rossz volt (négy év háború után nem is lehetett másként), azonban néhány vonatkozásban jobb volt a helyzet, mint 1940 előtt. Ekkor ugyanis még *szabadon lehetett használni* a nemzeti színeket, jelképeket és az anyanyelvhasználat terén is nagy szabadság uralkodott. A nemzeti szimbólumok használata magától értetődő volt, hiszen a nyelvhasználat, a kétnyelvű feliratok mellett ez jelképezte a legszembetűnőbben a valódi jogegyenlőséget. Persze a sovinszta románok a magyar zászlók használatát egy-egy gyűlésen vagy ünnepeken a „horthy-fasizmus” megnyilvánulásának tartották.³²⁵

A kétnyelvű feliratok kérdését ekkor még a legtöbb helyen sikerült békésen elrendezni. A magyar nevek részét még 1918 előtt adták, az impériumváltás után persze a románok minden utcát, teret átkereszteltek. A „különállás” idején a színmagyar településeken megmaradtak a régi elnevezések, míg a kizárólag román többségű településeken visszaállították a második bécsi döntés előtti neveket. (Természetesen mindazok az utcanevek, amelyek a fasizmusra emlékeztettek: Hitler tér, Horthy utca stb. eltűntek, helyettük az új korszakot szimbolizáló nevek: Malinovszkij tér, Szovjet hősök tere kerültek.) Víták így csak a egyes nemzetiiségű

321 Beke György író, aki serdültő fiatalként élte át az itt tárgyalt időszakot Háromszéken, azt mondja, hogy: „A rendőrkapitány, a gyakorlatban azt jelentette, hogy kommunista volt a megvételnök, a polgármester, a rendőrkapitány, a népőrség parancsnoka.” Lásd: *Beke*, 1999.

322 *László*, 1995., 25.

323 A jelentés nincs aláírva, de számos jel arra utal, hogy szerzője az a Szenczei László író, aki 1946 elején Budapesten kiadott könyvében is kéri az 1944 őzi – 1945 tavaszi eseményekre. Lásd: *Szercezi*, 1946.

324 MOL-a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai, XIX-J-1-a, 63. doboz, IV-148. csomó, 127/Bé-1946. („Észak-Erdély politikai helyzete a különállás idején”).

325 Az ún. „zászlókérdés” még 1945 nyarán is komoly feszültséget keltett a két nemzet között. Elgondolkodtató mindazonáltal, hogy azt a természetes törekvést, miszerint az erdélyi magyarság a nyilvánosság előtt szabadon használhassa nemzeti színeit, még a magyar kommunisták (Luka László vagy Banyai László) is a „horthy-fasizmus maradványának” tartották.

településeken voltak – főleg Kolozsváron, ahol a románok egy része *presztizskérdést* csinált az utcanevekből, mivel úgy érezték, hogy a magyar nevek a Horthy-uralom továbbélését jelképezik.³²⁶ Végül a legtöbb esetben sikerült többé-kevésbé megnyugtató kompromisszumos megoldást találni – olykor úgy, mint a Petőfi utca esetében, amelyet „kettévágtak”, vagyis egyik felén megmaradt a magyar elnevezés, a másik felén pedig visszakapta az 1919–40 közti román nevé.³²⁷ (Az *újabb korszakalkotást* természetesen az utcanevek is tükrözték: például Kolozsváron a Hitler térből Malinovszkij tér lett, a Horthy Miklós útból Horea út, a Bánffy utcából Cloșca, a Tisza Istvánból Crișan, a Vasvári Pálból pedig Józsa Béla.)

Ami a *nyelvhasználatot* illeti, a tömegszervezetek összejövetelein vagy a hatóságokkal való kapcsolattartásban a magyar többségű vidékeken a magyart, román többségű vidékeken a románt használták, ám a vegyes nemzetiségű vidékeken komoly feszültség forrása volt a hivatali nyelvhasználat.³²⁸ Igaz, hogy még létezett az a román generáció Erdélyben, amely 1919 előtt megtanult valamelyest magyarul, ám sokan presztízs-okokból sem voltak hajlandók megszólalni magyarul, mondván, hogy „vége a magyar uralomnak”.

A nyelvkérdésben 1945 elején két jogszabály is elkészült: a Maros-Torda vármegyei főispán, dr. Victor Groza (Petru Groza testvére) január 22-én és a Kolozs vármegyei főispán, Vasile Pogăceanu február 10-én közzétett rendeletei.³²⁹ Az előbbi jogszabály többek közt úgy rendelkezett, hogy „Minden állami, megyei és városi hivatalban mindennemű felirat magyar és román, illetve román és magyar nyelven függesztendő ki, aszerint, amint az illető város vagy község lakossága magyar vagy román többségű. Minden hivatalos rendeletet két nyelven kell kiadni a fenti elvek szellemében. Ugyanez vonatkozik az utcaelnevezésekre, üzlet, gyár és más magánjellegű felíratra is (orvosok stb.). [...] A városok és községek magyar és román nevei egyaránt hivatalosnak tekinthető.” Az utóbbi jogszabály 3. szakasza pedig kimondta: „Kolozsvár és Kolozs megye területén a hivatalos nyelv mind a román, mind a magyar nyelv.” A Központi Tanácsadó Testület jogügyi bizottsága³³⁰ (személy szerint Pásztai Géza és Bernád Ágoston) által elkészített jogszabály többek közt elrendelte, hogy azokon a területeken, amelyek kilencven százalékban ugyanazai a nyelvet beszélő lakosság él, az legyen a hatóságoknak a belső igazgatásai nyelve is. Az is figyelemreméltó, hogy mindkét jogszabályban több helyen is megjelenik a *proporcionálitás* elvének alkalmazása. Például a marosvásárhelyi jogszabály többek közt úgy rendelkezett, hogy „Minden állami, megyei és községi hivatalba, illetve szolgálatba lehetőleg a magyar és román nyelvet beszélő

326 Lásd például a *Világosság* 1945. október 7-i számában ifj. Teofil Vescan cikkét (Románok nevében a köznevelésért).

327 *Demeter* 1975., 347–349.

328 Uo., 354–355.

329 Victor Groza rendelete a *Szabad Szó* 1945. január 22-i számában jelent meg. A Kolozs megyei és városi prefektúra 847/1945. sz. rendeletét közli: *Jóó*, 1983. 119–125. Demeter a visszaemlékezésében azt írja, hogy „technikai nehézségek” miatt kévsé, február 10-én jelent meg a rendelet. *Demeter*, 1975. 355.

330 Az észak-erdélyi ODA „pártjai és szervezetei által kiküldött” Jogügyi Bizottság december 28-i állásfoglalásában leszögezte, hogy Észak-Erdélyben a hivatalos nyelv a magyar és a román. Lásd a 23. sz. dokumentumot.

(szóban és írásban ismerő) erdélyi származású tisztviselők állíttassanak az ott élő nemzetiségek köréből, lehetőleg arányszámuknak megfelelően. A kolozsvári rendelet pedig előírta, hogy: „A közösségek által adott iparengedélyek és jogok, valamint a közmunka-szolgáltatások elosztása az illető közigazgatási egységben található nemzetiségek arányában történik.”³³¹ Az is feltűnő, hogy a két jogszabályba olyan passzusok is belekerültek, amelyek arra utalnak, hogy azok megfogalmazói abban reménykedtek, miszerint majd egyszer az egész Erdélyben (vagy Romániában) be lehet vezetni a vonatkozó intézkedést. („Ha a hatóság, hivatal vagy közigazgatási szerv tevékenysége több megyére vagy az egész országra kiterjed, az első bekezdésben megállapított arány annak a megyének a nyelvi megoszlása szerint nyer megállapítást, ahol az illető szerv székel.”³³²)

Ismereteink szerint a tárgyalt időszakban csupán ez a két tételes jogi kodifikációs születtett annak érdekében, hogy szabályozzák az adott vármegyében a magyar és román nyelvhasználatot. Elszórt forrásaink azonban arra utalnak, hogy más megyékben is biztosított volt a kétnyelvűség. Például Gyárfás Albert háromszéki alispán egy 1944. november 18-i gyűlésen kijelenti: „Mint *Románia szerves részének* és mint magyarlakta területnek a hivatalos nyelve a magyar és a román egyenlő érvénnyel.”³³³ (A szerzők kiemelésé.)

A február 7-én megjelent *Nemzetiségi Statútum*³³⁴ azonban világossá tette, hogy Bukarestben a *homogen nemzetállam akarása* még mindig lehetetlenné teszi a kisebbségi kérdésnek az érintettek számára is kielégítő rendezését. (A kolozsvári szociáldemokraták – még megjelenése előtt – nyílt levélben igen határozottan kritizálták a statútum-tervezet szövegét.³³⁵ Kritikái észrevételeiknek persze semmi fogantatója sem volt.)

Néhány korabeli dokumentumból azonban az derül ki, hogy nem mindenütt volt olyan rózsás a helyzet, mint Kolozs és Maros-Torda vármegyékben. Például Pakocs Károly szatmári püspöki helynök – kötetünkben közölt jelentésében³³⁶ – 1944 végén arról számol be, hogy Ștefan Anderco szatmári főispán *csak* a román nyelvű beadványokra ad választ, csak román nyelven, a tisztviselőknek pedig kiadta rendeletbe, hogy a vármegyeházán „magyar szónak többé elhangzania nem szabad.”

Az autonómista törekvések kitejjesedése és bukása

December 2-án újabb kormányválság robbant ki Bukarestben. Részen a kommunisták követelése (a belügyi és hadügyi tárcákat akarták megszerezni), részben pedig a történelmi pártok vádaskodásai miatt lemondott Sănătescu tábornok. Visinszkij ezekben a napokban éppen ismét Bukarestben tárgyalt, a

fégyverszűneti egyezményben foglalt kötelezettségek teljesítéséről.³³⁷ Mivel a külügyi népbiztos-helyettes még ekkor sem érezte elég erősnek a kommunista pártot ahhoz, hogy egymaga (illetve ODA-szövetségeseivel) tartós kormányt tudjon létrehozni, nem akadályozta meg, hogy a király kinevezze Nicolae Rădescu tábornokot miniszterelnökké.³³⁸ Ezt követően mintegy két hónapig viszonylagos nyugalom jellemezte a román belpolitikai életet. Az újabb politikai válság azt követően robbant ki, hogy a szovjetek által frissiben pártfűtőtkárrá kinevezett Gheorghe Gheorghiu-Dej hazatért Moszkvából és a kormány megbuktatása érdekében az ország számos pontján folyamatos tömegdemonstrációt szerveztek. Rădescu tábornok az év elején nem csupán az állandósuló tiltakozó demonstrációkkal kellett szembesülnie, hanem azzal is, hogy Kolozsvártól az *autonómista tendenciák felerősödtek*.

December 1-jén ugyanis „Észak-Erdély ügyeinek intézése” céljából Kolozsvártól megalakították az *ODA Észak-Erdélyi Központi Tanácsadó Testületét*. (A 2-i *Világosság* szerint ez „merőben új helyzetet teremt mind Kolozsvár, mind az egész Észak-Erdély belső életében.”) A negyvenhat fős testületben hatan-hatan képviseltek az RKP-t, az RSZDP-t, a szaktanácsot és az MNSZ-t, négyen az Ekésfrontot, ketten-ketten a Hazafiak Szövetségét, a Demokrata Zsidó Népközösséget és a Népvédelmi Egyesületet,³³⁹ tizenkét helyet pedig ismét félretettek az RDSZ számára. A testület összetételét vizsgálva két észrevétel lehet tenni: 1.) a magyar kisebbség érdekképviselete eléggé *gyengen* volt reprezentálva, hiszen a negyvenhatból csak hat tagot delegált az MNSZ (ez nem azt jelenti, hogy a tagok közt csupán ennyi volt magyar nemzetiségű); 2.) a kommunisták a szatellitpártokon (Ekésfronton, Népvédelmi Egyesületen, Hazafiak Szövetségén, Demokrata Zsidó Népközösségen) keresztül a tényleges befolyásukhoz, támogatottságukhoz képest *aránytalanul nagy* képviselettel rendelkeztek. Az RDSZ-e testületnek a munkájában sem vett részt, mivel véleményük szerint „a Nemzeti Demokrata Arcvonal egyes csoportjai vagy képviselői *észak-erdélyi autonómiát követelnek*.”³⁴⁰ (A szerzők kiemelésé.)

Ugyanekkor hét szakbizottságot (közigazgatási, jog- és igazságügyi, pénzügyi, vallás- és közoktatásügyi, gazdasági, munkaügyi és közegészségügyi) is felállítottak, melyek munkaköre kiterjedt „minden olyan lényeges problémára”, amely Észak-Erdélyben felmerült. Fölvethető a kérdés: a Központi Tanácsadó Testületnek vajon csupán „kezdemenyvező”, illetve javaslattevői jogköre volt-e, illetve, hogy hatásköre *kiterjed-e* Kolozsváron, Kolozs megyén túl? Az eddig megismert forrásaink alapján leszögezhetjük: a grémium jogosítványai *nem terjedtek túl a javaslattevői, véleménynyilvánítási jogkörön* – és a megye határain.³⁴¹ (Többek között ezt támasztja alá a

337 *Constantiniu – Chipper*, 1995. 13.

338 *Giurescu*, 1996. 48–49. és *Rădescu*, 1992.

339 *Világosság* 1944. december 2.

340 *Világosság* 1945. február 1.

341 Egy keltezetlen – de a szövegtörzset alapján 1945. január 20. és február 12. közötti időre datálható – és ismeretlen személytől vagy csoporttól származó, a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormányzat küldött: Aide Mémoire-ban is az olvasható, hogy a Központi Tanácsadó Testület „egyelőre csak Kolozsvár és környéke politikai parlamentje...” *Az erdélyi magyarság problémái*. MOL, a Belügyminisztérium iratanyaga, nemzetiségi

331 *Jóó*, 1983., 124.

332 *Uo.* 120.

333 *Dolgozók Szava* 1944. november 20.

334 A nemzetiségi statútum szövegét közli: *Jóó*, 1983., 113–118.

335 *Erdély* 1944. december 25.

336 Lásd a 30. sz. dokumentumot. A közállapotok leírását román szemszövegéből lásd: *Porumbăcean*, 1995., 86–92.

Központi Tanácsadó Testület december 22-i beszámolója, mely szerint „A Testület intézkedéseit a következő formában fogantatosítják: »A Központi Tanácsadó Testületől kapott megbízásunk alapján *javasoljuk* a főispán (polgármester) úrnak a következő rendelkezés kiadását:…«”³⁴² A szerzők kiemelésé.) Ami a második kérdést illeti, a grémium már megalakulása napján *bejelentette igényét* arra, hogy jogi és földrajzi hatáskörét a közeljövőben kiterjessze.³⁴³ A december 11-i gyűlésén felszólaló Bernád Ágoston az MNSZ részéről *javaslatot* tett arra, hogy „Észak-Erdély teljes *demokratikus önkormányzata* már a fegyverszüneti szerződés hatályának tartamára is minél előbb kiépíttessék” (a szerzők kiemelésé), és *kérienek engedélyt* a SZEB-től „az államigazgatás főbb ágazatainak megfelelő tanács felállítására”. Bernád szerint ez a tanács „a mindennapi élet szükségletei szerint felmerülő kérdések szabályozása végett a *jogalkotás és végrehajtás* feladatait látná el egész *Észak-Erdélyre kiterjedő* hatállyal.”³⁴⁴ (A szerzők kiemelésé.)

Ennek kapcsán felmerül a kérdés: miként viszonyultak ehhez a grémiumhoz a szovjet hatóságok? Forrásaink alapján úgy tűnik, *nem beszélhetünk egységes álláspontból*, ugyanis a katonai és a külügyi vezetést más-más szempontok és érdekek vezérelték. Tyevesenkov, a területet felügyelő 2. Ukrán Front Politikai Főcsoport-főnökség vezetője december 4-én még úgy vélte, hogy „Elegendhetetlen Észak-Erdély ügyeiben egy kormánybiztosság megszervezése”.³⁴⁵ Nicolae Goldberger 1944. december közepi, A. I. Lavrentyevhez, az OSZSZK külügyi népbiztosához elküldött levele³⁴⁶ azonban azt mutatja, hogy egy központi végrehajtott szerv felállítását Moszkvában nem támogatták. A levélben ugyanis az RKP központjából Kolozsvárra küldött politikai és észak-erdélyi gazdasági és pénzügyi helyzetre hivatkozva kérte egy észak-erdélyi *Ideiglenes Közigazgatási Vezetőség* felállítását. (A feladatot a következőkben jelölte meg: „A közigazgatási, pénzügyi, kereskedelmi, egészségvédelmi és oktatási szerveket irányítanán” egész Észak-Erdély területén és ennek a vezetését „a szovjet katonai hatóságok az észak-erdélyi lakosság köréből jelölnék ki”). A levelet Lavrentyev 1944. december 26-án eljuttatta Visinszkijhez, aki a román ügyek intézésében teljhatalommal rendelkezett. A szovjet külügyi népbiztos-helyettesnek a javaslatról az volt a véleménye, hogy „Ez nem helyes. A *legrövidebb időn belül elő kell készíteni* a SZEB számára az *átadásról szóló javaslatot*.”

ügycik, Erdélyi Ferenc iratai, XIX-B-1-h, 1. doboz, 1. csomó, sz. n. A kolozsvári *Plugárit* 1945. január 24-i számában a KTT-t „a Romániai ODA Kolozsvári Központi Tanácsadó Testülete”-ként emlegették. Ez szintén arra utal, hogy a hatásköre még 1945 elején is csak a megyére terjedt ki.

342 Lásd a 19. sz. dokumentumot. Ennek némileg ellentmond egy másik forrásunk. A már többször idézett 1945 végi jelentés szerzője (Szenczei László?) szerint az alakító jegyzőkönyvben „olvashatjuk, hogy ez az átfogó jellegű tanácsadó testület mind magánosok, mind köztületek - intézmények, pártok vagy egyesületek - ügyeiben *elői jelentőséget hárítottak* hoz.” (A szerzők kiemelésé.) MOL, a Külügyminisztérium Béke-előke-sztió Osztiálya iratai, XIX-J-1-a, 63. doboz, IV-148. csomó, 12/Bé-1946. („Észak-Erdélyi politikai helyzete a különállás idején.”)

343 „Előreláthatólag alkalom nyílik majd arra, hogy ez a szerv a kezdeményezéssel kapcsolatos előkészítő munkák befejeztével a kolozsvári és az észak-erdélyi ügyek legfelsőbb intézésére is vállalkozhatik.” *Világosság* 1944. december 2.

344 *Világosság* 1944. december 12.

345 Lásd a 17. sz. dokumentumot.

346 *Ciuceanu*, 1997. 106-108.

Ideiglenes hatóságot nem kell létrehozni.”³⁴⁷ (A szerzők kiemelésé.) A szovjet hitellel létrehozandó észak-erdélyi bankkal kapcsolatban pedig megjegyezte: „Ezt az egész Romániára jellemző problémát a román kormány az ország többi területével együtt fogja megoldani.”³⁴⁸ Ebből világosan látszik, hogy Moszkvában már 1944 végén a terület mielőbbi átadásának lebonyolítása volt napirenden, emiatt pedig *egyelőre* nem állt érdekében, hogy létrejöjjön egy Észak-Erdély *különállását* szimbolizáló szervezet.

A Központi Tanácsadó Testület megalakításának napján ismét tanácskozott az ODA kolozsvári bizottsága és erőlesen sürgette „Észak-Erdély közéletének teljes megtszűrtését”.³⁴⁹ Az elkövetkező hetek-hónapok fejleményei azt mutatták, hogy épp a „purifikáció” okozta a legtöbb sérelmet és többek közt emiatt tört ki a vita a kolozsvári magyar szociáldemokraták és kommunisták közt.

A tisztogatást – legalábbis Kolozsvárott – nem a bírósági szervek végezték, hanem a közigazgatási szervek által felállított bizottságok és a szakszervezeteken belül létrehozott testületek. A bizottságok eleinte a román minisztertanács 461. sz. törvénye³⁵⁰ alapján végezték munkájukat. Azokat a tisztviselőket, akiket a tisztogatási törvény értelmében a „demokratikus elvekkel ellenkező magatartást” mutattak, ideiglenesen felfüggesztették. A bizottságoknak jogukban állt kizárni a vádlottakat a szakszervezetekből, de elbocsátásokra és internálásokra csak *javaslatot* tehettek. Az internálást a főispán/megyei főnök rendelte el, amelynek végrehajtásával a rendőri szerveket bízta meg. Az internáló lábort a város területén állították fel.

A városi és megyei tisztviselők felülvizsgálása céljából 1944. december 2-án létrehozták a Városi Tisztogató Bizottságot, amelynek Neumann Sándor, Virgil Salvan, Gheorghe Chiciudean, Szepei Sándor és Lakatos István lettek a tagjai. A bizottság a hónap közepén nyilvánosságra hozott közleményében határozta meg a háborús bűnösök fogalmát: „Háborús bűnös az, aki a háborút előkészítő és előidéző parlamenteknek, kormányoknak tagja volt vagy azokat képviselte vagy az, aki azok szellemében rendeleteket és embertelen parancsokat adott ki vagy azok végrehaj-tását elrendelte.”³⁵¹

December 12-én a Központi Tanácsadó Testület a különböző tisztogató bizottságok munkájának összehangolására és felülvizsgálására egy öttagú bizottságot állított fel, amelyet Fellebbviteli Tisztogató Bizottságnak neveztek, a tagjai pedig Neumann Jenő, Sály István, Gheorghe Rusu, ifj. Teofil Vescan és Wolf Sándor lettek. Ez a grémium aztán egy 1945. január 8-i javaslatában³⁵² felsorolta, hogy melyek azok a „fasiszta, profasiszta vagy antidemokratikus” politikai pártok, szervezetek, amelyeknek tagjait automatikusan purifikációs eljárás alá kellett

347 Lásd a 21. sz. dokumentumot.

348 Uo.

349 *Világosság* 1944. december 1.

350 A Monitorul Oficialban 1944. szeptember 19-én megjelent 461. sz. törvény rendel el a közalkalmazottak felülvizsgálatát.

351 *Világosság* 1944. december 13. és *Demeter*, 1975. 353-354.

352 Lásd a 27. sz. dokumentumot.

vonni. A Nyilaskeresztes Párt, Imrédy-párt és a Vaszgárda mellett ott szerepelt az Erdélyi Párt és a Tizes Szervezet is, amelyeknek valójában csak az volt a „bűnik”, hogy nem voltak baloldaliak.

A bizottságok munkáját több vád érte. Például a már idézett, 1945. februári jelentés névtelenségbe burkolózó szerzőjének az volt a véleménye, hogy „a közigazgatás minden szervében folyik a tisztogatás, [de] nem egészen az igazságságosság jegyében. A tisztogató bizottságokban alig egy-két magyar delegátus vesz részt, főképpen zsidók és románok tisztogatnak, akik [saját] véleményük szerint nem lehetnek fasiszták. (Egyes román vezető politikusok papok azt jelentették ki, hogy a románok született demokraták, tehát a fasizmus bűnében nem részesek.) Ennél érhető a magyarságot a legnagyobb veszedelem, mert a Népi Szövetség a tisztogató bizottságokba nem kemény kiállású embereket küld ki, hanem rendszerint a helyzettel tisztában nem levő egyéneket, akik a románok fondorlatai ellen nem tudják a vádoltakat megvédeni. Már maga az a tény is, hogy a bűnösség megállapításánál csak 1940 utáni politikai magatartást veszik alapul, holott a román vaszgárda működésének legintenzívebb korszaka éppen 1940 előtt volt.”³⁵³

Az MNSZ szélső bal szárnyához sorolható Balogh Edgár vagy Bányai László igen *egyoldalúan* viszonyultak a tisztogatáshoz.³⁵⁴ Ennek okát Szabédi László abban látta, hogy „magyar részen csak a baloldal számít demokratának, román részen ezzel szemben demokratának számítják a Vaszgárdának is azokat a kevésbé kompromittált elemeit, akiknek sikerült megúszniuk a különböző purifikációs eljárásokat...”³⁵⁵ Tehát míg a magyar kommunisták – a Balogh Edgár-megfogalmazta „kétoldali reakció elleni harc” jegyében – kérlelhettelessen szigorral igyekeztek minden, általuk „reakciónak” tartott magyart „kipurifikálni”, aközben nem vetik észre (mert, mindenre, ami magyar, felfokozott gyanakvással és mindenre, ami román, kettőzött bizalommal tekint” – írja előbbi levelében Szabédi a kommunistákról) hogy ezáltal épp a *román nacionalistáknak* tesznek szívességet azzal, hogy jóval nagyobb tisztogatás, felelősségre vonás történik a magyarság soraiban, mint a románságban. Természetesen román részről kapva-kaptak a lehetőségén, hisz a tisztogatás jó eszköznek bizonyult ahhoz, hogy a közigazgatásból minél több magyart eltávolítsanak. (Rádásul, akit valamelyik tisztogató bizottság „kipurifikált”, azoknak 1945. március közepétől – a román közigazgatás visszatérése után – tartania kellett attól, hogy hatósági úton eltávolítsák a városból.³⁵⁶)

A politikai tisztogatás kapcsán zajlott le az első jelentősebb *sajtóvita* is. Még a februári *Világosság*-ban fölvetette a *Magyar Demokrata Egyesületi és Főiskolai Hallgatók Szövetsége* egyik képviselője, Kiss András, hogy „ha valaki zsidó, egyúttal maradéktalan demokrata is és minden tekintetben, minden esetben olyan ember,

353 Lásd a 37. sz. dokumentumot.

354 Többek közt lásd a *Világosság* 1944. november 5., 10. és 28-i számait, Balogh Edgár, Nagy István és Bányai László cikkeit.

355 Szabédi László levele Püski Sándorhoz. Kézirat, H.é.n. [Kolozsvár, 1945 április?] EMKE Szabédi László Emlékház, Szabédi-hagyaték, Kolozsvár.

356 *Fülsöp – Vincze*, 1999. 64–65.

hogy ne legyen purifikálható?”³⁵⁷ Ezt követően, már áprilisban (tehát a román adminisztráció visszatérte után) a szociáldemokrata *Erdély* és az MNSZ lapja, a *Világosság* hasábjain folyt tovább a vita erről a kérdéstről. Lakatos István ugyanis vezércikkében („Tisztogassunk szigorúan, de igazságosan!”) bírálta a Legfelsőbb Tisztogató Bizottságot, amely mindazoknak a kolozsvári tisztviselőknek az inter-nálását kérte, akiknek a legcsekélyebb része is volt a deportálásokban vagy akiket az alsóbb fokú tisztogató bizottságok a legcsekélyebb büntetésben részesítettek.³⁵⁸ Csakhogy ilyen alapon a város valamennyi magyar tisztviselőjét le lehet csukni – írja a szociáldemokrata politikus –, hiszen azok helyben mozgósított személyként kötelezően részt kellett vegyenek a helyi zsidóság összegyűjtésében. Szerinte az intézkedés ezért azt a látszatot kelti, hogy „itt faji bosszúról, nemzeti kalkulációról van szó...”³⁵⁹ Lakatos figyelmeztetése pusztába kiáltott szó maradt.

Nemcsak Lakatos állította, hogy igazságtalan a tisztogatás, mert elsősorban a kisembereket sújta, hanem Jordáky Lajos, az RKP helyi prominens politikusa is előhozakodott a problémával a Központi Tanácsadó Testület 1945. február 7-i ülésén. Ugyanitt vetettek fel egy másik vitatott kérdést, az *arányszám* kérdését. Míg ugyanis a szociáldemokraták meggyőződéssel vallották, hogy a valódi nemzetiségi jogegyenlőség a *szubszidiaritás* és a *proporcionális* elvén alapszik,³⁶⁰ addig a kommunisták mindkettőt elutasították. Ifj. Teofil Vescan például azzal érvelt a proporcionális ellen, hogy „nem lehet mindenütt szigorúan csakis a nemzetiség elvén állni. A döntő tényező a demokrácia. Ahol szükséges, ott lemondunk a nemzetiségi elvről és demokratikus embert állítunk oda, tekintet nélkül nemzetiségre.”³⁶¹

A proporcionális kérdésében a kommunisták és szociáldemokraták közt később sem volt egyetértés. A kommunista Dán István, aki hamarosan Kolozsvár alpolgármestere lett, márciusban egyenesen azt állította, hogy a nemzetiségi arányszám „ikertestvére a hirhedetté vált numerus claususnak”, tehát „a demokráciának semmi köze az arányszámhoz”.³⁶² A szociáldemokratákat nem lehetett meggyőzni a Vescan vagy Dán István-féle demagógiával, mindvégig kitartottak az elveik mellett – még azután is, hogy a cenzúra lehetővé tette a kérdéssel foglalkozó írásaik megjelenését.

Ahhoz, hogy a nemzetiségi arányszámot adott esetben érvényesíteni lehessen, nemcsak a kommunistákat kellett (volna) meggyőzni, hanem meg kellett ismerni a *nemzetiségi számarányt* is. *Egy új népesség-összeírást* már id. Vescan főispán is

357 *Világosság* 1945. február 13.

358 *Lakatos-kézirat*, 1022.

359 *Erdély* 1945. április 3. Lakatos István azt írja a visszaemlékezésében, hogy a cikk óriási feltűnést keltett a városban, mert egy tabukérdést mert feszegetni. A következmény azonban nem maradt el: Jakab Sándor, a kommunista párt egyik helyi „erős embere” antiszemita vádjával fejelentette Lakatosot a SZEB helyi vezetőségénél. Szerencsére a szociáldemokrata politikus ekkor még tisztázni tudta magát az alaptalan vádakkal szemben. Lásd: *Lakatos-kézirat*, 1024–1028.

360 *Erdély* 1945. március 19.

361 *Világosság* 1945. február 13.

362 *Világosság* 1945. március 11.

tartottak ugyanekkor népszámlálást. (Az aradi Józó által közölt adatok szerint 1944 végén kerékítve 86.000-en laktak a városban, 40.000 román, 26.000 magyar, 8.000 német és 7.000 zsidó.³⁶⁹)

Visszatérve az ODA Észak-Erdélyi Központi Tanácsadó Testületére, annak szakbizottságaiban a megalakulásukat követően számos vita folyt a további teendőköt illetően. Például a gazdasági bizottság december 7-i ülésén a román testületi tagok a Romániával való „legsorosabb” gazdasági kapcsolatok kiépítését szorgalmazták. Ezzel szemben Jordáky Lajos azt javasolta, hogy a közlekedés helyreállításával nyitni kell az Alföld felé³⁷⁰ (tehát Magyarországra irányába), emellett pedig egy önálló észak-erdélyi külkereskedelmi társaságot kell föllátni, amivel irányít-hatóvá válik az árucseré. Javaslati heves politikai vitát váltottak ki a testületben, végül a Romániával való kapcsolatfelvétel mellett foglaltak állást. Egy héttagú bizottságot neveztek ki, amely Bukarestbe utazott azzal a céllal, hogy gazdasági, pénzügyi és élelmiszer segítséget kérjenek.³⁷¹

A gyorsan megoldásra váró kérdések egyike volt a földreform problémája is. Az idő igencsak sürgetett, hiszen a tavaszi mezőgazdasági munkák megkezdése előtt rendezni kellett az új földtulajdon-rendszert. A régió alapvető problémája az volt, hogy az igényjogosultak számához képest nem állt rendelkezésre elég szétosztható földbirtok. Ez a szímmagyar megyékben is feszültséget okozott, ám a vegyes nemzetiségű vidékeken ez is hozzájárult a magyar-román viszály kieleződéséhez. A románok ugyanis a magyarok rovására akartak földhöz jutni és a magyar igényjogosultakat önkényesen mellőzték a spontán földfoglalás alkalmával, illetve erőszakkal kiszajátították azokat a magyar birtokokat, melyeknek a tulajdonosai önként vagy kényszer hatására elmenekültek. Az év elején az MNSZ részéről Venczel József, míg az Ekéscfront megbízásából Iulian Chitta kidolgoztak egy-egy földreform-tervezetet,³⁷² amelyet aztán a februári konferencia elé terjesztettek.

Bár számos kérdésben jól együtt tudtak működni a különböző irányzatok, két kérdés folyamatos vitákra adott okot. Az egyik kérdés az volt, hogy *ki gyakorolja* Észak-Erdély fölött a *szuverenitást*? A történelmi pártok híveit képviselő RDSZ álláspontja egyértelmű volt: kizárólag Románia, ezért folyamatosan követelte az ODA Központi Tanácsadó Testületének az egyértelmű szívallását.³⁷³ A Központi Tanácsadó Testület Jogügyi Bizottsága még 1944. december 28-i ülésén akként határozott, hogy Észak-Erdély fölött „a felségjogot a fegyverszüneti egyezmény aláíróinak nevében, a Szövetségközi Ellenőrző Bizottság megbízása alapján a Szövetség katonai parancsnokság gyakorolja, meghatalmazottai alapján.”³⁷⁴ A Központi Tanácsadó Testület azonban az RDSZ nyomására (ugyanis a szövetség attól tette

369 Józó 1945. június 3.

370 Erre volt is példa. A nagyváradi Új Élet 1945. január 17-i számában arról értesít az olvasót, hogy a vármegye illetékesei – mintha az 1940. augusztus 30-i „bélvederei határ” továbbra is érvényben lenne – „kiszálltak Sarkadra”, ahol a cukorgyárban nagy cukorkészlet van, és onnan főgámk beszerezni cukrot a lakosság számára.

371 Erdély 1944. december 19., Világosság 1944. december 8.

372 Venczel József és Iulian Chitta tervezeit közli Domokos, 1994. 169–189.

373 RoKTL, Emil Hateganu iratai, 1635. fond, 46/1944-45. csomó, 18-21.

374 Lásd a 23. sz. dokumentumot.

kilátásba helyezte a november 8-i felhívásban, amit november második felében tartottak meg.³⁶³ Az eredményeket december közepén tették közzé.³⁶⁴ Eszerint Kolozsvár összlakossága 73.000 fő volt, amelynek 83,5 százaléka, (61.000) volt magyar, 11 százaléka román nemzetiségű volt, zsidó nemzetiségűnek pedig kilencszázan vallották magukat. A város népessége 1941-ben még közel 111.000 volt (amiből 98.000 volt magyar, 10.000 pedig román nemzetiségű³⁶⁵), a visszaesés tehát igen tetemesnek mondható. Ez részben azzal magyarázható, hogy a 17.000, munkaszolgálatra behívott vagy koncentrációs táborokba hurcolt zsidóból nagyon kevesen tértek még vissza. Ezen kívül figyelembe kell venni, hogy több ezren menekültek el szeptemberben, október elején, a behívottak nagy része pedig még a fronton harcolt és persze az október 11. utáni napokban deportált ezrek is hiányoztak a népességösszeírás idején. December 1-én Marosvásárhelyen is volt népszámlálás,³⁶⁶ amiből kiderült, hogy a város lakossága ugyancsak megcsappant. A népességösszeírás idején kerékítve csupán 30.000-en tartózkodtak a városban, akik közül 28.000-en magyarnak (94,5 százalék), 1800-an (6 százalék) pedig román nemzetiségűnek vallották magukat. A nagyarányú népességcsökkenés (1941-ben még 45.000-en laktak a városban, 42.000 magyar és 1700 román³⁶⁷) itt is azzal magyarázható, hogy 1944 nyarán a város 5700 zsidó származású lakosát deportálták (illetve a férfiakat már korábban munkaszolgálatra vitték), akik közül addigra csak nagyon kevesen tértek vissza, ezen kívül az év végén még mindig mintegy 8500-ra tehető azok száma, akik a frontokon vagy hadifogságban voltak vagy a román adminisztráció visszatérte után internálótáborokba hurcolták.

December utolsó napjaiban Szatmár vármegyében ugyancsak tartottak népesség-összeírást, de ennek eredményei egyelőre nem ismeretesek. Szilágyi Ignác főispán is elrendelte,³⁶⁸ hogy Udvarhely vármegye területén vegyék számba az ott élő lakosságot, ám, hogy ezt valóban megjejtették-e, azt egyelőre nem tudjuk, a székelyudvarhelyi hetilap, a Szabadság mindenesetre nem közölte az összeírás eredményeit.

A népesség-összeírásokat a megszálló szovjetek utasítására rendelték el. Valószínűleg pontosan tudni akarták a *nemzetiségi erőviszonyokat*, hiszen a románok állandóan azt emlegették, hogy Észak-Erdélyben ők vannak többségben. (Az 1941-es magyar népszámlálás szerint az Észak-Erdélyben található 2.587.000 lakosból 1.344.000 volt magyar és 1.167.000 román nemzetiségű.) Egyelőre nem tisztázódott, hogy Észak-Erdély mely részein hajtották végre népesség-összeíráso-kat. Nem világos az sem, hogy a Bukarest fennhatósága alatt lévő Aradon miért

363 A kolozsvári népszámlálást Venczel József, az ismert statisztikus-szociológus szervezte meg. Nem lehetetlen, hogy 1947-es internálásába ez is közrejátszott.

364 Világosság 1944. december 10.

365 Varga E., 2001. 520.

366 MOL, a Belsőügyminisztérium iratanyaga, nemzetiségi ügyek, Erdei Ferenc iratai, XIX-B-1-h, 1. doboz, 1. csomó, 75–80. (Marosvásárhely 1944. évi december hó 1-én megtartott népszámlálás adatai. Közzétetszi Zsák A. József polgármester. Marosvásárhely házi nyomdája, é.n. stencillezett kiadvány.)

367 Varga E., 1998. 302.

368 Népi Egység 1944. december 9.

függővé a testület munkájába történő bekapcsolódást, hogy az végre nyilatkozik ebben a kérdésben) 1945. január 5-én, majd 12-én ismételtén kijelentette, hogy a fegyverszüneti egyezmény alapjára helyezkednek és a testület tagjai kivétel nélkül „készek aláírni a nyilatkozatot *Románia szuverenitására* vonatkozólag Észak-Erdély területén”.³⁷⁵ Hiába volt azonban a számtalan nyilatkozat, mert az RDSZ ennek ellenére bejelentette, hogy nem hajlandó részt venni a testület, illetve bizottságai tanácskozásain, mivel az utóbbiak „minden jogalapot nélkülözve, olyan hatáskört bitorolnak, mely egyedül a román kormányt illeti meg”.³⁷⁶ A január 12-i nyilatkozat viszont az autonómiákat igen megdöbbentette. A már idézett 1945 végi jelentés szerzője – felfelhetően személyes tapasztalat alapján – úgy találta, hogy a nyilatkozat miatt a februári konferencián megjelent magyar delegátusok egy részének hangulata különösen nyomasztó volt.³⁷⁷

A másik alapkonfliktus a *Kolozsvári egyetem* kérdése volt. A Ferenc József Tudományegyetem (új nevén Kolozsvári Magyar Egyetem) annak köszönhető, hogy október 11. után is tovább működhetett (decemberben megkezdődött az 1944/45-ös tanév), hogy vezetőségének nagyobbik része helyben maradt,³⁷⁸ és a kolozsvári szovjet katonai parancsnokság támogatását is élvezte. (Lásd korábban.) Az egyetemet már novemberből kezdve különböző oldalról támadták. Jobbról, a román nacionalisták – a „restitutio in integrum” logikájából következően – eleve megkérdőjelezték az egyetem létjogosultságát. Ebben egy véleményen voltak a szélsőbaloldallal: Luka László és Ana Pauker, a két Moszkvából visszatért kommunista vezető ugyanis elégnak tartotta volna egy magyar tanszék felállítását. Helyi szinten a román és magyar kommunisták novemberből kezdve azzal vádolták a magyar egyetemet, hogy azon nincs elég „demokratikus gondolkodású” tanár. December 28-án Vasile Pogăceanu, Kolozs megye újonnan kinevezett főispánja³⁷⁹ ezért átírathatban sürgette a Kolozsvári Magyar Egyetem Rektori Tanácsát, hogy „az itt élő népek őszinte, demokrata és kellő tudományos felkészültséggel rendelkező legjobbjaiából nevezzen ki rendes és rendkívüli tanárokat az egyes karokra”.³⁸⁰ Januárban a főispán tovább ment és a 18-i rendeletével mindenféle hivatkozást mellőzve állásvételre ítélt huszonkilenc „antidemokratikus, sovén, fasiszta magatartású” egyetemi tanárt, többek között olyanokat is, akik el sem menekültek Kolozsvárról vagy már időközben visszatértek az egyetemre és később is ott taníthattak. Egy nappal később a főispán önkényesen *felfüggesztette* a magyar

egyetem és a Mezőgazdasági Főiskola autonómiáját és *feloszlatta* az Egyetemi Tanácsot. A Mezőgazdasági Főiskolát külön fakultásként be akarta olvasztani a Tudományegyetembe, az összevont intézmény élére pedig Farkas Árpádot nevezte ki rektornak.³⁸¹ Szerencsére ez a sérelmes intézkedés – mint más, egyébként a magyarságra kedvező rendelkezés is – csak papíron maradt.

A Központi Tanácsadó Testületnek már a decemberi ülésein fölmerült, hogy össze kellene hívni a tizenegy vármegye közös gondjainak megvitatása végett „Észak-Erdélyi parlamentjét”. A december 22-i ülésen az észak-erdélyi körútról visszatért Nicolae Goldberger állott elő először ezzel a javaslattal. A végleges döntés erről azonban csak a február 7-i ülésen hozták meg, amikor elhatározták, hogy öt nappal későbbre összehívják a konferenciát.³⁸² A hirtelen döntés azt valószínűsíti, hogy az *időzítés Moszkva érdekei szerint történt*. A romániai belpolitikai válság ugyanis (amelyet a Moszkva által irányított RKP szított) éppen februárban tetőzött. Nem lehet véletlen, hogy a szovjet katonai parancsnokság engedélyével pont akkor tartották meg a tanácskozást – melyen elhatározták, hogy kiegészítik az ODA struktúráját egész Észak-Erdélyre kiterjedően –, amikor a kommunisták Moszkva segítségével végleg *térdre akarták kényszeríteni* a Rádescu-kormányt.³⁸³

1945. február 12–15. közt Kolozsváron ülésező „Észak-Erdélyi parlamentje” tanácskozásain csak kilenc megye vett részt, a szilágysági és máramarosi képviselők hiányoztak. A később is „manista fészeknek” tartott Szilágys megye vezetése a történelmi pártok észak-erdélyi híveit tömörítő Román Demokrata Szövetség kezében volt, amely távol maradt a februári tanácskozástól.³⁸⁴ Máramaros esetében azonban figyelembe kell venni, hogy itt ekkor egészen sajátos viszonyok uralkodtak. Erre a kérdésre ezért külön is ki kell térnünk.

Január közepén Máramarosszigetet és a környező falvakat *megszállták* a szovjet–ukrán csapatok és Iván Odovicsuk ukrán nacionalista vezetésével *ukrán közigazgatást* vezettek be. Az ukrán nacional-kommunistáknak az volt a célja, hogy Moszkva diszkrét támogatásával úgymond *egyesítsék* az 1920-ban a trianoni békediktátummal kettévágott történelmi Máramaros vármegyét (vagyis a Tiszától délre lévő, Romániához tartozó részt az északihoz csatolják, amely 1919 és 1939 között cseh uralom alatt állt és amelyet 1944 őszén Moszkva kebelezett be). Január 28-án „egyesülési” nagygyűlést tartottak Máramarosszigeten, ahol az egybesereglett ukránok kiküldötték Máramaros és Ukrajna egyesülését,³⁸⁵ sőt, az ukrán vezetők

381 Uo. 136–138.

382 Bánya László azt állítja, hogy a tanácskozást az RKP *Tartományi Bizottsága kezdeményezésére* hívták össze. Ezt ugyan egyelőre más forrásunk nem erősíti meg, ennek ellenére nem lehetetlen, hogy tényleg ez történt. Aki azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a tartományi bizottság csak a pártközpont jóváhagyásával kezdeményezhette a konferencia megtartását. *Bányai*, 1973. 351.

383 *Neogoe*, 1996. 161–162.

384 A *Világosság* 1945. február 15-i számában azt olvashatjuk, hogy Szilágys megye „nem tette magáévá az ODA-kormányprogramot”. Az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottsága február 28-i ülésén pedig a felszólaló Goldberger azt mondta, hogy Szilágys megyében „a reakciós elemek [...] még mindig akadályozzák a demokratikus közigazgatás kialakulását.” (*Világosság* 1945. március 3.)

385 Lásd a 33. sz. dokumentumot.

375 *Plugarri* (Kolozsvár), 1945. január 29. Ehhez hasonló nyilatkozatot tettek 10 nappal később is. Ekkor ismételtén kijelentették, hogy „a bécsi döntés megsemmisítésével [...] természetesen adódik Románia szuverenitásának az elismerése Észak-Erdélyre vonatkozólag”. Azt is megjegyezték azonban, hogy „a Szövetséges Ellenőrző Bizottság határozata alapján a közigazgatás ellenőrzését ezen a területen a Szovjet Katonai Parancsnokság meghatalmazott képviselői gyakorolják”. Lásd a 31. sz. dokumentumot.

376 MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai, XIX-J-1-a, 63. doboz, IV-148. csomó, 12/Bé-1946. („Észak-Erdélyi politikai helyzete a különállás idején”)

377 Uo.

378 *Lázok – Vincze*, 1995. 18–21.

379 Az RKP-tag Pogăceanut december 22-én nevezték ki a politikailag súlytalan id. Vescan helyébe.

380 *Lázok – Vincze*, 1995. 129–136.

üzenetet küldtek Sztálinnak és Szovjet-Ukraina vezetőjének (Hruscovsznak), Máramarosnak a Szovjetunióba való integrálását kérve.³⁸⁶ A megyei vezetést irányító román Nemzeti Tanács tagjait részben elűldözték, részben letartóztatták, a vezetés pedig teljesen ukrán kézbe került. 1945. február elején az ukránok újabb gyűlést szerveztek és kinevezték egy megyei tanácsot, hogy az „megoldja” Máramaros belső ügyeit. Ugyanezen alkalommal elrendelték az ukrán nyelv használatát, a szovjet hadsereg által kiadott rubel és pengő stabil árfolyamát, ukrán iskolák megnyitását, hetente hat óra kötelező ukrán nyelvtanítást a román és magyar iskolákban.³⁸⁷ Az ukrán uralom azonban nem tartott sokáig: április 9-én Máramarosba újra visszatért a bukaresti közigazgatást. (Román részről később eredménytelenül igyekeztek megállapodni Moszkvával a Tisza két oldalán élő ruszinok és románok kicseréléséről.)³⁸⁸ Az események elemzése alapján elmondhatjuk, hogy itt nem nemzetiségi alapú, helyi kezdeményezésre kirobbant „szakadár” mozgalomról van szó. Ezt támasztja alá az események egyik korabeli szemtanúja, Jeremia Vasile máramarosszigeti alpolgármester visszaemlékezése³⁸⁹ is, amelyben megemlíti, hogy már 1944 novemberében folyamán az NKVD kényszerítene akarta a helyi kommunisták néhány képviselőjét, hogy Ungváron írják alá román-Máramaros egyesülését Kárpátaljával. Esetünkben a szovjet vezetés³⁹⁰ *expansionista* törekvéseinek egyik megnyilvánulását láthatjuk, amely a román-máramarosi ruszin lakosság miatt nemzetiségi színezetet kaphatott. Felhívjuk azonban a figyelmet arra, hogy a Szovjet-Ukrainából érkezett alakulatok csupán azokat a településeket szállták meg, melyek a Tisza déli oldalán lévő Lemberg–Ungvár-vasútvonal mentén találhatók. Emiatt valószínűsíthető lehet, hogy a szovjeteknek *geostratégiai okok* miatt igazából csak erre a viszonylag szűk területre volt szükségük. Amikor azonban szovjetbarát kormány került hatalomra Bukarestben, főlőlegessé váltak a terület bekebelezésére irányuló törekvések. (Máramarosszigetről és környékéről április 9-én visszavonultak a megszálló csapatok.)

Visszatérve a február 12-én kezdődött kolozsvári konferenciára, az már az első napon kiderült, hogy az a két kérdés, mely korábban is a legnagyobb nézeteltéréseket okozta, Észak-Erdély státusa és a kolozsvári egyetem jövője, továbbra is heves vitákat gerjeszt.

Az autonómistáknak az volt a véleménye, hogy: „a szuverenitást a békeszerződés megkötéséig a fegyverszünetet aláíró hatalmak, a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Románia egyetemlegesen birtoklik és Malinovszky [sic!] tábornagy ezt a szuverenitást az ő nevében gyakorolja.”³⁹¹ A jogügyi bizottság

vezetője, Pásztai Géza hasonlóan fogalmazott az értekezlet elé terjesztett jelentésében: az ODA a szeptember 12-i szovjet-román fegyverszüneti egyezmény alapján áll és Észak-Erdély részére ez a szerződés képezi a jogforrást. Eppen ezért megállapítja, hogy „Észak-Erdély területére a magyar állam szuverenitása megszünt és e terület fölött a főhatalmat a Szövetséggközi Ellenőrző Bizottság megbízása alapján a szovjet katonai parancsnokság gyakorolja.”³⁹²

A jogügyi bizottság előterjesztéséhez 14-én maga ifj. Teofil Vescan szólt hozzá. Kijelentette, hogy a testület „nem pazarolhatja drága idejét szubtilisnál szubtilisebb jogi definíciókra” majd hozzátette: „a Vörös Hadsereg nem a *főhatalmat* gyakorolja Észak-Erdélyben, hanem helyesen: a *közigazgatás ellenőrzését gyakorolja* a fegyverszüneti szerződés aláíróinak nevében.” Ezt Goldberger még azzal egészítette ki, hogy a szovjetek ezt az ellenőrzést is csak *ideiglenesen* gyakorolják.³⁹³ (A szerzők kiemelési.)

A „bukaresti-vonalat” követő csoportra gondolva joggal állapítja meg Molnár Gusztáv, hogy „a bukaresti kormány észak-erdélyi hatáskörén kívül eső észak-erdélyi közigazgatási struktúrák kiépítésében ők [ti. a bukaresti/brassói „vonal” – a szerzők megj.] csupán politikai, pontosabban hatalmi kérdést láttak.”³⁹⁴

A kolozsvári egyetem kérdéséről szólván, ifj. Teofil Vescan beszédében leszögezte, hogy: „Egyszerre egy *közös magyar-román egyetemi magot* létesítünk, hogy abból aztán később, miután megerősödtek, különválva létrehozassuk az önálló román, illetve magyar egyetemet.”³⁹⁵ (A szerzők kiemelési.) Ezzel szemben a felszólaló Jordáky Lajos a *különálló* magyar és román egyetem föllállítását tartotta szükségesnek. A későbbi viták során Vescan javaslatát a bukaresti RKP-vezetést képviselő Nicolae Goldberger és Vescan azzal védtek meg, hogy kijelentették: csak egy közös kolozsvári egyetemhez van meg a megfelelő létszámú „demokratikus érzelmtű” tanár. Végül a küldötték határozatot hoztak arról, hogy megalakul a *Kolozsvári Egyetemi Tömb*, mely három autonóm intézményből: külön román és magyar egyetemből és kétnyelvű műszaki egyetemből fog állni. Az Egyetemi Tömbhöz tartozott volna még Kolozsváron egy magyar és egy román mezőgazdasági főiskola és egy román felsőkereskedelmi iskola. Marosvásárhelyen magyar építészeti és erdészeti karok alakultak volna, Nagybányán magyar és román bányászati-kohászati főiskola, Besztercén pedig román erdészeti kar. Az értekezleten arról is határoztak, hogy az egyetemek problémájának további kezelése céljából felállítanak egy ún. „hatos bizottság”-ot, melynek Tudor Bugnariu, Liviu Teia, ifj. Teofil Vescan, dr. Csögör Lajos, Jordáky Lajos és Jancsó Elemér lettek a tagjai.³⁹⁶

Jóval kevesebb vitát váltott ki a tanácskozáson az *agrarreform* kérdése. Az értekezlet megnyitása előtt két földreform-tervezet készült el: a Iulian Chitáe és a Venczel József. Rövid vita után az agrárreform albizottság, majd az értekezlet

392 Lásd a 38. sz. dokumentumot.

393 *Világosság* 1945. február 16.

394 Molnár G., 1993., 124.

395 *Világosság* 1945. február 14.

396 *Lázok – Vínce*, 1995., 154–158.

Venczel tervezetét fogadta el. Ez nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy ne ismétlődjék meg az, ami az 1921-es földreform idején megtörtént: a magyaroktól veszik el a földet és a románok közt osztják szét. Csak hogy ezt a tervezetet csupán bizonyos helyeken (adataink szerint Kolozs, Maros-Torda, Háromszék vármegyéek egyes falvaiban) kezdték végrehajtani, mivel a konferencián „elfogadott javaslatoknak a főispánokra nézve csak tanácsadó jelentőségük van”,³⁹⁷ ezek nem kötelezően végrehajtandó utasítások, főleg nem rendeletek voltak – annak ellenére, hogy a nyilvánosság előtt azokat rendszeresen rendeletekként emlegették, pedig ezeknek a kiadására csak a főispánok voltak jogosultak.

A kolozsvári „földreform-ajánlás” helyett végül az agrár-kérdést a március 6-án megalakult Groza-kormány által kiadott *földreformtörvénnyel* rendezték. Ezert ugyanaz történt, mint 1921-ben: a birtok-kisajátításból számarányán felül részesedett a magyar kisebbség, míg a földjuttatásból jóval számarányán alul vette ki részét.³⁹⁸

Nemcsak a Venczel-féle földreform „ajánlás” maradt papíron, hanem az új *helyhatósági választásokról* rendelkező jogszabály-tervezet is. A helyhatósági választások előkészítésére a Központi Tanácsadó Testület az év elején öttagú bizottságot küldött ki, amely január közepén kidolgozott egy javaslatot,³⁹⁹ amelyet a februári konferencián el is fogadtak. (A javaslat szerint szavazati joggal rendelkeznek mindazok a 18. éven felüli, 1945. január 15-én Kolozsváron állandó tartózkodási engedéllyel rendelkező férfiak és nők, akiket nem fosztottak meg politikai jogaik gyakorlásától, nem internáltak és politikai okokból nem állnak rendőri felügyelet alatt és nem ítélték el fasizta magatartás miatt.)⁴⁰⁰ Ha sikerült volna megrendezni a helyhatósági választásokat, a községi és városi törvényhatóságok visszaszereshették volna a régóta „elkobzott” közigazgatási autonómiájukat, hiszen a két világháború közt szinte mindvégig a különböző kormányok által kinevezett ún. *időközi*, (*interimár*) *bizottságok* működtek a szabadon választott testületek helyett.⁴⁰¹ (A második világháború utáni első, szabadon választott törvényhatóságok csak 1990-ben alakultak meg Romániában.)

A konferencián megalakították az ODA Észak-Erdélyi (Központi) Végrehajtó Bizottságát, amellyel egy *tartományi kormány* csíráját⁴⁰² hozták létre. A „kormány” élén ifj. Teofil Vescan (elnök) és Jordály Lajos (társelnök) álltak, az alelnökök Lakatos István és Nicolae Moldovan voltak, a titkár pedig Nicolae Goldberger. A

VB-nek Balogh Edgár, Demeter János, Neumann Jenő, Tudor Bugnariu, Vasile Pogăceanu, Pavel Bojan, Gheorghe Timofi, Victor Pocol, Hedvig Medrea (Kolozsvár képviselőjében), Biró Lajos (Csíkből), Demeter András (Háromszékből), Szilágyi Ignác (Udvarhelyről), Soós József (Maros-Tordából), Csillag András (Biharból), Octavian Budușan (Beszerce-Nászódból), Nicolae Drentea (Szatmárból) voltak a tagjai. (A VB tizenhat tagjából mindössze hat-hét tekinthető magyar származásúnak.) A „minisztériumoknak” a tizenegy szakosztály felett meg. Az igazságügyi osztályt Neumann Jenő (RKP), a közigazgatásit Vasile Pogăceanu (RKP), a közlekedésügyi Gheorghe Timofi (RKP), a közoktatásügyi Tudor Bugnariu (RKP), a pénzügyit Demeter János (MNSZ), a sajtó és propaganda osztályt Balogh Edgár (MNSZ), a közmunkaügyi osztályt Bruder Ferenc (RSZDP), az ipar-, kereskedelem- és szövetkezeti osztályt Lakatos István (RSZDP), a postaügyi Victor Pocol (RSZDP), az egészségügyi- és társadalombiztosítási osztályt Hedvig Medrea (Népvédelem), végül a mezőgazdasági osztályt Pavel Bojan („papíron” Ekésfronti, valójában RKP-tag) vezették.⁴⁰³

A konferencián után sokan abban reménykedtek, hogy a tizenegy észak-erdélyi vármegye integrációja felgyorsul. Február 28-án azonban a bukaresti ODA még mindig azt sürgette, hogy a kolozsvári Végrehajtó Bizottság és a megyei ODA-bizottságok kezdjék meg végre az együttműködést. Mindez arra utal, hogy a konferencián elfogadott elvek és szándékok gyakorlati végrehajtására nem került sor. Jól mutatja ezt a szakosztályok („minisztériumok”) sorsa is: ezek a hátralévő néhány hétben ténylegesen nem működtek,⁴⁰⁴ hiszen az alkalmazásukba kerülő tisztviselők is csupán március 12-én kezdtek volna dolgozni – ekkor azonban *győkeres fordulat* következett be a bukaresti politikai életben.

Február folyamán ugyanis folyamatos, az RKP vezérkara által szervezett tüntetések, tiltakozások – melyek véres zavargásokba csaptak át – bémították meg az ország életét. A szélsőbaloldali befolyás alatt álló tömegek egy ODA-kormány kinevezését követelték,⁴⁰⁵ míg Rădescu azt állította, hogy az események hátterében „nemzetellenes és istentelen” személyek, „a két jövevény, Ana Pauker és a magyar Luca” állnak, akik „hozzáfogtak, hogy az országot lángba borítsák és vérbe fojtsák.”⁴⁰⁶

A politikai válság csúcspontján, 24-én véres fegyveres összetűzés történt (melyet a kommunisták provokáltak ki) a kormányellenes és a kormánypárti tömegek

397 *Világosság* 1945. február 16.
398 Bővebben lásd *Vincez*, 1999. 151–170.
399 *Demeter*, 1975. 352.
400 A javaslat teljes szövege megtalálható: EME Levéltár, Nagy György-hagyaték, Demeter-archívum, polgármesteri iratok csomó, „javaslat a kolozsvári közigazgatási választásokra vonatkozó kibocsátandó rendelet tárgyában.”

401 Nagy, 1944. 176–185.
402 A február 18-i Világosság szerint a konferencián záróbeszédükben Goldberger, Vescan és Jordály „hangoztatták, hogy a konferenciának nemcsak politikai, gazdasági és kulturális jelentősége volt, hanem egy új kormányzatnak a megindulását jelenti.” Érdekess, hogy Bukarestben az RSZDP vezetősége is úgy tekintett erre a grémiumra, mint „Észak-Erdélyi kormányra”. Lothar Rădăceanu pártelnök meg is kérdezte Lakatos Istvánt, hogy „végeredményben hány szociáldemokrata miniszter van az észak-erdélyi kormányban?” Lakatos azonban felelválaszította, hogy „Észak-Erdélynek nincsen kormánya”... *Lakatos-kézirat*, 998.

403 *Világosság* 1945. február 14., 17. (Demeter János egy korabeli felejtgyűlésében csupán 9 szakosztályt sorol fel, hiányzik a közigazgatás, és az egészségügy. Lehet, hogy ezt a kettőt ténylegesen csak később szervezték meg. Lásd: EME Levéltár, Nagy György-hagyaték, Demeter-archívum, MNSZ–ODA-csomó, Jegyzetek az ODA észak-erdélyi VB-ának 1945. február 16-i üléséről.)

404 Lakatos István visszamentékezésében ezzel kapcsolatban azt írja, hogy „különösen az ügyosztályok megalakítását egyes jobboldali körök szerették volna kihasználni, és úgy beállítani, mint ha ezt az erdélyi magyarok agyalták volna ki, hogy titokban előkészítsek egy független Erdély kialakítását, pedig nem volt egyéb, mint egy kétségbeesett gesztus a gazdasági és kulturális élet újrászervezésére.” *Lakatos-kézirat*, 997.

405 Kolozsváron február 15-én tartották az ODA-kormányt követelő nagygyűlést. Ezen azt skandálta a tömeg, hogy „ODA-kormányt, ide szabadságot!”
406 *Scuriu*, 1994. 149.

között. 27-én este ismét Bukarestbe érkezett Visinszkij, rögtön a királyhoz hajtatott és kijelentette, hogy „a zavarások veszélyeztetik a Vörös Hadsereg még Magyarországon harcoló csapatainak biztonságát és utánpótlását” és követelte Rádescu elbocsátását.⁴⁰⁷ A miniszterelnök másnap jobbnak látta lemondani és pár nap múlva az angol diplomáciai képviselőre menekült. Visinszkij folyamatosan azt követelte Mihály királytól, hogy jelöljék Petru Grozát nevezze ki miniszterelnökké. Amikor az uralkodó napokon keresztül vonakodott ezt megtenni, a külügyi népbiztos-helyettes március 5-én, az újabb kihallgatáson fenyegetően kijelentette: ha Mihály nem nevezi ki Grozát miniszterelnökké, nemcsak hogy *Észak-Erdélyt veszítik el* véglegesen, de „nem felelhetek azért, hogy Románia, mint független állam fennmarad”.⁴⁰⁸

Moszkva embere, Groza kinevezése sok egyéb mellett a következménnyel is járt, hogy Sztálin – a március 8-i válasz-távíratában⁴⁰⁹ – *engedelylezte, hogy Észak-Erdélybe visszatérhessen a román adminisztráció.* (Tehát az események utólag igazolták a Moszkvából visszatért Gheorghe Gheorghiu-Dejnek, az RKP főtitkárának január végén a királyi audencián tett kijelentését, miszerint egy baloldali kormány kinevezése esetén Észak-Erdélybe visszatérhet a román adminisztráció.⁴¹⁰)

Az angolszász szövetségesek ezt az éles politikai fordulatot, Visinszkij *fait accompli*-jét *elfogadhatatlannak* tartották. Az volt a véleményük, hogy a népbiztos-helyettes egyoldalúan és önkényesen (erőszakosan) járt el, a szövetségesekkel pedig nem konzultált. („Viselkedésük Romániában a leghamisítatlanabb erópolitika – szögezi le a moszkvai brit nagykövét –, ami a legkevésbé sem áll összhangban a krimi megállapodásban lefektetett alapelvekkel.”⁴¹¹) Bár az új kormányt nem tartották legitímnak, illetve reprezentatívnak (ezért részükrol a politikai-diplomáciai elismerés sem történt meg 1946 legelejéig) *erdemi* felleléésre azonban nem került sor. Ez részben azzal magyarázható, hogy az angoloknak a „szazalékos egyezmény” kötötte meg a kezüket (ugyanis abban elismerték, hogy Romániában a szövjeteknek van szabad kezük – míg nekik Görögországban⁴¹²), az amerikaiak számára pedig *geopolitikai szempontból* nem volt annyira fontos az ország, hogy emiatt nyílt konfrontációba bocsátkoztak volna a szövetségesükkel.⁴¹³

Kolozsváron természetesen figyeltek arra, hogy mi történik Bukarestben. Például az ODA Észak-Erdélyi Központi Végrehajtó Bizottsága február 21-i ülésén Goldberger javasolta, hogy küldjenek táviratot Bukarestbe a királynak, amelyben

407 Giurescu, 1996. 224–246, és Rádescu, 1992.

408 Rádulescu-Zoner – Bose – Marinescu, 1995. 68.

409 Orsz.-magyar fegyverszüneti..., 1945. 10–11.

410 Giurescu, 1996. 141., és Constantini, 2001. 76.

411 Sir Archibald Clark-Kerr jelentését közli: Mézei, 2001. (Európa kettészakítása...), 34.

412 Görögországban az angolok még brutálisabban avatkoztak bele a belpolitikai eseményekbe, mint Romániában a szövjetek: a kommunizistákat fegyveres erővel verték ki Athénból. Sztálin olyan komolyan vette, hogy Görögország brit érdekszférá (míg övé a „maradék” Balkán és Közép-Európa), hogy kisuuját sem mozdította azért, hogy megsegtse a görög elvtársakat.

413 Neagec, 1996.

tiltakoznak „az ottani reakció ellen”.⁴¹⁴ A következő napok eseményei alapján úgy tűnik, hogy a VB tagjai igazából *nem vették (vagy nem akarták) tudomásul venni*, hogy napokon belül a ténykedésük teljesen fölöslegessé válik. Ezt két momentum is jelzi. Egyfelől tovább folytatódott a helyhatósági választások előkészületei, másfelől Pogăceanu főispán a március 9-én kiadott rendeletében⁴¹⁵ még mindig a Kolozsvári Egyetemi Tömb struktúrájával, oktatói karával foglalkozott.

Ekkor még az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottsága, valamint az MNSZ kolozsvári, marosvásárhelyi vezetői és a szociáldemokraták abban a reményben élhettek, hogy az ODA-kormány nem fogja csorbítani azokat a vívmányokat, eredményeket, amelyeket az elmúlt három hónapban elérték. Ezt az *optimizmusát* tükrözik azok a memorandumok amelyeket a március 13-án a kincses városba – „Észak-Erdély átvételére” – érkező Petru Grozának és Gheorghe Vlădescu-Răcoasa nemzetiségügyi államtitkárnak nyújtottak át.

A 13-i ünnepi miniszterelnökségi ülés⁴¹⁶ alkalmával – az MNSZ Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottsága nevében – Demeter János nyújtotta át Petru Grozának az előző nap összeállított memorandumot.⁴¹⁷ Ebben az egyik legfontosabb követelésnek az tekinthető, hogy: „Észak-Erdély közigazgatási bekapcsolásával kapcsolatban az állami és közigazgatási föladatak elvégzésére olyan *közhiatal* állíttassék fel Kolozsvár székhellyel, amelyben az észak-erdélyi magyarságnak számarányához viszonyított képvisellete legyen. Az MNSZ legnagyobb örömmel venné, ha ezt a szerepet a kormány kizárólag az ODA Észak-Erdélyi VB-ára ruházná át.” Emellett kijelentették: azt kívánják, hogy „az Észak-Erdélyben demokratikusan kialakult községi, városi, járási és megyei önkormányzatok teljes mértékben fenntartassanak...”. Jól látható tehát, hogy az MNSZ kolozsvári vezetői szerették volna valamilyen formában átmenteni az előző hónapban felállított kvázi-kormányt, illetve szerették volna megőrizni a helyi erőkből megszervezett (és a legtöbb helyen baloldali dominanciájú) önkormányzatokat. Az addig kiharcolt vívmányok megvédése ugyancsak szerepelt a memorandumban: többek között azt kérték, hogy Erdély egész területén *a magyar is hibatalos nyelv* legyen (a vasútnál, postánál és a hadseregnél is); azokban a községekben, városokban, ahol a lakosság több mint fele magyar, a közigazgatás élére magyart nevezzenek ki, szabadon használhassák *nemzeti színeiket*, himnuszukat. Végül, de nem utolsósorban felmerült egy – mai

414 EME Levéltára, Nagy Györgyhagyatéék, Demeter-archívum, MNSZ-ODA-csomó, Demeter János feljegyzése a február 21-i ülésről.

415 Lázok – Vincze, 1996. 168–173.

416 A kormány tagjai, Mihály király, a meglejt magas vendégek (Visinszkij és a francia követ, Sarret), valamint hozzátétőlegesen 30.000 román és magyar részvételével a Fő téren ünnepi nagygyűlést is tartottak. „Sztálin követe” (miként Balogh Edgár titulálta az aznapi *Világosságban* írt vezércikkében Visinszkij) beszédében többek közt kijelentette: „Ma [...] a Vörös Hadsereg, miután a németeket Észak-Erdélyből kiűzte, visszaadta azt a román népnek...” Egyébként az elhangzott szónoklatok alatt főleg a román tömegből nemetszést váltott ki – mely kisebb-nagyobb incidensekhez vezetett –, mert nem esett szó a királyról, és a nemzeti pártokról, csupán a Vörös Hadsereg dicsőítése folyt. Amikor pedig Visinszkij felolvasta Sztálin 9-i táviratát, melyben „a nemzetségek jogának biztosításáról” is szó van, a román tömeg hangosan morajlani kezdett. KmOL, Kolozsvár–Tordai Cenzúrühivatal, 9/1944–47. csomó, 121–123.

417 Lásd a 43. sz. dokumentumot.

szemmel igencsak utópisztikusnak tetsző – kívánság is: a Vörös Hadsereg oldalán harcoló román hadseregben állítsanak fel olyan külön alakulatot, amelyben magyar a kiképzési nyelv.⁴¹⁸

Ifj. Teofil Vescan az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottsága nevében adott át egy memorandumot⁴¹⁹ Petru Grozának, amelyben többek között azt kérték, hogy az ODA VB *konzultációja* nélkül a kormány és az ODA-tanács ne hozzon semmi lényegi döntést Erdély kérdésében. Kolozsvár székhellyel állítsanak fel egy, a miniszterelnökség mellé rendelt *államtitkárságot*, amelynek a személyzetét az észak-erdélyi ODA VB biztosítaná. Ismerjék el a jelenleg működő közigazgatást és csak „demokratikus elemekkel” egészítsék ki azt, a korábbi határozatait pedig hagyják jóvá. A székelly megvényt lehetőleg magyar vezetéssel kell ellátni. Ervényesítsék a *proporcionálitás* elvét, a nemzetiségi jogokat az előbb ismertetett 12-i MNSZ-memorandumban foglaltak alapján biztosítsák, a Nemzetiségi Statútumot pedig módosítsák.

A kolozsvári szociáldemokraták egy csoportja (Wolf Sándor, Gheorghe Urzica, Solomon Sabin, Pásztai Géza, Bruder Ferenc) Gheorghe Vlădescu-Răcoasa kisebbségügyi/nemzetiségi államtükért kereste fel és átnyújtottak neki egy elaborátumot,⁴²⁰ melyben többek között azt kérték, hogy a nemzetiségi „almiszteriumba”⁴²¹ vegyenek be magyarokat is, készítsék el mihamarabb a Nemzetiségi Statútum végrehajtási utasítását, valamint a közintézetekben tartsák be szigorúan az *arányszámokat*. Vlădescu-Răcoasa megígérte a kérések teljesítését, ám heteken belül világossá vált, hogy ez is csak *üres ígéret* volt, – akár a többi, amelyek azokban a napokban hangzottak el a felelős román politikusok szájából.

A kolozsvári MNSZ-vezetés pár nappal később talán úgy érezte, hogy a memorandumukban szereplő néhány követelelssel túllépték a megengedett határt. Ezt valószínűsíti ugyanis az a tény, hogy 24-i dátummal fennmaradt egy Petru Grozához írott levéltervezet, amelyben az aláíró, az MNSZ észak-erdélyi „alközpontja” (Végrehajtó Bizottsága) az idézett 3. pontot utólag *megmagyarázni* akarván, a *decentralizációra* hivatkoznak, valamint arra, hogy a közigazgatást a legtöbb településen a helyi ODA emberei vezetik, tehát az demokratikus és kialakult egy *helyi autonómia* („autonomie locală”), mivel az emberek saját maguk választották ki a vezetőjüket.⁴²²

418 Ehhez hasonló elképzelés már korábban is fölmerült. 1944. november 19-én, a marosvásárhelyi Magyar Demokrata Szövetség naggyűlésén Simó Gyula azt javasolta, hogy fel kellene állítani egy – a Tudor Vladimirescu Hadosztályhoz hasonló –, csak erdélyi magyarokból álló, külön alakulatot a Vörös Hadsereg oldalán, amely a „Gábor Aron Divízió” nevet viselné.

419 Közli: *Nosztá*, 2002. 72–74.

420 Az elaborátumot ismertetti: Erdély, 1945. március 19. (A Szociáldemokrata Párt küldöttsége nemzetiségi szabéró bevonását és teljes jogúvátlását kért Vlădescu-Răcoasa nemzetiségi miniszterétől)

421 Gheorghe Vlădescu-Răcoasa szociológia professzort 1944. november 14-én nevezték ki a kisebbségi ügyek miniszteriumának (Ministerul Nationalităților Minoritare) élére. Ezt azonban március 6-án „lefokozták” államtitkárságra (Subsecretariatul de Stat) – mit a magyar sajtó következetesen „almiszteriumnak” fordított (ferdített).

422 Az EME Levéltára, Demeter-hagyaték, román nyelvű fogalmazvány. Közli: *Nosztá*, 2002. 80–82.

Nagyon hamar rá kellett azonban döbbsennie a kolozsvári autonómistáknak, hogy az új baloldali kormány Erdély-politikájá lényegében nem *különbözik* a korábbi „reakciós” elődeitől. Az „Erdély az erdélyieké”-elvé helyett ezúttal is *visszatért Bukarest mindenhatóságá*.

A Groza-kormány és a román társadalom egységesen úgy értelmelte, hogy az észak-erdélyi román közigazgatás ügyének rendezése egyúttal a *határkérdés lezárásá* is jelenti. Azonban a nagyhatalmak, az USA és a Szovjetunió nem tekintette lezártnak ez a dolgot. Stettinius amerikai külügyminiszter 1945. március 12-én úgy nyilatkozott, hogy Észak-Erdély *végso területi rendezése* a békeszerződéstől függ, vagyis a román közigazgatás bevezetése nem változtatott a terület nemzetközi státusán. A State Department vezetőjéhez hasonlóan Szuszajkov, a bukaresti SZEB elnökhelyettese hasonló jellegű kijelentést tett és Gyöngyösi János külügy-miniszter is úgy informálta Oszukin, szovjet követségi tanácsos, hogy a „román közigazgatás bevezetése Észak-Erdélybe semmiképp sem jelent kötelezettséget a békeszerződésre nézve.”⁴²³

A bukaresti román közigazgatás másodsor – és ezúttal végleg – 1945. március és június közt rendezkedett be Észak-Erdélyben, június végéig visszaállították a román törvénykezést is. Ezalatt a néhány hónap alatt keserűen kellett megtapasztalja az erdélyi magyarság, hogy a visszatért „reakciós, sovimisza közigazgatás szent kötelességének ismerte, hogy apránként lerombolja a nemzeti egyenjogúságnak és megbékülésnek azt a nagy reményekre jogosító művét, amelyet széles látókörű és humánus szellemtől áthatott férfiak alig egy negyedév leforgása alatt alkottak...”⁴²⁴ A „reakciós” közigazgatás azonban csak azt tudta igazán lerombolni, amit a kormány is lehetővé tett a kiadott jogszabályokkal. Elég ha felsoroljuk és röviden ismertetjük az 1945 márciusa–júniusa közti, a magyar kisebbséget is érintő fontosabb intézkedéseket, hogy világossá váljék, mekkora *fordulatot* jelentett a korábbi állapotokhoz képest a Groza-kormány megalakulása.

Március 23-án megjelent az új, 187. sz. *földbirtok-rendezési törvény*. Ezt követően az esetben – némileg leegyszerűsítve – az történt, hogy ahol lehetett, ismét csak a magyar birtokok földjeit sajtátították ki és azt a románoknak osztották szét. Például hivatalos adatok szerint Kolozs megyében (csak a mócsi, sármási, gyalui és kolozsvári járások adatai alapján) a kisajátított földterületek 90%-a volt magyar tulajdonosoké, míg a juttatásból csak 15,3%-kal részesedtek a magyar igényjogosultak. (A járásokban a magyarság aránya 45% volt.) Szilágy megyében (ahol a magyarság aránya 36%) a kisajátított összterület 75,6%-át vették el a magyaroktól, az igényjogosultaknak pedig 38%-a volt magyar. Torda-Aranyos megyében – magángyűjtésű adatok alapján – 27, többségében magyarok-lakta településen a kisajátított földek 95%-a volt magyar kézen, a juttatott földeknek pedig 10,7%-kát kapták magyar igényjogosultak.⁴²⁵

423 *Fülep*, 1994., 26.

424 MOL, a Külügyminiszterium Béke-előkészítő Osztálya iratai, XIX-J-1-a, 63. doboz, IV-148. csomó, 12/Bé-1946. („Észak-Erdély politikai helyzete a különállás idején”) 14.

Március 30-án közzétették a közalkalmazottak sorainak *megtisztításáról* rendelkező 217. sz. törvényt, amelyet igen selektíven alkalmaztak, gyakorlatilag a román térnyerés eszközeként használtak.⁴²⁶

Április 4-én napvilágot látott a 261. sz. *állampolgársági törvény*, amely többek között nem ismerte el a román állampolgárságát annak a legalább százezer erdélyi magyarnak, akik már 1940 előtt sem juthattak ahhoz hozzá, de annak a több tízezer dél-erdélyi magyarnak sem, aki 1940 és 1944 közt elmenekült és magyar állampolgárságot optáltak.⁴²⁷

Április 5-én kiadták a hírhedt *CASBI-törvény* 3.822. sz. végrehajtási utasítását, amellyel burkoltan *nacionalizálták* az összes magyarországi érdekeltségű erdélyi ipari, kereskedelmi stb. vállalatot, pénzintézetet és az észak-erdélyi illetőségű magyar vállalatokat, valamint – a „vélelmezett ellenség” kategóriájának föllállításával – több tízezer észak-erdélyi magánszemély vagyonát lefoglalták.⁴²⁸ A második bécsi döntés után a Nemzeti Önállósítási Alap segítségével önállósult kisiparosok és kiskereskedők *iparrendelést bevonták*,⁴²⁹ más részüknek pedig CASBI-gondnokság alá helyezték a helyiségeit; sokan a rájuk *duplán kirótt adók* miatt mentek tönkre. (Észak-Erdély magyar lakossága egyébként 1945–46-ban 120%-kal több adót fizetett, mint a regái adófizetők.⁴³⁰)

Május 29-én megjelent a 406. sz. törvény, amely elrendelte, hogy mindazok az iskolák, amelyek 1940. augusztus 30. után „elmenekültek” Észak-Erdélyből, térjenek vissza korábbi székhelyeikre. Ennek következtében nemcsak a volt Ferenc József Tudományegyetem összes épületét kellett *visszaadni* a románoknak, hanem mindazokat az 1920 és ’40 közt erőszakkal elkobzott iskolaépületeket is, amelyekben az 1918–19-es impériumváltásig, majd a második bécsi döntés után magyar oktatás folyt.⁴³¹ Helyenként ismét elkezdődött a magyar oktatási intézmények

⁴²⁵ Vincze, 1999, 165.

⁴²⁶ A törvény selektív végrehajtására példaként megemlíthetjük, hogy „fasiszta magatartás” vádjával 196 magyar és 7 román papot „távolítanak” el véglegesen az állásukból. A július 1-i *Világosság* 30 lelkész, hitoktató stb. elbocsátásáról tudósít, a felsorolt személyek közt van Argyay György evangélikus szuperintendens is. (Ezek nagy részét később visszaveszik.) 1945. augusztus 1-vel csak Kolozsváron 186 magyar tisztviselőt bocsátottak el az állásukból.

⁴²⁷ A 2. bécsi döntés előtt korabeli becslések szerint hozzávetőlegesen még mindig 100.000 erdélyi magyarnak nem volt román állampolgársága. (Az 1939-es állampolgársági törvényrendelet indoklásában is elismerték, hogy legalább 100.000 hontalan él Romániában.) 1940 szeptemberétől 1944 februárjáig Dél-Erdélyből mintegy 200.000 magyar menekült el, akiknek valamivel több, mint fele telepedett le Észak-Erdélyben. A menekülteknek – akik automatikusan elvesztették a román állampolgárságukat – csak a kisebbik hányada kapott a négy év alatt magyar állampolgárságot, a többség hontalan volt. Lásd Nagy, 1944, 82–83. és *Balogh B.*, 1999, 250–254.

⁴²⁸ Vincze, 2000, 20–27.

⁴²⁹ A CASBI azzal az ürüggyel kezdte el a kolozsvári kisiparosok és kiskereskedők javait leltározni, hogy azok az Alaptól kapott költségeket különböző „fasiszta bűntettekért” kapták cserébe. (*Világosság* 1946. április 7.) Az RSZDP Országos Magyar Bizottsága jelentése szerint kb. 4.000 magyar iparosnak és kereskedőnek az engedélyt semmisítették meg, részben azon a címen, hogy „a reaktós Baross Szövetség tagjai voltak”. (A Baross-tagság kötelező volt, csak a tagoknak utaltak ki árut.) PTL, az MSZDP Külpolitikai Osztálya iratai, 283. fond, 12. csoport, 82. órési egység, sz. n.

⁴³⁰ *Kélemen*, 1946, 20–21. Egy 1947. élelén Marosvásárhelyről visszatért szemtanú azt írta Nagy Ferenc miniszterelnöknek, hogy: „A románok hangozítják is: egy év múlva sem magyar, sem zsidó iparos vagy kereskedő nem lesz Romániában.” MOL, miniszterelnökségi általános iratok, XIX-A-1-j, 128. doboz, 38. tétel, 3533. sz.

épületeinek *erőszakos elfoglalása* is.⁴³² Ezek után az egyik kormánypárt, az RSZDP központi lapja mégis kijelenti, hogy március 6. után „a román demokrácia Erdélyben azonnal a kiengesztelődési politikába kezdett.”⁴³³ „Kiengesztelődési politikáról” egyébként igencsak illuzórikus beszélni akkor, amikor ismét megszaporodtak a *magyarellenes atrocitások*, a hatóságok pedig ölbe tett kézzel ültek. A egyes lakossági Mezőség számos falvában folyt hónapokon keresztül a helybeli magyarság zaklatása, üldözése, szórványosan gyilkosságok is történtek, ám *a csendőrség nem lépett fel* az elkövetőkkel szemben.⁴³⁴ Az internáló táborok kapui sem nyíltak meg azonnal, hogy megalakult a „demokratikus” Groza-kormány. Bár Földváron azonnali közbelépésre lett volna szükség a tífusz-járvány miatt, Groza csak ígértgetett, az illetékesek pedig halogatták a foglyok szabadon engedését. Tárnu Jiuból csak június végén, míg Földvárról csupán 1945. október végén engedték el az utolsó, életben lévőket.

A magyar nyelvnek a románnal való egyenrangúsága a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban – amely a „különállás” néhány hónapja alatt az egyik jelképe lehetett a ténylegesen megvalósuló kisebbségi jogegyenlőségnek –, heteken belül *megszűnt*. Leszámítva az akkor még döntően magyar többségű városokat, a kétnyelvű feliratok heteken belül eltűntek a hivatalokból. Egy 1945. augusztus 12-i feljegyzés⁴³⁵ arról számol be, hogy Kolozsváron – a városi hivatalokat kivéve – egyetlen közhivatal sem fogad el magyar nyelven szerkesztett beadványokat, bár a Nemzetiégi Statútum előírásai érvényben voltak. (A statútumról azonban meg kell jegyeznünk, hogy – bár a király aláírásával szentesített jogszabály volt –, számos paragrafusa, az egész szellemisége ellentétben állt a hatályos 1923-as alkotmánnyal – erre hivatkozva pedig bármikor meg lehetett tagadni az alkalmazását.)

A fentiek mellett számos egyéb olyan intézkedés is napvilágot látott, amely azt jelezte, hogy a március elején hatalomra került baloldali kormánykoalíció nem képes szakítani a korábbi jobboldali kormányok centralizációs szemléletével. Ennek volt egyik jele az 1944 novemberében kialakult új közigazgatás személyzetének leváltása. Bár számos nyilvános ígéret elhangzott arra vonatkozóan, hogy Észak-Erdély „visszacsatolása” után az észak-erdélyi ODA által korábban kinevezett személyzet a helyén marad, ez is csak üres ígéretnek bizonyult. Bár három székely megye (Háromszék, Udvarhely, Csík) élén továbbra is magyar (székely) prefektusok álltak, a többi megye vezetését fokozatosan *lecserélték*.⁴³⁶ A korábbi közigazgatási

⁴³¹ *Lázok – Vincze*, 1995.

⁴³² Többek közt lásd a *Világosság* 1945. április 27-i számában a máramaroszigeti esetet.

⁴³³ *Libertatea* 1946. február 6.

⁴³⁴ „A románai sajtó az erdélyi magyarság ellen elkövetett atrocitákról.” MOL a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai, XIX-J-1-a, 61. doboz, IV-145. tétel, 40.499/Bé-1945. és „Adatok az észak-erdélyi román közigazgatás bevezetése után az erdélyi magyarságot ért sérelmekről”. MOL XIX-J-1-a, 62. doboz, IV-146. tétel, 41.080/Bé-1945.

⁴³⁵ MOL, a Belügyminisztérium iratnyaga, nemzetiségi ügyek, Erdelj Ferenc iratai, XIX-B-1-h, 1. doboz, 1. csomó, sz. n. („Egy-két észrevétel a jelenlegi erdélyi közállapotokról”).

⁴³⁶ Mivel a magyar lakosságot vagy magyar többségű varmegyékben az ODA bukaresti vezetésével kötött egyezség ellenére meg neveztek ki „mind a mai napig a megígért alispánokat és fozsolgábirákat, sőt ellenkezőleg, helyükbe mindenütt románokat ültettek”, Kurkó Gyárfás, az MNSZ elnöke, március végén

alkalmazottak helyét azonban nem helybeliekkel, hanem – mint az 1919 után is történt – *regátiaikkal* töltötték be. Tehát Erdély „gyarmatosítása” ezen a téren is tovább folyt.

A bukaresti centralisták végső győzelmét az autonómisták felett az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottságának megszűntetése szimbolizálja. A VB 1945. június 15-i kolozsvári ülésén, amelyen megjelent Luka László, az ODA bukaresti főtitkára is, aki „önfeloszlattatta” a grémiумot. A megszűnést azzal indokolta meg, hogy „a bizottság által kitűzött különleges célokat elérték...”⁴³⁷ Tehát miután Bukarestben megalakult az ODA-kormány, az *Észak-Erdély különállását* jelképező bizottságra *semmi szükség* többé.⁴³⁸

Az autonómia szelleme 1945 márciusa után csak a *kolozsvári magyar szociáldemokraták* körében élt tovább. Valójában ez törvényszerűnek tekinthető, hiszen a „különállás” időszakában a *legkövetkezetesebb autonómisták* éppen a szocdemek voltak. (Lapjuk beköszöntő vezércikkében Lakatos István kijelentette: „...Erdély különleges kérdéseivel akarunk főképpen foglalkozni.”⁴³⁹) A kolozsvári magyar szocdemek voltak azok, akik a szovjet katonai közigazgatás hónapjai alatt, majd azt követően is egy ideig – ameddig a cenzúra ezt lehetővé tette – a *proporcionális*, a *szubsidiaritás* és a *regionalizáció* kérdéskörével foglalkoztak, sőt – horribile dictu – a kantonizáció problémáját⁴⁴⁰ is föl merték vetni.

A bukaresti központosítás elleni harcot – ellentétben a kommunista párttól többé-kevésbé *független* MNSZ-től – március 6. után sem adták fel.⁴⁴¹ Pászta Géza, az RSZDP Magyar Bizottsága egyik vezetője már a Groza-kormány megalakulása után, az Erdély április 3-i számában („Centralizáció vagy decentralizáció?”) fejtegette ki centralizáció-ellenes nézetét.⁴⁴² (A „decentralizációnak még fokozottabb, szinte ideális megvalósítását” a Szovjetunióban látta.) Nyáron pedig párt-társával, Bruder Ferencsel eljuttattak egy-egy elaborátumot a pártvezetéshez.⁴⁴³ Bruder azt javasolta, hogy „Erdélyben a legfelsőbb fórumtól a legutolsó fórumig és helyig, a

tülszázalék táviratot küldött Groza miniszterelnöknek. Ebben többek között azt is kifogásolta, hogy még a székely megyékben sem azokat az alispánokat nevezték ki, akiket a MNSZ javasolt, magyar szolgabírókat pedig egész Erdélyben egyet sem nevezték ki. Lásd: *Fülöp – Vincze*, 1998. 214–215.

437 *Világosság* 1945. június 20.

438 A másik grémiум, a Ionel Pop-féle észak-erdélyi kormánybiztosság még a Groza-kormány megalakulása után megszűnt, a kormánybiztos március 10-én lemondott.

439 *Erdély* 1944. december 4.

440 A Nemzetiségügyi Statútumot kritizálván kijelentették: „a túlyomó többségben azonos, de nem román nemzetiségű területeket önálló közigazgatási területekké kellene megszervezni, és e kerületek, kantonok számára *biztosítani a teljes belső önkormányzatot*. Magától értetődően ezekben a kerületekben, kantonokban a hivatalos nyelv az illető nemzetiség nyelve kellene hogy legyen.” *Erdély* 1944. december 25. (Eredeti kiemelések.)

441 Figyelemreméltó, hogy a szociáldemokraták lapja, az *Erdély* április 3-án teljes terjedelmében közölte a február elején kiadott 847/1945. sz. nyelv-rendelést. Mintha ezzel is jelezni akarták volna, hogy nem hajlandók tudomásul venni a megváltozott viszonyokat...

442 Pászta definíciója szerint decentralizációnak nevezzük, amikor „közbenő vagy helyi szervek saját maguk döntenek az őket érdeklő kérdésekben és a hatalmi központi szerv, a központi hatalom csak általános irányelveket jelöl meg.” (Bígyebként Pászta ezt a cikkét Mélus József, a Propagandaügyi Minisztérium tanácsosa, Kolozsvár főcenzora mintegy följelentette az RKP bukaresti vezetőségének...) *Lakatos-kézirat*, 1039.

443 PTL, az MSZDP Külpolitikai Osztálya iratai, 283. fond, 12. csoport, 82. őrzési egység, sz. n.

proporcionális elve alapján kell berendezni az állami, megyei, városi és az összes hivatalokat és intézményeket”, Erdély és a Bánát pedig kapjon *önálló, regionális törvényhozó testületet*. Pászta pedig részletesen kidolgozta „Erdély autonóm törvényhozó testülete (nemzetgyűlése)” felállításának módját. A pártvezetés Bukarestben persze hallani sem akart ezekről az elképzelésekről,⁴⁴⁴ sőt, mivel az autonómista szellem csak nem tűnt el,⁴⁴⁵ fél évvel később a párt lapjában, a bukaresti *Libertate*-ban hivatalos közleményt adtak ki: „Egyes érdekeltek és be nem számítható [sic!] körök az utóbbi időben *Erdély helyi autonómiájának* gondolatát kezdtek szellőztetni. [...] A szociáldemokrata párt politikai ügyosztálya megvizsgálva az ún. *erdélyi autonómia* körül keletkezett agitációt, megállapítja, hogy ezt a kérdést felelőtlenek vagy érdekeltek körök vetették fel, hogy az állam bombaszító sovinizmust napirenden tartásuk és terjesszék és ezzel zavargásokat idézzenek elő. A politikai ügyosztály megállapítja, hogy a szociáldemokrata párt *sohasem volt híbe* azon országárszerek *területi autonómiájának*, amelyek csatlakozásukkal az egységes és oszthatatlan román állam szerves részei lettek. [...] a szociáldemokrata párt Erdélyt Románia szerves részének tekinti, mint ahogy elismerte ezt a trianoni békeszerződés és a szovjet kormány is.”⁴⁴⁶ (A szerzők kiemelése.)

A fentebb felsorolt intézkedések is jócskán hozzájárultak ahhoz, hogy magyar részről 1945 nyarán nagyon megcsappant a Groza miniszterelnökkel és kormányával szembeni *bizalom*, a korábbi reménykedés *elkéseredésbe* csapott át. Ezt tükrözheti két korabeli dokumentum is. 1945 nyarán a bhari Szalárd község lakói levelet küldtek „a San Franciscóban ülésező nemzetközi konferenciához”. Ebben kifejtették, hogy „nem kívánunk sem a magyar, sem a román államhoz tartozni, mert akarmelyik államhoz is csatlakoznánk, az erdélyi népek nyugalma ezzel nem lenne biztosítva.” Éppen ezért kérték, hogy teremtsék meg *Erdély függetlenségét*, hogy ne tartozzon Romániához, mert ott magyarellenesség van, ezért inkább legyen „a Szovjetunió független tagja”.⁴⁴⁷ Nagyjából ugyanebben az időben Márton Áron egy Budapestre küldött feljegyzésében azt írta, hogy „A székely nép annyira eldöntötte magát a román uralomtól való elszakadást, hogy inkább hajlandó szovjet-tagozatállam lenni, mint a románsággal együtt állami életet élni.”⁴⁴⁸ Ha ekkora az elkéseredés a „különállás” bukása után, nem csodálkozhatunk azon, hogy arra a pár „szabad” hónapra a magyarok részéről sokan úgy tekintettek vissza, mint Demeter Béla az egyik 1946 tavaszi jelentésében: „Ez a korszak a háború viharai

444 A bukaresti szocdemek azt gyanították, hogy a két kolozsvári akciója mögött a budapesti elviársak húzódnak meg, ezért a magyarországi pártvezetés azt tervezte, hogy hivatalos formában biztosítják a románokat arról, hogy nekik semmi közük sincs az akcióhoz.

445 A Propaganda-minisztérium kolozsvári tanácsosa, Mélus József júniusban felháborodottan jelentette, hogy „Az Erdély c. szociáldemokrata újság erőteljes, és a jelek szerint jól meghatározott terv szerinti folytatott propagandát kezdett Erdély függetlensége érdekében. [...] Javaslom, hogy az Erdély ellen föganatosításnak határozott intézkedéseket, mert a lap a magyar sovinizmus szítójává és konzerválójává vált.” *Idézi Molnár G.*, 1993. 139.

446 Lásd a *Libertate*, 1946. február 4-i cikkét Gyárfás László bukaresti MTI-tudóstól 68/1946. sz. jelentésében.

447 A levelet korabeli orosz fordításban közli: *Istalamov*, 2000., 312–317.

448 Közi *Vincze*, 2003. 33.

után valóban békét és nyugalmat hozott Észak-Erdélybe, ebben a rendszerben mindkét nemzet megtalálta boldogulását.”⁴⁴⁹

Vajon mindenki így gondolkozott, gondolkozik erről a kérdésről?

Irredenták, autonómisták: az átmeneti román uralom és a négy hónapos „különállás” eltérő értelmezése

Az 1944. szeptember – 1945. március közötti hét hónap történéseit magyar és román részről nemcsak napjainkban, hanem már a maga idejében is ellenkező előjellel ítélték meg. A szovjet és román csapatok megjelenését a magyarság eleve *nem felszabadításnak*, hanem (újabb) *megszállásnak* fogta fel. Ami pedig a front elvonulata utáni eseményeket illeti, a Bukarestből kivezényelt adminisztráció számára nem a rendet, a köz- és vagyonbiztonságot hozta el – éppen ellenkezőleg. A visszatért, bosszúszomjas csendőrség vagy tevőlegesen résztvevője volt a magyar-ellenes kilengéseknek vagy pedig – bár módjában lett volna – nem akadályozta meg azokat.⁴⁵⁰ A november–márciusi autonómista kísérletnek az volt a célja, hogy *megteremtse a két egyenrangú nép közös Erdélyét*, illetve ahogy Daday Loránd dési író megfogalmazta: „az erdélyi népek öncélú és önkormányzatú közös és szabad köztársaságát”⁴⁵¹ Szenczei László kolozsvári író 1946-ban úgy vélte, hogy: „Erdély önkormányzatának ez az újabb kísérlete [...] a magyar–román kérdés megoldásának [...] legideálisabb módja”⁴⁵² volt.

Ezzel szemben a románok a *törvényesség, a rend visszatérését* várták a román csendőrség és a közigazgatás megjelenésétől, valamint a második bécsi döntés következtében kettészakított erdélyi román nemzet újbóli egyesülését. A november 12-i parancsot a román lakosság *mélyseges igazságtalanságnak* érezte,⁴⁵³ és az események ilyenén alakulása miatt csalódottá, frusztrálttá vált. Úgy vélték, hogy akkor, amikor a Vörös Hadsereg szövetségeseként a román katonák vérüket ontják, Moszkva (még ha csak ideiglenesen is) igazságtalanul megfosztja őket attól a területtől, amelyre „történelmi joguk” van. A román közigazgatás kiutasítása után létrejövő új adminisztrációt a „magyar uralom továbbélésének” tartották, amely alatt – ahogy egy 1945. februári, feltehetően a kolozsvári Román Demokrata Szövetséghez közel álló értelmiségi által készített tájékoztatóban olvasható: „a román lakosság keserves üldöztetést szenved.”⁴⁵⁴ Ráadásul az volt a meggyőződés-

sük, hogy a „kommunizmus álarca alatt” tovább folytatódik „a magyarság irredentizmusa”.⁴⁵⁵ Az „irredenta magyarok” (értisd: akik a szovjet katonai parancsnoksággal szimpatizáltak) – egy 1945. március 1-jei jelentés szerint – állítólag betiltották a román trikolór viselését (börtönbe zárták azokat, akik nemzeti kokárdát hordtak a gomblyukukban), betiltották az összes (román) nemzeti megnyilvánulást, sőt, a románokat kötelezték arra, hogy a hivatalos jelentéseiket „csak magyar nyelven” (eredeti kiemelés) adják be és a románokat, különösképpen az értelmiségieket fasizmus vádjával törvénytelen letartóztatások, megalkalmazások, hántalmazások érték.⁴⁵⁶ Ezekről a képtelen vádakról csupán annyit jegyünk meg, hogy az eddig megismert korabeli közizgatási és igazságszolgáltatási iratok jelentős része a kérdéses időszakban *román nyelvi*. A hivatalos magyar nyelvhasználat legfeljebb a négy székely megyében (Maros-Torda, Csík, Udvarhely és Háromszék) élt a gyakorlatban. Ami pedig a „fasizmus” vádjával történő bebörtönzéseket illeti, ez nem *speciálisan románellenes* gyakorlat, hanem az itt tárgyalt korszakban a kommunistaelen személyekkel szembeni leszámolás egyik „bevett” módja – az egész megszállt kelet-közép-európai régióban.

Az ilyen jellegű jelentések (melyek egyébként a bukaresti kormánykörök, illetve a jobboldali pártok véleményének kialakulását nagyban meghatározták) általában a különböző *polgári és katonai hírszerző szolgálatoktól* származtak. Ezek az intézmények (illetve „szakembereik”) azonban nacionalista, sovinszta szemüvegen keresztül nézték az eseményeket, emiatt *jelentéseik valóságátalma igen csekély* volt. Erre számtalan példát tudnánk felhozni. Példa erre a tordai *Információs Titkosszolgálat* (Servicul Secret de Informații) egyik jelentése,⁴⁵⁷ melyből az derül ki, hogy a februári kolozsvári ODA-konferencia „alkotmányozó gyűlés” volt, a tényleges hatáskör nélküli szakbizottságok szerintük „kormánykörök” („cercurile guvernamantare”), az MNSZ pedig „egy sovén és revizionista párt”, melyet „a demokrácia álarca mögé rejtőző” volt nyilas és egyéb jobboldali elemek hoztak létre. Hasonlóan elfogult a Csendőrség Főfelügyelőségének észak-erdélyi jelentéseket tartalmazó egyik összeállítása is, melyben „magyar irredenta” szervezetnek tartják az MNSZ-t (pontosabban a MADOSZ-t, ugyanis nem figyeltek fel arra, hogy volt egy névváltoztatás).⁴⁵⁸ A román hírszerzők és „informátoraik” a két világháború közötti beidegződéseik foglyai voltak – ráadásul a második bécsi döntés okozta sokk is növelte az előítéleteiket.

A pontosság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy nemcsak nemzetiségi hovatartozástól függött, hogy ki miként ítéli meg az eseményeket, hanem *párpolitikai köődéstől* is, ugyanis a kommunisták – „nemzetiségre való tekintet nélkül” – elítélték a „reakciós” csendőrség ténykedését és lelkesedéssel fogadták a szovjet katonai közigazgatás bevezetését. Ez érthető, hiszen abban reménykedtek (utólag

449 Közli: *Fülep – Vincze*, 1999, 96.

450 Lásd a 48. dokumentumot. Elgondolkodtató, hogy egy lemhényi székely – aki úgy tűnik, hogy alig várta a „Horthy-uralom” végét – híres földijének, Luka Lászlónak valamikor a román közigazgatás visszavonása előtti napokban azt mondja, hogy „szabadság helyett a csendőroket kaptuk. Semmi mást, csak a csendőroket és az önkéntes gárdákat. Ma pedig sokkal rosszabb, mint azelőtt [vagyis a két világháború közti román uralom alatt] – a szerzők megij volt.” *Népi Egység* 1944. november 17.

451 Idézi *Molnár G.*, 1993., 116.

452 *Szenczei*, 1946, 167.

453 Teodor Sămărtean berecki ortodox pápa 1945. január 14-én felelgyzi, hogy „Csálódottan és a jövő iránti aggodalommal telve kérdik tőlem mindennap azok, akikkel találkozom, hogy vajon mi lesz velünk, és mikor térnek vissza a román hatóságok.” Idézi: *Biserica Ortodoxă...*, 1999, 361.

454 *Lăcută*, 1995, 25.

455 Alexandru Cretianu 1944. decembere jelentése. Idézi: *Dobrinescu*, 1996, 42.

456 *Dobrinescu – Pătru*, 2001, 15–16. és *Biserica Ortodoxă...*, 1999, 361.

457 Közli: *Năstasă*, 2002, 52–55.

458 RoKTL, a Csendőrség Főfelügyelősége iratai, 1474. fond, 18/1945. csomó, 18.

látjuk: joggal), hogy ezáltal megnő a politikai befolyásuk, gyakorlatilag a korábban marginális csoportoska az események egyik alakítójává válhat. Egyébként a kolozsvári csoporton belül egyesek (Goldberger, Vescan „Flu”, Jakab Sándor, Balogh Edgár és mások) csupán *politikai-taktikai okokból* támogatták a Bukaresttel szembeni „függetlenedési törekvéseket” és csupán addig, amíg az a fő politikai ellenfél, Sănătescu, majd Rădescu tábornokok (illetve kormányai) ellen irányult. Amint azonban hatalomra került az ODA – és ezzel együtt az RKP – szó nélkül alávetették magukat a párt centralizációs politikájának (lásd az Észak-Erdélyi ODA VB „önfeloszlását”). A bukaresti központi vezetőség – az eddigi megismert forrásokból legalábbis úgy tűnik – a szovjet katonai közgazgatás megszüntetésig (ha telken sem is támogatta) elfogadta a kolozsvári csoport *decentralizációs*⁴⁵⁹ törekvéseit, mivel ezt is a „reakciós” kormányok ellen folytatott *harci taktikaként* értelmezték. A későbbiek folyamán azonban az események irányításában tevékenyen részt vállaló kolozsvári csoport tagjait félreállították, mert a RKP vezetése is a nemzeti egység megbontását látta az előbbiekre törekvéseiben.⁴⁶⁰

A kolozsvári, ill. észak-erdélyi politikai eseményekben vezető szerepet betöltő magyarok egy része (többek között Lakatos István, Bruder Ferenc, Jordáky Lajos, Simó Gyula) azonban *összintén meggyőződésből* folytatta a nemzetállami központi elleni harcat. Nem taktikai, hanem *stratégiai okokból* küzdöttek Bukaresttel szemben, azért, hogy megpróbálják fokozatosan kibővíteni és megerősíteni a régió önállóságát.⁴⁶¹ Törekvésük a *politikai és területi önkormányzat jegyeit* mutatja, de a föderalizmust a román politikai pártok – ideológiai hovatartozástól függetlenül – elutasították. Lakatosék törekvései egyébként tulajdonképpen ellentétesek voltak az augusztus 23. után ismét hatályos 1923-as alkotmánnyal, amely az egységes nemzetállami keretet fogadta el.

Ami napjaink román szakirodalmát illeti, az általunk áttekintett dolgozatok mindegyikénél megfigyelhető két alapvető probléma. Az egyik az, hogy *kizárólag román nyelvű forrásokra támaszkodnak*. Mivel ezek a források a román államhatalom valamelyik intézménye által kibocsátott iratok, ezért nem rendelkeznek olyan információkkal, amelyek *első kézből, hitelesen* mutatnák be a magyar kisebbség gondolkodását, szándékait, törekvéseit. Ezek a hatalmi intézmények azt a *torz magyarságképet* közvetítik felénk, amelyről korábban már szóltunk.

A másik problémánk az, hogy a szerzők a legtöbb esetben⁴⁶² *nem alkalmaznak semmiféle forráskritikát sem*, ezért egyszerűen *tényként* fogadják el még a legvaló-

459 Ezen mi *adminisztratív decentralizáció* értünk, szervezeti formáját tekintve testületi önkormányzati törekvést. Ez utóbbi törekvés részben az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottságának március 13-án átnyújtott memorandumában is tetten érhető, ám bár itt a döntések előkészítésében való részvétellel is megelégedtek volna.

460 Lucretiu Pătrășcanu az észak-erdélyi prefektusok március 29-i bukaresti értekezletén a következőket jelentette: „Ami mi-végzünk, az nem más mint adminisztratív, politikai és nemzeti bekapcsolás.” Lásd: *Dobrinescu – Pătrău*, 2001.

461 Ennek a küzdelemnek a gyökerei korábbra nyúlnak vissza, ugyanis a két világháború közt több erdélyi magyar szociáldemokrata politikus is feszegette a közgazgatási decentralizálás, a kantonizáció kérdését. Lásd: *Román*, 1993.

szűntlenebb korabeli híreszteléseket is – feltéve, ha azok beilleszthetőek az általuk megkonstruált történeti keretbe. Példa erre a kolozsvári Marcela Sălăgean, aki egyik korábbi tanulmányában – korabeli román levéltári forrásokra hivatkozva – azt állítja, hogy „...az Erdélyi [sic!] Magyar Népi Szövetség a debreceni ideiglenes magyar kormány⁴⁶³ utasításait” követte, abból a célból, hogy „megszerezzék a teljes adminisztratív, politikai és gazdasági hatalmat Észak-Erdélyben”, amelynek a „hosszú távú célja az 1940. augusztus 30-án elfoglalt erdélyi területek megtartása lett volna.”⁴⁶⁴ Ez utóbbi állítás alátámasztására félreértelmezik a Központi Tanácsadó Testület és az ODA Észak-Erdélyi VB szerepét, mert bennük egy, a szovjetek utasítására cselekvő, *egész Észak-Erdély fölött rendelkező kormányservert* látnak. A két konzultatív jellegű szervezet esetében rendszeresen felcserélik a kronológiai sorrendet is, vagyis az ODA Észak-Erdélyi VB megalakulását 1944 novemberére teszik és így azt a látszatot keltik, hogy a szovjetek egy *de facto* önálló állami közgazgatás alapjait rakták le már a katonai közgazgatás első napjaiban.⁴⁶⁵

Nemcsak a két, egészen eltérő kompetenciával rendelkező grémiumot (a Központi Tanácsadó Testületet és a VB-t) keverik rendszeresen össze a különböző szerzők, hanem a MADOSZt is rendszeresen egybemossák az MNSZ-szel, sőt, olykor még az észak-erdélyi ODA-val is.⁴⁶⁶

Úgy tűnik, a nemzeti önépítkezés szolgálatában álló román történetírás nem tud mit kezdeni az olyan eseménnyel, amely megkérdőjelezi az általuk ideálisnak tartott centralizált román nemzetállamot és ebbe a kontextusba helyezi bele Budapest szerepét is, amely folytonosan, „hátról”, titokban utasításokat osztogat” és irányítja a „szakadár törekvéseket”.⁴⁶⁷

Kritikusan ki kell jelentenünk, hogy egy *újabb, hamis történelmi mítosz születésnek* lehetünk tanúi, midőn azt olvassuk néhány román⁴⁶⁸ szerzőnél, hogy a budapesti Minisztertanács az augusztus 23. utáni napokban Erdély kérdésében arra utasította a hatóságokat, hogy azok – a jövőendő hadműveleti helyzettől függően – „az összes erdélyi magyar szerveződjön egy kommunista párt köré, intenzíven, sőt, erőteljesen működjön együtt a megszálló szovjet hatóságokkal,

462 Szinte kivételként meglehetősen ritkán fordul elő, hogy a szerzők megemlítsék, hogy az események és az állami szervezetről származó jelek „magymértékű szubjektívizmust tartalmaznak”, és ezért azokat csak „irányadóknak” tekintik. (Sándru, 1995, 401.) Meg kell azonban jegyeznünk, hogy későbbi tanulmányai nem támasztják ezt a kritikusságot.

463 Az 1944 decemberében megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormányról van szó.

464 Lásd *Sălăgean*, 1993, 64. 66. Meg kell jegyeznünk, hogy a szerző évekkel később az észak-erdélyi szovjet katonai közgazgatás történetét feldolgozó könyvében (melynek alapját a doktori disszertációja képezte) már nem fektet hangsúlyt a debreceni, ill. budapesti kormány „beavatkozására”, elsősorban az események időpontjában származó kelt híreszteléseket fogadja el, illetve idezi a forrásokat. *Sălăgean*, 2002, 94.

465 *Tărău*, 1996, 89. *Tărău*, 1997, 226–227., *Vultur*, 1994, 201., *Sălăgean*, 2002, 72., 84.

466 *Sălăgean*, 1995, 66.

467 Lásd például: *Sándru*, 1995, 404.

468 Többek közt *Constantiniu*, 2001, 68–69., *Sălăgean*, 1993, 66., és *Sălăgean*, 2002, 149. *Vultur*, 2002., *Tărău*, 1995, 89. Utóbbi három szerző Pucșas, Vasile: *Conflicte naționale și teritoriale în Europa Centrală și Impunerea dominației sovietice (1944–1947) (Tribuna*, Új sorozat, IV. évf. 1992. 26. sz., július 2–9. 9.) c. tanulmányából vették át az információt, ez utóbbi írás azonban nem adja meg a levéltári forrást. A többi szerző egyszerűen kész tényként kezelte Pucșas közlését.

jogegyenlőséget és a sérelmek orvoslását hirdető kommunista propagandának, vagyis a döntés hátterében nem ideológiai tényezők húzódtak meg. Az MNSZ-ben egy néprfrontos jellegű *érdékvédelmi* szervezetet láttak és a falusi lakosság nagy része kezdetben emiatt sorakozott fel a szervezet mögé.⁴⁷⁴

A második kérdésre nehezebb a választ megadni. A korabeli források ugyanis ebben a kérdésben nem igazítanak el egyértelműen. Több cikkben vagy nem nyilvános dokumentumban a Központi Tanácsadó Testület vezetőit *autonómistáknak* titulálják.⁴⁷⁵ Molnár Gusztáv – sokszor hivatkozott tanulmányában – úgy fogalmaz, hogy „a *politikai önkormányzat* megteremtésére irányuló *szándék*”⁴⁷⁶ (a szerzők kiemelése) erősödik fel, midőn februárban összehívják az észak-erdélyi konferenciát.

Mi úgy véljük, hogy a kolozsvári szándékok pontosabb megragadása akképpen lehetséges, ha – mint tanulmányunk elején is kifejtettük – a korabeli fogalmakkal írjuk le az eseményeket. Mint arról korábban szó volt, Magyar Zoltán *autonómistaként* is értelmezi azt a decentralizációt, melynek egyik változata a politikai önkormányzat. Esetünkben annak lehetünk tanúi, hogy egy (egyébként meglehetősen heterogén) csoport – ha más-más megfontolásból is, arra törekedett, hogy – kihasználva egy ritka történelmi lehetőséget –, a régiót (első lépésben Észak-Erdélyt, hosszabb távon egész Erdélyt) *politikai önkormányzattal* lássa el.

Itt jegyezzük meg, hogy ez a törekvés a XX. században nem volt új keletű. Az első világháború után ugyanis magyar és román részről egyaránt kísérletet tettek arra, hogy regionális autonómiát vívjának ki Erdély számára. A történelmi Magyarország szétesésekor, Kolozsváron *Erdélyi Magyar Tanácsot* hoztak létre, mely 1918. december 16-án kijelentette: „az erdélyi magyarság nem ismer el sorsa intézésére más tényezőt, mint a maga választotta szervét, az *Erdélyi Magyar Kormánybizottságot*.”⁴⁷⁷ (A szerzők kiemelése.) Ugyanekkor az erdélyi románok is létrehoztak egy regionális közigazgatási-irányítási szervet, a Consiliul Dirigentet, a nagyszebeni *Kormányzótanácsot*. Egyik sem volt hosszú életű. Az előbbi valójában csak papíron létezett, míg a második még 1920 áprilisában, a trianoni békeszerződés aláírása előtt áldozatul esett a francia típusú, szigorúan központosított nemzetállam romániai stratégiájának.

A bukaresti *centralizáció* (melyet a nacionalista, kisebbségellenes kurzus a „nemzeti térnyeréssel” próbált igazolni) a két világháború között nemcsak az erdélyi magyar, hanem az erdélyi román nemzet részérdekeit is sértette⁴⁷⁸ – ez utóbbi azonban nem igazán „lázongott”, hiszen hasznot is húzott ebből. A második

474 A magyar társadalom jelentős része 1945 őszén – 1946 elején részben azért fordult el az MNSZ-től, mert nem volt elég hatékony érdekvédelme. Az MNSZ válságáról bővebben lásd: *Vincze, 1999*.

475 Például az RDSZ szerint az észak-erdélyi ODA képviselői „észak-erdélyi autonómiát követelnek”. In: *Világosság* 1944. december 17.

476 *Molnár G.*, 1993. 127.

477 *Mikes, 1996.* 185.

478 A Nemzeti Paraszpart egyik szakértője, Romul Boilea elkészítette „A kiegészített állam átszervezéséről. Alkotmánytervezet az indítékok rövid ismertetésével.” című dolgozatát, amely Kolozsvárt 1931-ben meg is jelent. Boilea tervezetének azonban semmi érdemleges visszhangja sem volt.

tülcscsillva a románokat. Ebben az esetben ők [vagyis az erdélyi magyarság – a szerzők megj.] megszerezhetik az orosz katonai hatóságok szimpátiáját, megnehezítve Erdélynek a román államba való visszaillesztését.”⁴⁶⁹ Az utasítást – az eredeti román forrás szerint – rejtjelesen eljuttatták a magyar követségekhez, innen szerezte meg azt valamilyen rejtélyes módon a finnországi román külképviselet vezetője, George Caranfil. (Az erről szóló jelentés jelenleg az USA-ban található.)⁴⁷⁰ Tetszetős történet (legalábbis román szemszögből) – csak éppen *nem igaz*. Az tény, hogy 24-én a Minisztertanács valóban ülést tartott, ám azon napirendi pontként még a bukaresti kiugrás sem szerepelt.⁴⁷¹ Egyébként a Horthy-korszak politikai vezetői ideológiai kötődésének ismeretében megállapíthatjuk, hogy egy ilyen határozatot – az antikommunista, szovjet-ellenes és náci-barát Sztójay-kabinet, valamint Horthy Miklós kormányzó sohasem hozott volna meg. Ismereteink szerint, az egyedüli román történész, aki kételyeinek adott hangot a forrás hitelességét illetően, az maga Florin Constantiniu volt, aki még 1973-ban tette közzé (igaz, kivonatossan) az ominózus dokumentumot.⁴⁷²

Ahhoz, hogy közelebb kerülhessünk ennek a probléma-halmaznak a megoldásához, két kérdést mindenképp föl kell tennünk: 1.) Miért szimpatizált az észak-erdélyi magyar lakosság egy jelentős része a szélsőbaloldallal (a kommunistákkal) és a szovjet megszállókkal? 2.) Végeredményben az itt bemutatott (egyébként meglehetősen heterogén) kolozsvári politikai csoport milyen törekvések, szándékok mentén politizált 1944. november és 1945. március között?

Az első kérdésre a választ részben tulajdonképpen már korábban megadtuk. A román adminisztráció visszatérte utáni atrocitások, a „restitutio in integrum” érvényesítése szerintünk *elvéle kizárta*, hogy a magyar lakosság csendes belenyugvással fogadja az újabb impériumváltást. A román történelmi pártok két világháború közötti kisebbségpolitikája, majd az 1944 őszi „bosszúszomjas” sajtónyilatkozatok, illetve az adminisztráció fellépése miatt a magyarság egy része (elsősorban a városi lakosság⁴⁷³) – részben azért, mert kiábrándult a két világháború közötti időszak kisebbségellenes, nacionalista parlamentáris rendszeréből, részben pedig a monopóliumhelyzetben lévő baloldali sajtónak köszönhetően – *hitt* a nemzeti

469 *Constantiniu, 1998.* 56.

470 Hoover Institution on War, Revolution and Peace, fond George Caranfil, box no. 1., dos. 3.

471 Minisztertanácsai ülések napirendi pontjai 1867–1944. CD-ROM, 1944. augusztus 24. Lásd még *Dálnoki Veress, 1974.* 109–110.

472 *Constantiniu, 1998.* 56. és utó., 2001. 69.

473 Amint egy 1945 áprilisi tagnyilvánlatából kitérjük, Kolozs megyében az RKP tagság döntő részét a városi magyar munkásság alkotta, a falusi földműves magyaroknak csak elenyésző része lépett be a pártba. Kutatásaink alapján úgy tűnik, hogy a többi, magyarok által is lakott erdélyi megyében hasonló volt a helyzet.

Városi és vidéki lakosság	Foglalkozás			Nemzetiség		Német
	Munkás	Földműves	Földműves	Római	Zsidó	
Kolozsvár	2413	376	262	189	8	2796
Vidék	90	7	88	153	-	185
Kolozs megye	254	369	106	288	195	2981
Szabolcs	84%	12%	4%	10%	84%	100%

(Forrás: KmOI, az RKP Kolozs Tartományának iratai, 1. fond, 1. csomó, 13.)

bécsi döntés után létrehozott *Erdélyi Párt* ugyan felfogható az erdélyi magyar regionális törekvések képviselőjeként, azonban nyilvánvaló, hogy a Budapesttel szembeni különérdekek képviselője a háborús körülmények közepette nem volt lehetséges.

1944 ősze – legalábbis egy ideig úgy tűnt – kedvező lehetőséget biztosít arra, hogy a régió (pontosabban annak *csak az északi fele*!) a rég óhajtott – ha nem is teljes,⁴⁷⁹ de bizonyos fokú – önállóságot kívánja. A józanul gondolkodók számára ugyanis nyilvánvaló volt, hogy a sikeres román és a sikertelen magyar „kiugrás” eleve eldőltötte azt, hogy Budapest uralmának vége.⁴⁸⁰ Ez után csak az volt a kérdés, hogy miként tudják mérsékelni Bukarest mindenthatóságát. A történelmi helyzet ekkor az autonómistáknak kedvezett. A bukaresti nemzeti pártokat képviselő tábornok-kormányok ugyan egyértelműen a korábbi centralizmust képviselték⁴⁸¹, ám ebből – ki *őszinte meggyőződésből*, ki csupán *taktikai* megfontolásból – az a kolozsvári politikai csoport, amely igyekezett az események menetét megszabni (már amennyire a szovjetek engedték), nem kért. Szerencséjükre a megszálló szovjetek – miként korábban kifejtettük – *pillanatnyi nagyhatalmi érdekeik miatt* a kolozsvári autonómistákat támogatták (a „reakciós”) Bukaresttel szemben. (Meg kell jegyeznünk, szerintünk szó sincs arról – mint ahogy egyesek korábban vélekedtek –, hogy a szovjetek egy *valódi autonómia* megeremtését támogatták volna az 1944 novemberre – márciusa közti hónapokban. A katonai közigazgatás felételei közepette elképzelhetetlen volt egy *tényleges önkormányzat* létrehozása Észak-Erdélyben. Ráadásul a sztálini típusú államberendezkedés eleve kizárja bármiféle autonómia, öngazgatás meglétét.)

Az általunk *autonómistának* nevezett csoport Bukaresttel szemben tulajdonképpen a *politikai autonómia* és a *közigazgatási decentralizáció* elvét képviselte⁴⁸² – még ha ezt olykor óvakodtak is nyíltan hangsúlyozni. Ezt jelképezi az ODA VB is (bár az események alakulása nem tette lehetővé, hogy Észak-Erdély egész területén tényleges hatáskörrel rendelkezzenek), nem csoda, hogy a baloldali koalíció hatalomra kerülése után meg kellett szüntetni. Ahelyett, hogy az új hatalmi csoport március 6. után „bizonyos központi kormányzati jogkörök” újraelosztására törekedett volna, épp ellenkezőleg, a hagyományos bukaresti centralizmust képviselte tovább. Egyet kell értenünk Szenczei Lászlóval, aki 1946 tavaszán családottan jelentette ki: „Amíg a kormány nem adja fel a centralizmus elvét, a francia mintára felépített közpon-

479 Ebben az időben is voltak olyanok, akik az önálló Erdélyről álmodoztak, ám nem ők voltak az események meghatározó figurái.

480 A fegyverszüneti egyezmény által nyitva hagyott „kis kapu” miatt azonban legalábbis a Partium magyarsága 1946 tavaszág nem alaptalanul reménykedett abban, hogy visszakérül magyar fennhatóság alá!

481 Ennek nem mond ellent az észak-erdélyi kormánybiztosság felállítása, mert azt eleve átmeneti intézményként hozták létre.

482 Szenczei László író azonban ezt – a Nemzetiségi Statútum-tervezetet bírálván – ki is jelenti: „Nem hisszük, hogy egy olyan központi közigazgatási szerv, aminő a nemzetiségi minisztérium, ezernyi konkrét panasz ügyében érdemben dönthessen. Ide *decentralizáció* kell...” In: *Világosság* 1944. december 17. (A szerzők kiemelése.)

tosított államrendszer, lényegében ugyanazon az úton halad, mint antidemokratikus és diktatórikus elődei.”⁴⁸³

Befejezésül úgy gondoljuk, hogy a közelmúltban elég forrás vált ismertté ahhoz, hogy az itt tárgyalt korszakot – a sina ira et studio jegyében – vizsgálva leszámoljunk a különböző *hamis mítoszokkal* és *illúziókkal*. Kutatásaink alapján úgy gondoljuk, hogy ami a szovjet katonai közigazgatás alatti kolozsvári eseményeket illeti, a továbbiakban tarthatatlanokká váltak azok a vélemények, melyek szerint 1944 végén, 1945 elején – budapesti sugallatra – magukat „a kommunista pártba átmentő irredenták” románellenes aknamunkájáról lenne szó. Valójában az történt, hogy a *szovjet megszállás nehéz körülményei között, folytonos politikai lavírozások közepette egy centralizáció-ellenes, a közigazgatási decentralizációt, erdélyi regionalizmust képviselő csoport próbálta jobb irányba terelni az eseményeket*.

Nem rajtuk múlt, hogy ez nem sikerült. De tevékenységük – meggyőződésünk szerint – napjainkban is sok tanulságot kínál.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ardeleanu, Ion – Irimia, Vasile – Mușat, Mircea (colectivul de coordinare): 23. August 1944. *Documente 1944–1945. vol. II. [1944. január 3. – 1944. október 26.]*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.
- Ardeleanu, Ion – Irimia, Vasile – Mușat, Mircea (colectivul de coordinare): 23. August 1944. *Documente 1944–1945. vol. III. [1944. augusztus 23. – 1945. január 31.]*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.
- Balázs Sándor: *Mikó Imre – élet és pályakép. (Kéziratok, dokumentumok 1933–1968.)* Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003.
- Balogh Béni, L.: A Maniu-gárdák. In: *Limes*, 1997. 2. sz. 157–162.
- Balogh Béni, L.: Az erdélyi magyar menekültek kérdés 1939 és 1944 között. In: *Regio*, 1999. 3–4. sz., 243–265.
- Balogh Béni, L.: *A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002.
- Balogh Edgár: *Szolgálatban (Emlékirat 1935–1944)* Kriterion, Bukarest, 1978.
- Balogh Edgár: *Férfimunka. (Emlékirat 1945–1955.)* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. (Tények és tanúk)
- Balogh Edgár: Hatalomváltás Kolozsvárt 1944-ben. In: *Korunk*, 1992. 10. sz., 108–116.
- Bán D. András (szerkesztette, a bevezetőt írta): *Pax Britannica. Brit Külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép-Európáról, 1942–43.* Osiris, Budapest, 1996.
- Bán D. András: Föderációs és konföderációs tervek Kelet-Közép- és Délkelet-Európáról 1939–1947. In: *Integrációs törekvések Közép- és Kelet-Európában a 19. és 20. században.* Teleki László Alapítvány, Budapest, 1997. 115–155.
- Bán D. András: Európa megmentése vagy Kelet-Európa „elárulása”? Az 1944. októberi „százalékegyezmény”. In: *Konfliktusok és kezelések Közép-Európában. Technikák és hagyományok.* (Szerk.: Bárdi Nándor), Teleki László Alapítvány, Budapest, 2000. 23–36.
- Bányai László: *Közös sors – testvéri hagyományok (történelmi vázlat).* Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1973.
- Baráth Magdolna (közveteszi): Ivan M. Majszkij: A jövődő világ kívánatos alapelveiről (1940). In: *Külpolitika*, 1996. 3–4. sz. 154–184.
- Beke Mihály András: *Illúziókora Erdély. Párbeszéd Beke Györggyel Erdély ismeretlen tegrnapjáról.* Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1993.
- Benkő Levente: *Százajta.* H-Press Kft., Sepsiszentgyörgy, 1995. (Kaláka Könyvek).
- Benkő Levente: *Fogolykönyv.* Trisedes Press, Sepsiszentgyörgy, 1999.
- Berry, Y. Burton: *Romanian Diaries (1944–1947)* (Edited by Cornelia Bodea) The Center for Romanian Studies, Iași – Oxford – Portland, 2000.
- Bethlen Béla: *Észak-Erdély kormánybiztosa voltam.* Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1989.
- Biserica Ortodoxă și viața românească din Covasna sub semnul tranziției și incertitudinii (1944–1945) In: *Angustia (Arheologie – Istorie – Etnografie – Sociologie)*
4. Editura „Carpatii Răsăriteni”, Sfântu Gheorghe, 1999. 359–362.
- Bojan, Pavel: *Forgatagban.* Albatrosz Könyvkiadó, Bukarest, 1988.
- Bokor Péter: *Végjáték a Duna mentén.* RTV – Minerva – Kossuth, Budapest, 1982.
- Boros Ernő: „Mindennap éjőtt a halál”. *Szatomár megyei a földvári fogolytáborban.* A Szentgyörgyi Albert Társaság és az EMKE Szatomár Megyei Szervezete kiadása, Szatomárnémeti, 2002. (Otthonom Szatomár megye 15.)
- Chiper, Ioan – Constantiniu, Florin – Pop, Adrian: *Sovietizarea României. – Percepții anglo-americeane.* Editura Iconica, București, 1993.
- Ciuceanu, Radu: Sumanele Negre. Dosarul operativ 1945. IV. In: *Arhivele Totalitarismului*, III. évf., 1995. 3. sz. 105–119.
- Ciuceanu, Radu: Sumanele Negre. Dosarul operativ 1946. VII. In: *Arhivele Totalitarismului*, IV. évf. 1996. 2–3. sz. 103–114.
- Ciuceanu, Radu (responsabil): *Misiunile lui A. I. Vășinski în România. Din istoria relațiilor româno-sovietice 1944–1946. (Documente secrete).* Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 1997.
- Constantiniu, Florin – Chiper, Ioan: Modelul stalinist de sovietizare a României I. In: *Arhivele Totalitarismului*, II. évf., 1995. 2. sz. 8–28.
- Constantiniu, Florin: *Doi ori doi fac șaisprezece. A început războiul rece în România?* Eurosing & Book, București, 1997.
- Constantiniu, Florin: *De la războiul fierbinte la războiul rece.* Editura Corint, București, 1998.
- Constantiniu, Florin: *P.C.R., Pătrășcanu și Transilvania (1945–1946).* Editura Enciclopedică, București, 2001.
- Cretzianu, Alexandru: *Relapse into Bondage: Political Memoirs of a Romanian Diplomat 1918–1947.* (Edited by Sherman David Spector). The Center for Romanian Studies, Iași – Oxford – Portland, 1998.
- Csatári Dániel: *Forgószélben. (Magyar–román viszony 1940–1945).* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.
- Dálnoki Veress Lajos vezérezredez (kiadta és sajtó alá rendezte): *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920–1945).* III. kötet. Danubia Druckerei GmbH. München, 1974.
- Deletant, Dennis: *România sub regimul comunist.* Fundația Academia Civică, București, 1997.
- Demeter János: *Századunk sodrában.* Kriterion, Bukarest, 1975.
- Dobrenescu, Valeriu Florin: Comisia Aliată de Control (sovietică) și interpretarea articolului 19. din Convenția de armistițiu (12 septembrie 1944.–6 martie 1945.) In: *Sovietizarea în Nord-vestul României 1944–1950.* Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1996., 41–44.
- Dobrenescu, Valeriu Florin – Pătroiu, Ion (selectia documentelor și studiu introductiv de): *Documente franceze despre Transilvania 1944–1947.* Editura Vremea, București, 2001.
- Domokos Gergely [Vince Gábor]: Szociálpolitikai vagy „nemzeti igazságtétel”? Földreformok Romániában. In: *Hitel–Erdélyi Szemle*, 1994. 3–4. sz., 169–189.
- Durandin, Catherine: *A román nép története.* Maecenas, Budapest, 1998.
- Faur, Antonio: *Măsuri legislative și economico-legislative de aplicare a convenției de armistițiu (septembrie 1944 – mai 1945).* Documente. Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1995.

Fischer-Galați, Stephen: *România în secolul al XX-lea*. Institutul European, Iași, 1998.

Földesi Margit: *A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon*. IKVA, Budapest, 1995.

Fülöp Mihály: *A befejezetlen béke. A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés (1947)*. Héttorony Könyvkiadó, Budapest, é. n. [1994]

Fülöp Mihály – Vincze Gábor (gyűjtötte, a bevezető tanulmányt írta – sajtó alá rendezte, a jegyzeteket írta): *Revúzió vagy autonómia? Iratok a magyar-román kapcsolatok történetéről 1945–1947*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1998.

Gál Mária – Gajdos Balogh Attila – Imreh Ferenc [Vincze Gábor]: *Fehér Könyv az 1944 ősi magyarellenes atrocitásokról*. Az RMDSZ kiadása, Kolozsvár, 1995.

Gaddis, John Lewis: *Most már tudjuk. A hidegháború történetének újraértékelése*. Európa, Budapest, 2001. (Memoria Mundi)

Garson, Robert: Churchill's „Speres of Influence”: Rumania and Bulgaria. In: *Survey*, 1979. május 24. 143–158.

Giurescu, Dinu C.: *Guvernarea Nicolae Rădescu*. Editura ALL, București, 1996.

Gyarmati György: Erdély – tertium non datur. In: *Híd a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára*. (Szerk.: Nagy Mariann), University Press, Pécs, 1997. 457–473.

Hennyey Gusztáv: *Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között*. Európa – História, Budapest, 1992.

Hetényi Varga Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*. II–III. kötetek. Lämpás Kiadó, Abaliget, 1994., 1996.

Ionescu, Ghita: *Communism in Rumania 1944–1962*. Oxford University Press, Oxford, 1964.

Iordachi, Constantin – Trencsenyi Balázs: A megújulás esélyei: a román történetírás tíz éve (1989–1999). In: *Replika* 41–42. sz. (2000. november) 165–194.

Iordachi, Constantin – Turda, Marius: Politikai megbékélés versus történeti megbékélés. Az 1989–1999 közti román történetírás Magyarországról. In: *Regio*, 2000. 2. sz. 129–157.

Iszlamos, Tofik: Erdély a szovjet külpolitikában a második világháború alatt. In: *Múltunk*, 1994. 1–2. sz. 17–50.

Iszlamos, Tofik (otvetszvenniji redaktor) *Transzilvániskij vaprósz. Vengero-rumünszkij territorialnij szpor i SZSZSZR 1940–1946. Dokumentii*. Rosszpeh, Moszkva, 2000.

Joó Rudolf beszélgetése Demeter Jánossal. (A nemzetiségek egyenjogúságának útján.) Kossuth, Budapest, 1983.

Kacsó Sándor: *Nehéz szagú iszap fölött*. Magvető, Budapest, 1985. (Tények és tanúk)

Károly József: *Arad magyar megszállás alatt*. Saját kiadás, Arad, é. n. [1945. szeptember].

Katona Szabó István: *A nagy remények kora. (Erdélyi demokrácia 1944–1948.)* I–II. köt. Magvető, Budapest, 1990. (Tények és tanúk)

Kelemen [Ungvárny] Sándor: *Az erdélyi helyzet*. A Parasztszövetség kiadása, Budapest, é. n. [1946.]

Kim Jiyoung: *A nagyhatalmi politika és az erdélyi kérdés a II. világháború alatt és után*. Osiris, Budapest, 2000. (Doktori mestermunkák)

King, Robert R.: *History of the Romanian Communist Party*. Hoover Institution Press, Stanford, 1980.

Koszorús Ferenc volt M. Kir. VK. ezredes, az I. Páncélos Hadosztály parancsnokának emlékiratai. A Magyar Történelmi Kutató Társaság kiadványa, h. n. [USA], 1987.

Lăcustă, Ioan: „Viața românească s-a refugiat la sațe”. Transilvania de Nord 12 februarie 1945. In: *Magazin Istoric*, 1995. 2. sz. 23–27.

Lăcustă, Ioan: Cluj, noiembrie 1944–martie 1945. Uniunea Democrată Română face opoziție comunistilor. In: *Magazin Istoric*, 1995. 12. sz., 13–18.

Lahav, Yehuda: A szovjet Erdély-politika. In: *Múltunk*, 1989. 3–4. sz. 137–163.

Lakatos Géza: *Ahogy én láttam*. Aurora, München, 1981.

Lakatos István: *Küzdelem a szabadságért. A Romániai Szociáldemokrata Párt küzdelme és tragédiája*. 1918–1948. H. é. n. [Kolozsvár, 1982.] Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kéziratára, Lakatos István hagyatéka, fénymásolt kézirat.

Lázok János – Vincze Gábor (válogatta, szerkesztette – válogatta, a bevezető tanulmányokat, jegyzeteket írta): *Erdély magyar egyeteme 1944–49*. I–II. kötetek. Custos, Mentor, Marosvásárhely, 1995, 1998.

Lipcsey Ildikó: *A Romániai Magyar Népi Szövetség az önfeladás útján (1944–1953)*. Possum, Budapest, 1998.

Macuc, Mihai, Major: The Retreat of the Romanian Troops from the Moldavian Front after August 23, 1944. In: *Romania in World War II. 1941–1945*. Institute For Operative-Strategic Studies and Military History, Bucharest, 1997. 220–223.

Magary Zoltán: *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában*. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942.

Markham, Reuben H.: *România sub jugul sovietic*. Fundația Academia Civică, București, 1996. (Biblioteca Sighet)

Mezei Géza: *Befolyás vagy hegemonia? A háború utáni rendezés Kelet-Közép-Európában*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001.

Mezei Géza (szerkesztette): *Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945–1949)*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001.

Mikes Imre: *Erdély útja Nagymagyarországtól Nagyromániáig*. H-Press Kft. Sepsiszentgyörgy, 1996. (Reprint kiadás)

Mocanu, Marin Radu (coordonator): *România marele sacrificat al celui de al doilea război mondial. Documente Vol. I*. Arhivele Statului din România, București, 1994.

Mocanu, Marin Radu (coordonator): *România și armistițiul și Națiunile Unite. Documente. Vol. II*. Arhivele Statului din România, București, 1995.

Molnár Gusztáv (kérdéz): Történelmi párbeszéd. [Interjú-részlet Málusz Józseffel és Lakatos Istvánnal]. In: *Korunk*, 1991. 3. sz. 380–393.

Molnár Gusztáv: Önrendezési törekvések az „észak-erdélyi köztársaság” idején. In: *Autonómia és integráció*. Magyar Szemle Könyvek, Budapest, 1993. 92–139.

Molnár János: *A Nagyváradi (Királyhágómelléki) Református Egyházkerület története 1944–1989*. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület kiadása, Nagyvárad, 2001.

Müller, Florin: Tentative de rapt territorial, și de sovietizare a regiunii Maramureș în anii 1944–1945. In: *Revista Istorică*, 1993. 7–8. sz. 698–709.

Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányogi helyzete Nagyromániában*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1944.

Nastasă, Lucian (coordinator): *Minoritățile etnoculturale – mărturia documentare: Maghiarii din România (1945–1955)*. Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2002.

Neagoie, Stelian: *Istoria politică a României între anii 1944–1947. (Chrestomafia tranziției dintre două dictaturi)*. Editura Noua Alternativă, București, 1996.

Negulescu, Paul: *Tratat de drept administrativ român. Vol. I. „Tipografiile Romane Unite”, Calea Rahovei* [București], 1925.

Nistor, Ion Silviu: Constituirea și activitatea Comisariatului pentru Administrarea Transilvaniei Eliberate (octombrie 1944.–martie 1945). In: *Anuarul Institutului de Istorie Ardeleana Cluj*, XXVI, 1983–84., 491–498.

Nistor, Ion Silviu: *România în al doilea război mondial*. Editura Mesagerul, Cluj-Napoca, 1996.

Onișoru, Gheorghe: *Alianțe și confruntări între partidele politice din România (1944–1947)* Fundația Academia Civică, București, 1996. (Biblioteca Sighet)

Onișoru, Gheorghe: *România în anii 1944–1948. Transformări economice și realități sociale*. Fundația Academia Civică, București, 1998. (Biblioteca Sighet)

Orosz–magyar fegyverszüneti egyezmény/Groza Péter és Sztalin marsall táviratváltása/Orosz–román fegyverszüneti egyezmény. Józsa Béla Athenaeum, Kolozsvár, 1945.

Păușana, Cristina – Ion, Narcis Dorin – Retegan, Mihai: *Regimul comunist din România. O cronologie politică (1945–1989)*. Tritonic, București, 2002.

Porumbăcean, Claudiu: *Situation administrative et politique du département de Satu Mare de 25 octombrie 1944 au mois de mars 1945*. In: *Transylvanian Review*, 1995, Winter, 86–92.

Pușcaș, Vasile: *Speranță și disperare. Negocierii româno–aliatice 1943–1944*. Editura Litera, București, 1995.

Pomogăts Béla beszélgetése Vita Sándorral az 1944 őszi erdélyi háborúellenes mozgalomról. In: *Tiszatáj* 1981. 10. sz. 53–62.

Pop, Dănuț: *Județul Sălaj, în timpul administrației militare sovietice (noiembrie 1944–martie 1945)*. Aspecte ale vieții social-economice. In: *Sovietaizarea în Nord-vestului României (1944–1945)*. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1996. 103–106.

Porter, Ivor: *Operațiunea „Autonomus” în România în vreme de război*. Editura Humanitas, București, 1991.

Rădescu, Nicolae: *Începutul ocupației*. In: *Memoria*, 1992. 6. sz. old. sz. n.

Rădulescu-Zoner, Șerban – Bușe, Daniela – Marinescu, Beatrice: *Instaurarea totalitarismului comunist în România*. Editura Cavallotti, București, 1995.

Ravasz István: *Erdély, mint hadszíntér 1944. (Szovjet–német és román–magyar párhuzamos háború Magyarországon)*. Petít Real Könyvkiadó, Budapest, 2002. (2., bőv. jav. kiad.)

Román [Lipsey] Ildikó: *A Romániai Szociáldemokrata Párt és a kisebbségi kérdés (1921–1948)*. In: *Múltunk*, 1993. 4. sz., 92–118.

Romsics Ignác (szerkesztette, a bevezetőt írta): *Amerikai béketervek a háború utáni Magyarországról. Az Egyesült Államok Külügyminisztériumának titkos iratai, 1942–44*. Typovent, Gödöllő, 1992.

Romsics Ignác: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996.

Rónai András: *Térképezett történelem*. Magvető, Budapest, 1989.

Șandru, Dumitru: *Jandarmerie românească din Transilvania de Nord în anii 1944–1945*. In: *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*. 1994., 171–182.

Șandru, Dumitru: *Metamorfozele gulăgului românesc. Centrele de internare: 1944–1945*. In: *Arhivele Totalitarismului II. évf.*, 1994. 1–2. sz. 7–21.

Șandru, Dumitru: *Minoritatea maghiară din Transilvania după 23. august 1944*. In: *Acta Musei Porolissensis*, 1995., XIX., 401–417.

Șandru, Dumitru: *Instaurarea administrației comuniste în Moldova*. In: *6 Martie 1945. Începuturile comunizării României*. Editura Enciclopedică, București, 1995. 59–77.

Șandru, Dumitru: *Regimul cetățeniei locuitorilor din Nordul Transilvaniei*. In: *Sovietaizarea în Nord-vestului României (1944–1950)*. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1996., 65–76.

Șandru, Dumitru: *Politica statului român față de minoritatea germană și maghiară 1944–1945*. In: *Arhivele Totalitarismului VII. évf.* 1999. 1–2 sz., 80–97.

Sălăgean, Marcela: *Northern Transylvania – October 1944–March 1945*. The Soviet Administration and its Problem. In: *Transylvanian Review*, Winter, 1995. 60–67.

Sălăgean, Marcela: *Administrația sovietică în Nordul Transilvaniei (noiembrie 1944 – martie 1945)*. Centrul de Studii Transilvane – Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2002.

Sebő Ödön: *A halálra ítélt zászlóalj. (Gyimesi-szoros, 1944)* Magyar Könyvklub, Budapest, 1999.

Seres Attila: *Antirevizionista kalotaszegi legények részút feltartott kézzel*. In: *Pro Minoritate*, 2002. Nyár, 119–138.

Scurtu, Ioan (coordonator): *România. Viața politică în documente, 1945*. Arhivele Statului din România, București, 1994.

Sylvester Lajos: *Úz-völgyi hegyomlás*. H-Press Kft, Sepsiszentgyörgy, 1996. (Kaláka Könyvek)

Szabó György: *Kolozsvári deportáltak az Uralban*. Kompress – Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1994.

Szabó József János: *Az Árpád-vonal. A Magyar Királyi Honvédség védelmi rendszere a Keleti-Kárpátokban 1940–1944*. Timp Kiadó, Budapest, 2002.

Szenczei László: *A magyar–román kérdés. Történeti és politikai tanulmány*. Officina, Budapest, é. n. [1946]

Tărău, Virgiliu: *Considerații asupra dinamicii interne a Partidului Comunist Român în anii 1944–1947*. Studiu de caz jud. Cluj. In: *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XXXV. 1996., 316–344.

Tărău, Virgiliu: *Problema Transilvaniei în ecuația comunizării României*. In: *Sovietaizarea în Nord-vestului României (1944–1950)*. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1996. 87–93.

Tărău, Virgiliu: *Problema națională în politica Partidului Comunist Român în anii 1944–1946*. Considerații preliminare. In: *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XXXVI., 1997., 225–241.

Tibori Szabó Zoltán: *Teleki Béla erdélyisége*. NIS Kiadó, Kolozsvár, 1993. (Erdélyi kiskönyvtár)

- Troncota, Cristian: Procesul Mișcării Naționale de Rezistență, 1946. I. In: *Arhivele Totalitarismului*, III. évf., 1995. 3. sz. 120–139.
- Țurlea, Petre: *Monumente non grata. Falsi martiri maghiari pe pământul românesc*. Bravo Press, București, 1996.
- Varga E. Árpád (összeállította): *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (Népszámlálási adatok 1850 és 1992 között) I. kötet: Kovászna, Hargita és Maros megye*. Teleki László Alapítvány – Pro-Print Könyvkiadó, Budapest – Csíkszereda, 1998.
- Varga E. Árpád (összeállította): *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Népszámlálási adatok 1850 és 1992 között. IV. kötet: Fehér, Beszterce-Naszód és Kolozs megye*. Teleki László Alapítvány – Pro-Print Könyvkiadó, Budapest – Csíkszereda, 2001.
- Varró János: *Erdélyi sorsváltató*. H. é. n., gépelt kézirat. (TLA Könyvtár, 762/1988)
- Veress Pál: *Vajudó évek, sorsdöntő napok. (Egy ifjúunkas élete)* Kriterion, Bukarest, 1981.
- Vinceze Gábor: Puskás Lajos és a Kolozsvári Tizedes Szervezet. In: *Korunk*, 1996. 4. sz. 100–117.
- Vinceze Gábor: Álmodozások kora. Tervek, javaslatok az „erdélyi kérdés” megoldására 1945–46-ban. In: *Limes* 1997. 2. sz., 59–82.
- Vinceze Gábor: *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*. Státus Kiadó, Csíkszereda, 1999.
- Vinceze Gábor: *Magyar nagyon román kézen. Dokumentumok a romániai magyar iparvállalatok, pénzintézetek 2. világháború utáni helyzetéről és a magyar–román viszonyokról*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000. (Múltunk Könyvek)
- Vinceze Gábor (válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta): *Történelmi kisebbség történetének tanulmányozásához 1944–1989. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003.* (Magyar Kisebbség Könyvek)
- Virt László: *Nyitott szívvel. Márton Aron erdélyi püspök élete és eszméi*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2001.
- Vita Sándor: *Enyedi évek, enyedi emberek*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1998.
- Vultur, Marcela: Realități etnice și politice în Transilvania de Nord – după octombrie 1944. In: *Studii de Istorie a Transilvaniei*. (Coordonatori: Sorin Mitu – Sorin G. Florin). Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat, Cluj, 1994., 201–203.
- Zeidler Miklós – Balogh Béni, L.: Az „Erdély-kérdés” a magyar–szovjet külkapcsolatokban. In: *2000 (Irodalmi és Társadalmi Havi Lap)*, 2002. április, 54–58.
- Zseliczky Béla: *Kárpátalja a cseh és szovjet politika érdeklékterében 1920–1945*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998. (Politikatörténeti Füzetek X.)

1.
AZ ERDÉLYI MAGYAR TANÁCS MEMORANDUMA
HORTHY MIKLÓS KORMÁNYZÓHOZ
A HÁBORÚBÓL TÖRTÉNŐ KIVÁLÁS ÜGYÉBEN

Kolozsvár, 1944. szeptember 9.

Főméltóságú Kormányzó Úr!

A háború rohamosan közeledik a vége felé. Németország nyugati és keleti határain a szövetségesek hadereje készen áll a végső leszámolásra. Sőt, azok a kelet európai államok, melyek eddig Németország szövetségeseiként harcoltak a Szovjetunió ellen, egymásután letették a fegyvert, köztük az Erdély déli részét birtokában tartó Románia is. Hazánk határain, sőt helyenként e határokon belül is, már orosz seregek nyomulnak előre a Németországgal szövetséges Magyarország területén. Nyomukban a román haderő, mely a szövetséges hatalmaktól engedélyt nyert, hogy a németek ellen folyó háborúban Magyarország ellen is használja fegyverét.

Ilyen körülmények között a németek és a szövetségesek háborújában való további részvétel könnyen nemzeti katasztrófához vezethet, mivel magyar népünk irtását, országunk hadszíntérré válását, lakóhelyeink feldúlását, intézményeink és más javaink elprédáltatását eredményezheti.

Ezek a veszedelmek fokozottabb mértékben fenyegetik Erdélyt, ahol a háború további dúlása földben, emberben és nemzeti értékben soha nem pótolható veszteséget jelentene. Éppen ezért mi, akik országunk eme legveszélyeztetetebb helyén élünk, különösen emésztő aggodalommal figyeljük és várjuk, hogy az országvezetés megtalálja idejében a helyes utat, amelyen elkerülhetjük a teljes katasztrófát. Úgy hisszük, hogy Magyarország ügyét végre el kell választani Németország ügyétől. Minél gyorsabban meg kell találni a háborúból való kiválasznak azt a módját, mely nemzeti becsületünk megőrzése mellett hiánytalanul megóvja népünk érdekeit. Bármilyen megrendítően hősi is honvédségünk helytállása az immár országunk területére zúdított háborúban, mégis a fegyverszünetre és a békekötésre irányuló tárgyalások haladéktalan megindításával kell elhárítani azt a veszélyt, hogy a békekötés időpontjáig országunk területét a körülöttünk élő kis nemzetek ellenséges indulattól fűtött seregei szállják meg.

E tárgyalások megindításánál a kormány különösképpen támaszkodhatik azokra a társadalmi erőkre, amelyek a háború folyamán más utat láttak helyesnek Magyarorszáig igazságának érvényesítésére, de amelyek felfogásuknak eddig nem szerezhettek érvényt.

Úgy hisszük, hogy népképviselőink hiányos működése is indokoltá teszi a nyílt vallomásunkat, melyet bizalommal és abban a meggyőződésben juttattunk el

a Főméltóságú Kormányzó Úrhoz, hogy ezzel hazánk javát szolgáljuk, mely mindnyájunk számára mindennek fölött áll.

Dr. Tavasz Sándor ref. püspökhelyettes, dr. Sándor Imre róm. kat. püspöki helytartó, Vásárhelyi János ref. püspök, Józán Miklós unitárius püspök, Maksay Albert ref. teol. igazgató, dr. vitéz Boga Alajos róm. kat. prelátus-kanonok, Járosi Andor ág. ev. esperes, gróf Teleki Béla, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület elnöke, az Erdélyi Párt elnöke, dr. Mihó Imre, Vita Sándor országgyűlési képviselő, Haynal Imre dr. orvosprofesszor, Tamási Aron író, dr. Venczel József, az Erdélyi Tudományos Intézet ii. v. igazgatója, Jordáky Lajos, Nagy István írók, Szabédi László író, Csifó Nagy László unit. püspöki titkár, Nagy Géza, az Erdélyi Múzeum-Egyesület titkára, Kiss Jenő író.

Erdélyi Múzeum-Egyesület Levéltára, Nagy György-hagyaték, Demeter-archívum, közéleti dokumentumok-csomó, sz. n.

2. JELENTÉS A MAGYAR ÉS NÉMET ÁLLAMPOLGÁROK INTERNÁLÁSA TÁRGYÁBAN ÖSSZEHOVOTT BELÜGYMINISZTERIUMI ÉRTEKEZLETRŐL

Bukarest, 1944. szeptember 20.

Szerdán, szeptember 20-án 17³⁰-kor a Belügyminisztériumban összehívtak egy bizottságot, melynek célja meghatározni az orosz-román Fegyverszüneti Egyezmény 2. cikkelye alkalmazásának módjait, valamint a romániai német diplomáciai misszióknak a németországi román misszióval történő kicserélésének részleteit.

Liteanu tábornok úr – közrendészeti államtitkár – elnöklése alatt részt vettek:

Eugen Filotti miniszter úr a Külügyminisztérium részéről, Camil Demetrescu követségi elsőtitkár és Florin Mironescu követségi titkárral;

Radu Ionescu úr, az Állambiztonsági Hivatal főigazgatója;

Manolescu alezredes úr, a fővárosi rendőrkapitányság állambiztonsági főnöke.

Az orosz-román Fegyverszünetnek a német és a magyar állampolgárok internálására vonatkozó, 2. cikkelyének alkalmazásával kapcsolatban a következő határozatok születettek:

I.

Mivel a Fegyverszüneti Egyezmény a német és magyar állampolgárok internálását írja elő életkortól függetlenül, a zsidó származásúak képezvén az egyedüli kivételt, elvben az összes nem zsidó német és magyar állampolgár internálva lesz. Esetenkénti felmentések adhatók az intézkedések alkalmazásával megbízott hatóságok megállapítása nyomán, akár az előrehaladott kor, akár az egyes fogyatékosok vagy súlyos betegségek miatt szállíthatatlan személyek részére. Ezeket a lakhelyükön rendőrség ellenőrzése alá fogják helyezni. A múlt betegségben szenvedők, akárcsak a gyermekégyes asszonyok esetében elhalasztják az internálást addig, amíg szállítható állapotba kerülnek.

I.

Magyar állampolgárok

1.) Dacára annak, hogy a Bécsi Diktátum megsemmisítése révén Észak-Erdély összes lakosával úgy számolnak, mint akik automatikusan és visszamenő hatállyal újra román állampolgárokká váltak, az észak-erdélyi magyar vagy német etnikai eredetűeket, akik magyar útlevelel román közigazgatás alatt lévő területen tartózkodnak, légerebbe fogják internálni. Ezt az intézkedést közbiztonsági megfontolásból hozzák, függetlenül a Fegyverszüneti Egyezmény előírásaitól.

Azok esetében, akik hitelesen bizonyították a román állammal szembeni hűség magatartást vagy akik szolgálatot tettek a román államnak, esetről esetre megállapítandó, hogy alkalmazható-e kivételes bánásmód velük szemben.

2.) A egyes házasságokban a feleség a férj helyzetét követi.

Kivétel: az a román nő, aki némettel vagy magyarral kötött házasságot, még akkor is, ha nem tartotta meg a román állampolgárságát, saját kérésére felmenthető a lágerbe való internálás alól (kényszerlakhelyet fognak kijelölni számára, rendőri ellenőrzéssel).

A faji szempontból kötött vegyes házasságok esetében (a zsidó nőkkel házasságot kötött magyarok vagy németek) a nők számára ugyanazt a szabadságot hagyják meg, mint az előző esetben.

3.) Az észak-erdélyi románok – még akkor is, ha magyar útlevelel tartózkodnak az országban – nem lesznek internálva.

4.) A magyar papok nem képeznek kivételt az internálás alól.

II.

Német állampolgárok:

Az országban útlevelel tartózkodó összes német állampolgár lágerbe lesz internálva, a következő kivételekkel:

1.) A papokat és az apácákat csak szigorú rendőri őrizet alá helyezik a lakhelyeiken (a fegyverszünet alkalmazásával megbízott küldöttség jóváhagyásától függően).

2.) Az ipari üzemek német szakemberei vagy a német származású szakképzett dolgozók, akiket a Közellátási vagy a Nemzetgazdasági Minisztérium nélkülözhetetleneknek tekint, szigorú rendőri ellenőrzés alatt az illető gyárakba internáltaknak tekintendők, hogy a háború érdekében folyó ipari termelésben ne legyen fennakadás (ebben az esetben is kémi kell a fegyverszünet alkalmazásával megbízott küldöttség véleményét).

3.) Az ausztriai származású németeket lágerbe internálják, a birodalmi németektől elkülönítve. Liteanu tábornok úr kifejezte abbéli véleményét, hogy a Romániában régóta letelepedettek, a román családokkal rokonságban lévők, valamint azok számára, akik régóta román családok szolgálatában állnak (pl. nevelőnőként), kivételes bánásmódot (házi őrizetet vagy szabadlábbon hagyást) állapítsanak meg.

4.) Az Elzász-Lotaringiából származó németek a birodalmi németektől egyelőre külön lesznek internálva (esetleg az ausztriaiakkal együtt).

Azok az elzász-lotaringiaiak, akik még francia útlevelel tartózkodnának az országban, szabadon lesznek engedve.

5.) A német protektorátus területeiről vagy a németek által elfoglalt területekről származó cseh, szlovák, jugoszláv vagy lengyel etnikai eredetűek, akik német, horvát vagy szlovák útlevelekkel tartózkodnak az országban, a helyzetük végleges rendezéséig fel vannak mentve az internálás alól, csupán kényszerlakhelyet állapítva meg számukra.

6.) Az összes hontalan fel van mentve az internálás alól, valamint azok is, akik folyamatban lévő honosítási kérelmekkel rendelkeznek vagy akik 1944. augusztus

23. előtt formálisan lemondtak az idegen állampolgárságról, hontalanoknak vallva magukat.

Az értekezlet a német követségi személynél – a Protokollfőnökség 114.663-as számú, 1944. szeptember 20-i keltezésű, a Külügyminisztériumnak címzett átíratára értelmében – hazaszállításának megszervezését célzó intézkedések megbeszélésével ért véget.

Megállapítást nyert, hogy a Wilson utcai Mihai Viteazul Liceum helyiségében lévő németek kiválogatásánál a Külügyminisztérium képviselőjeként jelen lesz Fl. Mironescu követségi titkár úr. Megállapodás született azon szempontokról, amelyek alapján sor kerül a válogatásra, továbbá a vidéki német konzulátusok személynéinek a fővárosba hozatalát célzó rendelkezésekről, valamint a hivatalos minőségükben az országban tartózkodó németekről, illetve a követség és a konzulátusok személynéinek családjairól, akik mind a cserecsoportba kerülnek.

Eug. Filotti

Meghatalmazott miniszter (s. k.)

Román Országos Központi Történelmi Levéltár, a csendőrség főfelügyelőségének iratai, 1474. fond, 119/1944. csomó, 22-24., román nyelvű, szeptember 21-i hitelesített másolat.

MELLEKLET:

Referat

Miercuri 20 septembrie orele 17³⁰, a fost convocată la Ministerul Afacerilor Interne o comisiune având ca scop să stabilească modalitățile aplicării art. 2 din Convenținea de Armistițiu ruso-român, precum și detaliile schimbului misiunei diplomatice germane în România cu misiunea română din Germania.

Sub preșidinția domnului general Liteanu, subsecretar de stat al Ordinei Publice, au luat parte:

Domnul ministru Eugen Filotti, din partea Ministerului Afacerilor Străine asistat de domnii: Camil Demetrescu, prim secretar de legațiuue și Florin Mironescu, secretar de legațiuue;

Domnul Radu Ionescu, directorul general al Siguranței Statului;

Domnul lt. col. Manolescu, șeful siguranței din Prefectura Poliției Capitalei.

În legătură cu aplicarea art. 2 din Armistițiu ruso-român privitoare la internarea cetățenilor germani și maghiari s-au luat următoarele hotărâri:

I.

Dat fiind, că în Convenția de Armistițiu se prevede internarea supușilor germani și unguri, fără deosebire de vârstă cu singura excepție a celor de origine evreiască, se vor interna în principiu toți supușii germani și unguri neevrei. Se vor putea face de la caz la caz, după constatarea autorităților însărcinate cu aplicarea măsurilor, derogării pentru persoanele netransportabile fie din cauza vârstei înaintate, fie din cauza unor infirmități sau boale grave. Aceste persoane vor fi puse sub controlul poliției acolo unde se găsec. Cei suferinzi de boală trecătoare ca și femeile lăuze, vor fi amânați de la internare până când vor deveni transportabile.

I.

Supușii unguri

1.) Cu toate că prin anularea Dictatului de la Viena, toți locuitorii din Ardealul de Nord, sunt considerați a fi redeveniți, în mod automat și cu efect retroactiv cetățeni români, *cei de origine etnică maghiară sau germană originari din Ardealul de Nord*, posesori de pașapoarte maghiare și care se găsec pe teritoriul supus administrației românești, *vor fi internați în lagăre*. Această măsură se ia din considerații de siguranță publică, independent de prevederile Convenției de Armistițiu.

În privința celor cari au dovedit în mod cert atitudinea loială față de Statul Român, sau care au adus serviciul Statului Român se va stabili de la caz la caz, dacă li se poate aplica regim de excepție.

2.) În căsătoriile mixte, femeia urmează condiția soțului. Excepție: Româncele ce s-a căsătorit cu un german sau un ungar, chiar fără a-și rezerva naționalitatea

română, poate fi scutită de internare în lagăr la cererea sa (și se va fixa domiciliul obligatoriu, cu control polițienesc).

În privința căsătorilor mixte din punct de vedere rasial (maghiari sau germani căsătoriți cu evreice) se lasă femeilor aceeași libertate de alegere ca și în cazul precedent.

3.) Românii din Ardealul de Nord – chiar dacă se află în țară cu pașapoarte maghiare – nu vor fi internați.

4.) Preoții maghiari nu sunt exceptați de la internare.

II.

Supușii germani

Toți supușii germani aflați în țară cu pașaport vor fi internați în lagăr cu următoarele excepții:

1.) Preoții și călugăritele vor fi puși numai sub strict control polițienesc la domiciliu lor (sub rezerva aprobării de către Delegația însărcinată cu aplicarea Armistițiului).

2.) Specialiștii germani din întreprinderile industriale sau lucrători calificați de origine germană, considerați ca indispensabili de Ministerul Înzeștrării sau al Economiei Naționale, vor fi considerați internați în fabricile respective, sub strict control polițienesc, pentru a nu stânjeni producția industrială în interesul războiului (și în această privință se va lua avizul Delegației aplicării Armistițiului).

3.) Germanii originari din Austria, vor fi internați în lagăr, separați de germanii din Reich. domnul general Liteanu și-s exprimat părerea ca să se stabilească un regim de excepție (internarea la domiciliu sau lăsarea în libertate), pentru cei care se află stabiliți în România de multă vreme, care au legături de rudenie cu familie românești sau care se află de mult timp în serviciul familiilor românești (ca guvernant de exemplu).

4.) Germanii originari din Alsacia, Lorena, vor fi deocamdată internați separat de germanii din Reich (eventual împreună cu cei din Austria).

În ce privește Alsacienii–Lorenii ce s-ar mai afla încă în țară cu pașapoarte franceze, ei vor fi lăsați în libertate.

5.) Cei de origine etnică cehă, slovacă, jugoslavă sau poloneză, originari din teritoriile sub protectoratul germaniei sau ocupate de germani, care se află în țară cu pașapoarte germane, croate sau slovace, sunt scutiți de internare până la reglementarea definitivă a situației lor, stabilindu-li-se numai domiciliul obligatoriu.

6.) Sunt scutiți de internare toți apatrizii, precum și cei care au cereri de naturalizare în curs sau care au renunțat formal la cetățenia străină anterior datei de 23 august 1944, considerându-se apatrizi.

Conferința a luat sfârșit cu discutarea măsurilor de luat, pentru organizarea repatrierii personalului Legațiunei Germaniei în sensul adresei Nr. 114.663, din 20 septembrie 1944 a Direcțiune Protocolului către Ministerul Afacerilor Interne.

S-a stabilit că la trierea germanilor din localul Liceului Mihai Viteazul, din localul din str. Wilson, etc., va asista domnul secretar de legație FI. Mironescu ca reprezentant al Ministerului Afacerilor Străine. S-a căzut de acord asupra criteriilor după care se va face trierea și asupra dispozițiilor pentru aducerea în Capitală a personalului Consulatelor Germane din provincie, a germanilor aflați în calitate oficială în țară și a familiilor funcționarilor legațiunei și consulatelor care vor intra cu toții, în grupul de schimb.

(ss.) Eug. Filotti
Ministru Plenipotențiar

3.

VITA A MINISZTERTANÁCS ÜLÉSÉN AZ ÉSZAK-ERDÉLYI ROMÁN KÖZIGAZGATÁS ÚJJÁSZERVEZÉSÉRŐL

Bukarest, 1944. szeptember 26.

C. Sănătescu tábornok úr, a [Miniszter]Tanács elnöke: „A közigazgatás megszerzése a felszabadult Erdélyben”.

S. Mănuilă úr, államtitkár a Miniszterelnökségen: A törvény a pénteki Minisztertanácsan lett előterjesztve és mivel Maniu elnök úr akkor nem volt jelen, a vitát újra napirendre tűztük egy következő ülésen, ahol ő is jelen lesz.

L. Pătrășcanu úr, államminiszter: A törvényt megvitatták, de csak elvi síkon folyt a vita arról, hogy jó-e vagy sem a felszabadult Erdély kormánybiztoságának a létrehozása. Mi elleneztük ezt az intézkedést. Ha szeretnék e kérdést újratárgyalni, újra kezdhetjük a vitát, de ez az elv el lett utasítva. Én a terv elutasítása mellett voltam.

S. Mănuilă úr, államtitkár a Miniszterelnökségen: Brătianu úr azon a véleményen volt, hogy ezt az elvet fenn kell tartani.

C. Sănătescu tábornok úr, a Tanács elnöke: Volt egy belügyminiszteri jelentés is a törvény ellen és én elmondtam, hogy kaptam egy ugyanilyen értelmű átíratot a Nagyvezérkartól.

Gr. Niculescu-Buzești úr, külügyminiszter: Amikor a javaslatot megtették, mindeki mellette volt. Akkor Mănuilă urat megbízták, hogy készítse egy tervet. Amikor a tervet beterjesztették a Tanács elé, én nem voltam jelen, mert Ófelségénél, a Királynál voltam kihallgatáson.

Gh. Potopeanu tábornok úr, gazdasági- és pénzügyminiszter: A terv áttanulmányozás után került a Tanács elé, a módosításokkal együtt.

L. Pătrășcanu úr, államminiszter: Gondoljak, hogy még egyszer meg kell vitatnunk?

A. Aldea tábornok úr, belügyminiszter: Ilie Lazăr urat kormánybiztosnak nevezték ki a hadseregünk mellé.

Iuliu Maniu úr, államminiszter: Ez egy más kérdés. Én beszéltem a hadügyminiszter úrral és közöltem vele: míg Prezan marsall azt mondta, hogy minden parancsnokság mellett legyen egy-egy civil, aki információkat ad Erdély tekintetében, most nálunk is minden fegyveres mellett kell lennie egy személynak, aki tájékoztatást, magyarázatokat és leginkább bizonyos pontosításokat nyújt az illető parancsnoknak, ami az ottani közigazgatást illeti. Egy magyarnak számító közszében ne forduljon elő, hogy ennek úgy fogjanak neki, mint a magyarokkal szembeni ügynek. Racoviță tábornok úr volt szíves kijelölni erre a megbízatásra Ilie Lazăr urat. De ez nem Erdély közigazgatásával kapcsolatos kérdés, ez tisztán katonai kérdés.

Minden hadosztályba, amely az elmúlt háború idején Erdélyben tevékenykedett, Prezan marsall kinevezte ezeket az embereket.

Elvastam a pénteki ülés vitájáról készült jegyzőkönyvet és őszintén megvallva, nagyon meglepődtem, miként lehet egy ennyire szükséges intézményt ebben a formában megvitatni és elferdíteni.

A javaslat az volt, hogy küldjenek egy kormánybiztost, aki ideiglenesen megszervezi az ottani közigazgatást és az ottani államéletet, figyelembe véve azon körülményt, hogy Bukarest messze van, az összeköttetés nehéz, telefonok és távirádák nincsenek.

Az elmúlt háború során szerzett tapasztalataim alapján láttam, milyen zűrzavarok keletkeznek, ha a helyszínen nem hoznak gyors és az ottani körülményeknek megfelelő intézkedéseket.

E gondolatot elmondtam és önök mind egyetértettek. Az ötletet teljes egészében elfogadták, ami természetes, mert nem lehet másképp.

A jegyzőkönyvből azonban láttam, hogy itt egy nagyon mélyreható, de nem kevésbé téves vita alakult ki: éspedig azt állítják, hogy itt autonómiáról van szó, egy szeparatista kezdeményezésnek a csírájáról, egyoldalú kormány létrehozásának a szándékáról, hogy itt a kormánybiztos egyfajta külügyminiszter lesz, aki a külfölddel tartja a kapcsolatot, – egyszóval olyan dolgok, amelyek távol állnak a szándékmtól.

Megtörténhet, hogy abban a törvénytervezetben, egyesek közreműködésével, túl nagy és túl fontos hatáskörök kerültek. Következésképpen e jogköröket le lehet csökkenteni. De az, hogy akadjon valaki, aki azt állítja, miszerint ilyen körülmények között nincs szükség kormánybiztosra, s hogy ez regionalista és szeparatista tendenciákat foglal magában, nagyon elcsodálkoztat: azt jelenti, hogy aki elemzte a tervet vagy nem mélyedt el benne vagy valamilyen előítéletei voltak, mert másképp lehetetlen ilyen következtetésekre jutnia.

Miről van itt szó? Ez olyan kormánybiztosság, amelyet a kormány hoz létre a kormány fenntartása és irányítása alatt egy meghatározott személyzettel, melyet a kormány nevez ki, mely személyzet azon pártok irányítása alatt fog állni, amelyből a kormány is alakult. Tehát bármilyen visszaélési lehetőség ki van zárva.

Ami lényeges, hogy ez a kormánybiztos a helyszínen hozhat intézkedéseket. Ha figyelembe vesszük, hogy a kormány egy egyszerű Minisztertanácsi Naplóval, egy miniszteri rendelettel felszámolhatja ezt a kormánybiztosságot, miként fordulhat meg valakinek a fejében az, hogy itt ki tudja milyen dolgokról vagy tervekről van szó, amelyek belevágnak az állam egységes szervezetebe.

Előre láttam, hogy a németek nagy ellenállást fejtenek majd ki Erdélyben, noha sok tábornok támadt.

Én, aki ismerem a körülményeket, bizonyossággal előreláttam ezt a dolgot akkor, amikor azt mondtam, hogy a magyaroknak 18 tartalékos hadosztályuk van, melyeket a Tiszánál tartanak. Én tudtam, mik ezek a hadosztályok és azt is biztosra vettem, hogy Kolozsvár környékén ezek elszántan fognak harcolni. Amit előreláttam, be is következett. A főtisztek nagy része úgy vélte, hogy a mi Kolozsvárunkat pár nap alatt el lehet foglalni.

Azért javasoltam ezt a kormánybiztosságot, hogy ne érjen minket felkészületlenül a Kolozsvárra való bevonulás, mert ott 100 000 magyar van számos intézménnyel, az államélet sok elágazásával, egy bonyolult társadalmi szerkezettel, amilyen az országban nincs máshol csak Temesváron.

Nem mehetünk Kolozsvárt elfoglalni csak szuromnyal és ezzel mindennek vége. Mi lesz a prefektúrával, a polgármesteri hivattal, az erdőigazgatósággal, az egész kórházi hálózattal, az egész kisebbségi iskolarendszerrel, a számos templommal? Kolozsváron a román közigazgatás ideje alatt 40.000 román volt, ma viszont csak 5.000 román van, a 100.000-ból a többi magyar, a román nemzet ellensége.⁴⁸⁴

Megengedhetjük-e magunknak, hogy ez a város csak a szuromnyokkal menetelő csapatokra számítson, minden közigazgatási jellegű előkészítés nélkül. Higgyék el nekem, hogy ez egy olyan kísérlet, amelyik nem jó. Amikor Erdélyben megalakítottuk a Kormányzótanácsot, már három hónappal azelőtt minden elő volt készítve Kolozsvár városának átvételére. Hogyan? A gyulafehérvári határozatok előtt más gyűlések tartottak, ezek előkészítették és létrehozták a Nemzeti Tanácsot, amely egy kormány volt, s minden szükséges intézkedést meghoztunk annak érdekében, hogy uralni tudjuk a helyi közigazgatási életet. Aztán a Kormányzótanács tagjává lettem. Minden intézkedést meghoztam és minden ember tudta, mit kell tennie a mi közigazgatásunkban. Mindenki tudta, ki lesz a polgármester, ki lesz a prefektus, ki lesz a rendőrfőnök, ki veszi át az egyetem vezetését, ki veszi át az Erdőigazgatóságot stb., hogy a megfelelő pillanatban az egész államélet a mi kezünkben legyen. Ebből a szempontból nézve én fenntartom, hogy szükség van erre a kormánybiztosra. Rögön a csapatok bejövetele és a térség elfoglalása után mindenkinek tudnia kell, milyen szerepet kell betöltenie, hogy ne alakulhasson ki ott zűrzavar. Másként nem lehet.

Ugyanígy tettek a magyarok is, amikor Kolozsvárra jöttek: még az utca sarkán álló rendőrök is tudták, mely pontot kell elfoglalniuk annak érdekében, hogy ezzel az előrelátó és együttműködő szervezéssel meglephessék az ottani lakosságot, s elfoglalhassák az összes országos [hatáskörű] hivatalt az ország ezen részén.

Most a hadsereg megy oda. Van elképzelésük, milyen helyzetbe kerül a megyei közigazgatás, amikor nincs egy csendőr, amikor nem lehet azonnal beiktatni a hatóságokat a mieink által. Én nem akarom, hogy ebben, a mi nemzeti életünk szempontjából nagyon fontos tartományban zűrzavar keletkezzék. Ez a dolog nem lehetséges.

Mi nem ismerjük valójában, nem ismerjük pontosan hány román van letartóztatva, hány román halt meg, hány románt küldtek el Németországba, így nem

⁴⁸⁴ Kolozsváron 1930-ban az összlakosság 103.840 volt, amelyből román nemzetiségű 37.029, magyar pedig 48.271 volt. 1941-ben az összlakosság 114.984 volt, ebből román nemzetiségű 11.255, magyar pedig 98.502. Forrás: Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. IV. kötet (Fehér, Beszterce-Naszód és Kolozs megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között)*. Teleki László Alapítvány – Pro-Print Könyvtudó, Budapest. – Csíkisztereda, 2001.

tudjuk, kit használhatunk és kit nem. Mi úgy tudjuk, hogy Hatieganu urat, aki az erdélyi románoknak a magyar kormány által elismert vezetője volt, letartóztatták, arról azonban nincs tudomásunk, hogy éle még, hogy elvitték-e valahová vagy sem.⁴⁸⁵ Ugyanez történik azon tartomány más román vezetőivel is és én ezért kértem e főköormánybiztos kinevezését, akinek a helyszínen kell intézkednie, akinek látnia kell, mi a helyzet ott, mivel csak a közelből lehet megismerni a valós helyzetet, s csak így lehet a körülmények által megkövetelt intézkedéseket meg- hozni.

E megszállásban két hadseregünk vesz részt: egy román s egy orosz, s közülük egyiknek sincs sejtelve arról, hogy mit jelent Kolozsvár és Észak-Erdély többi fontosabb nagyvárosa, nem vesznek tudomást arról, hogy mit jelent Szatmár, mit jelent Nagyvárad, amely ma egy 90.000-es lélekszámú város és a románok mintegy 5.000-en maradtak.⁴⁸⁶

Egyetlen tábornok úr sem erdélyi, egyik sem tud semmit az ország azon részéről. Nem tudom, maradt-e még egyáltalán erdélyi tábornok, mert volt egy főrekrvén, hogy az erdélyieket kitegyék a hadseregből. Antonescu marsall nem tudta elviselni az erdélyieket. Ez történt az egész hadseregünkkel. Nem tudom, van-e az egész hadseregünkben még két, három erdélyi tábornok. Tudom, hogy volt egy tüzérségi tábornok, akit kitétek a hadseregből.

Tehát a hadseregben olyan emberek vannak, akik nem ismerik a tartomány helyzetét és ezért kértem és kérem a főköormánybiztos kinevezését. Bukarestből szeretnék intézni az összes közigazgatási kérdést, amikor nincs távirtdíjak, amikor nincs telefonjuk, amikor arra sincs lehetőségük, hogy az úton gépkocsival közle- kedjenek? Ez a dolog teljesen komolytalan.

Így ítélkezem, mert voltam már hasonló helyzetekben. Én az ideiglenes kor- mányban hadügyminiszter és külügyminiszter voltam Gyulafehérvár előtt, tehát részletesen kellett foglalkoznom ezzel a kérdéssel. Aztán a Kormányzótanácsban voltam, ahol 15 barátommal együtt éjt nappá téve dolgoztunk, hogy bekapcsoljuk ezt a tartományt a közigazgatásba.

El tudtuk végezni ezt a dolgot, mert a helyszínen voltunk és ismertük a helyzetet.

Gondolják, hogy Bukarestből tudnak embereket tenni e tartomány államszer- vezetébe? Próbálják meg, de csalódni fognak. Ugyanaz fog történni, ami Háromszék és Csík megyében is megtörtént, ahol három napig nem voltak csendőrök, sem prefektusok, sem polgármesterek és amikor jött a szovjet parancsnokság, prefek-

485 Emil Hatieganu a román „kügrás” utáni napokban hurcolta el a Gestapo Aurel Soccolta legyűtt. Teleki Béla közbenjárására a Gestapo fogságából kiszabadultak, és mindkettőjüket a győri püspöki palotában Apor Vilmos püspök „házi őrzetébe” helyezték. Fogságukból 1945 elején térnek haza Kolozsvárra. Lásd: Mikó Imre 1949. október 25-i levele Balogh Edgárhoz. In: Balázs Sándor: *Mikó Imre – életrajz és pályatérkép. (Kéziratok, dokumentumok 1933–1968.)* Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003. 347.

486 1941-ben Nagyvárad összlakossága 98.621 volt, amelyből 5.104 volt román és 90.715 volt magyar nemzetiségű. Ugyanekkor Szatmármémeti összlakossága 53.406 volt, ebből 3.001 román és 48.766 magyar nemzetiségű volt. Forrás: Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. II. kötet (Bihar, Maramaros, Szatmár és Szilágy megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között)*. Teleki László Alapítvány – Pro-Print Könyvkiadó, Budapest – Csíkszereda, 1999.

tusnak és polgármesterek magyarokat nevezett ki,⁴⁸⁷ akik piros szalagot tettek a karjukra és kommunisztáknak vallották magukat. Így történt Kovásznán, a közigaz- gatást magyar kommunisták vették át, a község élére álltak, leszerelték az összes románt és felfegyverezve hagyták az összes magyart. Ez nem megengedett dolog. Időben kell intézkednünk.

Be kell fejeznünk egyszer ezt az ádáz központosítást, amely megakadályozta ezen ország természetes fejlődését, amely megtölte a vidéket a közigazgatásban alkalmatlan emberekkel. Azért vesztettük el lelkileg Bessarabiát és Bukovinát. Elvesztettük őket lelkileg, mert a politikusok azért küldtek oda tisztviselőket, hogy azok bizonyos szivességeket tegyenek nekik, a helyi jog, a világ szellemének teljes figyelmen kívül hagyásával, akik szamntalan visszaélést követtek el. Ez a dolog így nem mehet tovább.

Ne gondolják Önök, hogy a román kormány a jövőben úgy fog működni, ahogy a múltban működött, mivel most más irányzatok vannak, a világ felébredt, igényesebb.

Az erdélyi románoknak – az ottani óslakos románokról beszéltek – nem viselték gondjukat, szegényebbek, mint Nagy-Románia létrehozásának pillanatában.

Az én városomban, bevallhatom, sok értelmiségi volt, akik jelentős anyagi erővel is rendelkeztek, s miután létrejött Nagy-Románia, nagyon kevesen maradtak és ők is anyagi erő nélkül. Ez annak tulajdonítható, hogy a mi közigazgatásunk nem törődött a románok gazdasági érdekeivel. Jöttek a regáti testvérek, akik elárasz- tották e tartományt és akik semmibe vették a helyi érdekeket.

Nagyváradon az első prefektus egy regáti tiszt volt. Ez így nem mehet tovább. Az erdélyi kormánybiztosság felállítását célzó tervvel nem áll szándékunk- ban valamiféle regionalizmus megteremtése. Ebben a demokratikus és előrelátó államszervezetben nem lehet már centralizáló alapon dolgozni, hanem az ország különböző részein élőknek helyi jogos érdekeik alapján.

Vajon mi itt a tartományok számára alkossunk törvényeket, olyan törvényho- zásokkal és nem tudom miféle kiigazításokkal, amelyek érinthetik az állam egységét? Márpedig senki sem lelkesedik úgy az állam egységéért, mint mi, akik elvultságig fanatikusak vagyunk. Bizonyíték erre – ne tévesszék szem elől ezt a dolgot –, hogy mindamellett, hogy az erdélyi, besszarabiai és bukovinai lakosság mélyrehatóan elégedetlen volt a Bukarestből előírt bánásmóddal, s mélyen érintet- tek őt a velük szemben elkövetett igazságtalanságok, sem Erdélyben, sem Bessa- rábiában, sem Bukovinában nem keletkezett a legkisebb repedés sem a román nemzet egységén; sehol sem kapott hangsúlyt a legkisebb mértékű szeparatista törekvés sem.

Látták, mi történt Csehszlovákiában és Jugoszláviában: az összes tartomány különvált. De azt hiszik, az, hogy nálunk nem történt ilyen, Bukarest, illetve a

487 Háromszék élére Kerekes Béla került ideiglenes főispánnak (öt 1945 januárjában Demeter András váltotta fel), Csík élére pedig Rancz Károly került. Sepsiszentgyörgy polgármestere Kisgyörgy Tamás lett, Csíksze- redéé pedig Bálint Mihály.

bukarestiek érdeme? Nem, az érdem a tartományiaké, akik a végtelenségig fanatikusak a nemzet egységéért.

A jövőben azonban figyelembe kell vennünk e lakosság reális igényeit, nem a minden romában meglévő, s az állam egységének megtartását célzó önzetlenségre alapozva, hanem minden tartomány gazdasági és politikai szükségleteinek kielégítése által is.

Ezt csak a jegyzőkönyvi bejegyzések kapcsán [mondom – a ford. megj.], ahol látom, állandóan szeparatizmusról, kizárólagosságról és elszakadási törekvésekről beszélnek, – ami nem lelhető fel, különösen nem ebben a törvénytervezetben.

Kérem, nekünk a gyulafehérvári nemzetgyűlés által megválasztott Kormányzótanácsunk volt. 15-en voltunk ott, akik kézbe vettük Erdély sorsát.

Megválasztott egy 120 fős nagytanács, amely parlamentként ülésezett. És én, a Kormányzótanács elnöke voltam az, aki azon gyűlés, azon Nagy Nemzeti Tanács tapsától kísérve s a Kormányzótanács jóváhagyásával azt mondtam, hogy mi felszámoljuk a Kormányzótanácsot, felszámoljuk a Nagy [Nemzeti] Tanácsot és véget vetünk ennek a tartományi szervezetnek és kijelenttem, hogy semmiképpen, semmilyen ürügy alatt nem hívhatók semminemű megbeszélésre vagy összejövételre a Nagy [Nemzeti] Tanács tagjai, pont abból a megfontolásból, hogy a szükségletek kényszere nyomán ne alakulhasson meg egy autonóm testület, mint amilyent itteni királyi dekretummal hoztak létre Erdélyben és Bánátban.

Főösleges intézkedés volt, mert végül is nem jött létre. Való igaz, hogy mi a tartományi érdekeket támogattuk, miszerint a népet a saját emberei igazgassák és vegyék figyelembe az érdekeit, mert ez a kormányzat feladata.

Nem így cselekedtek. Látták, mi történt Besszarábiában és Bukovinában. Erdélyben és a Bánságban egyáltalán semmi nem történt. Most, kérem, Besszarábiában egy nagyon szomorú dolog történt, amelynek nagyon súlyos következménye lett.

Az előző diktatórikus kormányzatok Besszarábiába és Bukovinába dobták a politika klientúrájukat. Saját embereiket tették meg csendőrnek, adminisztrátornak, prefektusnak, szolgabírónak és polgármesternek. Ami még rosszabb volt itt, Besszarábiába és Bukovinába küldték [az embereket], mivel az egyfajta száműzetésnek számított, mint Szibéria. Ha nem viselkedett jól valaki, Besszarábiába küldték; belépett a közigazgatási felügyelő egy irodába és meglátott valakit, aki nem tetszett neki, elküldte Besszarábiába. Erdélybe is küldtek, de ott nehezebb volt, mert az emberek öntudatosabbak voltak.

Amikor jöttek az oroszok, ezek kimentek, amikor viszont újra jöttünk, mi ismét ugyanazokat a silány elemeket küldtük hallatlanul nagy számban. Én láttam azt az embertelen módot, ahogyan ezek a tisztviselők a lakosságot kezelték.

Én több tíz és több száz parlamenti beszédet mondtam, nyilvános összejöveteleket is tartottam, de soha ezekről a dolgokról nem beszéltem. Sok egyéb dologról beszéltem. Miért? Azért, mert nem akartam feltárni az elkövetett hibákat és nem akartam fegyvert adni az ellenfeleim kezébe, a mi kárumkra. De ha megtettem,

tudatosan tettem. Valóban, a budapesti parlamentben idézték azokat a kritikákat, amelyek a bukaresti kormányt érték, de soha senki nem tudott provokálni és hivatkozni egy szavamra sem.

De amikor arról van szó, hogy egy új Romániát, egy új politikai, társadalmi demokráciát és igazságot hozunk létre, akkor meg kell mondanom, nem lehet már úgy kormányozni a tartományokat, ahogy kormányozták. Először is, nem lehet szó arról, hogy Erdélyt olyan emberek vezessék, akik az első pillanatban elmenekültek onnan és a legrosszabb emléket hagyták maguk után hátra.

Ha odaküldik Önök a rendőrséget, a csendőrséget, azokat, akik Erdélyből jöttek el, akkor azt mondom: nagyon szomorú családias fogja Önöket érni, a reakció pedig nagyon súlyos lesz.

Olyan embereket kell odaküldeni, akik ismerik a tartományt, a világot, a szokásokat, olyan embereket, akik rendes emberként ismertek, akár helybéliek, akár itteniek.

Nagyon sok olyan tisztviselő van, akit a Regátból küldtek oda és akik rendesenek bizonyultak. De láthatják, amikor a Kormányzótanács elnöke voltam, száz és száz tisztviselőt hoztam a Regátból, de hogyan? Megvizsgáltam minden embert; embereket küldtem a helyszínre, hogy jelentsék, miként viselkedik, milyen felkészültséggel rendelkezik és milyen vagyona van mindegyiknek, mert olyan személyek kellett, akik nemcsak az államszervezet vázát alkotják, hanem lelkiileg is közelítik magukhoz e tartományt.

Ezért úgy gondoltam, jó, ha van egy kormánybiztos, aki megfelelőképpen kezeli a dolgokat és akinek a hivatalában a megfelelő emberek ülnek, természetesen a miniszter urak jóváhagyásával és természetesen azzal a kikötéssel, hogy mindez megváltoztatható: ha valaki valamilyen rosszat tett, azt leváltják, ahogy azt az illető miniszter gondolja.

Ezek a tendenciák, amelyek az itt lezajlott beszélgetésekből tükröződnek, távol állnak tőlem. Mi ennek az országnak a javát akarjuk; azt akarjuk, hogy lelkileg összeforjjon ez a nemzet. Azt hiszem, e cél érdekében gyorsan kell eljárnunk, hogy az államélet gépezetére ne tehessek rá a kezüket a nem megfelelő elemek és Románián visszatérése oda jó benyomást keltsen; – ez feltétlenül szükséges.

Egy bizonyos úr aláírásával ellátott jelentéssel jöttek, amely még hozzátévesz valamit, amelynek nincs oly nagy jelentősége.

Ezért azt hiszem uraim, fenn kell tartanunk ezt a nézetet és meg kell hoznunk ezt az intézkedést. Nevezzek ki azt, akit kell, s ha a törvénytervezet túl nagy jogokat irányoz elő, amelyek zavarják Önöket, kérem, húzzanak ki belőlük.

Lássuk például, miként szerepel a külügyminiszter urat érdeklő probléma. A jegyzőkönyvből látom, hogy ezt így magyarázzák: lesz egy önálló külképviselet és Erdélynek külön minisztere lesz. Ki gondolkozhat így?

A külügyminiszter, ha akarja, odaküld egy urat, aki jártas a protokollban és aki fogadni tudja a külföldi vendégeket.

Ez a kérdés egy nagy nemzetközi kérdés. Miután ráteszük a kezünket Kolozsvárra, rá két hétre bizottság hátán és vendég vendég háttér fog oda menni, hogy megnézzék, mi van; miként hagyták a magyarok Kolozsvárt, mit csinálnak ott a románok és természetesen kell ott olyan embereknek lenni, akik szóba tudnak állni velük, információkat tudnak adni nekik, magyarázatokkal tudnak szolgálni, emberek, akik ismerik a nyelvüket.

Márpedig bennünket a magyarok úgy tartottak 20 évig, hogy nem mehetünk ki Erdélyből. A külügyminiszter megátolta, hogy elmenjek Erdélyből; nem adott útlevelet. Bukarestbe jövet vagy hamis útlevelel indultam el vagy gyalog. Minden, amit megtehettünk, az volt, hogy csak Ausztriába mehettünk.

Ezért az ottani román társadalom nincs oly jól felfegyverezve, mint az Önök társadalma. Szükségünk van egy emberre, aki ért a diplomácia dolgaihoz, egy olyan emberre, aki meg tudja értetni magát a vendégekkel, aki ismeri a szokásaikat. És amikor valami jól akarunk tenni, azzal vádolnak minket, hogy egy külügyminiszteriumot akarunk létesíteni Erdélyben.

Ezért kérem uraim, ne tévovázzanak egy kormánybiztosnak a legrövidebb időn belüli kinevezésén.

Ha úgy gondolják, hogy valamit meg kell változtatni, változtassák meg a belügyminiszter úrral, de nem az igazgatókkal egyetértésben, mert ezek megszáditenek és olyan jelentéseket készítenek, amelyek az őik szakmai érdekeiket védik.

C. Sănătescu tábornok úr, a Tanács elnöke: Az itt lefolytatott beszélgetés során szóba sem került a regionalizmus kérdése.

Iuliu Maniu úr, államminiszter: Benne van a jegyzőkönyvben.

C. Sănătescu tábornok úr, a Tanács elnöke: Mi más nézőpontból indultunk ki: Ha 1918-ban és 1919-ben oly sok volt a teendő, az a miatt volt, mert előtte más államszervezet létezett. Most azonban csak a mi közigazgatásunk félbeszakadásáról beszélhetünk. Most ugyanabba a közigazgatásba lépünk és már nem szükséges túl fontos intézkedéseket hozni. A megyék és a járások ugyanazok maradnak. Mi az akadálya annak, hogy mindegyik minisztérium a saját szerveit küldje, mint ahogy most elküldenék a szerveinket Moldvába vagy máshová, ahonnan hiányoztunk. De pontosan annak az embernek, akit erre a kormánybiztosi állásra neveznének ki, kellene segítséget kérnie a minisztériumoktól. Neki szüksége van adminisztratív személyzetre, csendőrökre, rendőrökre. Ezért indultunk ki ebből a nézőpontból. Nem valami újról van szó, csak egy 3-4 éves megszakításról a mi közigazgatásunk menetében.

Iuliu Maniu úr, államminiszter: Elnök úr, a magyarok nem úgy dolgoznak, mint ahogy mi dolgozunk. Az átadott Erdély részére nekik a közigazgatás teljes váza készen állt.

C. Sănătescu tábornok úr, a Tanács elnöke: Én egy másik javaslattal jövök: miért nem beszélük meg Önök ezeket a tervezeteket a saját bizottságukban, hogy kidolgozva hozzák őket ide, mi pedig elfogadjuk? Most Pátrășcanu úr és

Niculescu-Buzești úr ismét készen áll arra, hogy válaszoljon a Maniu úr által állítottakra.

Dr. Gr. Niculescu-Buzești, külügyminiszter: Szót kértem, mert el akarom mondani, hogy én nem vettem részt azokon a megbeszéléseken, amelyekre a Minisztertanácsban került sor e törvénytervezet kapcsán, mert nem lehettem jelen azon a minisztertanácsi ülésen.

Én egyetérték ezzel a törvénytervezettel, amely alapján felállítanak egy erdélyi kormánybiztosságot, a Iuliu Maniu úr által előadott szempontok miatt. Ha ennek a törvénytervezetnek vannak egyes túlzó rendelkezései, ezeket felül lehet vizsgálni, a vaskosabb rendelkezéseket enyhíteni lehet. Ha úgy gondolják, hogy a kormánybiztos jogkörei túl szélesek, azokat lehetőségekben áll módosítani.

Ami a külügyminisztérium képviselőjét illeti, ő nem rendelkezhet más hatáskörrel, mint azzal, hogy megkönnyítse a kapcsolatteremtést a külföldi újságírókkal, a vizsgálóbizottságokkal stb. Így tehát ez az én véleményem e törvénytervezettel kapcsolatban. Azért tartottam szükségesnek ezt a nyilatkozatot megtenni, mivel azon az ülésen, amelyen e tervezet elveit megbeszélték, nem vettem részt.

Az elmondottakból kitűnik, hogy akkor elfogadták egy erdélyi kormánybiztosság létrehozásának ötletét. Mivel akkor nem volt alkalom felszólalni, kihasználtam ezt a megbeszélést, hogy most fejtssem ki az álláspontomat.

A. Aldea tábornok úr, belügyminiszter: Én vagyok az egyedüli, aki ellene voltam egy erdélyi kormánybiztosság létrehozásának. Én fel merem vállalni tetteim és szavaim következményét. A Fegyverszünet [azaz a fegyverszüneti egyezmény – a ford. megj.] 19. bekezdéséből indultam ki, melynek szövege a következő: „A szövetséges kormányok az Erdéllyel kapcsolatos bécsi döntést semmisnek és érvénytelennek tekintik, s Erdélyt vagy annak nagyobb részét visszaszolgáltatva szeretnék látni, azzal a feltétellel, hogy ez a Békeszerződésben is megerősítést nyerjen.”

Ebből kitűnik, hogy Erdélyt teljes egészében vissza lehet szolgáltatni és előrelátható, hogy a magyarok is tárgyalásokat kezdenek e terület egyes részeiről. Azért elleneztem egy kormánybiztosság megalakítását, hogy ne adjunk e terület közigazgatásának egy megkülönböztető jelleget, tekintetbe véve, hogy az egész csak pár éves megszakítás volt és a román közigazgatás azonnal újból működésbe lép az időlegesen megszakított történelmi láncolat folytatásaként, valamint azért is, mert nem szeretném, hogy már kezdetől független jelleggel adjunk [e terület közigazgatásának – a ford. megj.]

Bejárta a sajtót az a nézet és azt az információt kaptam, miszerint Erdélyben egy különálló közigazgatásra törekednének, de soha egy pillanatilag nem gondoltam arra, hogy egy tartomány szeparatizmusa személyes érdekből valóra válhatna.

Más megfontolásból is ellene voltam: a Magyarországgal közös határunk bizonyos megyék közepén haladt át, kettéosztva ezeket és ezen megyék egyik fele a főkormánybiztos fennhatósága alá kerülne, míg a másik felét, ami Erdély déli részén található, úgy igazgatnák, ahogy most is.

Én nem elleneztem ezt a tervezetet, viszont azt állítottam, hogy a kormánybiztosnak adott megbízatások túl nagyok és ezeknek szerényebbeknek kell lenniük, csak a közigazgatás beiktatására kell korlátozódniuk: a prefektus, a polgármester, a nagy- és kishivatalnokok beiktatására – a ford. megj., azon hivatalnokokra, akiknek nincs semmiféle politikai befolyásuk. Ami a többi minisztériumot illeti, például a Közköztartási és Kultuszminisztériumot stb., ők küldjenek egy-egy képviselőt a helyszínre az illető minisztériummal kapcsolatos kérdések megoldása végett.

Ez a főkérménybiztos ne tegyen egyebet, csak állítsa fel a hatóságokat, adjon útbaigazításokat arra nézve, miként kell eljárniuk, ennyit és semmit többet. Ezen kérdések tekintetében teljes mértékben egyetértek, ahogy ezt a bemutatott emlékeztetőmben is írtam. A politikai pártok készíftettek egy törvénytervezetet, a felelősség azonban a közigazgatásra hárul.

L. Pătrășcanu úr, államminiszter: A minisztertanács határozott a törvénytervezetről, azonban van még ezzel kapcsolatos néhány kifogás.

C. Sănătescu tábornok úr, a Tanács elnöke: Marad, hogy Önök, pártvezetők megegyezzenek.

C. Titel Petrescu úr, államminiszter: Elvileg egyetértünk.

I. Georgescu, ellentengernagy úr, tengerészeti államtitkár: A határozat marad, ez a minisztertanács által elfogadott elv, csak a részletkérdéseket kell megbeszélni.

C. Sănătescu tábornok úr, a Tanács elnöke: Kérem, egyezzenek meg és mutassák be a Tanácsnak a törvényerejű rendelet tervezetét.

Iuliu Maniu úr, államminiszter: A kormánybiztosnak nemcsak az a feladata, hogy beiktasson bizonyos hivatalnokokat, hanem az is, hogy ellenőrizze őket. Önök túl távol vannak, nincsenek lehetőségeik kapcsolatba lépni az ottani helyi hatóságokkal. Ott egy bonyolult helyzet van, a többi tartományhoz képest teljesen más szociális szerkezet.

A. Aldea tábornok úr, belügyminiszter: Van ott három főfelügyelő, akik ebbe a tartományba mentek, akiknek pontosan az a feladatuk, hogy felügyeljék az államapparátus működési módját, az ott felállított helyi hatóságokat.

C. Sănătescu tábornok úr, a Tanács elnöke: Nem maradt más hátra, mint hogy Önök ezt a kérdést részletesen feldolgozzák és a Minisztertanács elkövetkezendő ülészakánáknak egyiken a törvénytervezetet bemutassák. [..]⁴⁸⁸

Román Országos Központi Történeti Levéltár, a Minisztertanács iratai, jegyzőkönyvek, 2336. fond, 2/1944. csomó, 130.

488 A jegyzőkönyv többi részében az államigazgatás megtisztításáról olvashatunk.

MELLÉKLET:

[*Este un capitol din stenograma.*]

General C. Sănătescu, președintele Consiliului: „*Organizarea administrației din Transilvania eliberată.*”

Dl. S. Mănuilă, subsecretar de stat la Președinția Consiliului: Legea a fost prezentată în ședința de vineri a Consiliului de Miniștri și cum dl. președinte Maniu n-a fost atunci de față, a rămas ca într-o ședință viitoare, în care va fi și d-sa prezent, să se reia din nou discuția.

Dl. L. Pătrășcanu, ministru de stat: Legea s-a discutat, dar nu s-a discutat decât în principiu dacă este bine să se înființeze un comisariat al Ardealului eliberat sau nu. Noi am fost împotriva acestei măsuri. Dacă vreți să puneți chestiunea din nou, putem relua discuția, dar acest principiu a fost respins.

Eu am fost pentru respingerea proiectului.

Dl. S. Mănuilă, subsecretar de stat la Președinția Consiliului: Domnul Brătianu a fost de părere să se mențină acest principiu.

Dl. general C. Sănătescu, președintele Consiliului: A fost și un raport al Ministerului de Interne împotriva legii, iar eu v-am spus că în același sens am primit o hârtie de la Marele Stat Major.

Dl. Gr. Niculescu-Buzești, ministrul Afacerilor Străine: Când s-a făcut propunerea, toată lumea a fost pentru. Atunci, dl. Mănuilă a fost însărcinat să facă un proiect. Când a venit proiectul în discuția Consiliului eu n-am fost de față, fiindcă eram la M. S. Regele în audiență.

Dl. general Gh. Potopeanu, ministrul Economiei Naționale și al Finanțelor: Proiectul a fost studiat și apoi a venit în discuția Consiliului, cu amendamentele acestea.

Dl. L. Pătrășcanu, ministru de stat: Credeți că este necesar să-l mai discutăm odată?

Dl. general A. Aldea, ministrul Afacerilor Interne: Dl. Ilie Lazăr a fost numit comisar pe lângă armata noastră.

Dl. Iuliu Maniu, ministru de stat: Aceasta este o altă chestiune. Eu am vorbit cu dl. ministru de război și i-am spus: Câtă vreme mareșalul Prezan a spus că pe lângă fiecare comandament să fie câte un civil care să dea informațiuni în ceea ce-l privește Ardealul, și cum, la noi, pe lângă fiecare armată, trebuie câte un domn oarecare, care va servi comandanților respectivi cu lămuriri, cu explicații și mai ales cu anumite precizări, în ceea ce privește administrația de acolo. Să nu se întâmple ca într-o comună, socotindu-se că este maghiară, să se înceapă să se facă lucruri acolo, ca față de unguri.

Dl. general Racoviță a avut bunătațe să desemneze pentru această însărcinare pe dl. Ilie Lazăr. Dar aceasta nu este o chestiune în legătură cu administrarea Ardealului; este o chestiune pur militară.

La toate diviziile care au operat în Ardeal pe vremea războiului trecut, au fost numiți acești oameni, din partea mareșalului Prezan.

Am citit stenograma desbaterilor ședinței de vineri și, drept să vă spun, am rămas foarte mirat, cum poate o instituție așa de necesară, în forma aceasta, să fie dezbătută și deformată.

Propunerea a fost să se trimită un comisar, care să organizeze în mod interimar administrația de acolo și viața de stat de acolo, ținând seama de împrejurarea că Bucureștiul este departe, comunicațiile sunt grele, telefoane nu sunt, telegrame nu sunt.

Din experiența mea din vremea războiului trecut, am văzut ce încurcături ies la iveală, dacă nu se iau la față locului măsuri rezezi și potrivite mediului de acolo.

V-am supus această idee și dvs. ați primit-o cu toții. Ideia ca atare a fost complet acceptată și e natural să fie acceptată, fiindcă nu se poate altfel.

Din stenogramă însă am văzut că aici s-a dezvoltat o discuție foarte profundă, dar nu mai puțin greșită: anume că se afirmă că aici este vorba de o autonomie, de germeii unei acțiuni de separatism, că s-ar vrea să se facă un guvern unilateral, că aici are să fie un comisar și un fel de ministru de externe, care să țină legătura cu străinătatea, – cu un cuvânt, lucruri departe de intențiunea mea.

Se poate întâmpla ca în acel proiect de lege, cu colaborarea unuia și a altuia, să se fi pus atribuțiunii prea mari și prea importante. Se poate, prin urmare, ca aceste atribuții să fie reduse. Dar ca să se găsească cineva care să spună că un comisar în asemenea împrejurări nu este necesar și că se subsumă la aceasta, o tendință de regionalism și de separatism, m-a pus în mare mirare: înseamnă că cel care a analizat proiectul, s-au nu l-a pătruns, sau a avut ceva idei preconcepute, fiindcă altfel este imposibil să se fi ajuns la asemenea concluzii.

Despre ce este vorba aici? Este un comisariat pe care îl înființează guvernul sub autoritatea și îndrumarea guvernului, cu un anumit personal pe care îl numește guvernul, care personal va fi sub controlul partidelor, din care este constituit guvernul. Deci, oricâte posibilitate de abuz este exclusă.

Ceea ce este esențial este că acest comisar poate să ia măsuri la față locului. Dacă vă dați seama că guvernul va putea desființa acest comisariat printr-un simplu jurnal al Consiliului de Miniștri, printr-un ordin ministerial, cum trebuie să-i treacă cuiva prin minte că aici este vorba de cine știe ce lucruri și de planuri care să taie în sistemul unitar al statului.

Am prevăzut că germanii vor dezvolta în Ardeal o mare rezistență, deși am fost combătuți de mulți generali.

Eu care cunosc împrejurările, prevedeam cu certitudine acest lucru atunci când spuneam că ungrii au 18 divizii în rezervă, care sunt ținute pe Tisa. eu știam ce sunt aceste divizii și că cu siguranță, ele vor lupta în regiunea Cluj cu îndârjire. Ceea ce am prevăzut s-a și întâmplat, majoritatea ofițerilor superiori credeau că Clujul nostru va putea fi cucerit în câteva zile.

Am propus acest Comisariat pentru ca să nu ne surprindă intrarea în Cluj nepregătiți, căci acolo sunt 100.000 ungruri, cu atâtea instituții, cu multe ramificații

ale vieții de Stat, cu o complicată structură socială cum nu există în țară decât la Timișoara.

Nu putem să mergem să ocupăm Clujul numai cu baioneta și cu aceasta totul s-a terminat. Ce faci cu Prefectura, cu Primăria, cu Direcția Silvică, cu întreg sistemul de spitalizare, cu întreg sistemul de școli minoritare, cu numeroasele biserici? Clujul, în timpul administrației românești avea 40.000 români, iar astăzi sunt numai 5.000 români, restul până la 100.000 sunt ungruri, dușmani ai neamului românesc.

Putem noi să lăsăm ca acest oraș să se bizue numai pe trupele care merg cu baioneta, fără niciun fel de pregătire din punct de vedere administrativ? Este o încercare care, – să mă credeți, nu este bună.

Când am făcut Consiliul Dirigent în Ardeal, totul era pregătit cu privire la preluarea orașului Cluj cu trei luni de zile înainte. Cum? Înainte de hotărârile de la Alba Iulia s-au ținut alte adunări care au pregătit și făcut Consiliul Național, care era un guvern și am luat toate măsurile necesare pentru a fi stăpâni pe viața administrativă locală. Pe urmă, am devenit membru în Consiliul Dirigent. Am luat toate măsurile și fiecare om știa ce trebuie să facă în administrația noastră. Fiecare știa cine va fi primar, cine va fi prefect, cine va fi căpitanul poliției, cine va lua conducerea Universității, cine va lua Direcția Silviculturei, etc., pentru ca la momentul oportun întreaga viață de Stat să fie în mâinile noastre.

Din acest punct de vedere eu susțin că este nevoie de acest comisar. Imediat, după intrarea trupelor și ocuparea regiunii, fiecare trebuie să știe ce rol trebuie să îndeplinească, pentru ca să nu se producă acolo un haos. Altfel nu se poate.

Tot așa au făcut și ungrii când au venit în Cluj: până și gardienii, care stau la colț de stradă, știau ce punct anume trebuie să-l ocupe, pentru ca prin această organizare prevăzătoare și solidară să surprindă populația care era acolo, să pună stăpânire pe întreaga funcțiune națională din partea aceea a țării.

Acum merge armata acolo. Vă închipuiți dv. ce situație se creiază administrației din județ, când nu este un jandarm, când nu se pot institui imediat autorități, de către ai noștri. Eu nu vreau să se producă un haos în această regiune foarte importantă pentru viața noastră națională. Acest lucru nu e posibil.

Noi nu știm realmente, nu știm exact câți români sunt arestați, câți români au murit, câți români au fost trimiși în Germania, pentru a putea ști pe cine putem utiliza sau nu. Noi știm că domnul Hațieganu, care a fost conducătorul românilor din Ardeal, recunoscut de guvernul maghiar, a fost arestat, nu știm însă dacă mai trăiește, dacă a fost dus undeva sau nu. Aceiași lucru se întâmplă și cu alți români, conducători, din regiunea aceea și de aceea am cerut să se înființeze acest Înalt Comisar, care trebuie să ia măsuri la față locului, care trebuie să vadă care este situația acolo, căci numai din apropiere poți să cunoști situația reală și să iei măsurile dictate de împrejurări.

Aceste măsuri, acest Înalt Comisar, firește, le va lua cu aprobarea ministerului respectiv. El va lua măsurile trebuitoare dictate de împrejurări.

În această ocupație avem două armate: una română și una rusă și nici una din ele nu are idee de ce este Clujul, și celelalte orașe foarte importante din Ardealul de Nord, nu-și dau seama de ce este Sătmăru, de ce este Oradea, care astăzi este un oraș de 90.000 de locuitori și românii au rămas vreo 5.000.

Nici un domn general nu este ardelean, nici unul nu cunoaște nimic din partea aceea a țării. Nu știu dacă a mai rămas vreun general ardelean, fiindcă a fost a tendință de a scoate pe ardeleni din armată. Mareșalul Antonescu nu suferea să vadă un ardelean. Acest lucru s-a întâmplat cu întreaga noastră armată. Nu știu dacă în întreaga noastră armată mai sunt doi, trei generali ardeleni. Știu că a fost un general de artilerie, care a fost scos din armată.

Deci, în armată sunt oameni care nu cunosc situația regiunii și de aceea am cerut și cer să se înființeze acest Înalț Comisar. Vreți ca din București să aranjezi toate chestiunile administrative, când nu aveți telegraf, când nu aveți telefon, când nu aveți posibilitate să mergeți pe drum nici măcar cu automobilul? Acest lucru este absolut necesar.

Judec așa, pentru că am fost în asemenea situații. Eu am fost în guvernul provizoriu ca ministru de Război și ministru de Externe, înainte de Alba Iulia, și ca consecință a trebuit să mă ocup cu amănuntul cu această chestiune. Pe urmă am fost în Consiliul Dirigent și am avut 15 prieteni cu care am lucrat zi și noapte pentru luarea acestei provincii în administrație.

Am putut face acest lucru pentru că eram la fața locului și cunoșteam situația. Credeți că din București puteți să puneți oameni pentru organismul de stat al acestei provincii? Încercați, dar vă înșelați. Se va produce, cum s-a produs în județul Trei Scaune și Ciuc, același lucru, unde trei zile n-au fost jandarmi, nici prefeți, nici primari și când a venit Comandamentul Sovietic, a pus prefect și primar pe niște maghiari, care și-au pus o bandă roșie la mână și s-au declarat comuniști. Așa s-a întâmplat la Covasna, administrația au luat-o comuniștii unguri, s-au pus în fruntea comunei și au dezarmat pe toți românii și au lăsat înarmați pe toți ungurii. Lucrul acesta nu este permis. Trebuie să luăm măsuri din timp.

Trebuie să terminăm odată cu centralismul feroce care a împiedecat dezvoltarea firească a acestei țări, care a împănătat provincia cu oameni nepotrivii pentru administrație. De aceea am pierdut sufletește Basarabia și Bucovina. Le-am pierdut sufletește pentru că oamenii politici au trimis acolo funcționari, să le facă anumite servicii, cu absolută nesocotire a dreptului local, a spiritului lumii, care au făcut nenumărate abuzuri. Lucrul acesta nu se mai poate.

Să nu credeți dv. că guvernul român va merge în viitor așa cum a mers în trecut, pentru că acum sunt alte curente, lumea s-a deșteptat, este mai pretențioasă.

Românii din Ardeal, vorbesc de românii băștinași de acolo, n-au fost îngrijii, au ieșit mai săraci decât au fost în momentul când s-a făcut România Mare.

În orașul meu, pot să vă mărturisesc, au fost mulți intelectuali, care au avut și o forță materială importantă și după ce s-a făcut România Mare au rămas foarte puțini și aceștia fără forță materială. Acest lucru se datorește faptului că

administrația noastră nu s-a îngrijit de interesele economice ale românilor. Au venit frații din Regat, care au năpădit această regiune și care au nesocotit interesele locale.

În Oradea primul prefect a fost un ofițer din Regat. Aceasta nu se mai poate. Proiectul acesta de înființarea unui Comisariat în Ardeal n-are intențiunea vreo unui regionalism. Nu se mai poate însă lucra pe centralism în această organizare de stat democratică și prevăzătoare, ci pe bază intereselor îndreptățite locale ale celor care se găsesc în diferite părți ale țării.

Noi aici să legiferăm pentru provincii, cu legislații și nu știu ce îndreptări, care ar putea atinge unitatea statului? Ori nimeni nu este mai mult însușit pentru unitatea statului decât noi, care suntem fanatici până la orbire. Dovada este – să nu pierdeți din vedere acest lucru – că, cu toate că populația din Transilvania, Basarabia și Bucovina, a fost profund nemulțumită cu tratamentul ordonat din București, a simțit până la os nedreptățile care i s-au făcut, totuși nici în Ardeal, nici în Basarabia nici în Bucovina, n-a fost nici cea mai mică fisură în unitatea neamului românesc; nicăieri nu s-a accentuat cea mai mică tendință de separatism. Ați văzut ce s-a petrecut în Cehoslovacia și în Iugoslavia: s-au separat toate provinciile. Dar credeți că dacă nu s-a întâmplat așa ceva și la noi, este meritul Bucureștilui și al celor din București? Nu, este meritul acestora din provincii, care sunt până la sfârșit fanatici pentru unitatea națională.

În viitor, va trebui însă să ținem seama de necesitățile reale ale acestei populații, nu întemeindu-ne pe altruismul, pe care îl are fiecare român, de a menține unitatea statului, ci și prin satisfacerea necesităților economice și politice ale fiecărei regiuni. Aceasta numai ca privire la notele stenografice, unde văd că tot mereu se vorbește se separatism, de exclusivism și de tendință de separare, – ceea ce nu se întâlnește mai ales în acest proiect de lege.

Mă rog, noi am avut Consiliul Dirigent, ales de Adunarea Națională din Alba Iulia. Am fost constituită acolo 15 oameni, care am luat în mână soarta Ardealului.

S-a ales un mare sfat de 120 oameni, care a ținut ședințe ca un parlament. Și eu, președintele Consiliului dirigent, am fost acela care cu aplauzele acelei adunări, celui Mare Sfat Național⁴⁸⁹ și cu aprobarea Consiliului Dirigent, am spus că noi desfășurăm Consiliul Dirigent, desfășurăm Marele Sfat și punem capăt acestei organizații provinciale și am declarat că, sub nici un motiv, cu nici un pretext, nu pot fi chemați la vreo consfătuire sau vreo adunare membrii Marelui Sfat, tocmai din grija ca, sub presiunea nevoilor, să nu se constituie un corp autonom, cum a fost acela care a fost constituit, cu decret regal de aici, în Ardeal și Banat.

A fost o prevedere superfluă, pentru că nu s-a mai constituit. Este adevărat că noi am susținut interesele provinciale care sunt acelea ca poporul să fie administrat de oamenii săi și ca să fie interesele lor îngrijite, pentru că aceasta este datoria unei guvernări.

489 1918. november 18-től a Consiliul Național hivataltos megrevezése: Marele Sfat al Națiunii Române.

Nu s-a făcut așa. Ați văzut ce s-a petrecut în Basarabia și în Bucovina. În Ardeal și în Banat nu s-a petrecut absolut nimic. Acum, vă rog, s-a întâmplat în Basarabia un lucru foarte trist, care a avut o urmare foarte grea.

Gubernările anterioare dictatoriale au aruncat în Basarabia și în Bucovina clientela lor politică. Au pus jandarmi, administratori, prefecți, pretori și primari, oameni de ai lor. Ce era mai rău aici, s-a trimis în Basarabia și în Bucovina, fiind că era acolo, ca un fel de exil, ca în Siberia. Nu se purta bine cineva, era trimis în Basarabia; intra un inspector administrativ într-o cameră și vedea pe cineva care nu-i plăcea, îl trimitea în Basarabia. S-a trimis și în Ardeal, dar acolo a fost mai greu, fiindcă lumea era mai conștientă.

Cînd au venit rușii, aceștia au ieșit, iar cînd am venit din nou, noi am trimis iarăși aceleași elemente care au fost păcătoase într-un număr ne mai pomenit. Eu am văzut modul inuman cum acești funcționari au tratat populația.

Eu am ținut zeci și sute de discursuri parlamentare și am ținut și adunări în public, dar eu niciodată despre acest lucru n-am vorbit. Am vorbit de multe alte lucruri. Pentru ce? Pentru că nu vream să descopăr greșelile care se fac și nu vream să dau arme în mâna adversarilor noștri, în contra noastră. Dar dacă am făcut-o, am făcut-o conștient. Într-adevăr, în parlamentul de la Budapesta, s-au citat criticile care s-au făcut în contra guvernului de la București, dar niciodată nu s-a putut cita și nimeni nu s-a putut provoca la vreun cuvînt al meu.

Dar cînd este vorba să facem o Romînie nouă, o democrație nouă, politică, socială și dreptate, atunci trebuie să spun că nu mai merge să fie guvernate provinciile cum au fost guvernate.

Mai întîi, nu este vorba să mai fie administrat Ardealul cu oameni, care la primul moment, au fugit de acolo și care au lăsat acolo cea mai proastă amintire.

Dacă veți trimite dvs. acolo poliția, jandarmii, pe cei care au venit din Ardeal, atunci că spun: dvs. veți avea o decepție foarte tristă, iar reacțiunea va fi foarte gravă. Trebuie să fie trimiși acolo, oameni care cunosc provincia, lumea, obiceiurile, oameni care sunt cunoscuți ca oameni de treabă, fie de acolo, fie de aici.

Sunt foarte mulți funcționari, care au fost trimiși din Regat și care s-au dovedit de treabă. Dar, vedeți dvs., cînd am fost șeful Consiliului Dirigent am adus sute și sute de funcționari din vechiul Regat, dar cum? Am examinat pe fiecare om; am trimis oameni la fața locului să facă rapoarte de ce purtare are, ce pregătire are, și ce avere are fiecare, pentru că trebuiau să facă rapoarte, care nu numai să facă scheletul organismului de stat, ci să-și apropie sufletește provincia de ei.

De aceea, am crezut că este bine să fie un comisar, care să mînuiască lucrurile cum trebuie și să aibe în oficiile lui oameni potriviți, firește cu aprobarea domnilor miniștri și firește cu sancțiunea că toate acestea pot fi schimbate: cînd cineva a făcut ceva rău, el este schimbat, așa cum crede ministrul respectiv.

Tendințele acestea, care se oglindesc din conversațiile care au fost aici, sunt departe de mine. Noi vrem binele acestei țări; vrem să se închege sufletește această națiune. Cred că, în acest scop, trebuie să se procedeze repede, ca să nu pună mâna

elemente nepotrivite pe mecanismul vieții de stat, iar revenirea Romîniei acolo să facă impresie bună; - este neapărat necesar acest lucru.

Ați venit cu un raport iscălit de cutare sau cutare domn, care mai adaugă ceva, care n-are importanță așa de mare.

De aceea, cred, domnilor, că trebuie să menținem această idee și să luăm această măsură. Numiți pe cine trebuie și dacă în proiectul de lege sunt prevăzute prea multe puteri, care vă jenează, vă rog să tăiați din ele.

Iată de pildă cum este prezentată chestiunea care interesează pe dl. ministru de Externe. Văd din stenogramă că aceasta se explică așa: că va fi o reprezentanță externă separată și că Ardealul va avea un ministru separat. Cine poate să gîndească așa?

Ministrul de Externe, dacă vrea, trimite acolo un domn, care este obicinuit cu protocolul și care poate să primească pe oaspeții străini.

Chestiunea aceasta este o mare chestiune internațională. După ce vom pune mâna pe Cluj, peste două săptămîni, comisii peste comisii și oaspeți peste oaspeți vor veni acolo, ca să vadă ce este; cum au lăsat ungurii Clujul; ce fac românii acolo, și firește că trebuie să fie acolo oameni care să știe să stea de vorbă cu ei, să le dea informații și să le explice, oameni care să le cunoască limba.

Ori, pe noi ungurii ne-au ținut timp de 20 de ani de n-am ieșit din Ardeal. Mă oprea Ministrul de Externe să plec din Transilvania; nu-mi dădea pașaport. Cînd veneam la București, plecam sau cu pașaport fals, sau veneam pe jos. Tot ce puteam face era să mergem numai în Austria.

De aceea, societatea romînească de acolo nu este așa de bine înarmată ca societatea dvs. Ne trebuie un om care să priceapă lucrurile diplomatice, un om care să se înțeleagă su oaspeții, care să le știe obiceiurile.

Și cînd vrem să facem ceva bun, suntem învinuți că vrem să facem un Minister de Externe în Ardeal.

De aceea, vă rog, domnilor, nu ezitați la numirea unui comisar cît se poate de repede.

Dacă credeți că ceva trebuie schimbat, schimbați, de acord cu dl. Ministru de Externe, dar nu cu directorii, pentru că aceștia vă seduc și vă fac rapoarte care apără interesele lor de breaslă.

Dl. general C. Sănătescu, președintele Consiliului: În discuția care a fost aici nici nu s-a pus chestiunea de regionalism.

Dl. Iuliu Maniu, ministru de stat: Este în stenogramă.

Dl. general C. Sănătescu, președintele Consiliului: Noi am pornit de la alt punct de vedere: Dacă în 1918 și 1919 au fost atâtea de făcut, a fost din pricină că înainte fusesse o altă organizație de stat. Acum însă, a fost numai o întrerupere de administrație a noastră. Acum intrăm în aceeași administrație și nu mai este nevoie să luăm măsuri prea importante. Județele rămân aceleași, plășile rămân aceleași. Care ar fi greutatea, ca fiecare ministru să-și trimeată organele lui, ca și cum am trimite organele noastre acum în Moldova sau în altă parte, de unde am lipsit.

Dar chiar omul care ar fi numit în acest post de comisar, ar trebui să ceară ajutoare de la ministere. El are nevoie de personal administrativ, de jandarmi, de polițiști. De aceea, am plecat noi de la acest punct de vedere. Nu este vorba de ceva nou, ci de o întrerupere de 3-4 ani în mersul administrației noastre.

Dl. Iuliu Maniu, ministru de stat: Domnule președinte, ungurii nu lucrează, așa cum lucrăm noi. Ei au avut absolut toată armătura administrativă gata, pentru Ardealul cedat.

Dl. general C. Sănătescu, președintele Consiliului: Eu vin cu o altă propunere: de ce nu discutați dvs. aceste proiecte în comitetul dvs., ca să veniți cu ele gata aici iar noi să le acceptăm? Acum, din nou, și dl. Pătrășcanu și dl. Niculescu Buzăști sunt gata să răspundă la cele afirmate de dl. Maniu.

Dr. Gr. Niculescu-Buzăști, ministrul Afacerilor Străine: Am cerut cuvântul, pentru că vreau să vă spun că eu nu am participat la discuțiunile care au avut loc în Consiliul de Miniștri cu privire la acest proiect de lege, pentru că n-am putut să iau parte la cea ședință a Consiliului de Miniștri.

Eu sunt de acord cu acest proiect de lege, prin care să înființeze un Comisariat pentru Ardeal, pentru toate considerațiunile expuse de domnul Iuliu Maniu. Dacă acest proiect de lege are unele dispozițiuni excesive, ele pot fi revizuite, dispozițiunile mai groase pot fi atenuate. Dacă credeți că sunt prea mari atribuțiunile comisarului, atunci puteți să le modificați.

În ceea ce privește delegatul ministerului de Externe el nu poate să aibă altă atribuțiune decât aceea de a facilita contactul cu gazetarii străini, cu comisiile de anchetă, etc. Așa încât, acesta este punctul meu de vedere asupra acestui proiect de lege. Am ținut să fac această declarațiune, pentru că la Consiliul în care sa discutat principiile acestui proiect nu am luat parte.

Din cele discutate reiese că atunci s-a acceptat ideea înființării unui Comisariat pentru Ardeal. Pentru că n-am avut ocazia să spun cuvântul atunci, am profitat de această discuțiune, pentru a-mi expune punctul meu de vedere acum.

Dl. general A. Aldea, ministrul Afacerilor Interne: Eu sunt singurul care am fost contra înființării unui Comisariat în Ardeal. Eu am curajul răspunderii faptelor și vorbelor mele. Am ponit de la art. 19 din Armistițiu, care are următorul text: „Guvernele Aliate socotesc arbitrajul de la Viena, privitor la Transilvania, ca nul și neavenit și doresc să vadă Transilvania sau cea mai mare a acestui teritoriu restituit, cu condiția de a fi confirmat la Tratatul de Pace”.

De aici reiese că Transilvania poate să fie restituită în întregime și se întrevede că ungurii ar putea să înceapă și ei negocieri asupra unei părți din acest teritoriu. M-am opus la înființarea unui comisariat pentru a nu da un caracter distinct administrației din acest teritoriu, considerând că totul a fost numai o întrerupere de câțiva ani și că administrația românească reîntră imediat în funcțiune ca o continuitate a firului istoric întrerupt vremelnice, aceasta și pentru considerațiunea că nu aș vrea să se dea un caracter independent de la început. S-a vânturat ideea prin presă și mi-a parvenit informațiunea că s-ar urmări în Transilvania o

administrație separată, dar nu m-am gândit nici un moment că s-ar putea realiza într-un interes personal acest separatism al unei provincii.

M-am opus și din alte considerente: granița noastră cu Ungaria a trecut prin mijlocul unor județe, despărțindu-le în două și ar fi într-o parte a acestor județe sub autoritatea comisarului înalt și cealaltă jumătate, care se găsește în partea de Sud a Ardealului, să fie administrată așa cum știm că sunt administrate.

Eu n-am fost contra acestui proiect, însă am susținut că aceste însărcinări, care sunt date comisarului, sunt prea mari și că ele trebuie să fie mai modeste, să se reducă numai la instalarea administrației: a prefectului, a primarului, a funcționarilor mari și mici, a funcționarilor care n-au nici un fel de influență politică. În ceea ce privește celelalte departamente, cum ar fi: Departamentul Instrucțiunilor Publice și al Cultelor, etc., ele să trimită câte un delegat la fața locului, pentru rezolvarea chestiunilor în legătură cu departamentul respectiv.

Acest Înalt Comisar să nu facă altceva decât instalarea autorităților, să dea indicații de modul cum trebuie să se procedeze, atât și nimic mai mult. Asupra acestei chestiuni sunt absolut de acord, așa după cum am scris și în memoriul pe care l-am prezentat. Partidele politice au făcut un proiect de lege însă oricât, răspunderea rămâne a administrației.

Dl. L. Pătrășcanu, ministru de stat: Consiliul de Miniștri a hotărât asupra acestui proiect de lege, sunt însă unele obiecțiuni de făcut cu privire la el.

Dl. general C. Sănătescu, președintele Consiliului: Rămâne ca dv., șefii de partide, să vă puneți de acord.

Dl. C. Titel Petrescu, ministru de stat: În principiu, am căzut de acord.

Dl. vice-amiral I. Georgescu, subsecretar de stat al marinei: Hotărârea rămâne, este un principiu căștigat, admis de Consiliul de Miniștri, trebuiesc discutate numai modalitățile de detaliu.

Dl. general C. Sănătescu, președintele Consiliului: Vă rog să vă puneți de acord, și să prezentați Consiliului proiectul de decret lege.

Dl. Iuliu Maniu, ministru de stat: Comisarul n-are numai îndatorirea de a instala anumiți funcționari, dar de ai și controla. Dv. sunteți prea departați, n-aveți posibilități de a intra în contact cu autoritățile locale de acolo. Acolo este o situațiune încurcată, o structură socială cu totul alta decât în celelalte regiuni.

Dl. general A. Aldea, ministrul Afacerilor Interne: Sunt acolo trei inspectori generali, care au plecat în această regiune, care au tocmai această atribuțiune de a supraveghea modul de funcționare a aparatului de stat, a autorităților locale ce au fost înstitute acolo.

Dl. general C. Sănătescu, președintele Consiliului: Rămâne ca această chestiune s-o tranșați dv. și să prezentați proiectul de lege Consiliului de Miniștri într-una din ședințele viitoare.

IOAN ARHIP TÁBORNOK, A NAGYVEZÉRKAR
HELYETTES VEZETŐJE ÁTIRATA IULIU MANIU
ÁLLAMMINISZTERNEK A NEVÉT VISELŐ ALAKULAT TETTEIRŐL

Bukarest, 1944. október 18.

577.938 sz.

Iuliu Maniu miniszter úr Öexcellenciájának

A „Iuliu Maniu” önkéntes osztagok által kifejtett tevékenységgel kapcsolatos kérdések tisztázása érdekében megírtleveltetés számomra Öexcellenciája tudomására hozni a következőket:

Egyes alárendeltségünkben levő parancsnokságoktól kapott jelentésekből kiderül, hogy 1944. szeptember 26-án a „Iuliu Maniu” önkéntes ezred parancsnoka 70 önkéntessel kivonult a Háromszék megyei Szárazajtára, azért, hogy felkutassa azokat a magyarokat, akik állítólag több román katonát megölték. Miután egybegyűjtötte a község lakosságát, az önkéntesek parancsnoka felolvasta a gyilkosokkal szemben megfogalmazott vádakát, majd lefejeztetett két magyart és golyó általi halálra ítélte még kilencet, melyet végre is hajtottak.

A Nagyvezérkar attól tart, hogy a Magyarország területén élő románokkal szemben hasonló megtorló intézkedéseket provokálhatnak a hatalmi jogkörüket túllépő önkéntesek; ráadásul a propaganda eszközüvé is válhat a román nép ellenségei kezében, emiatt fontosnak tartottuk a kérdésről informálni Öexcellenciáját.

Annak érdekében, hogy az önkéntesek tevékenysége minél hatékonyabb legyen, a Nagyvezérkar rendelkezésben szabályozta a szervezési, felszerelési, kiképzési stb. részletkérdéseket; intézkedéseiben azt tartotta szem előtt, hogy ennek nemcsak az önkéntesek, hanem a román nép is hasznát veheti.

A fent jelzett túlkapasok megelőzése érdekében a Nagyvezérkar kéri Öexcellenciáját, hogy legyen szives az önkéntes osztagokat a területi katonai hatóságokkal való, memnél szorosabb együttműködésre utasítani.

A Nagyvezérkar Főnöke helyett,
Ioan Arhip tábornok

A Román Információs Szolgálat Levéltára (Arhivele Serviciului Román de Informație), „D” fond iratai, 1745-ös sz. csomó, 12. Közli Petre Turlea: Monumente non grata. Falsi martiri maghiari pe pământul românesc. Bravo Press, București. 1996., 119–120.

A ROMÁNIAI SZÖVETSÉGES (SZOVJET) ELLENŐRZŐ BIZOTTSÁG
VEZETŐI, VASZILIJ I. VINOGRADOV VEZÉREZREDES
ÉS VASZILJEV VEZÉRŐRNAGY ÁTIRATA SÁNÁTESCU
MINISZTERELNÖKNEK A KOLOZSVÁRI MAGYAR EGYETEM
ELFOGLALÁSÁNAK KÍSÉRLETÉRŐL

Bukarest, 1944. október 24.

Nr. ...⁴⁹⁰

Miniszterelnök Úr,

Tudomására hozom, hogy Kolozsvárra (Erdély) megérkeztek a Román Egyetem tisztviselői: Ionescu Tătaru⁴⁹¹ professzor, Procopovici Moravira, I. Mușlea úr, a Könyvtár igazgatója, az Egyetem főtitkára, I. A. Votășescu úr és a román 4. Hadsereg politikai biztos, Ilie Lazăr.

A fenti személyek megjelentek az Egyetemen és elkergetvén a tudós magyar professzorokat, leszakítván mindenhonnan a magyar feliratokat, botrányt keltek stb.

1944. október 16-án az Egyetemre erőszakkal behatolt egy csoport román katona, valamint civil személyek, Leontin Pop, nagyszabeni Sziguranc-főnök vezetésével és az Egyetemen azzal a jelszóval uszítottak, hogy „ki a magyarokkal az Egyetemről”.

Hivatják az Egyetem rektorát⁴⁹², Miskolczy Dezsőt⁴⁹³ és azt ajánlották, hogy adja át az Egyetemet, ugyanakkor azzal fenyegetőztek, hogy „ha nem távozol, leszámolunk veled”. Ilie Lazăr politikai biztos azzal fenyegetőzött, „amikor a Vörös Hadsereg kivonul Kolozsvárról, mindenkiivel leszámolok”.

A fentiek alapján kérem, azonnal szüntessék meg az ilyen törvénytelenéseket és figyelmeztetem, hogy Erdélyben nem tűrünk el zavarkeltést.

A romániai Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökének helyettese
Vinogradov altábornagy⁴⁹⁴ (s. k.)
A Szövetséges Ellenőrző Bizottság vezérkari főnöke
Vasziljev gárdavezérőrmagy (s. k.)

Román Országos Központi Történelmi Levéltár, miniszterelnökségi iratok,
Sánátescu-Rădescu-hormányok, 935. fond, 44/1944-45. csomó, 761/25. X. 1944.
ikütsz., 57. lap, román nyelvű másolat.

490 Az iraton az iktatószám hiányzik.

491 A professzor neve helyesen: Coriolan Tătaru

492 A román eredetiben „Director” olvasható.

493 Az eredeti román szövegben: „Miscolt-Dei” található.

494 Vinogradov rangja valójában vezérezredes.

MELLÉKLET:

Comisia Alianță de Control
din

România

24 octombrie 1944

Nr.....

București

Domnului Prim Ministru

Sănătescu

Domnule Prim Ministru,

Vă fac cunoscut, că la Cluj (Transilvania) au sosit funcționarii Universității Române: dl. profesor Ionescu Tătaru, dl. Procopovici Moravira, dl. director al bibliotecii Mușlea, secretarul g-ral al Universității Voțișescu, comisarul politic din Armata 4-a Română Ilie Lazăr.

Toate persoanele specificate s-au prezentat la Universitate și au provocat un scandal, alungând din Universitate învățații și profesorii unguri, rupând pretutindeni inscripțiile ungurești, cartioane cu caracter didactic, etc.

La data de 16 octombrie 1944, au pătruns forțat în Universitate un grup de soldați români precum și persoane civile, sosiți din Sibiu și sub conducerea șefului siguranței Leontin Pop, au provocat la Universitate o manifestație cu lozinca „afară cu ungurii din Universitate”.

Cei sosiți au chemat pe directorul Universității Miscołci-Dej și i-au propus să predea Universitatea, amenințând totodată „dacă nu pleci o să ne socotim cu tine”. Comisarul politic Ilie Lazăr amenință „când va pleca din Cluj Armata Roșie o să mă socotesc eu cu toți”.

Fată de cele de mai sus, cer să se oprească de îndată, astfel de fără legi și previn
că noi nu vom tolera dezordini în Transilvania.

Locțiitorul Președintelui C.A.C. din România

General Locot. (ss.) Vinogradov

Șef de Stat Major al C.A.C.

General Major din Gardă (ss.) Vasilev

6.

FODOR L. NAGYVÁRADRA KINEVEZETT RENDŐRKAPITÁNY
3/944-ES SZÁMÚ JELENTÉSE A NAGYVÁRADRÓL TÖRTÉNT
KIUTASÍTÁSÁRÓL

Arad, 1944. november 4. (?)

Vezérigazgató úr,

Tisztelettel jelentem a következőket:

1.) Folyó év október 31-én 11 óra körül meghívták a Szövetséges Orosz Parancsnokságra, ahol jelen volt még Rusu Gh. alezredes úr, a Bihar Megyei Csendőrszárny parancsnoka, Albu alezredes, a Bihar Megyei Hadkiegészítő Parancsnokság parancsnoka és a Román Postahivatal vezetője.

Itt az orosz parancsnok, Csernyikov tábornok úr elé hívtattak, aki figyelmeztetett, hogy 24 órán belül hagyjuk el a várost és lépjük át az 1940-es határvonalat, mivel az 1944. október 30-án, Moszkvából érkezett 1037/3373. számú távirati rendelkezés alapján, Észak-Erdély területén nem engedélyezik a román közigazgatást.

Ezt a kiürtési parancsot, amelyet tisztelettel eredetiben csatolok⁴⁹⁵ jelen beszámolómmhoz, írásban is átadták. Ezen rendelet átvétele után intézkedtem a személyzet kiürtéséről 23 órai kezdettel keddről, - október 31-ről - szerdára, 1944. november 1-re virradó éjszakán, tehervonatokkal, alulírott az utolsó különít-ménnyel távozva f. év november 1-jének reggelén, Aradra érkezvén november 4-én reggel.

A személyzetet az aradi Rendőrkapitányság rendelkezésére bocsátottam, hogy átadják a szolgálatot.

Tisztelettel kérjük, szíveskedjék elrendelni, hogy a személyzet az aradi Rendőrkapitányság tisztii étkezdéjében legyen ellátva.

2.) A nagyváradi román lakosság, tudomást szerezvén a mi távozásunkról, leírhatatlan pánikba esett, mert nem tudja, hogy mi lesz a sorsa. Nagyon sok román elmenekült velünk együtt vagy más tehervonattal Aradra vagy még távolabb, az ország belsejébe.

3.) Nagyváradon a helyzet a következő:

A municipium polgármestere egy bizonyos Csiky Gyula,⁴⁹⁶ budapesti származású rajztanár, aki hosszú ideig volt a Szovjetunióban.

A közigazgatás továbbra is magyar. A kiadott rendeletek magyar és román nyelven íródnak.

A Néprendőrség - amellyel az 1-es számú jelentésünk⁴⁹⁷ foglalkozik - tagjainak többsége a Szálasigárda⁴⁹⁸ eleme, az igazságszolgáltatással hadilábon álló ember,

⁴⁹⁵ A mellékletet a jelentés mellett nem találtuk.

⁴⁹⁶ Az eredeti román szövegben „Cziki Iuliu” olvasható.

⁴⁹⁷ A mellékletet a másolat mellett nem találtuk.

⁴⁹⁸ Az eredetiben: Sullasy. Ilyen „gárda” a valóságban nem létezett.

általunk jól ismertek még abból az időből, amikor Nagyváradon működöttünk. Ezek az emberek a kommunista párt legodaadóbb tagjaiként tetszelegnek.

A régi és ismert nagyváradai kommunisták, szám szerint egyébként nagyon kevesen, állandó ellentétben állnak ezekkel a magyarokkal, mert a régi kommunista elemek Nagy-Románián belül küzdenek céljaik eléréséért.

A párt régi elemei ezen okból kifolyólag egy küldöttséget menesztettek Bukarestbe, élén nevezett Gyarmathy Miklóssal, hogy kapcsolatba lépjenek a kommunista párt központi vezetésével, bemutassák a nagyváradai helyzetet és követendő rendeleteket kérjenek.

Jelentvén a fentieket, tisztelettel kérem, szíveskedjék elrendelni az illetékes helyen, hogy amikor a román hatóságok (Helyőrség, Csendőrszárny, Prefektúra, Posta, Hadkiegészítő Parancsnokság, stb.) utasítást kapnak a Nagyváradra történő visszatérésre, egyszerre menjenek, hogy semmiféle esetleges kellemetlenségnek ne legyenek kitéve.

*Rendőrkapitány
L. Fodor (s. k.)*

*Román Országos Központi Történeti Levéltár, miniszterelnökségi iratok,
Sánátescu-Rádescu-kormányok, 935. fond, 24/1944-45. csomó, iktisz. n., 29., román
nyelvű másolat.*

MELLÉKLET:

Raportul Nr. 3/944 al Chesturei Politiei
Municipiului Oradea

Domnule Director General,

Am onoarea a vă raporta următoarele:

1.) În ziua de 31 octombrie a.c. pe la orele 11, am fost invitat la Comandamentul Aliat Rus, unde se mai aflau dl. loc. col. Rusu Gh., Comandantul Legiunii de Jandarmi Bihor, loc. col. Albu, comandantul Cercului de Recrutare Bihor și dirigințele Poștei Române.

Aci, fiind chemați în fața comandantului rus, dl. general Cernicov, acesta ne-a pus în vedere ca în termen de 24 ore, să părăsim orașul și să trecem peste granița din 1940, intrucât în baza ordinului telegrafic primit de d-sa din Moscova, cu Nr. 1037/3373 din 30 octombrie 1944, pe teritoriul Transilvaniei de Nord nu se admite administrația românească.

Acest ordin de evacuare ne-a fost dat și în scris, ordin pe care cu onoare îl anexez în original prezentului raport.

După primirea acestui ordin, am luat măsuri pentru evacuarea personalului, cu începerea de la orele 23, în noaptea zilei de marți spre miercuri 32 octombrie – 1 noiembrie 1944, cu trenuri de marfă, subsemnatul plecând cu ultimul eșalon, în dimineața zilei de 1 noiembrie a.c. ajungând la Arad, în ziua de 4 noiembrie dimineața.

Personalul am pus la dispoziția Chesturei Arad pentru a preda serviciul.

Cu onoare vă rugăm să binevoiți a dispune ca personalul să fie alimentat de la popota Chesturei Arad.

2.) Populația românească din Oradea, aflând de plecarea noastră, a rămas într-o panică de nedescris, aceasta deoarece nu știe care va fi soarta ei. Foarte mulți români s-au refugiat împreună cu noi sau cu alte trenuri de marfă la Arad sau mai departe în interiorul țării.

3.) Situația în Oradea se prezintă după cum urmează:

Primar al Municipiului este un oarecare Cziki Iuliu, profesor de desen, originar din Budapesta, [a] fost mult timp în U.R.S.S.

Administrația continuă a fi maghiară. Ordonanțele care se dau, se scriu în limba maghiară și română.

Majoritatea membrilor din poliția civilă despre care se tratează în raportul nostru nr. 1, sunt elemente din garda Sallasy și oameni certați cu justiția, binecunoscuți de noi încă de pe timpul când funcționam la Oradea. Acești oameni se erijează a fi cei mai devotați membri, ai partidului comunist.

Vechi și cunoscuți comuniști din Oradea, de altfel foarte puțin la număr sunt în permanent conflict cu acești unguri deoarece membrii poliției civile militează pentru formarea unei Republici Sovietice Maghiare, în timp ce elementele vechi comuniste militează pentru ajungerea scopului lor, în cadrul României Mari.

Elementele vechi din partid au trimis în acest scop, o delegație condusă de numitul Gyarmathy Nicolae, la București, pentru a lua contact cu conducerea centrală a partidului comunist, a expus situația din Oradea și a cere ordine de urmare.

Raportând cele de mai sus, am onoarea a vă ruga să binevoiți a dispune a se interveni locului, în drept ca atunci când ni se va da ordin de înapoierie la Oradea, să plece toate autoritățile românești (Garnizoana, Legiunea de Jandarmi, Prefectura, Primăria, Poșta, Cercul de Recrutare, etc.) bloc pentru a nu fi expuși la eventuale neplăceri.

Chestor,

(ss.) *L. Fodor*

7.

IONEL POP ÉSZAK-ERDÉLYI KORMÁNYBIZTOS KÉT ÁTÍRATA
CONSTANTIN SĂNĂTESCU MINISZTERELNÖKNEK
AZ ÉSZAK-ERDÉLYI MAGYAROK INTERNÁLÁSÁRÓL, VALAMINT
A KOLOZSVÁRI EGYETEM ÁTVÉTELÉNEK KÍSÉRLETÉRŐL

Bukarest, 499 1944. november 4.

A

Bizalmas

Nr. 236/Cab.

Elnök úr,

Az október 26–31. között Háromszék, Csík, Udvarhely és Maros megyékben tett ellenőrzéseim során – mely ellenőrzés eredményéről egy részletes jelentést batorkodom bemutatni – az alábbiakat is észrevételeztem:

Magyarország a fent említett megyékben „székely határvérezredek⁵⁰⁰” hozott létre, ahová kizárólag magyarokat – székelyeket – sorozott be a nevezett megyékből. Ezek a katonai alakulatok, a magyar reguláris hadsereg részét képezve, részt vettek a román és a szovjet hadseregek elleni harcokban.

Miután elvonult a front, jelentős számban érkeznek haza a szülőfalvaikba olyan emberek, akik a magyar hadsereg tagjai voltak és akik ténylegesen a román – szovjet [sic!] hadseregek ellen harcoltak. Mindnyájan megpróbálják igazolni, hogy dezeráltak a magyar hadseregből, hazatértek, mert nem akartak tovább harcolni.

A helyi demokratikus érzelmű magyar vezetők, akikkel beszéltem, állhatatosan ezen „dezertálók” mellé álltak, kérvén, hogy ne internálják őket és ne is fogantatósítsanak ellenük semmiféle intézkedést. Ugyanúgy érveltek, ahogy fentebb már írtam. Ugyanakkor értésekre adták, hogy a magyar kisebbség üldözésének fogják tekinteni a nevezett személyek elleni internálási stb. intézkedéseket. Majd rámutattak, hogy szükség van a munkaerőre a mezőgazdasági munkákhoz stb.

A román hatóságok (csendőrség, rendőrség) végzik ezen elemek összeírását, de nincs egységes eljárás a velük szemben alkalmazandó bánásmód tekintetében. Egyes megyékben munkaszolgálatra kötelezik őket, a C.F.R.⁵⁰¹ vonalainak helyreállítására, egyformán kezelve őket a többi munkással; más megyékben (pl. Maros) elkezdték őket internálni.

Szeretném megjegyezni, hogy azok száma, akik ily módon térnek vissza a román területre, napról napra nő; sokan fegyverekkel érkeznek és leadják azokat; az a gyanú, hogy sokan elrejtik a fegyvereiket.

499 Az iraton Kolozsvár van feltüntetve, de az átirat valójában Bukarestben keletkezett.

500 A Székely Hátárvédelmi Erőkről van szó.

501 Román Államvasutak – Calea Ferate Române.

Ebben a helyzetben határozni kell a fenti személyekkel szemben alkalmazandó bánásmódról: a Fegyverszüneti Egyezmény 2. bekezdésének előírásait⁵⁰² alá esnek-e, internálni kell-e őket, avagy szabadon bocsátani vagy pedig valamiféle felügyelet alatt álljanak a lakhelyükön.⁵⁰³

Ezen kérdés sürgösségére és fontosságára való tekintettel tisztelettel kérem, hogy erről döntsenek és a meghozott határozatot velem is közöljék, hogy a magam részéről intézkedni tudjak.

Kérem, fogadja Elnök úr mély tiszteletem nyilvánítását.

Főkormánybiztos
dr. Ionel Pop

B
Bizalmas

246/Kab.

Elnök úr,

Hivatkozván arra az 1944. október 25-i, 761-Kab. sz. átiratra, amely a romániai Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1944. október 24-i (szám nélküli), Vinogradov altábornagy⁵⁰⁴ úr, a romániai Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökének helyettese által aláírt átiratát⁵⁰⁵ tartalmazza, – tisztelettel közlöm az alábbiakat:

Vinogradov altábornagy úr átirata csak azokon a rosszhiszesen nyújtott információkon alapulhat, amelyeket az erdélyi magyarok bizonyos köréi rendszeresen nyújtanak a szovjet katonai parancsnokságoknak azzal a céllal, hogy a katonai parancsnokságok és a román hatóságok között ellentéteket szítsanak és a visszafoglalt Erdélyben élő magyarokat egy, a románok által bevezetett állítólagos szisztematikus terrorizálás áldozataiként mutassák be. E magyar körök ezáltal arra törekednek, hogy amennyire lehetséges, biztosítsák az Erdély fölötti domináns helyzetüket, önmagukat áldozatoknak és a demokratikus mozgalmak üldözött híveinek vagy szimpatizánsainak álcázva.

A Kolozsvári Egyetem „átvételeinek” esete jó alkalom a fenti magyar mesterkedések bizonyítására.

Kolozsvár felszabadítását⁵⁰⁶ követően a román hatóságok legnyilvánvalóbb kötelessége és joga volt a román uralom bevezetése ebbe a Romániához tartozó városba, abban a szellemben, amely a demokratikus tisztesség, a jogok és szabad-

ságok tiszteletben tartását jelenti és amely a román kormányt áthatja. Éppen ezért 1944. október 12-én utasítottam azokat a különböző hatóságokat, amelyek szervezeti és személyi kereteit előtte felállítottam, hogy menjenek és rendelkezjenek be Kolozsváron, mindenekelőtt pedig hozzanak biztonsági rendszabályokat az ottani közvagyon megőrzése érdekében. Ugyanakkor megkértem a Szeben – Kolozsvári Egyetem rektorát, dr. Iuliu Hatieganu urat, hogy a Professzori Bizottsággal együtt, amelyet a Szenátus az egyetem és a csatolt intézmények átvétele céljából⁵⁰⁷ jelölt ki, hogy utazzon Kolozsvárra. (Mellékelem a Kolozsvár – Szebeni Egyetem rektorának 1944. október 15-én hozott, 2242/1944-es sz. határozatát.)⁵⁰⁸

Azt az Egyetemi Bizottság által követett eljárást, mely a Kolozsvári Egyetem átvétele alkalmából valójában történt, a dr. Iuliu Hatieganu rektor úr által nekem készített jelentés tartalmazza, amelyről itt egy másolatot mellekelek.⁵⁰⁹ Ugyanakkor eredetiben bemutatom dr. Ilie Lazăr úr, a IV. Hadsereg mellett működő jogi tanácsadó [sic!] nyilatkozatát.⁵¹⁰

Ezekből a hitelt érdemlő dokumentumokból kitém, hogy a román bizottság, élén dr. Iuliu Hatieganu rektor úrral, tisztességesen járt el, elkerülve minden szóbeli vagy magatartásbeli erőszakot és az egész eljárás a legcivilizáltabb módon folyt le, a legkisebb incidens nélkül. Tehát az az információt, amit nyilván a sovinszta magyar körök adtak a Legfelsőbb Szovjet Parancsnokságnak és az miszerint „a fenti személyek megjelentek az Egyetemen és elkergetvén a tudós magyar professzorokat, leszakítván mindenhonnan a magyar feliratokat, botrányt keltettek stb.”, teljesen nélkülözi a valóságot és ellentmond a valóban megtörtént tényeknek.

Fotókópiában színtügy mellekelek 6, 1944. október 14-én fölvetett jegyzőkönyvet⁵¹¹ az egyetem és a különálló karok⁵¹² átvételének lebonyolításáról. Az első, az egész egyetem átvételére vonatkozó jegyzőkönyvet a román egyetem részéről az alábbi urak írták alá: dr. Iuliu Hatieganu rektor, A. Ionaşcu, a jogi kar dékánja, dr. Coriolan Tătaru, A. Procopovici, Al. Pop, T. Moraru professzorok, majd I. Muşlea igazgató és I. A. Vătaşescu főtitkár; míg a magyar egyetem részéről ennek rektora, Miskolczy Dezső.⁵¹³ A dokumentumon rajta van a két egyetem pecsétje is.

E jegyzőkönyv 1–3. pontja pontosan leszögezi, miként zajlott le az átvétel: a legtokéletesebb rendben és egyetértésben.

Miskolczy rektor úr egyetlen fenntartást fogalmazott meg a saját kezűleg írott magyar szövegben, az alábbiak fölött: „Tudomásul veszem a 4-es pont kivételével.” (A 4-es pont az egyetem kulcsainak szímbolikus átadására vonatkozott.) Tehát ez a részletkifogás is jelzi, hogy Miskolczy rektor úr mindenfajta kényszerítés nélkül

507 A Bizottság hatalmi jogköre nem csupán a szervezési feladatokra terjedt ki, hanem az épületek vagyonallaga védelmének biztosítására is. Vagyis ez a rendvédelmi szervek igénybevételét jelentette.

508 A melléklet nem közöljük, az itt olvasható jelentés mellett található, a 64. oldalon.

509 A melléklet nem közöljük, az itt olvasható jelentés mellett található, a 65-66. oldalon.

510 A melléklet nem közöljük, az itt olvasható jelentés mellett található, a 68-69. oldalon.

511 Az egyetem főépületét a jelentés mellett nem találjuk.

512 A román főépületéről és a karok különálló épületeiről lehet szó?

513 A román eredetiben: „Desideriu”.

elfogadta a jegyzőkönyv többi pontját – döntő bizonyítéka annak, miként zajlott le az átvétel folyamata.

A többi 5 jegyzőkönyv, amelyet Miskolczi rektor úr is mind aláírt és amelyeken a magyar egyetem pecsétje is rajta van, bizonyítják, miként történt a karok különálló [épületeinek] átvétele. Mindezen jegyzőkönyvekben Miskolczi rektor úr kijelenti, hogy „tudomásul veszi az átvételt”.

Hat hiteles irat, mindegyik Miskolczi úr, a magyar egyetem rektora aláírásával, ami egy normális, békés, egyetlen incidens vagy akár „botrány” nélküli eljárást igazol.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1944. október 24-i átirata a továbbiakban rámutat, hogy „1944. október 16-án az Egyetemre erőszakkal behatolt egy csoport román katona, valamint civil személyek, Leontin Pop, nagyszabeni Szigurancsa-főnök vezetésével és az Egyetemen azzal a jelszóval uszították, hogy »ki a magyarokkal az Egyetemről.« Hivatják az Egyetem rektorát⁵¹⁴, Miskolczi Dezsőt és azt ajánlották, hogy adja át az Egyetemet, ugyanakkor azzal fenyegetőztek, hogy »ha nem távozol, leszámolunk veled«”.

A fenti mellékletekből minden kétséget kizáróan bebizonyosodik: ki, mikor és milyen körülmények között hajtották végre az egyetem átvételét.

Ezt nem 1944. október 16-án hajtották végre, nem botrányal és nem is „egy csoport román katona”, hanem a Kolozsvár–Nagyszabeni Egyetem professzorai, élükön dr. Iuliu Hatieganu rektor úrral, 1944. október 14-én.

1944. október 16-án 12 órakor, amikor a román hatóságok megjelentek a tábornok úrnál, a Kolozsvári Helyőrség Szovjet Katonai Parancsnokánál,⁵¹⁵ azt az utasítást kapták, hogy 14 óráig hagyják el Kolozsvárt, ami meg is történt. Így tehát 1944. október 16., 14 órától kezdődően Kolozsváron nem volt román hatóság.

Kétségtelen, hogy mindaddig, amíg Kolozsváron román hatóságok voltak (2–3 nap), az említett botrány nem történt meg. Nincs tudomásom arról és nem rendelkezem egyetlen jelentéssel sem, ami arra utalna, hogy ezen civil és katonai hatóságoknak a városból való kivonása után az említettek megtörténtek volna. De a közrendért való felelősséget már nem a román hatóságok viselték attól a pillanattól kezdve, hogy a helyi szovjet Parancsnokság utasításai nyomán azon hatóságokat eltávolították Kolozsvárról. Teljességgel bizonyos, hogy egyetlen Nagyszabenzéből jött személy, egyetlen román hatóság és egyetlen román katona sem követte el azokat az elítélendő tetteket, amelyeket felróznak nekik.

De van még egy erős gyanúok arra, hogy azon értesülések, melyek alapját képezik a Szövetséges Ellenőrző Bizottság átiratának, tévesek:

A fent idézett szöveg rámutat, hogy akik az 1944. október 16-i állítólagos botrányt kiprovokálták, azok „Leontin Pop, nagyszabeni Szigurancsa-főnök vezetésé” alatt álltak. Viszont, ahogy azt megállapítottam, a rendőrség vagy más román hatóság szolgálatában nem található ez a Leontin Pop, ő nem áll semmiféle

⁵¹⁴ A román eredetben „Director” olvasható.

⁵¹⁵ Makedon gárdafőnökök.

kapcsolatban a román hatóságokkal. Az 1940 előtti években valóban a rendőrség szolgálatában állt Kolozsváron egy Leontin Pop, de eltávolították a szolgálatból és a bécsi döntés által leválasztott területen maradt. Lehet, hogy ugyanarról a személyről van szó, mint az átiratban, – de semmi esetre sem vett részt az egyetem átvételének folyamatában, nem volt semmiféle kapcsolata az átvételi bizottsággal vagy a román hatóságokkal.

Annak illusztrálására, hogy a kolozsvári egyetem „tudós magyar professzorainak” mi a tényleges morális és politikai helyzete, szabadon rámutatom a következőkre:

A megszállt Kolozsváron lévő magyar egyetem tantestületéhez tartozó egyes magyar professzorok Kolozsvár felszabadítása után is helyben maradtak. Ezt most egy állítólagos barátsággal és a románokkal való együttműködési szándékkal magyarázzák, – azzal a demokrátiás meggyőződésükkel, amely arra készítette őket, hogy ne kövessék a budapesti hitlerista kormány Kolozsvár kiürítésére s elhagyására vonatkozó parancsát, [és] hogy maradhassanak a felszabadító hadsereg alkalmatosságai között demokratikus légkörben.

Magyar szöveggel és román fordítással is mellékelek egy dokumentumot,⁵¹⁶ ami egyaránt bizonyítja ezen professzorok Kolozsváron való maradásának okát és értelmét. A budapesti magyar királyi vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1944. szeptember 28-i, 60.923/1944-IV. sz. átiratáról van szó, amelyet Rakovszky Iván miniszter írt alá, a kolozsvári magyar egyetem tanácsának címezve. Ebből a szövegből kiviláglik:

a) A kolozsvári magyar egyetemi tanács az 1944. szeptember 15-i rendes ülésén elhatározta, hogy még e városhoz a román és a szovjet csapatok általi megszállása esetén is Kolozsváron marad. Ezt a határozatot a szenátus és a szóban forgó professzorok „*határozottsága, nemzeti érzése és töretlen erkölcsi bátorsága*” szülte.⁵¹⁷

b) A magyar kormány különös elismeréssel, jóváhagyólag tudomásul veszi az Egyetemi Tanács ezen határozatát, amelyet „*Erdély magyar egyeteme részéről*” a magyar kultúra és a *kötelező nemzeti ellenállás* által ihletett állásfoglalás”-ként tart számon.⁵¹⁸

⁵¹⁶ A mellékletet nem közöljük, az itt olvasható jelentés mellett található, a 63. oldalon.

⁵¹⁷ A fenti idézet valójában az Egyetemi Tanács korábban meghozott határozatának – Rakovszky általi – utólagos értelmezése. A szeptember 15-i egyetemi tanácsi ülés jegyzőkönyve szerint az intézmény vezetőségét „az erdélyi magyarságnak különböző foglalkozási és pártállási képviselői keresték fel és arra kérték, tolmácsolja az Egyetemi Tanács előtt az erdélyi magyarságnak azt a kérését, hogy az egyetem meg ellenséges megszállás esetén se hagyja el Kolozsvárt, tartson ki az ősi székhelyen, mert Erdély magyarságának szüksége van arra a kulturális tőkére, melyet az Egyetem képvisel.” Közi: *Erdély magyar egyeteme 1944–49. II. köt.* (Válogatta, szerkesztette: Lázok János – Vincze Gábor. Bevezető tanulmány, jegyzetek: Vincze Gábor.) Mentor Kiadó, 1998. Marosvásárhely, 120.

⁵¹⁸ Szó szerint a levélben az olvasható, hogy „A tek. Tanácsnak ezt a határozatát mint a magyar tudományosság és Erdély magyar egyetemére nézve kötelező nemzeti ellenállás által sugallt állásfoglalásként tekintem és ebben az elhatározásában a tek. Tanácsot minden rendelkezésemre álló anyagi és erkölcsi támogatásban kívánom és fogom részesíteni.”

c) A magyar kormány a Kolozsváron maradt egyetemi tanácsnak teljes erkölcsi s anyagi támogatást nyújt és fog nyújtani ebben a „nemzeti ellenállási” magatartásban.

d) A magyar kormány úgy véli tehát, hogy a Kolozsváron maradt egyetemi tanácsot tekintve egyedüli kompetens hatóságnak vagyis az alárendeltségébe tartozóknak.⁵¹⁹

Tehát világos, hogy a kolozsvári magyar egyetem tanári karának tagjai a magyar „nemzeti ellenállás” képviselőiként maradtak ott, mintegy a reakciós és sovinszta budapesti kormány politikájának támpilléreiként, mint akiket az „összes erkölcsi és anyagi eszközzel” [a kormány] fenntart és támogat.

Az a demokrácia, amelyet [az egyetem vezetősége] erősen fitogtat a románokkal szemben, akiket tegnapiq bantalmaztak és kicsúfoltak, a kölcsönös tolerancia és közeledés légkörében való kulturális együttműködést óhajtja, mindez azonban nem egyéb egy álarcnál, amely mögött a sovinszta, reakciós, Budapest náci politikáját képviselő csoportja rejtőzik. Ők Kolozsvár felszabadítása után is folytatják [korábbi] tevékenységüket és képviselik ideológiájukat.

A tények és az emberek tárgyilagos vizsgálata mindenki előtt feltárná a dolgok valós oldalát.

Természetesen mindezen rossziszemű mesterkedés és oly sok egyéb provokáció ellenére, amelyet a magyar sovinizmusnak a felszabadult területeken maradt képviselői még elkövetnek, a román hatóságokat a tolerancia szelleme, a civilizáció és a teljes korrektség fogja áthatni, tiszteletben tartva az összes román állampolgár jogait, függetlenül etnikai származásuktól vagy felekezeti hovatartozásuktól.

Kérem, fogadja Elnök Úr mély tiszteletem kinyilvánítását.

*Főkormánybiztos,
dr. Ionel Pop*

Román Országos Központi Történeli Levéltár, miniszterelnökségi iratok, Sándar-Rădescu-kormányok, 935. fond, 44/1944-45. csomó, iktisz. n., 59-62., Ionel Pop aláírásával ellátott, román nyelvű tisztázata.

⁵¹⁹ Szó szerint a levélben az olvasható, hogy „a fentiek alapján értesítem a tek. Tanácsot, hogy a kolozsvári m. kir. Ferenc-József Tudományegyetem egyedüli illetékes hatóságaként az egyetem székhelyén maradó Tanácsot fogom tekinteni.”

MELLÉKLET:

A

România

Comisariatul pentru Administrarea Regiunilor Eliberate ale Transilvaniei

Confidențial

N

Nr.

236/Cab.

Cluj, la 4. noiembrie 1944.

Domnule Președinte,

Cu ocaziunea inspecției pe care am făcuto în zilele de 26–31 octombrie în județele Trei-Scaune, Ciuc, Odorhei și Mureș – inspecție asupra rezultatului căreia îmi voi lua libertatea a vă prezenta un referat detaliat – am constatat și următoarea situație:

Ungaria a înființat în județele amintite mai sus, „regimentul săcuiești de granită”, încorporând în ele exclusivi unguri – săcui din județele arătate. Aceste formațiuni militare au luat parte la luptele împotriva armatelor române și sovietice, înglobate fiind în armata regulată ungară din care făceau parte.

Îndepărtându-se frontul, sosesc în satele lor de origină, în număr considerabil oameni, care au făcut parte din armata maghiară și care efectiv au luptat contra armatelor româno-sovietice. Toți încearcă justificarea, că ei au dezertat din armata maghiară, s-au întors la vetrele lor fiindcă nu mai voiau să lupte în acea armată.

Conducătorii unguri localnici, democrați, cu care am avut întrevederi s-au întrepus stăruitor în favorul acestor „dezertori”, cerând să nu fie internați și nici să nu se ia vreo măsură împotriva lor. Aduceau aceeași argumentație pe care am amintit-o mai sus. În aceeași vreme dădeau să se înțeleagă, că vor considera un act de persecuție a minorității maghiare măsurile de internare etc. ce s-ar lua împotriva amintitelor persoane. Apoi arătau, că e nevoie de brațele de muncă pentru muncile agricole, etc.

Autoritățile române (jandarmeria, poliția) fac conșcrierea acestor elemente, dar nu se procedează unitar referitor la regiment ce urmează a li se aplica. În unele județe ei sunt trimiși la muncă obligatorie, la refacerea liniilor C.F.R., fiind tratați egal cu ceilalți muncitori; în altele (de ex. Mureș) au început să fie internați.

Voiesc să menționez, că numărul celor ce se întorc în acest fel în teritoriul român, crește din zi în zi; mulți sosesc cu arme și le depun; se bănuiește că mulți își ascund armele.

În aceasta situație este necesar să se ia o hotărâre cu privire la regimentul care urmează să se aplice acestor persoane dacă ele intră în prevederile art. 2 a Convenției de Armistițiu, dacă trebuiesc internați, sau urmează să fie lăsați îliberi, sau oarecare supraveghere la domiciliul lor.

Considerând urgența și importanța acestei chestiuni, vă rog respectuos, a decide și a mă încunoștința de hotărârea luată pentru a putea, la rândul meu, să iau dispozițiuni în consecință.

Primiți, vă rog, Domnule Președinte, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Înalt Comisar
(ss.) dr. Ionel Pop

Domniei Sale,

Domnului General de Corp de Armata Adjutant Constantin Sănătescu
Președintele Consiliului de Miniștri

B

România

Comisariatul pentru Administrarea Regiunilor Eliberate ale Transilvaniei

Confidențial

N Nr. 246/Kab.
Cluj, la 4 noiembrie 1944

Domnule Președinte,

În posesiunea adresei nr. 761 – Cabinet din 25 octombrie 1944, referitoare la adresa Comisiei Aliate de Control din România, din 24 octombrie 1944 (fără număr) semnat de domnul general locot. Vinogradov, locțiitorul președintelui C.A.C. din România, – am onoarea a vă duce la cunoștința dvs. următoarele:

Adresa domnului general locot. Vinogradov nu poate avea la temelie decât informațiunile de rea credință, pe care anumite cercuri ale ungarilor din Ardeal, în mod sistematic le dau Comandamentelor Sovietice, în scopul de a provoca disensiuni între aceste comandamente și autoritățile române, și a prezenta pe ungurii din Ardealul recucerit, ca victime ale unui pretins sistem de teroare introdus de români. Acele cercuri ungurești urmăresc prin acesta să se mențină pe cât posibil în situația de dominanță ai Ardealului, camuflându-se ca victime, și ca partizani sau simpatizanți prigonți ai mișcărilor democratice.

Cazul „preluării” Universității din Cluj e o bună ocaziune pentru a dovedi aceste manevre ungurești.

În urma eliberării Clujului, era cea mai evidentă datorie și drept a autorității românești, să introducă stăpânirea românească în acest oraș aparținând României, în spiritul democratic de omenie și de respectarea a drepturilor și libertăților, care animează guvernul român. Tocmai de aceea, la 12 octombrie 1944, am îndrumat diferite autorități, ale căror cadre le-am constituit înainte, să plece pentru a se instala în Cluj, în prim rând luând măsuri de ordine și menite să conserve patrimoniul public de acolo. În aceeași vreme am rugat și pe domnul rector al Universității din Sibiu-Cluj, domnul prof. dr. Iuliu Hațieganu, ca împreună cu Comisiunea de Profesori, care a fost desemnată în acest scop de Senatul Universitar, să se deplaseze la Cluj pentru a prelua Universitatea, împreună cu

Institutede atașate ei. (Anexez decizia rectoratului, Universității din Cluj – Sibiu, din 15 octombrie 1944, Nr. 2.242/1944).

Procedeu urmat de această Comisiune Universitară, și cele întâmplate real cu ocaziunea preluării Universității din Cluj, sunt cuprinse în referatul pe care mi l-a făcut domnul rector dr. Iuliu Hațieganu, și după care anexez aici o copie. De asemenea, prezint în original declarația domnului dr. Ilie Lazăr, consilier juridic pe lângă Armata IV-a.

Reiese din aceste documente, vrednice de încredere deplină, că Comisiunea română, în frunte cu domnul rector dr. Iuliu Hațieganu a procedat cu demnitate, evitând orice violență de limbaj sau de atitudine, și că întreaga procedură a decurs în modul cel mai civilizată, fără de cel mai mic incident. Deci informațiunea dată evident de cercurile șoviniste ungurești Înalțului Comandant Sovietic, și că „toate persoanele specificate s-au prezentat la Universitate și au provocat un scandal alungând din Universitate învățații profesori unguri, rupând pretutindeni inscripțiunile ungurești cartoane cu caracter didactic etc.”, este complet lipsită de realitate și potrivnică faptelor așa cum s-au întâmplat.

Anexez asemenea 6 procese verbale, în fotocopie, asupra operațiunilor de preluare a Universității și a singuratecelor Facultăți, dresate în ziua de 14 octombrie 1944. Primul proces verbal, privind preluarea întregii Universități este semnat din partea Universității române de domni: dr. Iuliu Hațieganu, rector, profesorii A. Ionașcu, decanul Facultății de Drept, dr. Coriolan Tătaru, A. Procopovici, Al. Pop, T. Moraru, apoi de directorul I. Mușlea și secretarul general I. A. Vătășescu; iar din partea Universității ungurești de rectorul acestuia, dl. Desideriu Miskolczy. Documentul poartă și sigiliile celor două Universități.

În punctele 1–3 ale acestui proces verbal este fixat precis modul cum a decurs actul, preluării: în cea mai perfectă ordine și armonie.

Domnul rector D. Miskolczy a făcut o singură rezervă cuprinsă în textul unguresc scris de mâna sa, de asupra semnăturii: „Iau la cunoștință, în afară de punctul 4”. (Punctul 4 cuprinde predarea simbolică a cheilor Universității). Deci, însăși această rezervă de detaliu denotă că și domnul rector Miskolczy a acceptat perfect nesilit, celelalte puncte ale procesului verbal – dovada preemptorie a modului cum s-a petrecut actul preluării.

Celelalte 5 procese verbale, toate semnate și de domnul rector Miskolczy și purtând sigiliul Universității ungurești, dovedesc modul cum s-a făcut preluarea singuratecelor Facultăți. În toate aceste procese verbale domnul rector Miskolczy declară, că „ia act de preluare”.

În 6 acte autentice, semnate toate de Rectorul Universității ungurești D. Miskolczy se confirmă o procedură normală, pașnică, fără nici un incident sau chiar „scandal”.

În adresa din 24 octombrie 1944 a Comisiei Aliate de Control se arată mai departe, că „la data de 16 octombrie 1944 au pătruns forțat în Universitate un grup de soldați români precum și persoane civile, sosiți din Sibiu și sub conducerea

șefului siguranței locale Leontin Pop, au provocat la Universitate o manifestație pe lozincă „afară cu ungurii din Universitate”. Cei sosiți au chemat pe rectorul Universității, Miskolczy și i-au propus să predea Universitatea, amenințând totodată „dacă nu pleci, o să ne socotim cu tine”.

Din anexele de mai sus, se dovedește fără putință de îndoială, cine, când, și ce împrejurări a făcut preluarea Universității.

Aceasta nu s-a făcut nici la 16 octombrie 1944, nici cu scandal și nici de „un grup de soldați români, etc.”, ci de profesori universitari ai Universității Cluj-Sibiu, în frunte cu rectorul dr. Iuliu Hațieganu, la 14 octombrie 1944.

La data de 16 octombrie 1944, la orele 12, când autoritățile române s-au prezentat domnului general comandant sovietic al garnizoanei Cluj, au primit îndrumarea, ca până la orele 14 să părăsească Clujul, lucru ce s-a și întâmplat. Așa dar, începând de la orele 14 ale zilei de 16 octombrie 1944, în Cluj nu au fost autorități române.

Este cert, că atâta vreme, cât au fost în Cluj (2-3 zile), autorități românești, scandalul de care se face pomenire, nu s-a întâmplat. Nu am cunoștință, și nu am nici un raport, care să denote, că după scoaterea din oraș a acestor autorități civile și militare române, să se fi întâmplat cele relatate. Iar răspunderea pentru ordinea publică nu mai era a autorităților românești din moment ce, în urma dispozițiilor comandamentului local sovietic, acele autorități au fost îndepărtate din Cluj. Ceea ce este cu desăvârșire cert, este, că nici o persoană venită de la Sibiu, nici o autoritate română și nici un ostaș român nu a săvârșit faptele reprobabile, ce se impută.

Dar mai e un puternic indiciu, că informațiunile pe care se bazează adresa Comisiei Aliate de Control sunt eronate.

Se arată în textul citat mai sus, că cei ce ar fi provocat scandalul pretins din ziua de 16 octombrie 1944, ar fi fost „sub conducerea șefului siguranței Leontin Pop”. Or după cum am constatat, în serviciul poliției sau a altei autorități românești nu se găsește acest Leontin Pop, el nu are nici un fel de legătură cu autoritățile românești. În anii dinainte de 1940 era, de fapt, în Cluj, în serviciul poliției un Leontin Pop; acesta a fost însă îndepărtat din serviciu și a rămas în teritoriul detașat prin verdictul de la Viena. Poate să fie aceeași persoană cu cea pomenită în adresă, - însă la nici un caz nu a luat parte la actul preluării Universității, nu a avut nici a atingere cu comisiunea de preluare sau cu autoritățile românești.

Pentru a ilustra care este adevărata situație morală și politică a acelor „învățați profesori unguri” de la Universitatea din Cluj, îmi iau libertatea să vă arăt următoarele:

Unii dintre profesorii unguri cari făceau parte din corpul profesoral al Universității ungurești din Clujul ocupat, au rămas în Cluj și după eliberarea lui. Acum explică ei, această rămânere cu un pretins sentiment de prietenie și dorința de colaborare cu români, - cu convingerile lor democratice, care i-ar fi îndemnat să nu dea urmare poruncii guvernului hitlerist din Budapesta de a evacua și părăsi Clujul, ca să rămână în atmosfera democratică adusă de armatele eliberatoare.

Anexez în text unguresc și în traducere românească un document, care dovedește și cauza și rostul rămânerii în Cluj a acestor profesori. E adresa Nr. 60923/1944-IV. din 28 septembrie 1944 a ministerului regal ungar al Cultelor și instrucțiunii publice din Budapesta, semnată de ministrul D. Rakovszky Iván, către Senatul Universității ungurești din Cluj. Din acest text, reiese:

a) La 15 septembrie 1944, Senatul universitar unguresc din Cluj, în ședință ordinară, a hotărât să rămână la Cluj, chiar sub ocuparea acestui oraș din partea trupelor române și sovietice. Această hotărâre a fost produsă de „fermitatea, sentimentele naționale și curajul moral neînfrânt” al senatului și al respectivilor profesori.

b) Guvernul ungar cu alese laude ia la cunoștință aprobatoare această hotărâre a Senatului Universității, pe care o consideră „ca o luare de atitudine inspirată de cultură maghiară și de rezistența națională obligatoare pentru Universitatea maghiară a Transilvaniei”.

c) Guvernul ungar dă și va da Senatului universitar rămas în Cluj tot sprijinul moral și material în această atitudine de „rezistență națională”.

d) Guvernul ungar consideră ca singură autoritate competentă, Senatul universitar rămas în Cluj, deci o autoritatea în subordinea sale.

Este deci clar, că membrii Corpului profesoral ungar de la Universitatea ungurescă din Cluj, au rămas acolo ca exponenți ai „rezistenței naționale” ungare, ca pionii politici ai guvernului reacționar și șovinist din Budapesta, susținuți și ajutați de acesta „cu toate mijloacele morale și materiale”.

Democrația pe care o afișează, puternic față de românii pe care până ieri îi maltratau și bațocoreau, dorința de colaborare culturală într-o atmosferă de reciprocă toleranță și apropiere, nu sunt decât o mască sub care se ascunde același grup de oameni șoviniști, reacționari, unelte ale politicii naziste ale Budapestei. Ei își continuă activitatea și își servesc ideologia și după eliberarea Clujului.

O obiectivă cercetare a faptelor și a oamenilor, ar dezvălui în fața oricui acest real aspect al lucrurilor.

De sigur, cu toate aceste manevre de rea credință, ca și cu atâtea alte acte de provocare pe care le săvârșesc încă exponenții șovinismului unguresc, rămași în teritoriile eliberate, autoritățile române vor fi pătrunse de un spirit de toleranță, civilizație și corectitate desăvârșită, respectând drepturile tuturor cetățenilor români, indiferent de originea lor etnică sau de credința lor religioasă.

Primiți, vă rog Domnule Președinte, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Înalt Comisar

(ss.) dr. Ionel Pop

Domniei Sale,

Domnului General de Corp de Armata Adjutant Constantin Sănătescu

Președintele Consiliului de Miniștri

RÉSZLETEK A MENETSZAKASZ-PARANCSNOKSÁG ÁLTAL
AZ ÉSZAK-ERDÉLYBEN FELÁLLÍTOTT POLGÁRI ÉS KATONAI
KÖZIGAZGATÁS HELYZETÉRŐL KÉSZÍTETT JELENTÉSBŐL

Bukarest, 1944. november 7.

[...] ⁵²⁰

Bihar megye

A) Katonai hatóságok

Az 5. vasutas ezred egy zászlóalján kívül a megyében más egység nem állomásozik. A többi katonai hatóságot a szovjet parancsnok rendelkezése alapján 1944. november 1-én evakuálták.

B) Polgári hatóságok

A szovjet parancsnok 1944. november 1-én evakuálta a megérkezett román hatóságokat, kivéve a CFR alkalmazottait. ⁵²¹

1.) A helyi közigazgatás

A vármegyét és a nagyváradi városházát (polgármesteri hivatalt) a szovjet parancsnok által kinevezett helyi magyar elemek vezetik. A vidéki polgármesterei hivatalokat ad hoc alapon beiktatott román és magyar polgármesterek vezetik.

A városokba a rendet a magyar néprendőrség tartja fenn, de kevés hatékonysággal. A falvak biztonságát a polgárőrségek nagyobb hatékonysággal biztosítják.

2.) A mezőgazdaság

Az őszi vetés kb. 10%-os. Nehézségeket okoz az állatállomány hiánya, a bizonytalanság és az esőzések. Az 1944-es év betakarításának eredményei középek, a kalászosok kb. 30%-a csépeletlen. A kukoricatermés közepes, kb. 50–60%-a nincs leszedve. A burgonya jó, kiásás alatt áll.

A mezőgazdasági felszerelés megsemmisült: kevés székér és traktor található, mivel nagy részüket elvitték.

Állattenyésztés

Az állatállomány nagyon alacsony, mivel a különböző hadseregek elkobozták. A takarmányellátás nagyon jó, vannak tartalékok. Marhavészt nem jelentettek.

Erdészet

Tűzifa kitermelést Élesd, Margitta és Bodonos (?) térségben végeztek. A kitermelt mennyiség nem ismeretes.

3.) A nemzetgazdaság

Az üzemek állapota:

Nagyváradon hat malom érintetlen. A „Carmen” cipőgyár kb. 400 munkással a szovjet hadseregnek dolgozik, 1.000 pár cipőt gyártva naponta. A „Hungária”

⁵²⁰ A kihagyott részben a Háromszék, Csik, Udvarhely, Maros-Torda, Kolozs, Szolnok-Doboka és Máramaros megyei községek leírása olvasható.

⁵²¹ Lásd a 6. sz. dokumentumot.

cipőgyár megsemmisítve. Két kisebb cipőüzem kb. 100–150 munkással a szovjet hadsereg számára termel. Két bőrgyár sértetlen (zsidó tulajdonban álltak). Két aszfaltgyár ép, közülük a „Tataros” gyár a szovjet hadseregnek dolgozik. Két textilgyár ép, nem termel (zsidó tulajdonban álltak). A „Hungária” szőrmegyár nem működött. A négy téglá és cserépgyár nem működik. Pékségek léteznek. Az elektromos- és vízművek működnek. A megyében a malmok nagy része ép.

Kereskedés nem létezik, mivel az üzleteket kifosztották.

Erforrás: tartalékok csak burgonyából és állattakarmányból vannak.

Ellátás:

Gabona: Nagyvárad számára folyó év november 15-ig elegendő a búza, Nagyszalontán pedig 1944. november 30-ig. A falusi népeesség, a hegyvidék kivételével a saját maga által betakarított gabonából elégíti ki igényeit. A hegyvidék szükségleteit Bihar és Szilágy megyéből lehet fedezni a közlekedési feltételek rendezésével.

Hiányzik a só, a cukor, az olaj, a zsiradék, a hús, a fűtőanyag, a CAM ⁵²² termékek, a szappan és más ipari cikkek, valamint a fa.

A románoknál hiányoznak a lábbelik [sic]. A malmok üzemanyaghány miatt leálltak. Az élelmiszerpiac megfelelően el van látva áruval.

4.) Adó- és pénzügyek

A pénzügyi élet jelenleg szünetel.

A nagyváradi MAT ⁵²³ szeszgyár ép. A „Moskovits” gyárnak csak az élesztő részlege működik. MAT termékeket nem forgalmaznak. CAM termékek hiányoznak. Az 1944-ben betakarított dohány a termelőknél van.

5.) BNP ⁵²⁴

Pengő és kis mértékben lej van forgalomban. A pengő lej árfolyama 1:30-hoz. Információink szerint a bankok közpénz készletét a Magyar Nemzeti Bank elvitte.

6.) Közmunika

A Kolozsvár–Nagyvárad autótűt jó állapotban van, a hidakat nem rombolták le. A Nagyvárad–Szekelyhid–Érmihályfalva–Nagykároly és a Nagyvárad–Maragitta útvonalak járhatóak, kevés lerombolt híddal. Közlekedési járművek nincsenek.

A megyében négy kőfejítő létezik.

7.) Közlekedés és hír-közlés

A CFR személyzete munkába állt és a hibák javításán dolgozik. Működik a Vonalak Felügyelősége. A nagyváradi vasútállomás lerombolva.

A nagyváradi CFR az egyetlen engedélyezett román intézmény.

⁵²² Casa Automomă a Monopoliu – Állami Dohányjövődék Főpénztára.

⁵²³ Monopol Alcool Tutun – Alkohol és Dohány Monopólium.

⁵²⁴ Banca Națională Română – Román Nemzeti Bank.

A vasútvonalak állapota

Nagyvárad–Sztána szakasz: az állomások között a vonalak érintetlenek. Az állomások, az állomáshelyek mellékvágányai, a víztornyok nagy részben elpusztítva. Az összes híd lerombolva. Megkezdődtek a helyreállítási munkálatok.

Nagyvárad–Érmihályfalva szakasz: megjavítva, a közlekedés számára átadva. A telefonvonalak helyreállítva.

Érmihályfalva–Nagykároly szakasz: a hidak, víztornyok, a telefon- és távíró berendezések, valamint 11 km vonal megsemmisítve. A 3. vasúttaszred három százada dolgozik itt.

Székelyhid–Margitta szakasz: a vonalak érintetlenek. A hidak és az állomások teljes berendezése megsemmisítve. A gördülőanyag nagyon kevés.

SARF.⁵²⁵ Nagyvárad helysége ép. A helyi- és távközlési központ ép. A belső vonalak jók, a szovjet hadsereg használatában van. A vonalak többsége megsemmisítve.

PTT.⁵²⁶ Az épület jó állapotban van és nagyon sok készülékkel valamint műszaki eszközzel van felszerelve. A vonalak legnagyobb részben megsemmisítve.

Araddal való kapcsolattartás érdekében három vonalat állítottak helyre, amelyet a szovjet hadsereg használ.

Püspökladányban 7–8 technikai eszköztőket tároló raktár található, amelyek között 80 db. Hugues-készülék van.

8.) *Közegészségügy*

Létezik egy román katonai kórház, a 8. román század kórháza és négy orosz kórház. Megmaradt egy gyógyszerár nagyon kevés gyógyszerrel.

Nem észleltek fertőző betegségeket.

9.) *Közelet*

A tanítás nem kezdődött meg. A helységek nagy részben jó állapotban vannak.

10.) *Igazságszolgáltatás*

Szünetel.

11.) *Következtetés*

Nagyvárad sokat szenvedett a bombázásoktól és a felszabadító háborúktól. A házak legnagyobb része elhagyatott. A Körös folyón két híd lerombolva.

Nagyvárad lakossága kb. 35.000. Kb. 40.000 zsidót deportáltak.⁵²⁷ Kb. 15.000 magyar hagyta el a várost. A régi Magyarországról érkezett tisztviselők közül sokan helyben maradtak. A megyében a közhangulat jó és nyugodt. A város szemmel láthatóan román ellenes. A románokat folytonosan zaklatják. A megszállás idején helyben maradt románok egy része – főleg nők és gyerekek – elhagyják a várost.

525 Societatea Anonima Radio Telefoane – Radió–Telefon Rt.

526 Posta Telegraf Telefoane – Posta–Távíró–Telefon.

527 Az 1941-es népszámlálás szerint 92.942 lakosa volt a városnak. Ebből zsidó nemzetiségű 1.546 (az 1930-as román népszámlálás szerint 14.746), izraelita telekeseit 21.333 volt. Forrás: Varga E. Árpád: *Érdély atnikai és felekezeti statisztikája. II. kötet (Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilággy megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között)*. Teleki László Alapítvány – Pro-Print Könyvkiadó, Budapest – Csíkszereda, 1999.

A CFR alkalmazottai és vasutas zászlóalj kivételével Bihar megyében nem létezik más civil vagy katonai román hatóság. A közigazgatás a magyarok kezében van. A megyének csupán burgonyából és takarmányból vannak tartalékai. A városi lakosság kevés élelmiszertartálékkal rendelkezik. A hegyvidék gabonahiányban szenved. Szükséges lenne a szállítások megszervezése.

Teljes hiányt szenvednek sóból, cukorból. fűtőanyagból, CAM-termékekből⁵²⁸, gyógyszerből és lábbeliből.

A vasúti összeköttetés Arad–Nagyvárad–Érmihályfalva között helyreállt.

Szatmár megye

A) Katonai Hatóságok

A lakanyákba nem érkeztek meg a román katonai hatóságok.

B) Polgári hatóságok

A rendőrség kivételével sem a megye, sem a megyeszékhely területén nem jelentek meg a polgári hatóságok.

1.) A helyi közigazgatás

A városházat (Szatmárnémeti) és a vármegyét (főispáni hivatal, prefektúrák) a szovjet katonai parancsnok által kinevezett magyar elemek vezetik.

A vidéki községi hivatalokat ideiglenes jelleggel román és magyar polgármesterek vezetik.

A városok rendőrsége képzetlen magyar civil személyekből áll. A csendőrségi őrhelyeket minden községben felállították. A csendőrség irányító központja Nagybányán van, mivel felállítását a megyeszékhelyen ezidáig nem engedélyezték. A falvakban léteznek polgárőrségek is.

2.) Mezőgazdaság

A vetés kb. 20%-os. Nehézségeket okoz az állatállomány hiánya, a bizonytalanság és az esőzések. A betakarítás 1944-ben közepes. A gabonafélék 30%-a nincs betakarítva. A kukorica és a burgonya betakarítása folyamatban van. A mezőgazdasági felszerelés felszámolva, csekély (minimális). A szekerek hiányoznak, mivel rekvirálták, a traktorokat elvitték.

Állattenyésztés: Elkoboztak nagyon sok tehenet, lovat, juhot. A sertésállomány 60%-a maradt meg. A szárazság miatt a takarmányellátás közepes. A helyi szükségletet kielégíti. Szaj- és körömfajtát észleltek.

Érdesz: 1944-ben Homoród,⁵²⁹ Ivácskó, Barlafalu, Avasfelfőfalva és Bikszád térségében fakitermelést folytattak. A kitermelt mennyiség kb. 6.000 vagonra becsülhető. Az erdőekben és a vasútállomásokon tárolják. A krasznabelteki és bikszádi fűrészüzemek tudomásunk szerint épek. A „Lomás” és „Someșana” üzemek lerombolva.

528 Dohányárak.

529 Homoród nevű falu nincs Szatmár megyében. Az említett település lehet Alsó-, Közép- vagy Felső-Homoród.

3.) Nemzetgazdaság

Az üzemek állapota

A „Gross” vasgyár, a „Freund” textilárugyár, a „Princz” gép- és háztartási edényeket gyártó üzem, a „Freund” olajfinomító, szatmárnémeti összes malma, az Elektromos Művek, az „Edelmann” étolajgyár lerombolva. A „Haytaiel” szalag és csipkegyár⁵³⁰ részben lerombolva. Elektromos árammal fogják ellátni. Kisebbségi távíróműhelyek léteznek.

A Stefan cel Mare utcai textilgyár, a „Gutmann” olajgyár, a „Szűcs” és „Liteczki”⁵³¹ bútorgyárak, a „Walent” hűszem épek, de nem termelnek. Négy sütőde működik. Létezik négy szappangyár, de marószóda hiány miatt nem dolgoznak.

Kereskedelem

Az üzletek kifosztva. Az áru kis hányadát tudták megmenteni.

Erfőforrások

Csak burgonyából és tűzifából vannak tartalékok.

Az ellátás

Gabona

Szatmárnémeti tíz napra elegendő búzataralékkal rendelkezik. Ha a szállítási nehézségeket megoldják, akkor a megye területéről biztosítható a beszerzés. Szatmárhegy hat vagon búzával rendelkezik. A vidéki lakosság, a hegyi falvak kivételével sajtát termelésből fedezik szükségleteiket. A hegyvidéki települések ellátását ideiglenesen a megyéből fedezni lehet.

Egyéb cikkek – cukor, só, üveg, szappan, marószóda a szappanüzemek számára, a fűtőanyag hiányzik. Van elegendő tűzifa. Itt a problémát a szállítási nehézségek jelentik. Hús és zsiradék kapható. Az élelmiszerpiac megszűnt.

4.) Adó- és pénzügyek

Az adó- és pénzügyi szervek nem működnek.

A MAT, a „Szinérvár-alja” szesz- és élesztőgyár érintetlen. MAT termékek nincsenek.

CAM. A szatmári üzem összes berendezését, a fermentáló részleg épületeit a bombázások során lerombolták. Az 1944-es év dohánytermése a termelőknél van. A CAM termékei hiányoznak.

5.) A Román Nemzeti Bank.

Az épület jó állapotban van. A bankok nem működnek. A készpénzt a Magyar Nemzeti Bank és a hadsereg elvitte. Forgalmomba van a pengő (1:30-hoz a pengő-lej árfolyam) és kismértékben a lej.

6.) Közmunka

Tas nád–Nagykároly útvonal kiváló állapotban van. A hidak lerombolva, ideiglenes jelleggel helyreállítva.

530 A „Haiteier Pál és Fia” nevű cégről van szó.
531 Litterky Ernő vállalatáról van szó.

Nagykároly–Szatmárnémeti útvonal jó. A Szamoson átívelő híd a szatmárnémeti oldalon lerombolva. Az átmeneti jelleggel felállított híd az esős időszak beköszönésével tönkre fog menni.

A Szatmárnémeti–Erdőd–Krasznabélek útvonal – a kevés lerombolt híd kivételével, amelyeket helyreállították – jó állapotban van.

A hírek szerint a Szatmárnémeti–Nagysomkút útvonal jó. A közlekedési járművek megsemmisítve.

7.) Közlekedés és hírközlés

A szatmárnémeti és a nagykárolyi vasútállomás lerombolva, hasonlóképpen a hidak is.

A Szatmárnémeti–Halmi, Szatmárnémeti–Nagybánya–Szilágycseh vonalakon folynak a helyreállítási munkálatok.

A Szatmárnémeti–Bikszád vonal helyreállítás alatt van, rövid időn belül át lesz adva a forgalomnak.

A Szatmárnémeti–Nagysomkút vonalon mind a két sín keskeny.

SART. A Szatmárnémeti épület jó állapotban van. A műszerek hiányoznak. A vezetékek megrongálva. A vonalak és a huzalok legnagyobb részben tönkretéve.

PTT. Az épület jó állapotban van. Nagyon kevés műszer és felhasználható anyag található. A vonalak helyenként megrongálva.

8.) Közegészségügy

Szatmárnémetiben négy, Erdődön egy kórház működik. A gyógyszerárak 80% – a kifosztva. Fertőző betegséget nem észleltek.

9.) Nevelésügy

Az iskolák épek. A Szatmárnémeti leányiskola károkat szenvedett. A tanítás nem vette kezdetét.

10.) Igazságszolgáltatás

Szünetel.

11.) Következtetés

Szatmárnémetiben a légibombázások nagy károkat okoztak. A közhangulat jó. Várják a román hatóságok visszatérését. Szatmárnémeti jelenlegi lélekszáma kb. 9.000 fő.⁵³² A szatmárhegyi menekültek száma kb. 15.000 fő. A zsidó népeesség egy részét deportálták, egy részét kényszer munkára hurcolták el. Az utóbbiak közül néhányan visszatértek.

A csendőrség kivételével Szatmár megyében nem jelentkeztek sem a román polgári, sem a román katonai hatóságok.

A városok közigazgatási feladatait magyarok látják el.

A községi polgármesterek nagy hányada román.

Csak burgonyából és fából rendelkeznek tartalékkal.

532 1941-ben Szatmárnémeti összlakossága 53.406 volt, ebből 3.001 román és 48.766 magyar nemzetiségű volt.

Forrás: Varga E. Árpád: *Erdély étnikai és felekezeti statisztikája. II. kötet (Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágymege. Népszámlálási adatok 1850–1992 között)*. Teleki László Alapítvány – Pro-Print Könyvkiadó, Budapest. – Csikszerecska, 1999.

Kevés területet vetettek be.

A városi lakosságnak csak búzából van egy kevés tartaléka. A szükségletek a megye területéről kielégíthetőek.

A hegyvidék községei gabona hiányban szenvednek.

Teljesen hiányzik a só, cukor, szappan, fűtőanyag, a CAM-termékek, a gyógyszer, a lábbeli a szappangyárak részére a marószóda és a vasáru.

Az ország más területeivel nincsen vasúti, távíró és telefon kapcsolata.

Szilágy megye

A) Katonai hatóságok

Zilahon található: a 4. Hadsereg kikepző központja több mint ötezer fővel, egy helyőrségi század és a téparancsnokság.

B) Polgári hatóságok

A csendőrség és a vasúti alkalmazottak kivételével a megye területén nem jelentek meg a román polgári hatóságok.

1.) A helyi közigazgatás

A zilahi város- és vármegyeházát ideiglenesen a megszállás ideje alatt is helyben maradt román elemek irányítják. A prefektus dr. Pinteau Augustin, a polgármester Iarca Traian. Román személyzettel nem rendelkezik.

A vidéki polgármesteri hivatalok legnagyobb része román vezetés alatt áll. Zsibón Román Nemzeti Tanács működik. Nagykaroly polgármestere magyar, a városban a rendet a magyar polgári rendőrség mellett egy helyőrség is biztosítja. A csendőrség Suciu őrnagy vezetésével, Zilah központtal minden településen felállította állomáshelyeit. Ez nagymértékben hozzájárul a román közigazgatás megszervezéséhez. Nem áll rendelkezésére semmilyen szállító eszköz.

2.) Mezőgazdaság

A vetés kb. 10%-os. A munkálatok folyamatban vannak. Igavonó állatok egyes helyeken nem állnak rendelkezésre.

Az 1944-es év betakarításának eredményei jók, a kalászosok 40-50%-a lábon áll, a kukorica és burgonya betakarítása folyamatban van. A mezőgazdasági felszerelés megszünt vagy hiányos.

A szekerek legnagyobb részét elvették.

Állattenyésztés

Igavonó állat kevés maradt meg. A tenyészállatok megmaradtak. A sertésállomány alacsony. A takarmány kielégíti a helyi szükségleteket. Egyes területeken marhavész valamint száj- és körömfájás ütötte fel a fejét. A járvány leküzdésére szükséges eszközök nem állnak rendelkezésre.

Erdészet

Hadad és Sarmaság térségében erdőkitermelést folytattak, a kitermelt mennyiség nem ismeretes.

A csendőrség intézkedéseket fogantatosított az erdők védelme érdekében.

3.) Nemzetgazdaság

A gyárak állapota.

Zilahon a követező üzemek működnek. Egy kereskedelmi malom napi fél vagon mennyiségű búzát őröl meg. Egy paraszt malom, egy húsfeldolgozó és hat pékség - amelyek a katonaság számára termelnek -, egy ép szerelő műhely, egy olajütő és egy elektromos üzem.

Nagykarolyban a szappangyár lerombolva.

A megye területén a malmok épek, de hiányoznak a hajtó szíjak és az üzemanyag.

Kereskedés: Az üzletek legnagyobb részét kifosztották. Az üzletek zárva tartanak.

Tartalékok: burgonyából, gabonából, napraforgóból.

A raktárakat a szovjet és a román hadsereg átvette.

Az ellátás

Gabona: A fogyasztáshoz szükséges mennyiséget a helyi termelés biztosítja mind a helyi, mind a városi lakosság számára.

Egyéb fogyasztási cikkek: a só, a cukor, a lábbeli, a fűtőanyag, a szappan, a vasáru hiányzik.

Hiányzik a kalap és gyermek téli sapka (kucsma), mivel a magyar rezsim alatt katonai sapkát (levente sapkát) viseltek.

Zsir kapható.

Az élelmiszerpiac alig működik.

4.) Adó- és pénzügyek

A MAT nem rendelkezik lerakattal.

A CAM nem rendelkezik lerakattal. Hiányzik a dohány és a gyufa. Az 1944-es év dohánytermése a termelőknél van.

5.) Román Nemzeti Bank

A bankok nem működnek. A bankok készpénzét a Magyar Nemzeti Bank és a magyar hadsereg elvitte.

Forgalomban van a pengő (pengő lej árfolyam 1:30-hoz) és igen kis mértékben a lej.

6.) Közmunka

A Margitta-Tasnád útvonal járhatatlan és igen rossz állapotban van.

Az utak mentén nincsenek kőrakások. Tasnád bejáratánál az Ér folyón átvezető híd lerombolva. Átjutni a folyón csak száraz időszakban lehetséges.

A Krasznabétek-Felsőszopor útvonal járható; egy két kisebb híd lerombolva. Ezeket ideiglenesen megjavították.

A Felsőszopor-Zilah-Zsibó-Szurdok-Csákiigorbó-Dés útvonal jó. Zsibóig a hidak épek. Zsibótól Désig az összes híd lerombolva, a helyreállítottak gyengék. Az Almás folyón való átkelés Zsibótól észak-keletre (Tihónál) nehézkes. Zilah-Szilágyomlyó és Zilah-Bálványosvár-alja-Kolozsvár útvonal jó.

A közúti járművek megsemmisítve.

A megye területén található kőfejtő.

7.) Kőzetekedés

A CFR alkalmazottainak egy része megérkezett.

Margitta–Szilágysomlyó szakaszon a sínek jók. A hidak az állomások felszerelési, a mellékvágányok megsemmisítve.

Szilágysomlyó–Sarmaság szakaszon a hidak, az állomások összes berendezéssel együtt megsemmisítve. A sínek jók. A sínek mentén található telefonvonalak megsemmisítve. A Nagykároly–Sarmaság–Zilah–Zsibó szakaszon ugyanez a helyzet.

A gördtüloanyag a síneken található. Megkezdtek a helyreállítási munkákat. A nagyváradi vasúti felügyelőség küldötte Munteanu mérnök.

Az SART. Az épület az összes felszereléssel együtt lerombolva. A vonalak legnagyobb része megsemmisítve.

A PTT. Az épület nincs lerombolva, ahol nagyon kevés készülék és huzal található. A vonalak egy része megsemmisítve. Megkezdődött a Zilah–Dés közötti két vonal helyreállítása.

Zsibó és Kolozsvár között felállítottak egy telefon-vonalat, a telefonállomás épülete nincs üzembe helyezve, a PTT és az SART épülete lerombolva.

8.) Közegészségügy

Zilahon, Nagykárolyban és Szilágysomlyón működik egy-egy kórház. Zilahon emellett még a 4.hadsereg kórháza is működik.

Három gyógyszerár található kevés gyógyszerrel ellátva. Fertőző betegségről nincs tudomás.

9.) Oktatásügy

Az iskolai épületek épek. A tanítás nem kezdődött meg.

10.) Igazságszolgáltatás

Szünetel.

11.) Következtetés

A városok felmérhetetlen károkat szenvedtek. A közhangulat jó. Várják a román hatóságok felállítását.

Nagyon kevés lakos távozott a magyar hadsereggel, főként az értelmiségiek. Zilah város lakossága az eddigi 9.000 helyett 8.000 főt számlál.⁵³³

A csendőrség és a CFR alkalmazottain kívül nem jelentkeztek a román hatóságok. A csendőrség igen nagy tapintattal működik.

A közigazgatást Nagykároly és kisebb vidéki települések kivételével a román elemek birtokolják. A megye területén semmi sem akadályozza a hatóságok visszatérését.

533 Az 1941-es népszámlálás szerint 8.546 személy élt a városban. 1941-ben Nagyvárad összlakossága 98.621 volt, amelyből 5.104 volt román és 90.715 volt magyar nemzetiségű. Forrás: Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. II. kötet (Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágys megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között)*. Teleki László Alapítvány – Pro-Print Könyvkiadó, Budapest – Csíkszereda, 1999.

A jó termés következtében gabonából, burgonyából és napraforgóból tartalmak halmozódtak fel; a kalászosok 40–50%-a levágatlan.

A város és vidéki lakosság ellátása gabonafélékkel a helyi termésből megoldható.

A lakosság hiányt szenved: sóból, cukorból, CAM-termékekből szappanból, fűtőanyagból és a románok lábbeliből. A fiatalok a leventesapkát hordják, ezért hiányt szenvednek kalapból és téli sapkából (kucsmából).

A malmokban hiányoznak a hajtószíjak és az üzemanyag.

[...]⁵³⁴

Arhivele Statului Bucuresti, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Direcția Relații cu departamentele, dos. 112/1944., 169–217. Közli: 23. August 1944. Documente 1945–1945. vol. III. [1944.augusztus 23.–1945. január 31.]. (colectivul de coordonare: Ardeleanu, Ion – Irimia, Vasile – Mușat, Mircea), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985. 220–228.

534 A kihagyott részben a beszerencésnászói közállapotok leírása, majd az általános konklúziók olvashatók.

ID. TEOFIL VESCAN KOLOZS MEGYEI FŐISPÁN 796/1944. SZÁMÚ
RENDELETE A SZOVJET KATONAI KÖZIGAZGATÁS BEVEZETÉSÉRŐL

Kolozsvár, 1944. november 7.

Észak-Erdély felszabadított része és így Kolozsvár municípium,⁵³⁵ s Kolozs megye a megszálló szovjet hadsereg közigazgatása alá kerül.

Az összes nem demokratikus törvényt és rendeletet a mai nappal hatályon kívül helyezem, a katonai közigazgatás által kinevezett hatóságok révén kiadott és javasolt intézkedések maradnak érvényben.

A fentiek alapján, a Kolozsvár municípium és Kolozs megye egész területén⁵³⁶ lévő összes civil hatóság, köztintzmény stb. nekem van alárendelve, ezekért én felelek a Szovjet Parancsnokság felé.

A rám ruházott hatalom és jogkörök alapján:

Eltrendelem:

1.) A győzelmes Hadseregeink érdekében minden állampolgár köteles felvenni a munkát és hatáskörén belül maximális erőfeszítést tenni a legnagyobb teljesítmény érdekében.

2.) Az idegen javak jogtalan eltulajdonítása szigorúan tilos. Mindazok, akik jogtalanul tulajdonítottak el idegen javakat, kötelesek azokat 3 napon belül visszaszolgáltatni a törvényes tulajdonosoknak.

3.) Szigorúan tilos az ingóságok, értékek, élelmiszerek és állatok kivitele a fent említett területről, a prefektúra és a Szovjet Parancsnokság előzetes engedélye nélkül.

4.) Az összes katonai célú rekvirálás csak az illetékes katonai hatóságok jóváhagyásával hajtható végre, a civil hatóságokon közreműködésével.

5.) Kolozsvár municípiumnak és Bánffyhumyad városának polgármesterei, valamint a Kolozs vármegye területén lévő összes községi előljároság köteles elvégezni a lakosság összeírását, ennek eredményét pedig felterjeszteni a prefektúránkhoz, legkésőbb 1944. november 12-ig.⁵³⁷

Az összeírás az alábbi adatokat fogja tartalmazni: község, körzet, utca, házzám, vezeték- és keresztnév, nem, életkor, vallás, foglalkozás, családi állapot, nemzetiség, hol van állása, iskolai végzettség, katonai fokozat és egyéb megjegyzések.

A végrehajtási határidő rövid lévén, a községi hatóságok a legmegfelelőbb intézkedéseket fogják hozni ésszerű munkamegosztást alkalmazva úgy, hogy az elrendelt határidőre feltétel nélkül be tudják mutatni az eredményt.

⁵³⁵ A magyar törvényhatósági jogú város román megfelelője.

⁵³⁶ Az 1940. szeptember 1. utáni Kolozs megyéről van szó.

⁵³⁷ Az egész megyére kiterjedő népszámlálás eredményei egyelőre nem ismeretesek, csupán a kolozsvári adatok, az is csak a *Világosság* közléséből.

Mivel nyomtatványok nem lesznek, a törvényes büntetőjogi felelősség terhe alatt a családfőre hárul az adatok megszerkesztése, ezeket később házcsoportonként, utcánként, körzetenként és községenként gyűjtik össze.

6.) A városok polgármesterei és a községi hatóságok kötelesek összeírni a fennhatóságuk alatti területen található összes állatot (kategóriánként, fajonként és nemenként), járművet, gabonát és takarmányt.

7.) A magyar és német menekültek vagyonának kezelésére a helyi hatóságok ki fognak nevezni egy három tagból álló bizottságot. A bizottság a menekült vagyonának kezelésére kinevezett vagy felhatalmazott gondnokkal együtt köteles azonnal összeállítani egy teljes leltárt a menekült vagyonáról, melyet a községi jegyzőség útján legkésőbb f. év november 12-ig be fog nekünk mutatni. A vagyon gondozásáért úgy anyagilag, mint büntetőjogilag a gondnok és a bizottság tagjai egyetemlegesen felelnek.

Kinevezett vagy felhatalmazott gondnok hiányában a fentiek értelmében megalkított bizottságnak jogában áll egy gondnok megnevezése, akit mi fogunk jóváhagyni.

8.) A községi hatóságok f. év november 12-ig egy beszámolót fognak készíteni az aktuális mezőgazdasági helyzetről, amelyben feltüntetik a ki nem csépeelt gabona hozzáférhető mennyiségét;

az üzemanyagot (benzin, gázolaj, stb.), ami a cséplés elvégzéséhez szükséges; valamint az elvégzett, illetve a még hátralévő őszi vetések helyzetét kategóriánként (búza, kukorica, stb.), jelezve a területet.

9.) A fenti rendelet megszegői szabotőröknek minősülnek és ezért a tettért a statáriális törvények alapján lesznek büntetve s golyó által helyben ki lesznek végezve.

A rendelet a kifüggesztés napján lép életbe.

*T. Vescan (s. k.)
prefektus*

*Román Országos Központi Történeli Levéltár, miniszterelnökségi iratok,
Sántescu-Rădescu-kormányok, 935. fond, 24/1944-45. csomó, ikt.sz. n., 26-27.,
román nyelvű másolat.*

Ordonanța

Nr. 796/944

Prefectura județului Cluj

Partea eliberată a Ardealului de Nord și astfel municipiul și județul Cluj, intră sub administrația militară a Armatei Sovietice de ocupație.

Toate legile și ordonanțele nedemocratice, cu data de azi se abrogă, rămânând în vigoare dispozițiile date și indicate de către autoritățile numite de administrația militară.

În baza celor de mai sus toate autoritățile civile, instituții publice, etc., de pe întreg teritoriul județului și municipiului Cluj îmi sunt subordonate mie, iar eu răspund față de Comandamentul Sovietic.

În virtutea atribuțiilor și puterii ce o dețin:

Ordonăm

1.) În interesul Armatelor noastre victorioase, fiecare cetățean este obligat ca să înceapă munca și în cercul atribuțiilor sale să depună maximul efort, pentru a obține cel mai mare randament.

2.) Însușirea pe nedrept a bunurilor străine este strict interzisă. Toți care au însușit pe nedrept bunuri străine, sunt obligați ca să le restituie în termen de 3 zile proprietarilor legali.

3.) Este strict interzis exportul bunurilor mobile, valorilor, alimentelor și a animalelor de pe teritoriul sus amintit, fără aprobarea prealabilă a prefecturii, în unire cu Comandamentul Sovietic.

4.) Toate rechizițiile în scop militar se vor efectuat numai cu aprobarea autorităților competente militare, prin intermediul autorităților civile.

5.) Primarii Municipiului Cluj și a orașului Huedin, cum și toate primăriile comunale de pe teritoriul Județului Cluj, sunt obligate să facă recensământul populației, iar rezultatul acestuia să-l înainteze Prefecturii noastre, cel mai târziu până la 12 noiembrie 1944.

Recensământul va cuprinde următoarele date: comune, circumscripția, strada, nr. casei, numele și prenumele, genul, vârsta, religia, profesiunea, starea civilă, naționalitatea, unde face serviciu, pregătirea școlară, gradul în armată și observații. Termenul de executare fiind scurt, autoritățile comunale vor lua cele mai potrivite măsuri, aplicând diviziunea rațională a muncii astfel, că pe data ordonată - în mod necondiționat - să poată prezenta rezultatul.

Întrucât imprimate nu se dau, datele vor fi redactate sub sancțiunile legale penale, de către capul familiei, acestea vor fi adunate apoi pe grupuri de case, străzi, circumscripții și comune.

6.) Primarii orașelor și autorităților comunale sunt obligate a conscrie toate animalele (pe categorii, specii și gen) vechicolele, cerealele și furajele existente aflate pe teritoriul de sub autoritatea lor.

7.) Pentru administrarea și manipularea averii refugiaților unguri și germani, autoritățile locale vor numi o comisie compusă din 3 membrii. Comisia, în unire cu administratorul (curatorul) numit sau împuternicit pentru administrarea averii refugiatului este obligată, ca imediat să întocmească un inventar complet despre averea refugiatului, pe care ni-l va prezenta prin notariatul comunal, cel mai târziu până în ziua de 12 noiembrie a.c. Pentru administrarea averii, răspund în mod solidar atât materialicește, cât și penalicește administratorul și membrii comisiei.

În lipsa unui curator de administrare numit sau împuternicit, comisia instituită mai sus este în drept a desemna un curator, care va fi ratificat de noi.

8.) Autoritățile comunale până în ziua de 12 noiembrie a.c., vor întocmi o dare de seamă despre situația agricolă actuală, în care vor evidenția cantitățile aproximative a cerealelor netreerate;

combustibilul (benzină, ulei, etc.) necesar pentru efectuare treieratului;

cum și despre starea însămânțărilor de toamnă efectuate și celor, care mai trebuiesc efectuate, pe categorii (grâu, porumb, ect.) indicând suprafața.

9.) Contravenienții ordonanței de mai sus vor fi considerați ca și sabotanții și pentru acest fapt vor fi sancționați după legile statutare și executați pe loc prin împușcare.

Ordonanța intră în vigoare pe data publicării prin afisaj.

Cluj, la 7 noiembrie 1944.

(ss.) T. Vescan

Prefect

IONEL POP ÉSZAK-ERDÉLYI KORMÁNYBIZTOS ÁTIRATA
 CONSTANTIN SĂNĂTESCU MINISZTERELNÖKNEK
 A ROMÁN HATÓSÁGOK KIUTASÍTÁSA TÁRGYÁBAN

Bukarest, ⁵³⁸ 1944. november 11.

Elnök úr, ⁵³⁹

292/Cab.

Az alábbiakat van szerencsém tudomására hozni:

Tegnap, 1944. november 10-én 12 órakor Maros megye prefektusa, dr. Ioan Bozdoc értesített, hogy megjelent nála Marosvásárhely szovjet katonai parancsnoka, aki közölte vele, a közigazgatás a szovjet hadsereg fennhatósága alá kerül és a prefektus, ha akarja, továbbra is dolgozhat, de anélkül, hogy [a román] főhatalmat képviselné. Ugyanakkor közölte vele, hogy a hadsereg, a csendőrség és a rendőrség el fogja hagyni a várost. A régi járás szovjet parancsnoka ugyanakkor rendelkezett az összes román hatóság kiürítését a járásból.

Dr. I. Bozdoc prefektus úr kérésére⁵⁴⁰ e parancs végrehajtásának mindennemű halasztását visszautasították.

Ugyanaznap, f. év november 10-én 12³⁰-kor a csíki prefektus úr, dr. Aurel Țetu közölte velem, utasítást kapott a szovjet katonai parancsnoktól, hogy 48 óra alatt Csík megyéből távolítsa el az összes román hatóságokat.

Ma 11 órakor Msg. Iuliu Hossu főtisztelendő püspöktől kaptam egy üzenetet Kolozsvárról, amely az Észak-Erdélyben élő románok kétségbeesett helyzetére mutat rá azon körülmény nyomán, hogy a szovjet hadsereg Észak-Erdély egész területén átvette a közigazgatást. [A püspök] elküldte a (szovjet hatóságok által beiktatott) kolozsvári prefektus egyik rendeletét is, amelyben köztudomásra hozták, hogy egész Észak-Erdélyt mostantól a „megszálló” szovjet hadsereg igazgatja.⁵⁴¹

Szintén ma, 16 órakor hivatalosan közölték velem, hogy a szovjet parancsnoktól kapott rendelet értelmében Csík, Udvarhely és Háromszék megyék csendőrszárnyait kiutasították erről a területről és a bécsi döntés határai mögé vonulnak vissza.

Észak-Erdélyből e helyzet nyomán elkezdődött a román lakosság tömeges menekülése, különösen mivel – amint mondják – elrendelték az összes olyan személy kiutasítását is, aki az 1940. szeptemberi határ innenső részéről jött át erre a területre.

⁵³⁸ Az iratton feltüntetett keletkezési hely Kolozsvár, valójában ez Bukarest volt.

⁵³⁹ A lap szélén feltételezően Sănătescutól származó kézzel írott megjegyzés olvasható: „Ismerem a helyzetet. Kértem az intézkedések felfüggesztését.”

⁵⁴⁰ Ez elírás, helyesen: kérése *ellenére*.

⁵⁴¹ Lásd a 9. sz. dokumentumot.

Tekintettel a helyzet súlyosságára, tisztelettel kérem, szíveskedjék a szükséges intézkedéseket meghozni.

Kérem, fogadja Elnök úr mély tiszteletem nyilvánítását.

Főkörmánybiztos,
 dr. Ionel Pop

Román Országos Központi Történeli Levéltár, miniszterelnökségi iratok,
 Sănătescu-Rădescu-kormányok, 935. fond, 24/1944-45. csomó, 2148/30/XI/1944.
 iktsz., 34., Ionel Pop kézjegyével ellátott román nyelvű tisztázatot.

România

Comisariatul pentru Administrarea Regiunilor Eliberate ale Transilvaniei
Cluj, la 11 noiembrie 1944. ⁵⁴²
Nr. 292/cab.

Domnule Președinte

Am onoarea a vă aduce la cunoștință următoarele:

Ieri, în 10 noiembrie 1944, la orele 12 mi-a comunicat domnul prefect al județului Mureș, dr. Ioan Bozdoc, că s-a prezentat la d-sa comandantul militar sovietic al orașului Tg. Mureș, care i-a comunicat, că administrațiunea publică trece asupra armatei sovietice. Și că prefectul, dacă voiește să lucreze mai departe, însă fără a reprezenta autoritate. În aceeași vreme i-a comunicat, că armata, jandarmeria și poliția urmează să părăsească orașul. Dl. comandant sovietic al plasei Reghin, în aceeași vreme, a ordonat evacuarea tuturor autorităților românești din acea plasă.

La cererea d-lui prefect dr. I. Bozdoc s-a refuzat orice amânare a executării a acestui ordin.

În aceeași zi, de 10 noiembrie a.c., la orele 12³⁰ mi-a comunicat dl. prefect de Ciuc dr. Aurel Tețu că a primit ordin de la comandantul militar sovietic, ca în 48 ore să evacueze județul Ciuc, toate autoritățile românești.

Azi la orele 11 am primit un mesaj din partea I. P. S. ⁵⁴³ Episcopului Iuliu Hossu din Cluj, care arată situația disperată a românilor din Transilvania de Nord, în urma împrejurării, că Armata Sovietică a preluat administrația publică în întreg teritoriul Transilvaniei de Nord. Mi-a trimis și o ordonanță a prefectului (înstituit de autoritățile sovietice) din Cluj, în care se aduce ș-a cunoștință publică, că întreaga Transilvanie de Nord va fi de acum administrată de Armata Sovietică „de ocupație”.

Tot azi, ș-a orele 16 mi se comunica oficios, că în urma ordinului primit de la Comandamentul Sovietic, legiunile de jandarmi din județele Ciuc, Odorheiu și Trei-Scaune sunt evacuate din acest teritoriu și retrag după frontiera dictatului de la Viena. Din Transilvania de Nord, în urma acestei situații, a pornit un exod a populației românești, mai ales, că – după cum se spune a ordonat și expulzarea tuturor persoanelor care au trecut în acest teritoriu, de dîmcoace de granița din septembrie 1940.

Considerând greutatea situației, vă rog respectuos să binevoiți a lua măsurile, care se impun.

Primiți, vă rog, Domnule Președinte, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Înalt Comisar
(ss.) dr. Ionel Pop

Domniei Sale

Domnului General de Corp de Armata Adjutant Constantin Sănătescu,
Președintele Consiliului de Miniștri

A KOMMUNISTA PÁRT MAROS-TORDA MEGYEI SZERVEZETE
ÉS A MAGYAR DEMOKRATA SZÖVETSÉG MEGBÍZOTTAI
IOAN BOZDOC PREFEKTUSNAK ÁTADOTT EMLÉKRATA A HELYBELI
MAGYARSÁG ÜLDÖZTETÉSÉRŐL

Marosvásárhely, 1944. november 11.

Súlyos, sorozatos sérelmeink orvoslására a helyi Kommunista Párt és a Magyar Demokrata Szövetség megbízottai az alanti Emlékratot nyújtották át dr. Bozdog⁵⁴⁴ prefektusnak:

A Maros-Torda megyei Kommunista Párt és Magyar Demokrata Szövetség az alantikban foglalta össze a megye és Marosvásárhely város jelenlegi helyzetét:

A német és magyar csapatok kivonulása után a megye lakossága – ahol nem hurcolták magukkal – kifosztottan is, közművek nélkül is, a helyén maradt. Demokrata országban emberként akart élni és dolgozni. E szándékunkban éppen az építő munka megszervezése hivatott közigazgatási gépezetet akasztott meg. A közigazgatás megszervezőinek nagy része a bosszú gondolatával jött ide; rajtuk kívánják megbosszulni azokat a sérelmeket, amelyeket a fasiszta magyar állam velük szemben elkövetett. Ártatlanságunk és demokratikus meggyőződésünk tudatában tiltakozunk a minket igaztalanul sújtó alábbi intézkedések ellen:

I.

A fegyverszüneti egyezmény második pontjára hivatkozva a román hatóságok – sajátos értelmezésük alapján – letartóztatják és internálják táborok felé irányítottak mindazokat a férfiakat, gyakran asszonyostól, csecsemőtől,

- a) akik a magyar vagy a román hadseregből megszöktek, eldobva a Szovjetunió ellen irányított fegyvert;
- b) a német és magyar hadseregtől elhurcolt és most Észak-Erdély valamelyik részéből visszatért lakosságot;
- c) azokat, akik Antonescu uralma idején Dél-Erdélyből politikai magatartásuk miatt kénytelenek voltak Észak-Erdélybe menekülni, avagy kiutasítottak;
- d) mindazokat, akiknek nem sikerült román állampolgárságot szerezni;
- e) mindazokat a diákokat, akik a két ország közötti kölcsönös megegyezés alapján Észak-Erdélyben tanultak;
- f) mindazokat, akik az 1940. év előtti Magyarország területéről jöttek Észak-Erdélybe és politikai meggyőződésükhöz híven itten maradtak és végül
- g) kivizsgálatlan felfelentésre, vádaskodásra bárkit.

⁵⁴² A lap szélén, feltehetően Sănătescutól származó, kézzel írott megjegyzés olvasható: „Cunosc situația. Am cerut suspendarea măsurilor”.

⁵⁴³ I. P. S. – Înalt Preasfinițit (Óméltósága).

⁵⁴⁴ A prefektus neve helyesen: Bozdoc.

II.

Nincs jogbiztonság

- 1.) Távollevő vagy akár helyben levő lakosok ingó vagy ingatlanvagyonát (birtokát, házát, műhelyét, üzletét) jogerős ítélet, törvényes alap nélkül, de hatósági segédlettel az Észak-Erdélybe betelepülők elveszik.
- 2.) Jóllehet csendőrök teljesítenek szolgálatot, a falvakban mindennapos a magyar lakosság bántalmazása és kifosztása.
- 3.) A román falusi lakosságot fegyveres nemzetőrségbe szervezik, a magyar lakosság felfegyverzetlenül és megszerzetlenül a nemzetőrség kényére-kedvére kiszolgáltatódik.
- 4.) A Maniu-gárdisták a falvakban bosszúló hadjáratot szervezve, gyilkosságtól sem riadnak vissza.

III.

Veszélyben az emberi szabadságjog

- 1.) Közalkalmazottak százaikat bocsájtják el törvénytelenül.
- 2.) Az orosz parancsra nemrég megnyílt magyar anyanyelvű elemi és középfokú iskolákat a hatóságok bezárták.
- 3.) Tilos az anyanyelv szabad használata. Rendelettel és hatósági segédlettel elűntették a magyar feliratokat és a közigazgatási nyelve pusztán a román nyelvé. E sérelmeinket a román hatóságok tevőlegesen okozták. Építő munkát nem végeztek és így passzivitásukkal is igen sokat ártnak a megye lakosságának. Ehhez járul még, hogy a demokrácia elveinek semmibe vételével a közigazgatás ügyeiben a lakosság részt nem vehet és bele nem szólhat.

A Maros-Torda megyei Kommunista Párt és a Magyar Demokrata Szövetség bölcse tudja, hogy nem a sérelmek fölkárása, hanem megszüntetése a feladata. Azonban a háború okozta nehézségeken kívül egyes ellenkező politikai felfogású intézmények és egyének is megnehezítik munkánkat. A posta politizál, mert csak a felfogásával egyező küldeményeket továbbítja.

Vidékünk ma elzárt világ, ezért emlékiratunkat ezúton terjesztjük elő, kérve jóindulatú tanulmányozását és sérelmeink orvoslását.

Kommunista Párt

Soós József, Pittner titkár

Magyar Demokrata Szövetség

*Dr. Antalfy elnök, Vigh titkár*⁵⁴⁵

Szabad Szó, 1944. november 12.

⁵⁴⁵ Pittner Oliverről, a Szabad Szó felelős szerkesztőjéről, Antalfy Endre tanárról és Vigh Károlyról van szó.

12.

A SZOVJET-ROMÁN FEGYVERSZÜNETI EGYZEMÉNY ELŐÍRÁSAINAK TELJESÍTÉSÉRŐL FOLYTATOTT KÉTOLDALÚ TÁRGYALÁSOK JEGYZŐKÖNYVE

Bukarest, 1944. november 12.

Tithos

Jelen voltak:

Visinszkij, Vinogradov, Bogdenko, Pavlov, Vasziljev elvtársak,
Sánátescu, Groza, Vișoianu urak.

Visinszkij elvt.: Szeretnék megvitatni néhány kérdést, amelyek az 1944. szeptember 12-én megkötött fegyverszüneti egyezménynek a román kormány részéről történő teljesítésével kapcsolatosak. Most a Sánátescu tábornok vezetése alatt álló új kormánnyal van dolgunk és reméljük, hogy az új kormány az SZSZKSZ-szel együttműködve biztosítja a fegyverszüneti egyezmény mihamarabbi teljesítését. A szovjet társadalmat nyugtalanítja a fegyverszüneti egyezmény nem teljesítése. Ideutazásomnak az a célja, hogy tisztázzam az egyezmény teljesítésével kapcsolatos körülményeket és felvázoljam azokat az intézkedéseket, amelyeket meg kell tenni a fegyverszünet jobb és gyorsabb teljesítéséhez, melynek a Szovjetunió és Románia közötti kapcsolatok normalizálásának szilárd alapjául kell szolgálnia.

Sánátescu úr: A fegyverszüneti egyezmény nem teljes körű teljesítése egy sor okkal magyarázható. Így például az egyezmény teljesítésére felállított román bizottság nem volt kellő módon megszervezve, ezért az új kormány intézkedéseket tett, hogy kiscserélje ennek a bizottságnak a vezetését és új szervezettel kapjon, sokkal teljesebbet, abból a célból, hogy gyors tempóban minden – a bizottság előtt álló – kérdés megoldásra kerüljön.

Az új bizottság rendelkezni fog technikai, végrehajtó és ellenőrző szervekkel. A bizottság élére, nyilvánvalóan katonát kell állítani, hogy gyorsabban és jobban működjön. Sok olyan probléma van nálunk, amely kissé lassan oldódik meg. Fel szeretnék vetni néhány problémát, amelynek a kedvező megoldása hozzá járulna a fegyverszüneti egyezmény jobb teljesítéséhez. Például nehézségeink vannak az áruszállítással. A vasúti pálya átállításának⁵⁴⁶ megoldása még nem valósult meg, nem oldódott meg a hadifoglyok visszatérésének kérdése sem, akiket a szovjet csapatok augusztus 24. után ejtettek fogságba, nincs rendezve az erdélyi közigazgatás kérdése sem.

A román adminisztráció a hadműveletek befejezése után négy megyébe hatolt be: Csík, Udvarhely, Háromszék, Maros. Hatóságaink beáramlása fokozatosan, másfél hónap alatt zajlott le. Ugyanakkor azt a tájékoztatást kaptuk a prefektusainktól, hogy a katonai parancsnokság utasította őket, hogy 24–48 óra leforgása alatt vonják ki Erdély egész területéről a közigazgatási és egyéb szerveket.

⁵⁴⁶ A széles nyomtávú vasút lefektetéséről van szó.

A fegyverszüneti egyezmény 17. és 19. cikkelyére hivatkozva tudni szeretnénk az Ön elvi álláspontját, az adminisztrációt küldő román kormány tettének helyességéről. Mivel ma éjjel lejár adminisztrációnk evakuálásának határideje, szeretnénk 2-3 nap haladékosan kérni, mivel az evakuáció nagy nehézségekkel jár: el kell szállítanunk nem csupán a közigazgatási hivatalokat, de egyéb intézményeket is (bankokat stb.) *Visszük elvt.:* A katonai parancsnokság ilyen intézkedéséről sem nekem, sem Vinogradov tábornoknak nincs tudomása. Más dolgok azonban ismeretek előttünk, mégpedig az, hogy Erdélyben valamilyen fegyveres osztag jelent meg, amely önbíráskodó bűncselekményeket követett el.

Ennek az osztagnak a vezetője kijelentette, hogy nem engedelmeskedik a Szovjet Parancsnokságnak. Egyébként ez az osztag „Maniu különítményének” nevezi magát. Ezért a parancsnokság követeli, hogy ez harcoss (sic!) szüntesse be a tevékenységét és hagyja el Erdélyt. Amennyiben nem teljesül ez a követelés, intézkedéseket fogunk ellene tenni.

Groza úr: Minden intézkedést megtettem, hogy tisztázzam ezt a kérdést és Maniuhoz fordultam, aki közölte, hogy senki sem engedélyezte ennek az osztagnak, hogy viselje a nevét. A miniszterelnök úr vizsgálta ezt az esetet és úgy gondolja, hogy az osztag parancsnokát,⁵⁴⁷ ezt a bandita gazembert le kell tartóztatni. Még 1943 decemberében megsértette a magyar diplomáciai testület egyik tagját, de akkor a rendszer fasiszta volt és eltussolta az ügyet. Természetesen ezt a fasiszta osztagot fel fogjuk oszlatni.

Sánátescu úr: Ismét vissza szeretnék térni adminisztrációnk Erdélyből történő evakuációjának kérdéséhez. Este 7 órakor lejár az evakuáció határideje. A kiürítést végrehajtani ilyen rövid idő alatt lehetetlen, ennyi idő alatt nem tudunk vonatot kaptani az evakuáláshoz, ezért kérem, adjanak haladékosan.

Visszük elvt.: Azonnal kapcsolatba lépünk a fronttal és tisztázzuk a helyzetet, én azonban a frontparancsnok⁵⁴⁸ rendelkezését nem tudom megváltoztatni.

Sánátescu úr: Mindent megteszünk, hogy ezeket a követeléseket minél hamarabb teljesítsük.

Visszük elvt.: A fegyverszüneti megállapodás 19. cikkelye semmilyen kétséget sem kelt. Ebben az áll, hogy először is, a bécsi döntést nem létezőnek tekintjük és a szövetséges kormányok egyetértenek azzal, hogy Erdély egésze vagy nagyobbik része visszakerüljön Romániához, amely döntés a békés rendezéskor megerősített fog nyerni. Azonban Erdély visszakerülésének menetrendje, időpontja és határideje külön kell hogy megállapításra kerüljenek és maga a hatalom átadása a román adminisztrációnak is szervezeten kell hogy végbemenjen és nem egyoldalúan és önkényesen. Tegnap a külügyminiszter, Vișoianu úr jelenlétében módomban volt elmagyarázni a Királynak, hogy a fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelye mellett van egy sor egyéb pont, amelyeket szintén feltétlenül teljesíteni kell és hogy ezek a feltételek szorosan összefüggnek.

⁵⁴⁷ Gavrilă Olteanuról van szó.
⁵⁴⁸ Rogyion J. Malinovszkij.

Úgy gondolom, hogy a fegyverszünet egy sor olyan cikkelyből áll, amelyeket feltételesen három kategóriára lehet széthontani. Az első kategóriába azok a feltételek tartoznak, amelyek főként Románia belső életét illetik, például a fasiszta rendszer felszámolása. A második kategória szinte kivétel nélkül Románia érdekeit érinti, például, az egyezmény 19. cikkelye. Természetesen mi is érdekeltek vagyunk jogszერűség visszaállításában Erdéllyel kapcsolatban, mindazonáltal a 19. cikkely, éppúgy, mint a 17., különösen Romániát érinti. Végül a harmadik kategória, a megállapodás 10., 11., 12. cikkelyei – ezek azok a cikkelyek amely elsősorban a Szovjetuniót érdeklik, bár természetesen ezek a jogszерűség megvalósításában érdekeltek románokat is kell, hogy érdekelje. Ez a három kategória annyira szorosan kapcsolódik egymáshoz, hogy teljesítésük nem lehet, hogy ne tétellezze fel egymást. A fegyverszüneti megállapodás teljesítése nem lehet egyoldalú. Ellenkező esetben, érthetetlen lesz, hogy miért teljesülnek egyes pontok, más pontok pedig nem. Ez a helyzet véleményem szerint a megállapodás 19. cikkelyének teljesítésével is.

Groza úr: A román kormány és az egész román nép tökéletesen érti és igen hálás Önnek, hogy átérzi a 19. cikkely fontosságát a számunkra, igen hálás a 19. cikkely Ön által adott értelmezéséért. Erdély kérdésének kedvező rendezése lelkesíti a román népet és új lendülettel fogja folytatni a megmaradt fasiszták megsemmisítését, akik csupán szegénységet és szerencsétlenséget hoztak a román nép számára. A továbbiakban minden intézkedést megteszünk, hogy a megállapodást a lehető leghamarabb teljesítsük.

Visszük elvt.: Mi két hónapon át türelmesen vártunk erre.

Sánátescu úr: A második kérdés, amelyet fel szeretnék tenni, pénzügyekkel kapcsolatos. Nagy nehézségekkel küzdünk a szovjet valuta átváltásával kapcsolatosan. A lej átváltásának időtartama igen hosszú. Néhány állampolgár, sőt szervezettek folytatnak spekulációkat, szovjet pénzt vesznek, majd újra eladják, magasabb áron. Meg kell hozni azokat intézkedéseket, melyek az ezzel a problémával folytatott harchoz szükségesek.

Visszük elvt.: Arra kérem Önt, miniszterelnök úr, hogy vázolja fel a konkrét intézkedéseket ebben a kérdésben és mi meg fogjuk vitatni ezeket.

Vinogradov elvt.: Erről már beszéltem a román kormányknak, de semmilyen konkrét javaslat nem érkezett hozzánk. Sánátescu úr: holnap eljutnak Önhöz ezek a javaslatok.

Vișoianu úr: Az az őszinte kívánságunk, hogy lehetőség szerint jobban és gyorsabban teljesítsük a megállapodás feltételeit. Igen sok a teendőnk. A kormány kidolgozott egy általános tervet erőforrásainknak a megállapodás teljesítése érdekében való hasznosításáról. Ehhez azonban meg kell kapunk Önöktől is a közös, kidolgozott, egységes igénylést. Ugyanakkor itt néhány nehézséggel találjuk szemben magunkat, amikor Szidorov ezredes úr eltérő időpontokban nyújt be nekünk igényeket, amelyek néha nem eléggé megalapozottak, mint például 850 millió lej kifizetése csokoládé, kávé, selyem alsónemű és hasonlók beszerzésére. Miközben ezek az igényléseket megítélésem szerint aligha kompetens személyek írják alá.

Például, az előbbieken ismertett igénylést egy Leonov őrnagy írta alá. Nincs szabályozva a szovjet katonai parancsnokok ellátásának kérdése sem, akik helyben elveszik azt és annyit, amennyi nekik tetszik.

Vinszskij elvt.: El kell mondanom, hogy Vinogradov tábornok ebben a kérdésben meg fogja tenni a szükséges intézkedéseket. A román kormánynak címzett igényléseket Vinogradov tábornok vagy Bogdenko ellentengermagy írhatja alá.

Sănătescu úr: Szeretném felvetni Moldova⁵⁴⁹ közigazgatásának kérdését is. Igen gyakran történnek félreértések a szovjet parancsnokság és a mi adminisztrációnk képviselői között.

Vinszskij elvt.: Kérem nevezzen meg konkrét eseteket.

Sănătescu úr: Még egy probléma – a háborús bűnösök vizsgálatának kezdete. Már sok letartóztatottunk van, de a vizsgálat még nem kezdődött meg.

Vinszskij elvt.: Úgy gondolom, igen rövid időn belül közlöm Önnel az álláspontomat, most foglalkozom a problémával.

Vișoianu úr: Kérem gyorsítsa fel a kérdés rendezését. Vegyük például Potopeanu tábornokot. Azért tartóztatták le, mert egy ideig parancsnoka volt egy hadosztálynak a szovjet fronton.

Vinszskij elvt.: Tisztázni fogjuk az ügyet. Szeretnék áttérni még egy – a megállapodás 2. cikkelyének teljesítésével kapcsolatos – kérdésre. Néhány vélemény szerint, a román ajánlatok például az olajtermékek, a mezőgazdasági termékek terén, a felajánlott szarvasmarha mennyisége tekintetében eléggé megfelelő. De ez például nem mondható el az ipari berendezésekről. Példának okáért egy kalapgyár felszerelését ajánlják fel nekünk, amire nincs szükségünk. Mi pedig a háború alatt elvesztettük a Dnyeprogeszt.⁵⁵⁰ Természetesen a román kormány nem képes a teljes felelősséget ezért viselni, de valamennyi részét köteles viselni és ezért a román kormány ajánlatának az ipari berendezések tekintetében komolyabbnak és számunkra elfogadhatóknak kell lennie. Ezért véleményem szerint azonnal hozzá kell látni azoknak az áruknak az elindításához, amelyekről – külön jegyzőkönyvbe rögzítve azt – megállapodunk. Mi a véleménye erről a román kormányznak?

Groza úr: Semmi kifogásunk az írásbeli rögzítés ellen. Megteszünk mindent, hogy teljesítsük a fegyverszüneti egyezményt.

A megbeszélés két órán át tartott.

AVP RF. F. 07. Op. 5. P. 47. D. 133. L. 1-5. Orosz nyelvű tisztázata. Megjelent: „Vasztócsnaja Jevropa v dokumentoh rasszjiszkih arhivov 1944–1953.” I. köt. 1944–1948. Szibivszkij Kronograf, Moszkva–Novoszibirszk, 1997. 24. sz. dok. Fordításunk alapja: Transzilvánsszkij vaprosz. Vengero-romünszkij territorialnij szpor i SZSZSZR 1940-1946. Dokumentii. (Szerk.: Tofik, Iszlamov.) Moszkva, 2000. 62. dok., 254–258.

549 A Vörös Hadsereg miután megszállta Moldvát, ott egy Bukarestől független, szovjet ellenőrzés alatti közigazgatást építettek ki. A terület csupán 1945. február 1-én került vissza a kormány felügyelete alá.
550 A dnyeperti vízerőműről van szó.

13.

A ROMÁNIAI SZÖVETSÉGES (SZOVJET) ELLENŐRZŐ BIZOTTSÁG ÁTÍRATA SĂNĂTESCU MINISZTERELNÖKNEK A ROMÁN KÖZIGAZGATÁS KIUTASÍTÁSÁRÓL

Bukarest, 1944. november 12.

Nr. V.150

Sănătescu úrnak

Románia miniszterelnöke
hadtestparancsnok részére

1944. október 14-én az erdélyi Gyergyószentmiklósról 5–600 főből álló „Iuliu Maniu Gárdának” nevezett román egység érkezett, Olteanu Gavril ezredessel az élen és olyan lépéseket tett, amelyek nem egyeztethetők össze a német fasizmussal szemben vívott harc általános menetével.

Folyó év október 21-én Olteanu ezredes parancsára Gyergyócsomafalván letartóztatták: Barmos Mihályt⁵⁵¹ a falu előjáróját, Orbán László⁵⁵² lelkeszt, Bartalis Ignác⁵⁵³ tolmácsot és Majoros István⁵⁵⁴ boltost. A letartóztatásokra az a tény adott okot, hogy ezen személyek lelkiismeretesen dolgoztak és segítették a Szovjet Parancsnokságot, élelmiszerral és takarmánnyal ellátni a Vörös Hadsereget. Mikor a Gyergyószentmiklósi szovjet parancsnok kérte Olteanu ezredest, hogy küldje el a letartóztatottakat, ez utóbbi a parancsnokságnak sértő és fenyegető hangú írásos választ küldött és megtagadta a letartóztatottak átadását, kinyilatkozva, hogy azok politikai bűnösök.

Szintén Gyergyószentmiklóson szervezték meg egy emlékmű építését, a Vörös Hadsereg elesett tisztjeinek és katonáinak emlékére. Október 12-én az Olteanu ezredes egységéhez tartozó Procurar Laslo [sic.] kapitány *tisztszolgája* elmenvén az emlékművet építők mellett, azt mondta a munkásoknak, hogy főlőlegesen dolgoznak és hogy a szovjet parancsnokság távozása után le fogják rombolni az emlékművet és kinyitják a sirt.

Figyelmen kívül hagyván, hogy a Vörös Hadsereg által felszabadított Erdélyben *tilos* a román közigazgatás bevezetése, Déstre megérkezett a román csendőrség a megyei közigazgatással, 1944. október 25-én Besztercére ugyancsak megérkezett egy rendőrségi parancsnokság Niculescu Paul alezredes vezetésével, aki visszautasította, hogy elhagyja a várost, a szovjet parancsnokság ilyen értelmű kérése ellenére.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság fel van hatalmazva [annak közlésére, hogy]:

551 A román eredetiben: „Bormas Mihai”.
552 A román eredetiben: „Orban Laslo”.
553 A román eredetiben: „Bormalis Ignat”.
554 A román eredetiben: „Maloros Stefan”.

1.) Újra megjegyzi, hogy a Vörös Hadsereg által felszabadított Erdélyben tilos a román közigazgatás bevezetése.

2.) Az önkéntesekből és csendőrokból álló ezred katonáinak ellenséges akcióit illetően, amelyek veszélyt jelentenek a Vörös Hadsereg katonáinak emelt emlékmű építésére, a szovjet parancsnokság részére küldött sértő és fenyegető hangú hivatalos válasza miatt az ezred parancsnokát el kell távolítani és a Vörös Hadsereg elleni uszító tevékenységért törvényszék elé kell állítani.

3.) Mivelhogy a fent említett ezred nem a román hadsereg reguláris egységét képviseli, nem az állam tartja fenn, hanem a helybeli lakosság kizsákmányolásából él, túllépve így a törvény határait, ezért ezt az ezredet azonnali hatállyal fel kell számolni. Az embereket Erdélyből ki kell vonni.

4.) Amennyiben ezt a kérést 1944. november 17-ig nem teljesítik, úgy abban az esetben a Vörös Hadsereg fegyveres erővel fogja ezt az ezredet felszámolni.

A választ a fentebb vázolt kérdésekben az SZSKSZ Marsalljához, R. I. Malinovszkijhoz, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság [elnökéhez] 1944. november 18-ig küldjék el.

A Romániai Szövetséges Ellenőrző Bizottság helyettes elnöke,

*Vinogradov hadosztályparancsnok*⁵⁵⁵

A Romániai Szövetséges Ellenőrző Bizottság vezérkari főnöke,

*Vasziljev gyalogsági brigádtábornok*⁵⁵⁶

A Román Külügyminisztérium Levéltára, Románia II. világháborús iratai, 71/1939, E. 9. (1939-1947) fond, 189. kötet, 193. Pontatlanul közli: Petre Turlea: Monumente non grata. Falsi martiri maghiari pe pământul românesc. Bravo Press, 1996. București, 121–123.

⁵⁵⁵ A román dokumentumban itt „general de divizie” szerepel Vinogradov neve mellett, míg az 5. alatt került iratban „general locotenent”. Valójában Vinogradov rangja vezérrezendes volt.

⁵⁵⁶ A román nyelvű iratokban követekezlenül tüntetik fel Vasziljev katonai rendfokozatát. Míg az október 24-i átiratban (5. dokumentum) gárdavezérrnagy (General Măior din Gardă) van feltüntetve, itt general de brigadă din infanterie – gyalogsági brigádtábornok.

14.

A NAGYVEZÉRKAR I. RÉSZLEGE 3. SZ. MOZGÓSÍTÁSI IRODÁJÁNAK ÁTÍRATA A MINISZTERTANÁCSHOZ

AZ ÉSZAK-ERDÉLYI ÖNKÉNTES ALAKULATOK MEGSZERVEZÉSÉRŐL

Bukarest, 1944. november 12.

71.215.

Tisztelettel tudatjuk:

A Nagyvezérkar 1944. október 5-i, 67.610-es rendelete⁵⁵⁷ értelmében szervezett erdélyi önkéntes alakulatokat, befejezve küldetésüket az Erdélyben működő nagy egységek⁵⁵⁸ keretében, 1944. november 15-i dátummal felszámolják.

Az erdélyi önkéntesekből alakult rendvédelmi szakaszok felszámolása az alábbi normák szerint fog történni:

1.) A *személyzet* (tisztok, altisztek és csapat) le lesz szerelve és ki lesz véve azon rendvédelmi századok kötefélékből, amelyek mellé be voltak osztva.

A *rendvédelmi századok* átvesszük az összes fegyverzetet és felszerelést azoktól, akik még rendelkeznek civil felszereléssel.

A felszerelés nélküli katonák *leszerelése* 40 fős csoportokban, 2–3 tisztos parancsnokság alatt fog történni, akik el fogják kísérni a csoportokat addig a pontig, ahol leszáll az összes önkéntes.

A vasúti szállítást közös, sárga menetlevelek alapján fogják lebonyolítani.

2.) Azon *önkéntesek* esetében, akik nem rendelkeznek civil felszereléssel, intézkedni fognak, hogy azon területi parancsnokságok irányítása alá küldjék őket, amelyek körzetében lakhelyeik vannak, ahol törvényes keretek között átadják a fronton lévő nagy egységektől kapott felszerelést.

A hadkiegészítő parancsnokságok át fogják venni a felszerelést és el fogják küldeni az operatív nagy egységeknek az átvételi és a leadási iratokat.

3.) A Zilah vidékén lévő *önkéntes alakulatokat* vagy a batalion fix-eket⁵⁵⁹ fel fogják számolni a IV. Hadsereg szervei vagy az illető, helyben mozgósított egységek révén az 1-es és 2-es pontok előírásait követve.⁵⁶⁰

4.) *Egyetlen fegyvernem sem fog az erdélyi különleges önkéntes rendvédelmi szakaszok birtokában maradni.*

5.) A *személyzet*, amely a fronton lévő egységektől felszerelést és pénzalapot vett át, ki fogja egyenlíteni a tartozást, ezután leszerelik.

⁵⁵⁷ A rendeletet nem találjuk.

⁵⁵⁸ Az ezrednek megfelelő vagy annál nagyobb katonai alakulatok.

⁵⁵⁹ A batalion fix nevezetű alakulatok olyan önkéntes alapon helyben szerveződött felkatonai egységek voltak, amelyek a front háta mögötti rendőri feladatok ellátására kaptak felhatalmazást, de együtt kellett működniük a területen illetékes katonai szervekkel.

⁵⁶⁰ A fejezet végén ismeretlen kéztől származó kiegészítés olvasható: „A Régen környéki (Livezeanu) önkéntes zászlóaljot a hegyvidéki szakaszok fogják leszerelni.”

A tartozásokat az érvényes közigazgatási útmutatások alapján fogják kiegyenlíteni és ezt 1944. december 1-ig teljesen be kell fejezni.

6.) A *hadserg összes egysége* intézkedni fog az önkéntesek élelemmel történő ellátásáról a szállítás idejére, 5-6 napra adva élelmet erre a célra, a megteendő távolság függvényében.

Naprakészen ki fogják fizetni az összes pénzbeli juttatást, amely az önkénteseknek járt a Nagyvezérkar 67.610/1944-es számú rendelete alapján.

Fel kell hívni az önkéntesek figyelmét, hogy a szállítás ideje alatt teljes mértékben őrizték meg a rendet, megtöltve a leszállást az olyan helyeken, amelyek nem szerepelnek a leszerelési parancsokban.

7.) Azon *egységek*, amelyek alárendeltségébe önkéntes alakulatok tartoztak, jelenteni fogják a származás szerinti egységeknek vagy a katonai előképzés helyettes felügyelőségeinek a leszerelt önkéntesek helyzetét.

8.) A *különleges önkéntes szakaszok* felszámolva lévén, az összes ember, aki 1944. november 20. után viselni fogja az önkéntes egyenruhát vagy független önkéntes egységekbe szerveződik Erdélyben, az igazságszolgáltatásnak lesz átadva és a hatályban lévő katonai törvények szerint lesz megbüntetve.

9.) Az *önkéntesek közül* az első vonalban lévő harcoló egységeknél maradhatnak - a harcoló egységekbe besorolt korosztályokhoz tartozó önkéntesek és csak azok, akiknek megfelelő katonai képzettségük van,

- a már tábori kórházakban lévő asszonyok, akik folytathatni kívánják a szolgálatot. Ezeket az önkénteseket a harcoló egységekhez küldik, amelyek közülni fogják az illetékes állomásozó pótkeretekkel az emberek besorozását, hogy ezek hajtsák végre az áthelyezéseket.

A *megmaradt önkéntesek és önhéntes nők már nem fogják hordani az önkéntes egyenruhát.*

10.) A *nagy egységek* 1944. november 20-ig távirati úton jelenteni fogják a fenti parancs végrehajtását.

*A Nagyvezérkar főnöke
s.k. S. Mardari altábornagy*

*Román Országos Központi Történeli Levéltár, miniszterelnökségi iratok,
Sănătescu-Rădescu-kormányok, 935. fond, 24/1944-45. csomó, 1666/14. XI. 1944.
i.ksz., 23-24. Mardari altábornagy aláírásával ellátott román nyelvű tisztázat.*

MELLÉKLET:

Marele Stat Major

Secția I-a

Nr. 3 Mob. Armatei

Nr. 71.215 din 12 noiembrie 1944

Președinția Consiliului de Miniștri,

Cu onoare se face cunoscut:

Unitățile de voluntari ardeleni, organizate conform ordinului M. St. Major nr. 67.610 din 5 oct. 1944, îndeplinindu-și misiunea în cadrul Marilor Unități, care au operat în Ardeal, se disființează pe data de 15 noiembrie 1944.

Desființarea plutoadelor de poliție voluntari ardeleni, se va face după următoarele norme:

1.) *Personalul* (ofițeri, subofițeri și trupă) va fi desconcentrat și scos de la drepturi de companiile de poliție, pe lângă care au fost afectată.

Companiile de poliție vor lua în primire tot armamentul și echipamentul de la oameni, care mai au asupra lor efecte civile.

Trimiterea la vatră a oamenilor dezecipați, se va face pe pachete a 40 oameni sub comanda a 2-3 gradați care vor însoți grupele până în punctul unde coboară toți voluntarii.

Transportul pe C.F.R. se va face pe baza foilor de drum galbene colective.

2.) *Pentru voluntari* care nu au efecte civile se vor lua măsuri, să fie trimiși sub comandă la Cercurile Teritoriale, pe raza cărora își au domiciliile, unde se vor preda cu toate formele legale efectele primite de la M.U. de pe front.

Cercurile Teritoriale vor lua în primire efectele și vor trimite M.U. operative formele de primire și scădere.

3.) *Pentru unitățile de voluntari* aflate în regiunea Zalău, sau la Batalioanele Fixe Regionale, se va proceda la desființarea lor, prin organele Armatei IV-a sau unitățile regionale fixe respective, urmându-se prescripțiunile de la punctul 1 și 2.⁵⁶¹

4.) *Nici o categorie de armament nu va rămâne asupra plutoadelor speciale de poliție, de voluntari ardeleni.*

5.) *Personalul* care a avut în primire materiale și fonduri, de la unitățile de pe front, va lichida la zero întreaga gestiune, după care va fi lăsat la vatră.

Lichidarea gestiunilor se va face conform instrucțiunilor administrative în vigoare și trebuie să fie complet terminate până la data de 1 dec. 1944.

6.) *Toate unitățile armatei* vor lua măsuri să asigure hrana voluntarilor pe timpul transportului, dându-se în acest scop hrana pe 5-6 zile în raport de distanțele de parcurs.

⁵⁶¹ A fejezet végén ismeretlen kézfől származó kiegészítés olvasható: „Batalionul voluntari din regiunea Reghin (Livezeanu) îi lichidează prin Corp de Munte.”

Se vor achita la zi toate drepburile bănești pe care voluntarii le-au avut în baza ordinului M. St. Major nr. 67.610/1944.

Se va atrage atențiunea voluntarilor să păstreze perfectă ordine pe timpul transportului, interzicându-se debarcarea în alte puncte decât în cele menționate în ordinea de lansare la vatră.

7.) *Unitățile* care au avut în subordine unități de voluntari, vor comunica unităților de origină, sau subinspectoratelor de pregătire premilitară, situația voluntarilor desconcentrați.

8.) *Plutoanele speciale de voluntari* fiind desființate, toți oamenii care vor purta uniforma de voluntar, după data de 20 noiembrie 1944, sau se vor organiza în Ardeal în unități de voluntari independente, vor fi deferiți justiției și sancționați conform legilor militare în vigoare.

9.) *Din voluntari* vor putea rămâne la unitățile luptătoare din linia I-a:

- voluntari corespunzători contingentelor aflate încadrate la unitățile luptătoare și numai care au o pregătire militară suficientă.

- femeile, aflate deja în spatele de companie, care doresc să continue serviciul. Acești voluntari vor fi vărsați la unitățile luptătoare, care vor comunica părților sedentare respective, însumarea oamenilor, pentru ca acestea, să execute mutațiile de vărsare.

Voluntarii și voluntarele rămase, nu vor mai purta uniforme de voluntari.

10.) *Marele unități* vor raporta telegrafic, până la data de 20 noiembrie 1944, de executarea prezentului ordin.

Șeful Marelei Stat Major

General Adj.

(ss.) S. Mandari

15.

A MINISZTERELNÖKSÉG ÁTÍRATA V. I. VINOGRADOV
VEZÉREZREDES, A SZÖVETSÉGES (SZOVJET) ELLENŐRZŐ
BIZOTTSÁG HELYETTES VEZETŐJÉHEZ, A ROMÁN ADMINISZTRÁCIÓ
ÉSZAK-ERDÉLYBEN TÖRTÉNŐ VISSZAÁLLÍTÁSA TÁRGYÁBAN

*Bukarest, 1944. november 14.*⁵⁶²

1826/cabinet⁵⁶³

Tábornok úr,

Megkapván 1944. november 13-án este az Ön 1944. november 12-i, V.150. sz. átiratát,⁵⁶⁴ tisztelettel közlöm a következőket.

Az Ön által közölt határozatok végrehajtása során haladéktalanul meghoztam az alábbi intézkedéseket:

- 1.) Elrendeltem, hogy az összes, a Vörös Hadsereg és a Román Hadsereg által felszabadított, Erdély területén lévő román közigazgatási hatóság hagyja el a területet.
- 2.) Elrendeltem az úgynevezett „Önkéntes Ezredek” azonnali feloszlását és a felszabadult Erdély területéről azoknak a visszavonását, akik ezekben szolgáltak. Ugyanakkor utasítottam a katonai igazságszolgálati szerveket, hogy a legnagyobb komolysággal vizsgálják ki ezen alakulatok tagjainak és főleg a nevezett Gavril Olteanu terhére írt tetteket (aki egyébként nem tagja a Román Hadseregnek és soha sem volt annak a tisztje). Biztos vagyok abban, hogy a hadbíróság a törvény szigorával sújta azokat a súlyos bűntetteket, amelyek az Ön átiratában szereplő személyek bűnösségét bizonyítják.

Azzal a két konkrét bűncselekménnyel kapcsolatban, amelyet ezek az alakulatok - amelyeknek semmi köztük a román civil vagy katonai hatóságokhoz - elkövettek, tisztelettel közlöm:

Csik megye prefektusa, dr. Aurel Țețu úr tudomására jutván a Gyergyó-csomafalván történt letartóztatások esete, utasította a csiki csendőrszány parancsnokát, végezze el a megfelelő vizsgálatot, megkérvén a katonai parancsnok urat is, aki a Vörös Hadsereg őrnagya, hogy vegyen részt ezen a vizsgálaton. Az eddig kapott információkból kitétnik, ez a vizsgálat megállapította, hogy nevezett Barmos Mihály⁵⁶⁵ és mások azért lettek letartóztatva, mert a kiadott rendeletekkel ellentétben elrejtett tűzfegyverek voltak és nem volt semmiféle felhatalmazásuk a szovjet vagy a román hadsereg ellátására.⁵⁶⁶

⁵⁶² Az irat szélén tévesen 19i dátum szerepel. Más forrásokkal összevetve (többek közt lásd ugyanezen állag 201-205. oldalain található orosz nyelvű iratot) azonban egyértelmű, hogy 14. a keletkezés napja.

⁵⁶³ Kézszel beszúrva a lap szélére.

⁵⁶⁴ Lásd a 13. sz. dokumentumot.

⁵⁶⁵ A román eredetűben: „Barmas Mihail”.

⁵⁶⁶ Aurel Țețu csiki prelektus 1745/1940. sz. átiratában közölte Ionel Poppal a vizsgálat lefolyását és eredményét. Közli: Petre Turllea. *Monumente non grata. Falsi martiri maghiari pe pământul românesc*. Bravo Press, 1996. București, 134-135.

Ami azt a súlyos sértést illeti, amely állítólag Gavril Olteanu parancsára történt, a gvergyszentmiklósi szovjet hősök emlékét és sirjait illetően, ezt a mai napig nem hozták a román hatóságok tudomására és ez természetesen a fent említett vizsgálódások, s büntetés tárgyát fogja képezni.

Pontosan végrehajtva ezáltal az Ön átiratában kéréteket, ezzel egy időben kötelelességemnek és a román kormány kötelelességének tartom az alábbiak közlését:

A trianoni békeszerződés által meghúzott határain belüli Erdély kérdése létfontosságú Románia számára, e román terület felszabadítása Magyarországra elnyomó uralma alól mindig is a román politika egyik kardinális célkitűzése közé tartozott. Az 1940-es, ellenséges Bécsi Diktátum révén e terület egy részét kiszakították a román állam testéből és Magyarországhoz csatolták.

A Népszövetség leghitelesebb képviselői még abban az időben, amikor – a román nép meggyőződése és akarata ellenére – Románia a Németországgal való katasztrofális kapcsolat kötekleiben volt, elismerték a bécsi diktátum igazságtalanságát és formálisan érvénytelennek, s meg nem történtnek nyilvánították azt. Az 1944. szeptember 12-i fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelye tartalmaz egy kötelező jellegű megállapodást, a Szövetséges Kormányok nyilatkozatát, miszerint „a bécsi döntőbíráskodás Erdélyre vonatkozó határozatát érvénytelennek és meg nem történtnek tekintik”, következképpen: „egyetértene, hogy Erdélyt (vagy annak legnagyobb részét) visszaszolgáltatassák Romániának, a Békeszerződés jóváhagyásától függően”.

Ezek a semmiben sem változott, ellenkezőleg, nemrégiben is megismételt nyilatkozatok, illetve ez az egyezmény már most kimondja, hogy Észak-Erdély Románia szuverenitása alá került.

Valóban, a Bécsi Diktátum érvénytelennek és meg nem történtnek való nyilvánítása nyomán mindenben visszaállt az 1940. augusztusi helyzet, amit az a már kezdetben „sem létező” diktátum módosított. Még e kötelező egyezmény feltétele, a Békeszerződés általi „jóváhagyás” is azt *jelenti*, hogy a Békeszerződés a *jelenlegi*, tényleges és jogi helyzetet fogja jóváhagyni, amelyet a Fegyverszüneti Egyezmény fenti előírásai hoztak létre.

A román kormány, akárcsak az egész román nemzet, mélyszélesen hálás a Szövetséges Hatalmaknak Románia jogainak ezen elismeréséért és a Románia örökös ellenségei által kikényszerített Bécsi Diktátum révén elszenvedett igazságtalanságok helyrehozataláért.

Ugyanakkor a román kormány mélyszélesen sajnálattal állapítja meg a Vörös Hadsereg és a Román Hadsereg áldozatai révén felszabadított Észak-Erdély területein a román közigazgatás helyreállításával kapcsolatban született nézeteltérést. Attól az ószinte szándéktól vezérelve, hogy kiküszöbölje ezt az ellentmondást és megvédje a román állam létényegesebb jogait, kötelelességének tartja kifejtteni itt az álláspontját.

A román kormánynak mindig az volt és ma is az a határozott meggyőződése, hogy tekintettel a Fegyverszüneti Egyezmény szövegére és szellemére, jogában állt, hogy az ugyanazon Egyezmény 17. cikkelyében megállapított távolságok maximális határain túl, visszaállítsa a román polgári adminisztrációt anélkül, hogy szükség lenne egy előzetes megállapodásra közte és a Legfelsőbb Szovjet Katonai Vezetés között. Nem is született mostanáig egyetlen olyan okmány sem, amely „megtiltotta volna a román közigazgatás bevezetését” a felszabadított Erdélyben. Ez a meggyőződés az alábbi megfontolásokon alapul:

A bécsi döntőbírói határozat „érvénytelennek és meg nem történtnek” nyilváníásával már önmagában ezen igazságtalan okirat összes jogi és ténybeli következményét megsemmisítették, mintha soha nem is léteztek volna. Tehát, a Békeszerződés jóváhagyásától függően, helyreállították a döntőbírárság előtti helyzetet: Románia teljes szuverenitását az egész terület fölött, amely 1940. augusztusában ezen szuverenitás alatt volt.

Ezt az álláspontot erősíti az a körülmény, hogy ugyanazon 19. cikkely utolsó bekezdése rámutat, miszerint „a szovjet kormány egyetért azzal, hogy a szovjet erők *e célból* (tehát a Bécsi Diktátum következményeinek felszámolása és Erdély visszaszolgáltatása céljából) Romániával közös katonai műveletekben vegyenek részt Németországgal s Magyarországgal ellen”.

A Fegyverszüneti Egyezmény 17. cikkelye megállapítja, hogy „a román polgári közigazgatás Románia egész területén helyre van állítva, kivéve egy, a front vonalától 50–100 km-re fekvő szakaszt...”. „Románia egész területe”, a fent elmondottak alapján, nem jelenthet mást, mint az egész területet, amely 1940. augusztusában a román állam fennhatósága alatt állt és most oda visszatért, tehát a felszabadult Erdélyt.

Megjegyezzük, hogy a 17. cikkely most idézett szövege nem a román civil közigazgatás jövődöbéli helyreállításáról szól, amelyet nem más körülményektől tennének függővé, mint a fronttól való távolság (50–100 km) tiszteletben tartása, hanem egy mostani helyreállításról van szó, amelyet maga a Fegyverszüneti megállapodás szabott meg véglegesen.

Ez annál is inkább így van, mivel ugyanaz a 17. cikkely kötelezi „a román közigazgatási szerveket, hogy teljesítsék a béke és a biztonság megteremtésének érdekében a Szövetséges (Szovjet) Parancsnokság utasításait és parancsait ezen fegyverszüneti feltételek teljesítésének biztosítása érdekében”.

Következképpen ezen civil román hatóságoknak fontos feladataik vannak, nemcsak a rend és biztonság helyreállításában egész Románia területén, „hanem kötelező módon együttműködniük kell” a fegyverszüneti feltételek végrehajtásában. Márpedig a Fegyverszüneti Egyezményben Románia által vállalt kötelezettségek szükségzerű módon egész Romániára vonatkoznak, ezeket nem is lehet csak ennek [azaz: Románia – ford. megj.] egy részén végrehajtani, tehát a felszabadult Észak-Erdély közigazgatási és gazdasági segítségére nélkül.

Ezen jogállás alapján, amilyen mértékben a front eltávolodott az 50-100 km-es határtól, a román kormány helyreállította vagy megpróbálta helyreállítani a román közigazgatást Észak-Erdély felszabadított területein anélkül, hogy szükségesnek tartana még egy külön megállapodást a Szovjet Parancsnoksággal.

Egyes helyeken (pl. Kolozsváron), ahol a szovjet katonai hatóságok kifogásokat emeltek, a román kormány rögtön felfüggesztette a műveletet és követte a helyi parancsnokságok kívánását, megkeresve ugyanakkor határozat-hozatal céljából a Szovjet Parancsnokságot, ezen helyi esetek tisztázása végett.⁵⁶⁷

A román polgári közigazgatás helyreállításának művelete folyamatosan volt, amikor megkaptuk a november 12-i jegyzéket, s abban az időben csak Háromszék, Csík, Udvarhely és Maros megyékben voltak a hatóságok teljesen felállítva.

Még szeretnénk említeni két körülményt, amelyeket fontosaknak tartunk a helyzet és a román kormány által tett intézkedések megítélése végett:

A román polgári közigazgatás helyreállítása Észak-Erdélyben nem titokban és nem a szovjet katonai hatóságok megkerülésével történt. A román hatóságok mindenütt azonnal felvették a kapcsolatot a helyi szovjet hatóságokkal, beiktatásuk ezen parancsnokságok szeme láttára és tudomásukkal történt. Még több: küldetésük végrehajtása során a helyi szovjet parancsnokságok stabilan és megelégedésükre tökéletes összhangban működtek együtt a román hatóságokkal.

Egyes helyeken (mint pl.: a 82. gyalogezred 1944. október 30-i, Marosvásárhelyre való visszatérése alkalmával) a Szovjet Katonai Parancsnokság képviselői is részt vettek a kisebb ünnepeken. A fent említett megyékben a román közigazgatás több hete működik – kizárólag ez – tehát nyilvánosan, mindenki által elismerve.

Másodsorban ki kell emelni, hogy a nyugalmat és a közbiztonságot nem lehet fenntartani egyes állami hatóságok létezése nélkül. A rögtönzött helyi képződmények kivételesen és csak nagyon rövid ideig tudnak helytállni. Egy normális hatóság hiányában gyorsan felüti a fejét az anarchia, a szegénység, ennek minden következményével. A legjobb bizonyíték erre, hogy míg azokon a területeken, ahol a román közigazgatást helyreállították, nem követtek el atrocitásokat és gyilkosságokat, ugyanakkor a régi [vagyis magyar – a szerzők megj.] és a román hatóságok működése között keletkezett interregnumban (tehát a román közigazgatás helyreállítása előtt) vérengzések történtek, mint amilyen a szárazajtai (Háromszék megye) és az egeresi (Kolozs megye) volt.

A fentiekből következően a román kormány úgy véli, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szíves lesz megállapítani azt a tökéletes jóhiszeműséget, amely alapján a felszabadított Erdélyben a polgári román közigazgatás helyreállításánál eljárta.

⁵⁶⁷ A Nagyvezétkar november 10-én kelt határozatról van szó, melyben kéri Malinovszkij marsallt, hogy Kolozsvár és Nagyvárad területén is felállíthassák a román polgári és katonai közigazgatás szerveit. Lásd a Román Külgymiszisztérium Levéltára, Románia II. világháborús iratai, 71/1939, E. 9. (1939-1947) fond, 189. kötet, 192.

Ha mindezek ellenére a Szövetséges Ellenőrző Bizottság úgy tartaná, hogy a román közigazgatás helyreállításának művelete során valamilyen hiba történt, ez nem lehet lényegi, mindössze csupán formai és ez teljes mértékben helyre lett hozva az eszközölt kiüritési intézkedésekkel.

Alapjában azonban megoldandó marad a román közigazgatás helyreállítása Észak-Erdélyben az 1944. szeptember 12-i Fegyverszüneti Egyezmény fent idézett rendelkezései betűinek és szellemének megfelelően, rendelkezések, melyek Románia számára alapvető fontossággal bírnak. A román kormány állhatatosan kéri tehát a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot, hogy szíveskedjék a lehető leggyorsabban megvizsgálni és megállapítani azon módokat, amelyek által ezt a visszaállítást – amelyet nemcsak a román állam legfontosabb érdekei indokolnak, hanem az a rendkívül nehéz helyzet is, amelyben e tartomány lakossága él – meg fogják valósítani

Kérem, fogadja tábornok úr mély tiszteletem megnyilvánulását.

A Román Külgymiszisztérium Levéltára, Románia II. világháborús iratai, 71/1939. E. 9. (1939-1947) fond, 189. kötet, 213-218., román nyelvű másolat. Hibásan, 19-i dátummal közli: Petre Turlea: Monumente non grata. Falsi martiri maghiari pe pământul românesc. Bravo Press, 1996. Bucuresti, 125-130.

SAJTÓTUDÓSÍTÁS AZ ORSZÁGOS DEMOKRATA ARCVRONAL
ÉSZAK-ERDÉLYI LEGFELSŐBB (KÖZPONTI)
TANÁCSADÓ TESTÜLETÉNEK FELÁLLÍTÁSÁRÓL

Kolozsvár, 1944. december 2.

Kolozsvár, december 1. Egész Észak-Erdély sorsát illető nagyjelentőségű határozatot hozott a Nemzeti Demokrata Arcvonal¹⁵⁶⁸ újjáalakult kolozsvári bizottsága. A demokratikus pártok és tömegszervezetek képviselői a városháza tanácstermében egybegyűlvé kimondották, hogy a fasiszmus végso megsemmisítéséért és a felszabadult területek újjáépítéséért szorosan együttműködve, közös tanácsadó testületet létesítenek az észak-erdélyi hatóságok és mozgalmak számára.

A Nemzeti Demokrata Arcvonal kolozsvári tanácsadó testülete szakbizottságokkal vizsgálhatja meg az Észak-Erdélyben felvetődő gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai szükségletek kielégítésére. A tanácsadó testületbe a Kommunista Párt a Szociáldemokrata Párt, s a Szakszervezeti Tanács hathat, a Román Demokratikus Szövetség tizenkét, a Magyar Népi Szövetség hat, az Ekések Frontja négy, a Zsidó Demokrata Népközösség, a Hazafiak Egyesülete és a Népvédelmi Egyesület pedig két-két tagot küld ki. Az így összetevődő tanácsadó testület mind magánosok, mind közületek, intézmények, pártok és egyesületek ügyeiben csakis elvi jelentőségű határozatokat hoz.

A tanácsadó testület megalakulása után hét szakbizottságot állított fel. Ezek munkaköre kiterjed Kolozsvár s egész Észak-Erdély minden közügyi kérdésére. Az Elnökség a reprezentáción kívül hatóságok felé épít ki kapcsolatokat, s összeegyezteti az egyes szakbizottságok munkáját. Székhelye a városházán van. A Közigazgatási Bizottság a közegészség és társadalomgondozás ügykörét is betölti. A Várme-gyeházán székel. Az Igazságügyi Bizottság a közbiztonság és a nemzetiségi együttműködés kérdéseit Pénzügyi Bizottság az Albina-bank épületében működik. A Vallás- és Közoktatásügyi Bizottság a Tanfelügyelőség épületében helyezkedett el. A Gazdasági Bizottság a mezőgazdaság, ipar, kereskedelem, közellátás és szövetkezeti élet kérdéseit vizsgálja, s az Iparkamara épületében székel. Végül a Munkaügyi Bizottság a közmunkák és közlekedési kérdések tisztázását tűzte ki célul maga elé. Székhelye a vasúti üzletvezetőség palotájában van.

Észak-Erdély ügyeinek központi intézése

A Nemzeti Demokrata Arcvonal tanácsadó szervének felállításával Kolozsvár és egész Észak-Erdély legfelsőbb kezdeményező szervéhez jutott, s előreláthatólag alkalom nyílik majd arra, hogy ez a szerv a kezdeményezésekkel kapcsolatos előkészítő munkák befejeztével a kolozsvári és észak-erdélyi ügyek legfelsőbb

¹⁵⁶⁸ A Nemzeti Demokrata Frontról – más néven az Országos Demokrata Arcvonalról van szó.

intézésére is vállalkozhatnak. A Nemzeti Demokrata Arcvonal kolozsvári bizottságának újjáalakulása és a legfelsőbb tanácsadó testület felállítása merőben új helyzetet teremt Észak-Erdély belső életében. Az itt élő lakosságnak – szöges ellentétben a múlt idők uralmi rendszereivel – manapság végre történelmi alkalma van arra, hogy közügyeit minden külső kényszerítő körülmény nélkül, saját erejéből oldja meg. Amíg azonban az üzemekben, a műhelyekben és kint a szántóföldeken a dolgozók szerezrei kezdték meg az újrakiépítés közhasznú munkáját, addig a központi irányítás hiánya alkalmat adott a munkálatok szabotálására mindenütt, ahol a régi fasiszta világ maradványai még el nem tűntek. A demokrata irányzatok összefogása Észak-Erdélyben egy kérelhetetlenül antifasiszta központi irányítás megteremtésére rövidesen véget vet a sok esetben még anarchikus állapotnak, s kiveri a fogát minden olyan sovíniszta acsarkodónak, aki az itt élő lakosok nemzeti jogegyenlőségén alapuló demokratikus önkormányzatára tör.

Itt említjük meg, hogy a Nemzeti Demokrata Arcvonal kolozsvári bizottsága alapokmányban szögezte le csatlakozását a romániai Nemzeti Demokrata Arcvonal politikai alaptervezetéhez, s így a legszorosabban együttműködik a romániai demokratikus erőkkel. A bizottság erőlyesen sürgeti Észak-Erdély közéletének teljes megtisztítását mindennemű – akár magyar, akár román – fasiszta és fasisztabarát elemtől, s kifejezi azt a reményét is, hogy Észak-Erdély gazdasági újjáépítéséhez minden romániai demokratikus erő hozzájárul. Ebben a vonatkozásban a bizottság örömmel üdvözölte a Népvédelmi Egyesülettől elindított, s máris egész Románia területére kiterjedt jótékony célú kezdeményezést Észak-Erdély felsegítésére.

A kolozsvári Román Demokratikus Szövetség [sic.] kiküldöttéi a megbeszélések alkalmával kijelentették, hogy nincsen felhatalmazásuk a Nemzeti Demokrata Arcvonal alapokmányának aláírására, ellenben felajánlják szervezeteik szövetkezését a Nemzeti Demokrata Arcvonal kolozsvári bizottságával Észak-Erdély újjáépítése érdekében. E szövetkezés alapján a kolozsvári Román Demokratikus Szövetség is részt vesz a felállított legfelsőbb tanácsadó testület munkájában.

Világosság, 1944. december 2.

A. NY. TYEVCSENKOV, A 2. UKRÁN FRONT POLITIKAI CSOPORTFŐNÖKSÉGE PARANCSNOKÁNAK JELENTÉSE A SZ. SCSEBBAKOV, A VÖRÖS HADSEREG POLITIKAI FŐCSOPORT-FŐNÖKSÉGE VEZETŐJÉNEK, AZ ÉSZAK-ERDELYI HELYZETRŐL⁵⁶⁹

Második Ukrán Front, 1944. december 4.

* A Vörös Hadsereg legfőbb politikai irányító szerve vezetőjének, Scserbakov vezérére des elvtársnak tájékoztatósképpen jelentem, hogy december 2-án a front politikai vezetése 7. osztályánál megjelent a romániai kommunista párt észak-erdélyi tartományi bizottságának titkára, Nicolae⁵⁷⁰ Godlberger,⁵⁷¹ és az észak-erdélyi helyzetről a következő írásbeli jelentést adta át.*

Észak-Erdély gazdasági és pénzügyi helyzete nagyon súlyos. A bécsi diktátum következtében Észak-Erdélyt elszakították a felvevőpiacaitól és ellátó forrásaitól, amelyekkel Romániában rendelkezett. Jelenleg semmilyen kapcsolata sincs magyarországi felvevő piacokkal és ellátó forrásokkal.

Észak-Erdély nem olyan terület, amely kibírná az önálló gazdasági létet. Hiányzik egy sor nyersanyag mind az ipar, mind a lakosság ellátása terén (a cukor, a benzín teljesen hiányzik, kevés a zsirfésleség). Ez a helyzet súlyosbodott a visszavonulás során a magyar és német csapatok által véghezvit rablások ill. azok miatt a rablások miatt is, amelyeket a román csapatok és Iuliu Maniu bandái (Iuliu Maniu önkéntes különítményei) Észak-Erdély felszabadulása után véghezvittek.

Mindehhez hozzá kell tenni azt a körülményt, hogy egész sor vállalat elpusztult, ill. kivitték az országból. Ezen a területen leginkább a közlekedési eszközök szenvedtek kárt, amelyek teljesen megsemmisültek. Példaképpen említhető Kolozsvár, mely egyetlen autóval sem rendelkezik és az ellátás annak a kevés paraszt-szekérnek a segítségével történik, ami még a falvakban megmaradt. Mindezen kívül az egyik legsúlyosabb probléma Észak Erdélyben a hitleri fasizmus és különösen a magyar fasiszták politikája, mely szerint Észak Erdélyben nem hoztak létre egyetlen önálló bankot sem, csupán a budapesti bankok fiókjait. Visszavonuláskor mindezek a bankfiókok kivitték a tőkéjüket, élükön a Magyar Nemzeti Bank fiókjával.

A nagyipar, valamint a kereskedelmi vállalatok tulajdonosainak túlnyomó többsége elmenekült és magával vitte a teljes forgótőkét. Ezért [Észak-Erdély felszabadulása után, amikor az árak 100, egy termékek esetében 300%-kal nőttek, a vállalatoknak nincs forgótőkéjük. A váltópénz hiánya az egész piacon érződik.

A visszavonulás és a román kormány által küldött teljes adminisztráció kiűzése után Észak-Erdély területén (amely, mint ismeretes reakciós fasiszta politikát

569 Az A. Scserbakov által V. Molotovnak 1944. december 5-én küldött jelentést kísérelő levélen a következő megjegyzések találhatók. „Visinszkij elv. tájékoztatóján és döntésén az ügyben. V. Molotov. XII. 13.” „Lavriscsev elvtársnak. Kérem előkészíteni a kérdést. XII. 16. A. Visinszkij.” – az orosz szerk. megj.

570 Az orosz nyelvű szövegben szereplő román neveket az eredeti helyesírásuk alapján közöljük.

571 Így áll a szövegben. Itt és a továbbiakban helyesen: Goldberger. – az orosz szerk. megj.

folytatott, mint ahogy 1940-ig is támogatva a magyar lakosság kirablását és megcsúfolását, amelyet Iuliu Maniu gárdistái a csendőrökkel együtt folytattak) sikerült kiegészíteni a polgármesteri hivatalokat, a prefektúrákat és a rendőrséget, élükre becstületes demokratikus elemeket helyezni (pl. egész sor faluban).

Tekintettel a kialakult helyzetre sürgős intézkedések egész sora szükséges, amelyeket a mi erőinkkel képtelenek vagyunk megoldani, mivel még a szovjet hadsereg helyi hatalmi szervei sem tudták a fent említett problémákat megoldani.

1.) Elengedhetetlen Észak-Erdély ügyeiben egy kormánybiztosság⁵⁷² megszervezése, amely a közigazgatási szerveket irányítaná, a gazdaság a pénzügyek a kereskedelem, az egészségügy, az iskolák stb. területén volna irányadó. Ezt törvényesen meg lehet tenni, mivel a szovjet katonai hatóságok kiválasztották és kinevezték a prefektusokat. Ekképpen ki lehetni nevezni Észak-Erdély kormánybiztosát (ilyen létezett már a felszabadulásig is, a magyar kormány nevezte ki). Ellenkező esetben ez a 11 megye⁵⁷³ önmagát fogja irányítani, mivel nem rendelkezik központi szervevel, ami teljes zűrzavarhoz vezetne minden ágazatban. Említék néhány példát, melyek bizonyítják egy ilyen kormánybiztosság szükségességét: az élelmiszerek, nyersanyagok tervszerű elosztása, az árak és bérék megállapítása, a pénzügyi probléma megoldása, különösen a váltópénz hiányának kérdése, ahogy a katonai szükségletek és a gazdasági átépítéshez szükséges nyersanyagok beszerzése is.

2.) A pénzügyi kérdés megoldásáért és különösen a tőkebefektetések hiányának orvoslására, javasolom egy bank megszervezését, amelyik a szovjet hadseregtől kapna tőkét hitel formájában, ellentételezéseként a hadsereg szállítmányok formájában megkapná a számára szükséges iparcikkeket és élelmiszert. Felmerült az a javaslat is, hogy ennek a banknak legyen pénzkibocsátási joga, melynek alapját a városok vagyona és a nagybányai lelőhelyeken nyert arany biztosítaná. Bár ez az intézkedés részben megoldandó a problémát, de a területi bizottság véleménye szerint ezt a javaslatot nem lehet és nem is fogják engedélyezni.

3.) Az Észak-Erdély számára szükséges alapanyagok beszerzése érdekében Romániából való vásárlás útján, figyelembe véve, hogy a *magyar pengőnek nincs hivatalos árfolyama Romániában,⁵⁷⁴ meg kellene engedni az alapanyagok cseréjét klíring formájában, a ma Romániában és Észak Erdélyben létező hivatalos árat alapul véve.

Tyevcsenkov

AVPRF. F. 125. Op. 127. D. 7. L. 13-15. Másolat. Kőzli: *Transzilvánshíj uaprósz. Vengero-rumínszkij territórialnij szpor i SZSZSZR 1940–1946. Dokumentii. (Szerk.: Tojfk, Iszlamov.) Moskva, 2000. 66. dok., 266–268.*

572 Az orosz eredeti szövegben: komisszariátusz.

573 Az orosz eredetiben a közigazgatási egységek megnevezése mindentűt „járás”. Itt, és a továbbiakban – anélkül, hogy azt külön jeleznénk, a „járás” helyett megváltunk.

574 A *...-gal jelelt szöveg a lap bal szélén függőleges vonallal van megjelölve. – az orosz szerk. megj.

A NAGYVEZÉRKAR II. RÉSZLEGE KÉMELHÁRÍTÁSI
IRODÁJÁNAK FELJEGYZÉSE A ROMÁNIAI ÉS AZ ÉSZAK-ERDÉLYI
MAGYAROK ÁLTAL KIFEJTETT PROPAGANDARÓL
ÉS POLITIKAI SZERVEZKEDÉSRŐL

Bukarest, 1944. december 20.

1.) A Szovjet Parancsnokság Politikai Ügyosztályához közelálló kommunista körökben erősen tartja magát a vélemény, miszerint Magyarországot kedvezőbb szemszögből ítélik meg Romániánál.

Azt a tényt, hogy dr. Bolgár Lajos irányítja Erdély és a szovjet–román csapatok által elfoglalt területek politikai tevékenységét, szintén úgy értelmezik, mint Moszkva azon terveinek a jóváhagyását, hogy Magyarországnak fontos szerepet tulajdonítsanak Európa jövőbeli elrendezésében. (Dr. Bolgár Lajos a Külügyi Népbiztosság Magyar Szekciójánál dolgozott, Molotov úr egyik legközelebbi munkatársa lévén.)

Bolgár úr egyenesen Moszkvából kap utasításokat.

Moszkva Magyarországgal kapcsolatos ezen szándékának támogatása érdekében a kommunista propaganda különleges hatékonysággal aknázza ki azt a tényt, hogy Budapesten, 1918-ban vezették be az első kommunista rezsimet, amely folytatódott volna, ha a román seregek nem lépnek közbe és nem távolítják el.

Hasonlóképpen kiaknázzák azt és próbálják meggyőzni a moszkvai kormányt arról, hogy Magyarország a kommunizmus számára sokkal hozzáférhetőbb ország a magyar paraszt jelenlegi helyzetének következtében, akit mindig kizsákmányoltak a nagybirtokosok.

A magyar tevékenységgel szembeni igen jóindulatú moszkvai magatartás abban a nagy segítségadásban is igazolást nyer és megnyilvánul, amelyet a Vörös Hadsereg Politikai Osztálya a „MADOSZ”-nak nyújt minden alkalommal (összejövetelek céljából helyiségeket bocsátanak a rendelkezésükre, szovjet politikai küldötteket menesztenek hozzájuk, akik útmutatásokat nyújtanak e szervezet vezetőinek, stb.).

Igy a f. év novemberi, szebeni összeövetelen a Vörös Hadsereg politikai kiküldöttje azt mondta a „MADOSZ” vezetőinek, hogy akkor se féljenek, ha a Vörös Hadsereg elmegy, mivel a magyarokat semmi esetre sem fogják elítélni a románok, akik ugyanolyan bűnösök, mert részt vettek a gyalázatos hitleri szövetségben.

2.) A kommunista párt vagy társszervezeteinek különböző elemei élénk tevékenységet fejtenek ki azért, hogy dokumentációs anyagot bocsássanak a Szovjet Parancsnokság rendelkezésére azon állítás alátámasztása érdekében, miszerint a román közigazgatás önkényeskedő és inkorrekt és nem lehet rábízni a visszafoglalt erdélyi területek igazgatását.